

SCHWARCZ ANDRÁS

A KÉPVISELET MEGKÉSETT
MODERNIZÁCIÓJA

A magyar parlamenti képviselők összetétele és a politikai
modernizáció, 1884-2006

Politikatudományi Intézet

Témavezető:

Honszki Gabriella dr.
habil. egyetemi docens

Copyright © Schwarcz András, 2008

Budapesti Corvinus Egyetem

Politikatudományi Doktori Iskola

A KÉPVISELET MEGKÉSETT
MODERNIZÁCIÓJA

A magyar parlamenti képviselők összetétele és a politikai
modernizáció, 1884-2006

Ph.D. értekezés

Schwarcz András

Budapest 2008

Tartalomjegyzék

1	Bevezető.....	11
1.1	Elméleti bevezető	11
1.2	Hipotézisek.....	14
1.3	Kutatási módszerek	17
1.3.1	A hipotézisek vizsgálatának szempontjai és módszerei.....	17
1.3.2	A Magyar Képviselői Adatbázis	23
1.3.3	A Cube adatbázis	28
1.3.4	Az adatelemzés módszerei	30
2	Elméleti háttér	33
2.1	Az elit folytonossága és változása.....	33
2.1.1	Az elit változásának tényezői.....	34
2.1.2	Az elit folytonosságának tényezői	35
2.1.3	Elit-cirkuláció és elítváltás.....	36
2.1.4	A folytonosság tényezői és mértéke.....	37
2.2	Professzionalizáció	41
2.3	Modernizáció.....	44
2.3.1	Európai trendek az elit modernizációjában.....	47
2.3.2	A posztmodern politikus	54
2.3.3	Magyarországi trendek az elit modernizációjában.....	55
2.4	A magyar parlamentek működési környezete 1848-2006.....	63
3	Elemzés	70
3.1	1848-1918: a kiindulási pont.....	70
3.1.1	Az Országgyűlés 1848-1918.....	71
3.1.2	Folytonosság az 1884 előtti időkkel.....	81
3.1.3	Képviselők a dualizmusban	85
3.1.4	Folytonossági hiány: 1905-1906.....	94
3.2	Az ideiglenes rendszerváltás, 1920-1922.....	96
3.2.1	Újdonság, folyamatosság, ideiglenesség – a korszak jellegzetességei	96
3.2.2	Választások és parlamentek	99
3.2.3	Az elítváltás.....	104

3.2.4	Összegzés	118
3.3	A Horthy-rendszer, konszolidáció és egyensúlyvesztés.....	120
3.3.1	A Horthy-korszak politikai berendezkedése	120
3.3.2	A Horthy-korszak pártrendszere	125
3.3.3	A parlamenti elit modernizációja a Horthy-rendszerben	131
3.3.4	A Horthy-rendszer modernizációs lemaradása	139
3.4	A demokrácia lehetősége, 1944-1949	140
3.4.1	A demokrácia megteremtése és felszámolása	140
3.4.2	Folytonosság a második világháború előtti országgyűlésekkel	147
3.4.3	A valódi rendszerváltás	150
3.4.4	Modernizáció a demokratizálódásban.....	154
3.4.5	A demokratikus intermezzo modernizációs ugrása.....	157
3.5	A rendszerváltás	158
3.5.1	Az Országgyűlés szerepe a rendszerváltásig.....	158
3.5.2	Szabadon választott parlamentek 1990-2006.....	160
3.5.3	A parlamenti elit konszolidációja	163
3.5.4	Folytonosság a demokratikus intermezzóval, az államszocializmussal és a rendszeralapító választásokkal	170
3.5.5	A mai magyar parlamenti elit nemzetközi összehasonlításban.....	172
3.5.6	A rendszerváltás utáni parlamenti elit modernizációja	177
4	A magyar parlamenti elit modernizációja 1884-2006.....	180
4.1	Modernizációs lemaradás	180
4.2	Töréspontok és a modernizáció	187
4.3	Szervetlen modernizáció	197
5	Függelékek	202
5.1	1. számú függelék.....	202
5.2	2. számú függelék.....	206
6	Felhasznált irodalom	215
6.1	Az almanachok, parlamenti források.....	215
6.2	Szakirodalom.....	216
6.3	A szerző publikációi.....	224

Táblázatok jegyzéke

1. táblázat: A Cube adatbázisban szereplő országok és a lefedett időszakok	29
2. táblázat: A képviselők folytonossága és cserélődése Magyarországon 1884-2006.....	40
3. táblázat: A parlamenti választások főbb jellemzői 1848-2006	62
4. táblázat: Az 1884-es ciklus 1860-as és 1870-es években is szolgáló képviselők összehasonlítása az 1884-es átlaggal és az új képviselőkkel	82
5. táblázat: A nyugat-európai parlamentekre jellemző foglalkozási megoszlások 1880-ig (%)	85
6. táblázat: A képviselők megoszlása a megválasztások száma szerint.....	86
7. táblázat: Új képviselők aránya a nyugat-európai és a magyar parlamentekben, 1880-1919 (%)	87
8. táblázat: Megválasztások átlagos száma évtizedenként, 1880-1919.....	87
9. táblázat: Munkáspártok első megjelenése az egyes országok parlamentjeiben a II. világháború előtt.....	88
10. táblázat: Arisztokraták, földbirtokosok és állami alkalmazottak aránya az egyes országok parlamentjeiben, 1880-1919 (%)	88
11. táblázat: Alap- és felsőfokú végzettségűek, ügyvédek és pártalkalmazottak aránya az egyes országok parlamentjeiben, 1880-1919 (%).....	91
12. táblázat: A koalíciós korszak változóinak összehasonlítása a magyar és a nyugat-európai átlaggal.....	95
13. táblázat: A parlamentben maradt képviselők aránya a jelzett időszakokban.....	105
14. táblázat: A megválasztott képviselők száma a jelzett időpontokban	106
15. táblázat: Átlagos születési év és átlagéletkor	108
16. táblázat: A lakosság és a képviselők felekezeti összetétele	109
17. táblázat: A képviselők végzettsége	110
18. táblázat: A végzettség iránya az almanachban szereplő képviselők arányában*.....	111
19. táblázat: A végzettség helye az almanachban szereplő képviselők arányában..	112
20. táblázat: Foglalkozás az almanachban szereplő képviselők arányában*	113
21. táblázat: Korábbi képviselőség	114
22. táblázat: Az első Nemzetgyűlés modernizációs összehasonlításban	116

23. táblázat: A második Nemzetgyűlés modernizációs összehasonlításban	117
24. táblázat: A dualizmus és a Horthy-rendszer eltérése a nyugati átlagtól.....	119
25. táblázat: A Horthy-rendszer modernizációs összehasonlításban	132
26. táblázat: Modernizációs változók országonként, 1920-1939*(%).....	135
27. táblázat: A parlament foglalkozás szerinti összetétele* a II. világháború előtt és után (%)	152
28. táblázat: Társadalmi változók a II. világháború előtt és után.....	153
29. táblázat: A demokratikus időszak modernizációs összehasonlításban.....	155
30. táblázat: Modernizációs változók országonként 1940-1949* (%).....	156
31. táblázat: Választási eredmények 1990-2006.....	162
32. táblázat: Újraválasztási arány ciklusonként és pártonként 1990-2006 (%)	164
33. táblázat: Új képviselők aránya országonként az 1990-es évektől*	165
34. táblázat: Megválasztások átlagos száma pártonként és ciklusonként	165
35. táblázat: Megválasztások számának megoszlása ciklusonként (%).....	166
36. táblázat: Képviselők az államszocialista időszakban vagy azt megelőzően	166
37. táblázat: Azonos választókerületben vagy megyei listán újraválasztott képviselők	167
38. táblázat: Ciklus alatti pártváltók.....	168
39. táblázat: Hivatásos politikusi múlttal rendelkező képviselők aránya az 1990-es évektől*	172
40. táblázat: Női képviselők aránya országonként az 1990-es évektől*	174
41. táblázat: A képviselők összetétele Nyugat-Európában és Magyarországon 1990 után (%)*	176
42. táblázat: Korreláció a magyar és a nyugat-európai országok adatsorai között ..	186
43. táblázat: A képviselők megválasztásának száma és a ciklusonkénti átlag.....	188
44. táblázat: Képviselők foglalkozás szerinti megoszlása (minden korábbi foglalkozás, %).....	189
45. táblázat: A képviselők összetétele társadalmi státusz alapján (%).....	190
46. táblázat: A képviselők végzettsége (%)	191
47. táblázat: A képviselők végzettségének aránya* (%).....	192
48. táblázat: A képviselők politikai múltja* (%)	195

Ábrák jegyzéke

1. ábra: A képviselők tipizálása	53
2. ábra: Pártrendszer 1861-1918	80
3. ábra: Az arisztokrácia, a földbirtokosok és az állami alkalmazottak arányának változása évtizedenként az egyes országok parlamentjeiben, 1880-1919	90
4. ábra: Az alapfokú és a felsőfokú végzettség, az ügyvédek és a pártalkalmazottak arányának változása évtizedenként az egyes országok parlamentjeiben 1880-1919.....	93
5. ábra: Modernizációs változók Magyarországon az egyes választásokon a nyugat-európai évtizedátlagokhoz viszonyítva	138
6. ábra: Hivatásos politikusok és nők aránya az Országgyűlésben 1990-2006.....	173
7. ábra: Nők aránya pártok és politikai oldalak szerint 1990-2006.....	175

Nagyapám, Dr. Schvarcz Zoltán emlékének

1 Bevezető

1.1 Elméleti bevezető

A disszertáció tárgya a képviselet modernizációjának megkérdésesítése Magyarországon Nyugat-Európához képest. Ennek bemutatására a magyar parlamenti képviselők összetétele és folytonossága szolgál, összehasonlítva a nyugat-európai képviselők e jellemzőivel egy hosszabb történelmi perióduson át. Az elemzés empirikus módszerek segítségével, nagyrészt kvantitatív adatok alapján, próbálja bizonyítani a hipotéziseket.

Az elemzett időszak 1884-től napjainkig tart: 4 politikai korszakot és 22 választást ölel fel. Az időszak kiválasztása – természetesen a kiindulási pontot tekintve – némi magyarázatra szorul. A modernkori magyar parlamentarizmus története ugyanis 1848-ban kezdődik, ekkor ült össze az első választott országgyűlés, majd a szabadságharc leverése utáni megtorlást követően 1861-ben, és ennek feloszlata után pedig 1865-ben, ezután folyamatosan ülésezett. A képviselők életrajzi adatait azonban csak 1884-től kezdték el szisztematikusan összegyűjteni és almanachok formájában megjelentetni. A dolgozatban szereplő elemzések alapja az ezen almanachok feldolgozásából készült adatbázis. Fontos megjegyezni, hogy a dolgozat nem tér ki az államszocializmus időszakára, mivel abban a korszakban a képviselők kiválasztása kizárólag az állampárt akaratán múlt, így összetételükből és folytonossági mutatóikból nem lehetséges a társadalmi és a politikai modernizációra érvényes következtetéseket levonni.

Miért is érdekesek a parlamenti képviselők a modernizáció szempontjából? Heinrich Best és Maurizio Cotta kötetük bevezető (Best—Cotta [2000a]) és összefoglaló (Best—Cotta [2000b]) tanulmányában több érvet is felsorol. „A képviselők szolgálhatnak helyi vagy szakmai érdekeket, de lehetnek a tágan értelmezett közjó szószólói is. Közvetíthetik a kormány felé a képviseltek ügyeit,

ugyanakkor nagy szabadságuk is lehet átfogó képviseleti platformok létrehozására. Néhány esetben a képviselők tulajdonságaikban azonosak lehetnek a képviseltekkel, így oszthatják azok érdekeit és nézeteit, más esetben viszont hivatásos képviselőként viselkednek, akiknek nem kell tükrözniük a képviseltek tulajdonságait ahhoz, hogy szolgálhassák érdekeiket.” (i.m. p. 494) Ezen esetek mindegyikére igaz azonban, hogy a társadalmi konfliktusok, törésvonalak és változások a parlamenten és a képviselőkön keresztül jelennek meg az országos politikában. A társadalom modernizációja nyomon követhető a parlamenti képviselők politikai és szociális összetételének változásán is. Az elit jellegét tanulmányozva magáról a társadalomról is sok információt szerezhetünk.

Választott voltuk miatt a képviselők közvetlenül vagy áttételesen a társadalom leképeződései a politikában. Ők a választók elsődleges csatornáit, amelyeken keresztül a politikában kifejezhetik értékeiket, érdekeiket, igényeiket vagy követeléseiket. Ennek következtében a parlamenti képviselők egyéni és kollektív tulajdonságai legalább részben tükrözik a társadalom szerkezetét és annak változásait. Természetesen a parlamenti elit nem a társadalom egyszerű kivetítődése a politikára, a képviselet nem a választók tulajdonságainak és akaratának passzív tükrözése, hanem a társadalmi igények átalakítása politikai ideológiákká, szakpolitikákká és cselekvésekké.

A törvényhozás személyi összetétele a politikai outputra is hatással van annak ellenére, hogy a folyamatban szabályozó szerepet töltenek be a pártok, a parlamenti és kormányzati intézmények és egyéb személyi és szervezeti összefüggések. A képviselők személyisége még mindezen tompító tényezők dacára is hatással van a parlamenti munkára. Az elit változó összetétele tükrözi a társadalmi és politikai mobilizációt, a társadalmi integrációt a társadalmon belül a pozíciókhoz és javakhoz való hozzájutás szabályai kialakításának folyamatát. Ennek oka, hogy a társadalmi, a politikai illetve a parlamenti elit változása között kétirányú kapcsolat áll fenn. Az egyik irányban a társadalmi konfliktusok és hatalmi szerkezetek befolyásolják a politikai döntéseket a képviseleten keresztül. A másik irányban pedig a politikai elit formálja, irányítja és értelmezi a társadalom igényeit (Best—Cotta [2000a] pp. 1-9).

A képviselet a modern demokrácia kialakulásának és működésének

központi eleme, ezért a képviselet megtestesítőinek, a képviselőknek, a vizsgálata alapvető fontosságú a politikai rendszer működésének megértésében. A parlamenti elit tanulmányozása egy újabb irányból világíthatja meg a magyar politikai rendszer ki- és átalakulásának folyamatát, a történelmi és társadalmi változások menetét. Megmutathatja ugyanis, hogy a képviselők, – akik egy személyben a modernizáció és a demokratizáció alakítói és képződményei – együtt változtak-e a társadalommal a történelmi folyamatok hatására, esetleg a változások előfutárai vagy kerékkötői voltak.

A folytonosság szerepe a parlamentben egy olyan elit létrehozása, amely átlátja a törvényhozás és a politikai rendszer működését, és jobban el tudja látni különleges ismereteket igénylő feladatait. A hosszan szolgáló képviselő már szakmaként tud tekinteni a politikára, szakismeretre tesz szert. Az ilyen professzionális (vagy professzionizálódó) politikus – mivel már saját képviselői karrierjét is hosszabb távon tervezheti – képes hosszabb (egy cikluson túlmutató) távon gondolkodni. Ugyancsak alkalmas az újonnan bekerült képviselőket segíteni, támogatni azok mihamarabbi integrálódását a szervezetbe.

A professzionizáció folyamata azonban ellentétes lehet a demokráciával, mivel a professzionizáció következtében leszűkül a parlamentbe való bejutás lehetősége. Hiszen a parlamenti elit felügyeletet tud gyakorolni a rekrutáció fölött a jogállás, a javadalmazás, a választhatósági feltételek, valamint a politikusi karrierutak megszabásával. A demokráciának viszont ki kell szélesítenie a politikai részvétel és a parlamenti karrier lehetőségét minden társadalmi csoport felé.

Ezért minden demokráciában szükség van az elit valamilyen mértékű, folyamatos cserélődésére, megakadályozandó a politikai osztály bezáródását, ami a politika megcsontosodásához, a legitimitás elvesztéséhez, vagy akár egy tekintélyuralmi rendszer kialakulásához is vezethet (Matland—Studlar [2004] pp. 87-88).

A professzionizáció azonban felfogható a modernizáció tüneteiként és eszközeként is, amely által a politikai elit lassú cserélődése követi és egyben gerjeszti a társadalmi változásokat. A kialakuló politikai osztály leváltja a hagyományos, a társadalmi (főként születési) elitet jelentős részben átfedő

politikai elitet. Ez a professzionizálódott parlamenti elit lesz azután képes arra, hogy megteremtse a feltételeket a társadalom további rétegeinek a politikai életben való részvételre. A modernizáció első fázisa Huntington [1971] szerint a tradicionális vidéki elit leváltása a városi középosztály által, a második az aktív és a passzív választójog kiterjesztése, a vagyoni cenzus megszüntetése és a nők választójoga. A harmadik lépés a központosított és funkcionálisan elkülönült hatalmi szerkezet kialakulása, amelynek része a hivatásos politikus megjelenése. A negyedik fázis pedig a hatalom forrásának megváltoztatása, a legitimitáció racionális/legális alapra helyezése.

A dolgozatban a hipotézisek bemutatása után a kutatás módszertanát, majd a feltevések bizonyításához szükséges fogalmakat, és a történelmi valamint parlamenttörténelmi háttérrel mutatom be. Ezek után kerül sor az adatok elemzésére és összehasonlítására nagy történelmi korszakokként. Végül pedig a hipotéziseket igazoló és/vagy cáfoló eredmények és az ezekből levonható következtetések összefoglalása következik.

1.2 Hipotézisek

A parlamenti elitre vonatkozó kutatások legnagyobb része az Egyesült Államokban és Nyugat-Európában készült, a nemzetközi komparatív kutatások pedig szinte kizárólag ezekben az országokban. Több ország képviselőit egységes adatok alapján először az EURELIT projekt keretében elemezték. E kutatás eredményeképp eddig megjelent kötet azonban még nem tartalmazza Magyarországot a komparatív elemzési részben, mivel megjelenésekor még nem álltak rendelkezésre az adatok. Így hát egyelőre csak 11 nyugat-európai országról készült összehasonlító elemzés, az itt is vizsgált korszak parlamentjeit illetően.

A mostani fejlett liberális demokráciák fejlődési útjai is igen különbözők, a Mediterráneumtól Skandináviáig, a szerves és folyamatos fejlődésű Angliától és Hollandiától a komoly megszakításokkal demokratizálódó Németországig és Portugáliáig. Magyarország – és Közép-Európa (köztes Európa) – fejlődése

azonban talán még inkább különbözik, egy másfajta történelmi úton jutott el a parlamentarizmus kialakulásáig is. A második jobbágyság, az erős nemesség és a városiasodás megkésettsege egy felülről vezérelt modernizációval kiegészülve, egy féloldalas, szervesen nyugatos berendezkedéshez vezetett. Ugyanezen okokból a nemzet fogalma sokáig a nemességgel volt egyenértékű, és ez a reformkor belső indíttatású fejlődése után is egy visszamaradott társadalomszerkezetet eredményezett (Szűcs [1983]). Mindez hatással volt a parlamentarizmus kialakulására és fejlődésére, amely tovább hordozta magában a történelmi folyamatok ellentmondásait, és így modernizációja is más utakat járt, mint Nyugat-Európa törvényhozásaié.

„A képviselők társadalmi háttere, kiválasztódásának szempontjai, valamint cserélődésük iránya és mértéke látszanak azoknak a szempontoknak, amelyek a legeggyértelműbben kapcsolják őket össze a politikai rendszer lényegi sajátosságaival: a rendszer demokráciatartalmáról, modernitásáról és stabilitásáról árulkodnak” (Ilonszki [2005a] p. 33). Ahogy ezt a 2.1.-es alfejezetben részletesebben is bemutatom, a parlamenti elit összetétele és változása közvetlenül vagy közvetve hatással van a politikai rendszer egészére és ez által a társadalomra is. Ebből következik, hogy a parlamenti elit vizsgálatából levont következtetések relevánsak a politikai rendszer egészének modernizációja szempontjából, sőt lényeges társadalmi folyamatokra is rávilágíthatnak.

A modernizáció folyamata Magyarországon megkésett, szakaszos és részleges, nem szerves fejlődés része. A politikai elit – és ennek részeként természetesen a parlamenti elit – modernizációja Magyarországon általában nem a társadalmi folyamatok következménye, hanem az eliten belüli harcok és alkuk eredménye. A demokrácia egyes intézményeit és módszereit ugyan átveszi Magyarország, azonban az ezek működéséhez szükséges társadalmi mechanizmusok nem alakulnak ki. Ennek következtében a parlamenti elit modernizációja sem a társadalmi igények következménye, hanem az elit saját döntése vagy külső hatás okozza. Látszatra tehát sok a hasonlóság a magyar és a nyugat-európai parlamentarizmus között, azonban ezek háttérben igencsak eltérő folyamatok állhatnak.

A nyugat-európai parlamentek összehasonlító kutatási eredményeinek

bemutatása és a magyar fejlődés felvázolása után – a magyar és a nemzetközi adatbázis felhasználásával, kvantitatív adatok segítségével is – megkísérlem igazolni a következő hipotéziseket, amelyekkel a magyar parlamenti elit modernizációjának sajátosságait próbálom igazolni:

- i. **A magyar parlamenti elit modernizációja állandó lemaradásban van a nyugat-európaihoz képest.** A magyar parlamentarizmus kezdetén a képviselők összetétele igen hasonló a nyugat-európai törvényhozásokéhoz, azonban a nyugat-európai társadalmi és politikai fejlődés gyorsabban halad a liberális képviseleti demokrácia mai formája felé, mint a magyar. Ennek következtében a magyarországi parlamenti elit összetételében már az elemzett korszak kezdetén, azaz 1884-ben is jelentősen eltér a fejlettebb országokban láthatótól, amely különbség a továbbiakban is megmarad, sőt növekszik. Azaz a magyar parlamentek összetétele az egyes korszakokban inkább hasonlít a nyugat-európai parlamentek néhány évtizeddel korábbi állapotára, mint az aktuálisra.
- ii. **Minden történelmi cezúra – ha átmenetileg is – a modernizáció felé hat, a folytonos szakaszok alatt pedig az elit konzerválni próbálja a *status quot*.** Egy-egy nagy történelmi változás után a magyar politikai elit a modernizáció korábbi megkésettisége miatt kialakult feszültséget megpróbálja egy erőltetett és hirtelen modernizációs ugrás segítségével levezetni. Ennek következtében a korszakváltás vagy rendszerváltás utáni időszakban a parlamenti elit is jobban hasonlít a kor nyugat-európai parlamenti elitjeire, mint a korábbiak, csökken a lemaradás. Ez nem feltétlenül időtálló változás, lehetséges a visszarendeződés. A folytonos korszakok során azonban nem érzékelhető a folyamatos modernizáció, általában a korszak elején kialakult – európai mércével időközben elavulttá váló – helyzet konzerválódik.

A hipotézisek vizsgálatához először szükség van a fogalmak tisztázására, az azokra vonatkozó szakirodalom feldolgozására. Ezek után következik a történelmi korszakok bemutatása a parlamenti elitek szempontjából Nyugat-Európában és Magyarországon. Itt mód nyílik az összehasonlító elemzés főbb szempontjainak

és a kutatás során megválaszolandó kérdések megismerésére.

1.3 Kutatási módszerek

A kutatás alapvetően szekunder kvantitatív adatok feldolgozásából áll, amelyekből statisztikai módszerekkel próbálok bizonyítani a hipotéziseket. Az adatok forrása két adatbázis: az OTKA kutatási program során kialakított Magyar Képviselői Adatbázis valamint az EURELIT nemzetközi kutatói projektben összeszerkesztett Cube adatbázis. Az adatok elemzése mellett, azok értelmezéséhez természetesen szükség van egyéb politológiai és történelmi források használatára is. A két felhasznált adatbázis jelentősen különbözik egymástól mind az adatsorok alapegységében, mind a használt változóiban, azonban adataik között – a felhasználhatóság szempontjából – jelentős átfedés van. A Cube adatbázis szinte minden változója megtalálható a magyar adatbázisban is, vagy legalábbis kiszámítható annak adataiból. Az elemzés egysége ugyan lényegesen különbözik: a Cube egy-egy parlamenti cikluson belül a pártcsaládokat tekinti egységnek, míg a Magyar Képviselői Adatbázis az egyes képviselőket. Az adatbázisok részletesebb bemutatására a következő alfejezetekben kerül sor.

1.3.1 A hipotézisek vizsgálatának szempontjai és módszerei

Mint az a 2.3-as fejezetben bemutatásra kerül, a szakirodalom felvázolja a magyar és a nyugat-európai modernizáció folyamatát. Ebből a leírásból látható lesz az is, hogy a két fejlődési út eltér egymástól mind időben, mind tartalmában. Amint már korábban utaltam rá, Magyarországon a gazdasági és politikai modernizáció részleges, féloldalas, nem szerves fejlődés része. A magyar politikai elit modernizációját nem a társadalmi változások okozzák, hanem az eliten belüli harcok és alkuk. A demokrácia egyes intézményeit és módszereit meghonosodnak

ugyan Magyarországon, azonban a modern demokrácia működőképességét garantáló társadalmi mechanizmusok nem jönnek létre. Így hát a parlamenti elit modernizációját sem a társadalmi nyomások kényszerítik ki, hanem az elit dönt a modernizáció mellett vagy ellenében. A magyar és a nyugat-európai parlamentarizmus kívülről igen hasonló, azonban a belső mozgatórugói lényegesen különbözhetnek.

A pártrendszer vizsgálatával meg lehet állapítani, hogy a különböző pártfajták mikor és milyen módon alakultak ki a két régióban. Ugyancsak érdemes megvizsgálni a pártok ideológiai hátterét, a társadalmi és politikai törésvonalakat. A választójog kiszélesítésének elhúzódása, és a választási rendszer adta visszaélési és csalási lehetőségek szintén a hipotézis bizonyítékául szolgálhatnak. Szintén a magyar fejlődés sajátosságára világít rá a pártok szerepe a kormány kinevezésében és a kormány valamint a kormánypárt szerepe a képviselők megválasztásában. A képviselők összetételének terén a részleges, féloldalas és szervetlen fejlődés bizonyítékául szolgálhat egyes, jellemző politikustípusok [ld. 2.3.1. alfejezet] mélyreható összehasonlítása a nyugati mintával. Meg kell vizsgálni, hogy vajon a jellemző foglalkozások vagy társadalmi státus ugyanazt takarják-e Magyarországon, mint például Hollandiában.

E felvetések vizsgálata túlnyomórészt a szakirodalom összevetésén alapul, mivel ebben az esetben főként kvalitatív elemzésre van szükség, de kiegészíti azt a kvantitatív adatok vizsgálata is. A választójog visszásságaira mutat rá az adatbázis változói közül az egyhangú kerületek száma. Ugyancsak ennek a jele lehet a képviselők jellemzőinek hirtelen megváltozása egy-egy kormányváltás következtében. Az egyes pártcsaládok személyi összetétele is utalhat a modernizáció magyar sajátosságaira, amennyiben lényegesen eltér a Nyugaton megszokottól. Ugyancsak ezt támasztja alá egyes foglalkozások tartalmi eltérése: míg a jogászok nyugaton legnagyobb részt függetlenül úzik hivatásukat, addig Magyarországon legnagyobb részük egy-egy család, uradalom vagy vállalat jogtanácsosa, így egyáltalán nem független. A hivatalnoki réteg nyugaton az állam feladatainak növekedése miatt alakul ki a városi értelmiség köréből, Magyarországon viszont az elszegényedett felsőbb rétegek hozzák létre az erős központi államhatalmat, hogy az megélhetést biztosítson számukra (ezt támasztja

alá, hogy a hivatalnok – földbirtokos foglalkozáspár igen gyakori).

A modernizáció következményeinek, mint a részvétel növekedése, a szakosodás és a racionális legitimáció vizsgálata szintén a szakirodalom segítségével történhet. Elemzendő ehhez a választási rendszer, pártrendszer, a szakbizottságok szerepe, a politikai törésvonalak, valamint a választási programok.

A felvázolt hipotézisek vizsgálatát ezután empirikus módszerek segítségével fogom elvégezni. Ennek egyik oka, hogy az alapvető forrásnak tekintett tanulmánykötet (Best—Cotta [2000], ezen belül Ilonszki [2000a]) megjelenése idején még nem állt rendelkezésre a Magyar Képviselői Adatbázis, így hát annak következtetései leginkább a történelemtudományi szakirodalomra és a korábbi kutatók (pl. Lakatos, Rudai, Toth) adataira támaszkodnak. Ezek az adatok viszont nem azonos módszertannal, és még kevésbé a Cube adatbázissal összehasonlítható metodikával készültek. Az újabb, empirikus elemzés hiányt pótol azzal is, hogy a nyugat-európai adatok az idézett tanulmányban leginkább átlagok formájában jelennek meg. A szerzők következtetéseikben is az általános trendek feltérképezését részesítik előnyben. Ebben a dolgozatban viszont nem csak azt vizsgálom, hogy a magyar adatok mennyiben térnek el a nyugat-európai átlagtól, hanem azt is, hogy hasonlíthat-e esetleg valamely más ország vagy térség fejlődési mutatóihoz.

Mindezek következtében nem elegendő a hipotézisek igazolásához a meglévő szakirodalom következtetéseinek összevetése, hanem az adatok következetes összehasonlítására van szükség. Ugyanakkor az elemzés elméleti keretét a Heinrich Best és Maurizio Cotta [2000b] által leírt modernizációs folyamat adja. Ez alapján mutatom be a következőkben az egyes hipotézisek bizonyításának módját az adatbázisok segítségével.

1.3.1.1 Megkésetttség

Az első hipotézis szerint a **magyar parlamenti elit modernizációja állandó lemaradásban van a nyugat-európaihoz képest**. Ez azt jelenti, hogy a magyar

parlament társadalmi összetétele és a jellemző politikustípusok vonatkozásában minden időszakban eltér a nyugat-európaiktól. A fejlettebb országokban megfigyelhető trendek néhány évtized késéssel jelentkeznek Magyarországon. Ide tartozik még a pártrendszer az egyes párttípusok kialakulásának, a nyugaton jellemző ideológiák parlamenti térnyerésének megkérdőjelezése. Szintén ennek a hipotézisnek a bizonyítására lehet felhasználni a választási rendszerek különbözőségét, a választójog kiterjesztésének időbeli elcsúszását az európai mintához képest.

A pártrendszer, a választási rendszer és az ideológiák tekintetében a szakirodalom (pl. Boros—Szabó [1999], Földes—Hubai [1999], Ilonszki [2000a], Jónás [1990], Kozári [2005], Pesti [2002], Püszi [2006], Romsics [2000], Szabó—Gyarmati [2002], Toth [1973]) jelent elemzési alapot, mivel ezekkel a kérdésekkel az adatbázisok csak nagyon felületesen foglalkoznak. Az adatbázisok alapján ebben a tekintetben csak a Cube adatbázis által alkalmazott pártcsalád változó hívható segítségül, amelyből kiderül, hogy az egyes országokban mikor és milyen nagyságrendben jelentek meg a törvényhozásban az egyes pártcsaládok, valamint, hogy az egyes időszakokban mik voltak a jellemző politikai törésvonalak.

A képviselők összetételét viszont elsősorban a két adatbázis alapján tudom összehasonlítani. Az összehasonlításnál pedig a nyugat-európai modernizációt leíró tanulmányban használt változókat fogom megvizsgálni a magyar képviselőkre vonatkozóan, azaz a foglalkozási összetételt, a képzettséget és a társadalmi státust [ld. 2.3.1. alfejezet]. A vizsgálat lényege, hogy az egyes politikustípusokra jellemző tulajdonságokat összevetem a két régióban. Így megállapítható, hogy a magyar parlamenti képviselők egy-egy időszakban ugyanazokkal a tulajdonságokkal rendelkeznek-e, mint nyugati társaik. Ugyancsak megállapítható – mint, ahogy azt a hipotézis feltételezi –, hogy az egyes, Nyugat-Európára jellemző politikustípusok, mikor jöttek létre és terjedtek el Magyarországon.

Nem csupán az érdekes azonban e hipotézis vizsgálatakor, hogy a magyar adatok a nyugat-európai átlagtól hogyan térnek el, hanem az is, hogy van-e olyan nyugati ország, amely Magyarországhoz hasonló modernizációs utat járt be.

Ennek vizsgálatához a magyar adatokat össze kell hasonlítani minden egyes – a Cube adatbázisban szereplő – nyugat-európai ország adataival az egyes szakaszokban. Azonban nem elég csak az egyes fejlődési szakaszokban esetleg fennálló hasonlóságok feltárása, azokat a teljes időszakra vonatkozóan is meg kell vizsgálni. Hiszen hiába alakulnak ki azonos időben a két országban bizonyos jellemző politikusi tulajdonságok, látnunk kell azt is, hogy a korábbi és a későbbi modernizációs út is hasonló-e.

Akkor tekintem maradéktalanul igazoltnak a hipotézist, ha a magyar parlamenti képviselők modernizációja a vizsgált tulajdonságok alapján minden egyes – a Best—Cotta [2000] tanulmányban vázolt – szakaszban lemaradásban van, azaz a jellemző tulajdonságok csak jóval később – legalább két évtized múltán – jelennek meg és terjednek el Magyarországon, mint Nyugat-Európa országaiban. Részlegesen bizonyítottnak tekintem a hipotézist akkor, ha található egy vagy két olyan ország a kontinens nyugati felén, amely fejlődése szinkronban van a magyar modernizációval, de a vizsgált országok nagy többségéhez képest jellemző a lemaradás. Ugyancsak részlegesen bizonyítja a hipotézist, ha a korszakok többségében észlelhető ez a lemaradás.

A lemaradás ténye azt is igazolná, hogy a képviselők összetétele egy modernizációs fokmérő. A magyarországi politikai fejlődés egészében lemaradt Nyugat-Európától és ez tükröződik a képviselők esetében is.

1.3.1.2 Töréspontok és a modernizáció

A második hipotézis azt állítja, hogy **minden történelmi cezúra – ha átmenetileg is – a modernizáció felé hat, a folytonos szakaszok alatt pedig az elit konzerválni próbálja a status quot.**

A nagy történelmi ciklusokon belül erős folytonosság jellemző mind a személyeket, mind pedig a parlament társadalmi összetételét tekintve. Ennek igazolására a képviselők folytonosságát és a szolgálati idő átlagos hosszát vizsgálom, valamint a képviselők összetételét végzettség, foglalkozás és társadalmi státus szerint egy-egy történelmi cikluson (dualizmus, Horthy-korszak,

demokratikus átmenet, valamint a mai demokrácia) belül.

A nagy történelmi cezúrák szinte teljes szakadást jelentenek a folytonosságban. Ezen feltevés vizsgálata a fent említett változók alapján történik, hozzávéve a személyi folytonosság részletesebb elemzését is. Ebben az esetben ugyanis fontos, hogy kik azok a képviselők, akik a két korszak közötti átmenetet képviselik, és milyen szerepet játszanak az egyes időszakokban. A vizsgálat az első valamint a második világháborút megelőző és követő ciklusok összehasonlításán, illetve a 3. köztársaság korábbi időszakokkal (a demokratikus periódus és az államszocializmus) való folytonosságának elemzésén alapul.

A nagy történelmi ciklusokon belül is vannak kisebb cezúrák, amikor a kontinuitás lecsökken, részleges elitváltás következik be. Ezen pont vizsgálatánál szintén az alapvető szociális és politikai változókat elemzem a nagy történelmi szakaszokon belüli törések (1906, 1935) előtt és után.

A nagy törések után közvetlenül egy új, tapasztalatlan, az addig hátrányos helyzetű rétegeket is integráló elit dominál a parlamentben, amelyet később egy tapasztaltabb, hagyományosabb csapat vált le. Ezzel a korábbi korszak képviselőinek is nagyobb az esélye a visszatérésre. Ennek vizsgálatához az 1920-as és 1922-es, az 1944-es (Ideiglenes Nemzetgyűlés) és 1945-ös, valamint az 1990-es és 1994-es ciklusokat hasonlítom össze a képviselők összetétele szempontjából, főként a politikai múltat és a foglalkozási összetételt elemezve.

A korszakokat egyre erősödő professzionalizáció jellemzi, amely azonban az elit „elhasználódása” miatt is bekövetkező cezúrák után ismét visszaesik. Ez a visszaesés viszont korántsem olyan mértékű, mint a korszakok kezdetén. A professzionalizáció bizonyítékeként a korábbi politikai tevékenységet, az újraválasztási arányt, a hosszú szolgálati időt és a politikusi végzettségeket vizsgálom.

Ez a hipotézis igazolhatja a magyar politikai rendszer elit-vezérelte jellegét is, vagyis – akárcsak az előző hipotézis – azt, hogy a képviselők milyen szervesen kapcsolódnak a politikai rendszer alapvonásaihoz.

1.3.2 A Magyar Képviselői Adatbázis

A dolgozat alapjául szolgáló adatbázis kialakítására a Parlamenti elitek a XX. századi Magyarországon, az elit-cirkuláció politikai és intézményi összefüggései című (OTKA T 032829), Ilonszki Gabriella és Kurtán Sándor által vezetett kutatás keretében került sor. Az alapkutatás szükségességét az indokolta, hogy napjainkig nem készült a magyar parlamenti képviselőkről az almanachokban fellelhető valamennyi információt egységes szempontok szerint rendszerező felmérés.

Az adatbázis kiindulópontja minden esetben az 1884 és 2002 közötti parlamenti ciklusokról keletkezett 20 parlamenti almanach és az abban fellelhető információ. Az almanachokat eredetileg abból a célból kezdték el összeállítani 1886-ban, hogy az utókor számára feljegyezzék a parlamenti politikusok életrajzeit. Bár az almanachok többsége ebből adódóan főleg az adatok összegyűjtésére, felsorolására, rendszerezésére vállalkozik, előfordulnak egyszerűbb elemzéseket, történeti leírásokat tartalmazó életrajzírássok is. Az utólag készült (1945-47 és 1947-49) almanachokban komoly történeti háttéranyagok is szerepelnek. Mivel az egyes ciklusok almanachjai nem mindig egységes szempontrendszer szerint épülnek fel – a fiatalabb képviselőkről például gyakran lényegesen kevesebb információt tartalmaznak, mint a kormányzati pozíciókat betöltőkről, vagy az idősebb, politikailag, tudományosan vagy társadalmilag elismert személyiségekről -, illetve eltérő mértékben hangsúlyoznak bizonyos területeket (az 1910-es életrajzok például nagy jelentőséget tulajdonítanak a letöltött katonai szolgálatnak) helyenként gondot jelentett a bennük foglalt adatok feldolgozása egységes, strukturált kritériumok alapján. Az almanachok adatainak értelmezéséhez meg kellett vizsgálni az egyes parlamenti ciklusok házszabályait, a bizottságok szerkezetét, illetve a parlamentek általános működését is.

Az adatbázisban az 1884 és 2006 között megválasztott valamennyi parlamenti képviselő szerepel, akinek valamelyik forrásban felbukkan a neve, azonban az elemzés során legtöbb esetben az általános választásokon megválasztott képviselőket veszem figyelembe (más esetben jelzem a vizsgált

személyek körét). Az indokolja a szűkítést, hogy a parlament összetételének vizsgálatára a legjobb időpont közvetlenül a választások után adódik, hiszen ekkor a teljes választópolgárság egyszerre fejthette ki véleményét, a teljes jelöltlistáról (elméletben). Ugyancsak az időközi választásokon bekerültek felhasználása ellen szól, hogy róluk általában szűkösebben áll rendelkezésre információ.

Az elemzés többszöri keresztmetszeti kutatáson alapul, egy-egy parlamenti cikluson belül, emellett az egyes képviselők többszöri megválasztása révén ugyanazok a politikusok többször is bekerültek az adatbázisba. Ez a sajátos kettősség lehetőséget adott a képviselők megkülönböztetésére annak alapján is, hogy hányszor választották meg őket, ami alapvető feltétele a folytonosság mérésének és a hosszan szolgáló képviselők azonosításának. A több alkalommal megválasztott képviselők többszöri előfordulása ezen túl abban is segített, hogy az egyes parlamenti ciklusok adatainak pontatlanságai esetleg a más ciklusban rendelkezésre álló információk alapján javíthatók legyenek (Vili—Kis-Varga [2005] p. 35).

A képviselők adatai egy 32 kérdéses adatlap [ld. 1. számú függelék] kitöltésével kerültek feldolgozásra, amely felépítésének meghatározó szempontja volt, hogy lehetőleg lefedje az almanachokban fellelhető valamennyi információt és a lehető legteljesebb mértékben feltárja a képviselők társadalmi és politikai hátterét. Itt meg kell jegyezni, hogy rendkívül nehéz volt értelmezni az egységes vizsgálati szempontokat a vizsgált időintervallum egészére, hiszen az egyes almanachok nagyon eltérő körülmények (például eltérő választási és közigazgatási rendszer) között születtek, az adatlapokon szereplő változókat, illetve a skálatételeket ezért gyakran kellett módosítani, kiterjeszteni, újradefiniálni. Az 1990-től kezdődő időszak 5 parlamenti ciklusának (1990, 1994, 1998, 2002 és 2006) adatai – mivel szinte minden kérdéscsoportnál a történeti parlamenteknél vizsgáltaktól eltérő skálán mérhető válaszok születtek – egy részlegesen átdolgozott adatlap segítségével, különálló adatbázisban kerültek feldolgozásra.

Az olyan kérdéseknél, ahol egy parlamenti képviselőre nézve több lehetséges válasz volt (pl. végzettség iránya, foglalkozás, politikai múlt) mindegyik válaszlehetőség külön változóként került az adatbázisba, így ezeknél a kérdéseknél az összes válasz összege meghaladhatja a 100%-ot. Az eredeti

foglalkozást az almanachok nem a megválasztáskori állapotnak megfelelően közlik, hanem az életrajzban megtalálható minden olyan foglalkozás, amit a képviselő korábban végzett. Ezért minden olyan foglalkozás, amit a képviselő valaha üzött, bekerült az adatbázisba, így egy-egy képviselőnek akár 4-5 foglalkozása is lehet, hiszen nem feltétlenül a közvetlenül megválasztás előtt üzött hivatás volt a legjellemzőbb a képviselő életére. Léteznek jellemző foglalkozás-kombinációk, mint például a kezdeti időszakban a pap-tanár, jogász-hivatalnok, földbirtokos-hivatalnok, a második világháború után pedig a szakképzetlen és szakképzett munkás, a munkás-agrárproletár.

Az adatok az SPSS statisztikai program segítségével kerültek tárolásra és az elemzéshez is ezt a szoftvert használtam, sok esetben kiegészítve az Excel táblázatkezelővel. Az utóbbi segítségével ugyanis egyszerűbb elvégezni az alapvető műveleteket és a többlépcsős kalkulációkat.

Az adattisztításnak a hatalmas mennyiségű feldolgozott adat, az adatforrások jellege és a manuális adatbevitel miatt volt jelentősége. Az adatok konzisztencia-vizsgálata során kiderült, hogy vannak-e olyan értékek, amelyek a megadott értékhatáron kívül esnek, illetve logikailag nem konzisztensek vagy szélsőségesek. A többször is megválasztott képviselők esetében ezek a hibák közvetlenül kiszűrhetőek voltak, a többiekénél pedig az egyes változókhoz tartozó adatok gyakorisági eloszlása segített megállapítani a „kilengéseket”. Az adatgyűjtés során a szubjektív mérlegelés is szerepet játszott, így egy-egy személy adatai a különböző ciklusokban eltérhettek, ezen eltéréseket, egy egységes szempontrendszer segítségével, utólag kellett kijavítani (Vili—Kis-Varga [2005] pp. 38-44).

A hiányzó adatok – amelyek mértéke egyes változók esetében az 50%-ot is meghaladta – kiegészítése szekunder források segítségével és kikövetkeztetett behelyettesítéssel történt, ahol a képviselők más jellemzőiből, vagy az almanachok utalásaiból következtettünk a hiányzó adatokra. Így is maradtak olyan változók, amelyek használatától az elemzés során el kell tekinteni, mivel az adathiány igen nagymértékű, és az adatok nem következtethetők ki, valamint más forrásból sem pótolhatók (pl. katonai szolgálat, rendfokozat, családi állapot, lakhely valamint 1990 után a vallás). Az adathiányok nagy része arra vezethető

vissza, hogy az almanachok készítői – és valószínűleg a korabeli felhasználók – ezeket a változókat nem tekintették lényegesnek (pl. családi állapot, vallás, lakóhely) (Vili—Kis-Varga [2005] pp. 38-45).

Az életrajzírók hangneme néhol meglehetősen szubjektív – amit nagymértékben befolyásol az aktuális kormánypárt jellege –, de az információk objektív feldolgozása általában lehetséges a szubjektív megállapítások kiszűrésével. Amennyiben a rendelkezésre álló adatok hiányosak vagy ellentmondásosak, a parlamenti naplók, választási sematizmusok, név- és címjegyzékek, az Országgyűlés adatbázisa, Bölöny József Magyarország Kormányai [1992] és A magyar törvényhozó testületek [1985] című művei, Hubai László Magyarország 20. századi választási atlasza [2000] valamint egyéb szekunder források (Magyarország tiszti cím- és névtára, Kempelen [1931], stb.) segítségével lehetett kiegészíteni az almanachok tartalmát.

Különbözik az életrajzok terjedelme és információtartalma: míg az 1910 előtti almanachokban általában harmad vagy fél oldal jut egy-egy átlagos képviselőre, és a fontosabbakra is csak két-három, addig például az 1922-esben a legtöbb képviselőre (kivéve a szociáldemokratákat) egy egész oldal jut, és a nevesebb személyiségekre akár 6-8. Az Ideiglenes Nemzetgyűlés, a 1945-ös Nemzetgyűlés és az 1947-49-es Országgyűlés almanachjai 1990 után készültek és szerkezetük azonos az 1990-es évekbeliekével, ezekben egy-másfél oldal áll rendelkezésre minden képviselőről (egy-két képviselő [pl. Kádár János] esetében azonban több oldal is jut a parlamenti ciklust követő politikai tevékenység bemutatására). Az 1935-ös almanach leginkább az 1922-es mintáját követi, bár valamivel kiegyenlítettebb.

Az almanach készítésének időpontja is befolyásolja az adatok pontosságát. Minthogy az 1922-es almanach például a ciklus legelején készült, abban még olyan képviselők is szerepelnek, akiknek mandátumát később visszavonták. Az 1910-es almanach ugyan már a ciklus kezdetéhez képest később készült, de az időközi választások eredményei nem szerepelnek benne, ami egy 9 évig működő törvényhozás esetében nem ritka esemény. Az 1940-es évek almanachjai tartoznak a másik végletbe, hiszen azok már a rendszerváltás után készültek, ezért az összes, ciklus közben történt változás szerepel bennük.

Az adatok megbízhatósága is változó. Az 1910 előtti almanachokban gyakoriak a hiányos, mondat közepén kezdődő életrajzok, az 1922-esben sokszor kerül ellentmondásba az életrajz és az összefoglaló táblázat, de az almanachok minősége a Horthy-korban folyamatosan javult. Az 1944 utáni almanachok, akárcsak az 1990 utániak, viszonylag keveset foglalkoznak a képviselők tudományos tevékenységével. Természetesen minél régebbi a mű, annál kevesebb mód állt rendelkezésére a szerkesztőknek az adatok ellenőrzésére, így a korai almanachokban gyakoriak a kézírás félreolvasása miatti hibák. Szinte mindegyik régebben kiadott almanachban található utólagos (ceruzával vagy tollal végzett) javítások, amelyeket talán a képviselők, talán a kutatók eszközöltek. Az 1922-es almanach az erős antikommunista és antiszocialista légkör miatt a szociáldemokrata képviselőkről csak a leglényegesebb adatokat közli, ezért a többit a későbbi ciklusok almanachjaiból és más forrásokból kellett pótolni.

Az almanachok adatainak bevitele és az adattisztítás után szükség volt még az így kapott változók kiegészítésére is, többek között a folytonosság vizsgálatához. A kiegészítések egyik része új, kalkulált változók kialakítása volt, a másik pedig egyéb források felhasználásával új adatok beszerzése (Vili—Kis-Varga [2005] pp. 45-49).

Kalkulált változóként a folytonosság vizsgálatához elengedhetetlen változókat lehetett kialakítani a meglévő adatokból. Az egyik ilyen változó az egyes képviselők megválasztásának sorszámát jelzi, azaz minden, először megválasztott képviselő neve mellé 1-es, a második szereplésük mellé 2-es került, és így tovább (egészen 14-ig). A képviselők teljes körére azonban e változót csak oly módon lehetett alkalmazni, hogy a legkorábbi almanachokban található életrajzokat újra kellett olvasni, mivel sok képviselő első megválasztására az 1884-es ciklus előtt került sor, és azokat a ciklusokat az adatbázis nem tartalmazza. Mivel ez a megválasztáskor mind a kiválasztók, mind a választók szempontjából lényeges lehet, a ciklusszámba beszámítottuk az időközi választásokon szerzett mandátumokat (hiszen ez is parlamenti tapasztalatot nyújt). A másik kalkulált változó ehhez szorosan kapcsolódik. A folytonosság számításához nem elég csak azt tudni, hogy az illető politikus éppen hányadik ciklusát tölti a parlamentben, hanem azt is, hogy konkrétan az előző ciklusban is

volt-e képviselő. Itt kétféle adatot volt érdemes számolni: az előző ciklusban szerepelt, és az előző általános választásokon bekerült (azaz az időköziek itt külön változót kaptak).

A megválasztás körülményeiről az almanachok csak ritkán és szűkszavúan nyilatkoznak, ezért az ehhez kapcsolódó információkat más forrásból kellett beszerezni. A rekrutáció szempontjából fontos adat, hogy az adott képviselő szoros versenyben, nagy fölényrel vagy ellenfél nélkül (egyhangú szavazással vagy közfelkiáltással) került a törvényhozásba, mint ahogy az is, hogy hány ellenfele volt, és volt-e kihívója a saját pártjából. Ugyancsak érdekes lehet, hogy a képviselő saját, korábbi körzetében nyer újra, esetleg a korábbi képviselőt győzi le vagy egy megüresedett körzetért küzdenek a jelöltek. Mindezen adatokat a választási sematizmusok tartalmazzák, amelyek azonban csak 1896-tól állnak rendelkezésre. A két világháború közötti szakasz választási jegyzőkönyveit Hubai László Magyarország 20. századi választási atlasza 1920-1998 címen (Hubai [2000]) gyűjtötte össze és dolgozta fel, ami jelentősen megkönnyítette az adatok kiegészítését. A második világháború utáni listás választási rendszerben ezek a változók elveszítik jelentőségüket, az 1990-es években pedig a Belügyminisztérium Központi Nyilvántartó és Választási Hivatal adatai minden körzetre vonatkozóan online is rendelkezésre állnak.

1.3.3 A Cube adatbázis

A Cube adatbázis kialakítására az EURELIT projekt keretein belül került sor, amely 10 ország (Finnország, Németország, Franciaország, Nagy-Britannia, Olaszország, Hollandia, Norvégia, Dánia, Portugália és Spanyolország) részvételével indult meg 1994-ben. Magyarország egyetlen közép-európai országgént, friss demokráciaként 1996-ban csatlakozott a kutatáshoz. Tizenkettedikként Ausztria kapcsolódott be a projektbe, majd Belgiumból is érkeztek adatok, de az utóbbiak igencsak részlegesek. Az adatbázis végleges lezárása 2002-ben történt meg.

A Cube egy háromdimenziós adatbázis – innen a neve is – amely az idő,

az országok és pártcsaládok, valamint a változók alapján kezeli az adatokat. Az időkeret országfüggő, hiszen az egyes résztvevőknél más és más az adatgyűjtési időszak, mivel a polgári parlamentarizmus kezdete is máskorra esik, valamint némely országokban hosszabb megszakítások is jellemzők [ld. 1. számú táblázat].

1. táblázat: A Cube adatbázisban szereplő országok és a lefedett időszakok

	Időszak	Választások száma	Megszakítások
<i>Dánia</i>	1849-2001	65	
<i>Németország</i>	1848-2002	41	1848-1867, 1933-1949
<i>Olaszország</i>	1861-2001	36	1924-1946
<i>Hollandia</i>	1849-1998	54	
<i>Norvégia</i>	1814-2001	59	
<i>Nagy-Britannia</i>	1868-2001	34	
<i>Franciaország</i>	1848-2002	35	1848-1871
<i>Spanyolország</i>	1869-2000	17	1914-1931, 1936-1977*
<i>Ausztria</i>	1918-1994	18	1930-1945
<i>Portugália</i>	1861-1999	22	1925-1975*
<i>Finnország</i>	1907-2003	35	
<i>Magyarország</i>	1884-2002	20	1945-1990
<i>Belgium**</i>	1847-2003	62	

*a korábbi időszakokban sem volt folyamatos a parlament működése

** a belga parlamentről csak évszám adatok állnak rendelkezésre

A kiinduláskor a kutatók megkeresték azt a legnagyobb közös osztót, amely alapján minden résztvevő ország képes a saját, rendelkezésre álló adatait összehasonlíthatóvá tenni. Ezért a Cube adatbázis alapegysége nem az egyéni képviselő, hanem egy-egy cikluson belül a pártcsalád. Ennek oka többek között mennyiségi, mivel 12 ország (és az esetleg csatlakozók) minden egyes képviselője kezelhetetlen adatmennyiség lenne [ld. a magyar adatbázis 8934 sorát]. A másik ok, hogy az egyes országokban rendelkezésre álló adatok alapegysége is változó volt. A pártcsalád mellett – a párt helyett – a jobb összehasonlíthatóság miatt döntött a kutatócsoport, mivel egy-egy pártcsaládhoz több párt is tartozhat, azonban a történelmi távlatú elemzés szempontjából az egyes pártok kevésbé érdekesek. Az országok pártcsaládonkénti adatai 56 változó alapján kerültek bevitelre az adatbázisba, ezek azonban kevesebb valódi változót tesznek ki, mivel sok közülük együtt fedi csak le a válaszlehetőségek teljes spektrumát (pl. a

vallásra vonatkozóan külön változóként szerepelnek az egyes felekezetek). Az adatok többsége megoszlási arány, azaz azt mutatják, hogy pártcsaládhoz tartozó képviselők mekkora része felel meg az adott változónak. A pártcsaládok mandátumszáma természetesen abszolút számban szerepel, míg az életkor és a szolgálati idő átlagban van megadva [a kódkönyvet ld. a 2. számú függelékben].

Az adatbázis a választáskori állapotokat veszi figyelembe, külön változó szerepel a ciklus közbeni változások mértékére. A szociológiai és demográfiai változók egyaránt az első megválasztás előtti utolsó pillanatot veszik figyelembe, azaz az adatbázis kialakításánál például csak a képviselők első megválasztása előtt betöltött politikai pozícióit tartalmazza, és kizárólag a megválasztását megelőző utolsó foglalkozását. Ebben a tekintetben is eltér a Magyar Képviselői Adatbázistól. A magyar adatok a Cube adatbázisba a Magyar Képviselői Adatbázis alapján kerültek, némi átalakítással.

Mivel a források az egyes országokban eltérőek, az adatok is különböző minőségűek. Nem minden országra áll rendelkezésre az összes változóhoz tartozó adat, minden parlamenti ciklusra (például Olaszországban 1946-ig, Nagy-Britanniában pedig a teljes időszakban hiányoznak a képzettségre és a politikai múltira vonatkozó adatok, Hollandiában és Magyarországon a lakhely, a választókerület és a születési hely közötti összefüggést vizsgáló változók hiányosak, Spanyolországban 1979 és 1993 között vannak nagy hiányosságok, a vallási adatok is több ország esetében esetlegesek, stb.).

1.3.4 Az adatelemzés módszerei

Mivel a Cube adatbázis magyar adatai a Magyar Képviselői Adatbázis tartalma alapján készültek, amely azonban lényegesen részletesebb adatokkal szolgál, amikor nem kifejezetten cél a nemzetközi összehasonlítás, az elemzéshez az utóbbit használom. A Cube tehát akkor kerül alkalmazásra, amikor nemzetközi adatok is szükségesek az elemzéshez, mivel a változók nem minden esetben feleltethetők meg egy az egyben a magyar adatbázisban szereplőknek. A modernizáció jellemző változóinak összehasonlításakor tehát azon változók

esetében, amikor a Cube módszertana eltér az Adatbázisétól, a magyar adatokat is az előbbiből nyerem ki. Ez főként a foglalkozások vonatkozásában jelent eltérést, mivel a Cube fejenként egy foglalkozást vesz figyelembe, ellentétben a Képviselői Adatbázissal, amely a képviselő összes korábbi foglalkozását rögzíti. A foglalkozások esetében eltérés az is, hogy a Cube külön foglalkozásként használja a „politikust”, ami a magyar adatbázisban nem szerepel. Szintén a Cube sajátossága a „állami alkalmazott” foglalkozási kategória, amely tulajdonképpen az állami által alkalmazottakat fedi le („public sector employees”), viszont hiányzik belőle a „hivatalnok” besorolás. Nemzetközi összehasonlításban tehát csak az előbbi változó használható, mivel a hivatalnokokra vonatkozó adat csak Magyarországról áll rendelkezésre. Az összehasonlításnál viszont figyelembe kell venni, hogy a munkaadóról nem állnak rendelkezésre magyar adatok, ezért Magyarországon a hagyományosan állam által finanszírozott munkakörök (tanár, tanító, orvos, katona, rendőr, hivatalnok) kerültek az „állami alkalmazott” kategóriába.

A nemzetközi összehasonlításhoz az egyes országok és ciklusok adatait is felhasználom, de általában egy-egy korszakra vonatkozóan – Magyarország kivételével – az összes ciklus adataiból számolt átlagokat használok az egész régióra vagy egy-egy országra vonatkozóan. A különböző országokban tartott választások időpontjainak különbsége nem teszi lehetővé, hogy az egész országcsoportra vonatkozó idősorokat éves bontásban alakítsam ki, ezért ilyen esetekben évtizedátlagokat használok. A magyar adatokat – az időbeli változások követése végett – szintén évtizedenként vizsgálom meg, kivéve, amikor a történelmi folyamatok más felosztást tesznek kívánatossá.

A modernizáció összehasonlító vizsgálata folyamán korszakonként összehasonlítom a magyar parlamentek összetételét a nemzetközi trendekkel. Nyugat-Európára vonatkozóan a modernizáció Best és Cotta [2000b] által kialakított szakaszolását használom, azaz négy szakaszt különböztetek meg: a kezdetektől az 1880-as évekig, 1880-as évektől az 1920-ig, 1920-tól az 1960-as évekig, valamint az ezt követő időszakot, egészen napjainkig [részletesen lásd a 2.3.1 alfejezetben]. Mivel azonban a kiindulópont Magyarország, a külön vizsgált időszakok a magyar történelem jelentős szakaszainak felelnek meg. A dualizmus

időszaka, a Horthy-rendszer, a második világháború utáni rövid demokratikus periódus és az 1990-es rendszerváltás utáni demokrácia a főbb szakaszok. Így tehát a nyugat-európai fejlődés harmadik – az 1920-as évektől az 1960-as évekig terjedő – szakasza Magyarországon két teljesen különböző időszakot fed le. Ráadásul az 1920-as ciklus – különlegessége miatt – saját részt érdemel, a korábbi és a későbbi parlamentekkel való összehasonlításban.

A magyar adatok és a nyugat-európai átlag összehasonlítása mellett fontos annak vizsgálata is, hogy hasonlít-e a magyar fejlődés valamely nyugat-európai országéra. Ennek érdekében az egyes országok, az adott modernizációs szakaszra vonatkozó adatait is összehasonlítom a magyarokkal. Itt azt figyelem, hogy az adott ország egy-egy változója ugyanabba az irányba és hasonló mértékben tér-e el az európai átlagtól, és van-e olyan ország, amely egy-egy időszakon belül sok változó esetében mutat hasonlóságot Magyarországgal, és főként van-e olyan, amelyik több történelmi időszakban is hasonlít.

Az egyes korszakokat vizsgáló fejezeteken kívül az egész vizsgált időszakra vonatkozóan is elvégzem az összehasonlítást. Itt országonként és változónként vetem össze az évtizedátlagokat a magyar adatokkal, és korrelációt számolok. Ennek segítségével megállapítható, hogy van-e olyan ország, amely egy, esetleg több változó tekintetében hasonló történelmi fejlődést produkált, mint Magyarország.

Az adatbázison kívül – kiegészítésképpen – a Rudai Rezső [1936] és Lakatos Ernő [1942] által publikált adatsorokat használom, mivel az ő elemzéseik kisebb időbeli távlatból tekintenek vissza a dualizmus és a Horthy-korszak parlamentjeire. Ezen adatsorok keletkezéséről és módszertanáról azonban nem sokat tudunk, így az adatbázis adataival való összehasonlításokat fenntartással kell kezelni.

2 Elméleti háttér

E fejezet célja az alapfogalmak tisztázása, a hipotézisek vizsgálatához szükséges elméleti háttér bemutatása, és a szakirodalom összegzése. Ebben a részben foglalkozom az elit folytonosságának és változásának elemeivel, a politikusok professzionalizációjával. Nagy vonalakban bemutatásra kerül a nyugat-európai és a magyarországi modernizáció, elsősorban a parlamenti elit vonatkozásában. Ezzel részletekbe menően a 3. fejezetben foglalkozom, amelyben korszakonként elemzem a parlamenti elit modernizációját. Ugyancsak a második fejezetben mutatom be a vonatkozó szakirodalom segítségével a magyar parlamentek működési környezetét.

2.1 Az elit folytonossága és változása

A jelen dolgozat a parlamenti elit összetételével és annak változásával foglalkozik. Parlamenti elitnek nevezem a politikai elit parlamenti mandátummal rendelkező részét, azaz az összes képviselőt. Mivel a képviselők – bár egy részüknek kicsi vagy kevéssé látványos a szerepe a hatalom gyakorlásában – szavazataik útján befolyásolják a politikai döntéshozatalt, így joggal sorolhatók a politikai elithez.

Az elit értékmentes fogalma Paretótól ([1991] p. 8) származik, aki ez alatt az élet valamely területén vezető szerepet játszó személyeket értette. Az elithez tartozás szerinte nem a képességek vagy tulajdonságok következménye, az csakis a pozíciót jelenti, az oda kerülés módját nem. A politikai elit e definíció szerint azokból áll, akik a politika területén található vezető pozícióban, azaz a kormányban, a pártokban, a parlamentben, a közigazgatásban vagy a véleményformálás más intézményében. A vezető pozíció annyit tesz, hogy a

politikai döntésekre valamilyen módon hatást tud gyakorolni (Putnam [1976] p. 10). Az elit összetételének változása tükrözi a társadalmi és politikai mobilizáció, a társadalmi integráció folyamatát, és a pozíciókhoz és forrásokhoz való hozzájutás szabályainak kialakulását (Rokkan [1967]).

2.1.1 Az elit változásának tényezői

A parlamenti elit állandó cirkulációja több szempontból is lényeges. Az állandó változás lehetőséget ad új politikai vezetők és csoportosulások felemelkedésére, és ezzel fenntartja a társadalmi stabilitást, és egyben az innováció forrása. Mivel a törvényhozás választott képviselői a „nép akaratát” testesítik meg, a választók azzal tarthatják ellenőrzésük alatt a törvényhozókat, hogy a választások alkalmával eltávolítják közülük azokat, akik szerintük nem jól képviselték érdekeiket. Ez a folyamat a modern politikában egyre inkább a pártok közvetítésével zajlik. Ugyancsak fontos a politikai elit leválthatósága a zsarnokság lehetőségének elkerülése szempontjából, ugyanis a választási kudarctól való félelem meggátolja a hatalom birtokosait abban, hogy pozíciójukkal visszaéljenek. A pártok hosszútávú sikeres működéséhez szükség van az utánpótlásra, amit a párt összes szintjén lévő politikusok folyamatos cserélődése biztosít.

A parlamenti elitnek ugyan nem szükséges leképeznie a társadalmat szociális összetételében, de a társadalmi béke és a rendszer támogatása érdekében fontos, hogy a nagyobb társadalmi csoportok érdekei képviseletet nyerjenek a parlamentben. Ez egy állandóan változó társadalom esetében csak akkor lehetséges, ha időről időre lehetőség adatik e csoportok számára, hogy képviselőiket bejuttathassák a törvényhozásba.

A törvényhozás szereplőinek változása – így a parlament társadalmi, gazdasági és ideológiai összetételének átalakulása – hatást gyakorol a politikai outputra is (Matland—Studlar [2004] pp. 88). Mivel az új képviselők egyéni beállítódása, értékei, érdekei és gondolkodásmódja eltér a korábbiaktól, a képviselők cserélődése akkor is hatással lehet a politikára, ha a hatalmon lévő párt nem változik.

Egy bizonyos mértékű cirkulációra szükség van azért is, mert a hosszan szolgáló képviselők egyre inkább eltávolodnak a mindennapi élettől és a választóiktól, ami erodálhatja az egész politikai rendszer legitimitását (Matland—Studlar [2004] pp. 87-89). A képviselők párton belüli pozíciójának túlzott megerősödésének elkerülése végett is igyekeznek a pártok fenntartani egy minimális cserélődést. De azért is, hogy a feltörekvő pártalkalmazottakat és frissen toborzottakat is legyen mivel motiválni, hiszen, ha nem látják a képviselővé válás lehetőségét maguk előtt, kevésbé lesznek lelkesek a pártmunkában.

Az elit változásának lehetősége a demokrácia egyik fokmérője is. Azok a rendszerek, amelyekben az elit lehetőséget ad az eliten kívüli szereplőknek is, hogy politikai vezető szerephez jussanak, és ahol az elit kiteszi magát a szabad választások kockázatának, amelyen az ellen-elit is kockázat nélkül indulhat, és a választók döntenek a hatalom birtokosairól, demokráciának nevezhetők. Ahol viszont ezek a feltételek nem teljesülnek, ott autoriter rendszerről beszélhetünk (Eulau [1976] p. 25).

2.1.2 Az elit folytonosságának tényezői

Az elit túlzott mértékű változása sem tesz jót azonban a politikai rendszer működésének. A képviselőknek így nem nyílik módjuk arra, hogy tapasztalatokra és gyakorlatra tegyenek szert a törvényhozás munkáját illetően. Ennek következtében romolhat a munka hatékonysága és minősége. A szakmai kérdésekben is időre van szükség a szakértelem kialakításához, így az a képviselő, aki parlamenti karrierjét megelőzően nem volt egy terület szakértője, csak törvényhozói munkája alatt tanulhatja ki annak rejtelmét. A tapasztalat hiánya azonban nem csak a törvényalkotás folyamatát érinti, hanem a pártok közötti kommunikációt is nehezítheti, mivel az egymást kevésbé ismerő politikusok között kevésbé alakulhat ki a bizalmi légkör.

Amennyiben a törvényhozásban túl magas a személyi cserélődés, kevés a tapasztalt képviselő, a parlament hátrányos helyzetbe kerül a kormánnyal és a

bürokráciával szemben, amelyek hozzáértésével amúgy is nehezen tud versenybe szállni (Matland—Studlar [2004] p. 89). A túlnyomó többségben tapasztalatlan képviselőkől álló parlament, amely ki van téve mind a kormányzat részéről, mind az egyéb külső politikai tényezők irányából érkező nyomásnak, inkább befolyásolható lehet. Ugyancsak jellemző lehet a kezdő politikusokra a túlzott idealizmus, melynek következtében döntéseik során esetleg nem veszik figyelembe a társadalmi és politikai realitásokat. Ennek következtében elfogadásra kerülhetnek olyan törvények is, amelyek utólag jelentős módosításra szorulnak. Mindez jelentősen ronthatja a törvényhozás minőségét és közép- illetve hosszú távon visszavetheti a parlament megítélését is.

2.1.3 Elit-cirkuláció és elitváltás

Az elit normális cirkulációja nem csupán az elit tagjainak, hanem jellegének cserélődését is jelenti, az innovatív elitet leváltja egy konszolidáló elit, majd újra kezdődik a folyamat (Pareto [1991] p. 8). Ez okozhatja a második hipotézisben felvetett ciklikusságot a magyar parlamenti elit összetételében.

A modern demokráciák parlamenti elitjére normális körülmények között a folytonosság jellemző egy bizonyos mértékű elit-cirkulációval. Egy-egy választást követően általában az új képviselők aránya nem haladja meg az 50 százalékot. Az ilyen mértékű változás megmagyarázható a választók személyi és/vagy pártpreferenciáinak változásával, a pártok rekrutációs és jelöltállítási stratégiájának módosulásával, a pártokon belüli pozíciók változásával, valamint az egyes képviselők visszavonulásával (esetleg halálával).

Ennél lényegesen nagyobb mértékű elitváltás már valószínűsít valamiféle egyéb, a választási volatilitáson és a jelöltállításon túlmutató tényezőt. Ilyen lehet a pártrendszer, a választási rendszer alapvető megváltozása vagy akár egy teljes rendszerváltás. „Minden politikai rendszerváltás egyben elitcsere is” (Kende [2003] p. 289). Ugyancsak okozhat részleges vagy teljes elitváltást egy-egy jelentős történelmi esemény, egy háború (főként, ha vesztes) vagy egy forradalom.

2.1.4 A folytonosság tényezői és mértéke

A parlamenti elit cserélődése nagymértékben köthető a választásokhoz. Nagyobb mértékű változás a törvényhozás összetételében természetesen a kormányzó párt(ok) cserélődése esetén jön létre, de minden egyes választás valamilyen fokú személyi átalakulással jár.

A modern democráciákban a pártok az elit-cirkuláció mozgatórugói, mivel nekik is érdekük, hogy új politikusokat vigyenek be a törvényhozásba, amivel biztosíthatják az utánpótlást. Hiszen ezzel nem csak új ötleteket, energiákat mozgósít, hanem a fiatal generációnak demonstrálja, hogy a párton belüli munka később politikai karriert eredményezhet (Matland—Studlar [2004] p. 89).

Matland és Studlar [2004] a folytonosság elemzéséhez a képviselők parlamentből való távozásának lehetséges módjait veszi számba. A nem önkéntes távozás több okból következhet be: a párt nem jelöli újra, a képviselő veszít a választáson, le kell mondania (például egy botrány miatt), vagy meghal. A képviselő halála a rendelkezésre álló adatok szerint nem tekinthető fontos befolyásoló tényezőnek (Magyarországon 1990 és 2006 között 29 képviselő hunyt el ciklus közben, ami átlagosan a képviselők kevesebb, mint 2%-a). A kikényszerített lemondás a gyakorlatban azt jelenti, hogy amennyiben a képviselő nem mond le, a pártja akkor sem jelölné újra, tehát nem érdemes külön foglalkozni ezzel az esettel azért sem, mivel (főként Magyarországon) igen ritkán fordul elő. Tehát a nem önkéntes távozás két legfőbb oka a jelöltség megszerzéséért vagy a szavazatokért vívott küzdelemben elszenvedett vereség, de ezek közül is inkább az előbbi a jellemző a modern parlamentekben.

A magyar politikában korszakonként változó ezen tényezők fontossága. A dualizmus időszakában és a Horthy-rendszerben a választásokat nagymértékben befolyásolta a kormánypárt és az államapparátus együttműködése a választások lebonyolításában és a nyílt szavazás rendszere. Ennek következtében a kormánypártok jelöltjeinek a körzetek többségében sokkal kevésbé kellett tartaniuk az ellenzéki jelölttel szemben elszenvedett vereségtől, mint a saját

pártjuk kegyeinek elvesztésétől. Fokozottan igaz ez az egyhangú körzetekben és a nemzetiségi területeken kialakított manipulált (az angol „rotten boroughs-nak” megfelelő) választókerületekben (Janos [2003] pp. 102-103). Mivel a kormánypárt nem rendelkezett állandó szervezettel és tagsággal, a jelölés is főként az informális kapcsolatokon múlt, és a párt, azaz a helyi hivatalok támogatásának elnyerését jelentette. A körzetek kisebbik részében valódi versengés folyhatott a szavazatokért, főként a Horthy-korszakban a titkos szavazást alkalmazó törvényhatóságok választókerületeiben. Azonban itt is az ellenzéki jelöltek voltak inkább kitéve a szavazók akaratának, mivel az ellenzéki pártok itt egymás ellen is küzdöttek. A jelöltség megszerzése az ellenzéki pártokban – a dualizmus nagy ellenzéki pártja, a Függetlenségi és 48-as Párt, kivételével – egyszerűbb volt, hiszen ezek a szervezetek csak néhány ismert politikussal rendelkeztek, akik egyben a pártvezérek is voltak. A második világháború után megváltozott a választási rendszer és a választások tisztasága is. A listás szavazás bevezetése miatt elvileg nőtt a jelöltállítás szerepe, bár a választói akarat jelentősen befolyásolta a képviselők folytonosságát (ld. a MKP visszaesése 1945-ben, az FKgP-é 1947-ben). Ebben az időszakban már tömegpártok indultak a választásokon, így a központi kiválasztás szerepe nőtt. Ugyanez igaz a rendszerváltás utáni időszakra is, a pártok erősen kézben tartják a jelöléseket. Újra megjelent azonban a személyiség szerepe az egyéni választókerületek miatt. Ugyanakkor ebben az időszakban a választói akarat változása is jelentősen befolyásolta az eredményeket, főként a kisebb pártok esetében, amelyek egy része ki is esett a parlamentből.

A választási vereség miatti távozások arányát több tényező is befolyásolja. Nagy szerepet játszanak a választási rendszer elemei. A ciklus hossza hatással van az újraválasztás valószínűségére, mivel megszabja, hogy a politikus milyen sűrűn van kitéve a leszavazás lehetőségének, de azt is, hogy milyen mértékben változhat a választók véleménye. A választások gyakorisága azonban nem csak a választási rendszer függvénye, hanem függ az alkotmányos szabályozástól (pl. a feloszlás jogától, a bizalmi szavazások és bizalmatlansági indítványok feltételeitől). A választói volatilitás hatása eltérő lehet a különböző választási rendszerekben: a többségi rendszerekben nagyobb hatása van a választói magatartás változásának.

Növeli a képviselő újraválasztásának esélyeit, amennyiben a választási rendszer lehetőséget ad arra, hogy a jelölt több körzetben vagy listán is induljon.

Egyes választási modellek lehetőséget adnak arra, hogy egy jelölt a saját pártjának másik tagjától szenvedjen választási vereséget. A preferenciális szavazási rendszer lehetőséget ad a választónak, hogy a pártlista jelöltjeinek sorrendjét átalakítsa. A korlátozott szavazatot (*single non-transferable vote*) és az átruházható szavazatot (*single transferable vote*) használó rendszerekben még nagyobb a lehetőség a párton belüli ellenféltől elszenvedett vereségre.

A választási győzelem elengedhetetlen feltétele, hogy a politikus egyáltalán jelöltté váljék. Ennek eldöntése általában a pártok jogosítványai közé tartozik. A pártnak – Matland és Studlar szerint – két oka lehet egy képviselő jelölésének visszautasítására: a személyes szavazat és a cirkuláció fenntartása. A „személyes szavazat” – azaz, hogy a választó a jelölt személyisége alapján választ – értéke a képviselő parlamenti aktivitásától és sajtójától is függ, és a többségi választási rendszerben lényegesen nagyobb a szerepe. A preferenciális választási rendszerekben kisebb a párt felelőssége jelöltállításkor. A cirkuláció fenntartása a párton belüli karrierlehetőségek demonstrálása miatt lehet fontos, valamint nem engedi a képviselőket túlzottan eltávolodni a választópolgároktól. Ugyancsak szerepet játszhat a képviselő újrajelölésében, hogy a választási rendszer vagy a párt maga kiköt-e valamilyen kvótákat (pl. a nők vagy kisebbségek számára), ami szükségessé teheti egy-egy képviselő eltávolítását a jelöltlistáról. Befolyásolhatja egy-egy képviselő újrajelölését az is, hogy pártja választási szövetségre lép más szervezetekkel, és azok politikusait jelöli.

Az önkéntes távozás legfőbb okának a parlamenten kívül adódó jobb karrierlehetőségeket tekintik. A képviselőséggel – az összeférhetetlenségi szabályok vagy más okok miatt – összeegyeztethetetlen gazdasági szerepvállalás távozásra készítheti a képviselőt a parlamentből. Lehet azonban más politikai tisztség is, ami miatt a képviselő föladja jelöltségét. Egyes országokban a kormánytagság vagy a helyi politika, esetleg a felsőházi tagság lehet ilyen poszt, Magyarországon régebben például a főispáni kinevezés, manapság pedig az Európai parlamenti mandátum.

Richard Matland és Donley Studlar [2004] tanulmányában kísérletet tesz a

folytonosság hosszútávú nemzetközi összehasonlítására. A 25 ország adataival dolgozó írás egy 15 éves periódusban elemzi a parlamenti képviselők folytonosságát. A fent vázolt feltételezések alapján 8 hipotézist állítottak fel az újraválasztást befolyásoló tényezők hatásáról: (1) az arányos választási rendszer (2) a preferenciális szavazás (3) a választói volatilitás (4) a választások közötti időtartam növekedése (5) a baloldali pártok aránya (6) a konzervatív pártok aránya (7) a parlament intézményesültsége növelik a képviselők cirkulációját, a (8) többszörös jelölés lehetősége pedig csökkenti.

2. táblázat: A képviselők folytonossága és cserélődése Magyarországon 1884-2006

Ciklus/korszak	Választások száma	Folytonosság / átlaga	Folytonosság / szórása	Cserélődés évente
1884-1887		53,5		15,5
1887-1892		57,5		8,5
1892-1896		58,1		8,4
1896-1901		51,4		12,2
1901-1905		54,2		11,5
1905-1906		56,7		43,3
1906-1910		55,7		11,1
1910-1918		31,9		6,8
1884-1910	8	52,4	8,8	14,7
1920-1922		15,7		42,2
1922-1927		36,5		12,7
1927-1931		59,7		10,1
1931-1935		61,9		9,5
1935-1939		44,5		13,9
1939-1944		28,4		14,3
1920-1939	6	41,1	18,0	17,1
1944-1945		3,6		96,4
1945-1947		48,7		25,7
1947-1949		53,3		23,4
1944-1947	3	35,2	27,5	61,4
1990-1994		5,7		23,6
1994-1998		35,2		16,2
1998-2002		51,3		12,2
2002-2006		68,7		7,8
2006-2010		72,3		6,9
1990-2006	5	46,4	27,3	13,3
1884-2006	22	45,7		26,6

Az adatsorok vizsgálatából kiderült, hogy szignifikánsan csak öt tényező befolyásolja az újraválasztás arányát. Az arányos választási rendszerekben lényegesen nagyobb a parlamenti elit cirkulációja, mint a többségi esetében. A több listán vagy körzetben való indulás lehetősége jelentősen csökkenti a kiesés valószínűségét. A választási volatilitás szerepe természetesen jelentős. Beigazolódott, hogy a választások közötti idő hossza pozitívan befolyásolja a cserélődést, azaz a gyakori megmérettetés kisebb veszélyt jelent a képviselőnek, mint a választói preferenciák hosszú idő alatti változása. Ugyancsak lényeges a parlament intézményesültsége, az új demokráciákban nagyobb a cserélődés, mint a konszolidálódottakban. Nem igazolódott be ugyanakkor, hogy a baloldali pártok kvótarendszere és az elit megkövülésétől való félelme, vagy a konzervatívok nagyobb hajlandósága az üzleti életbe való átnyergelésre befolyásolná a folytonosságot. Az eredmények szerint a preferenciális szavazás egyik módja sem gyakorol szignifikáns hatást a képviselők cirkulációjára.

Az eredményeket a jelen dolgozatban is érdemes figyelembe venni, habár az idézett tanulmány módszerei egy az egyben nem használhatók az itt vizsgált választásokra. Ennek legfőbb oka az, hogy Matland és Studlar kutatása 25 ország adatait hasonlította össze egy viszonylag rövid időszakban, míg e disszertáció 130 év adatait vizsgálja egyetlen országban. Ugyancsak lehetetlenné teszi a számítási módszer alkalmazását, hogy azt modern liberális demokráciákra alakították ki, figyelmen kívül hagyva olyan lehetőségeket, mint például a nyílt szavazás, az egyjelöltes (egyhangú szavazásos) körzetek és a választási csalások, amelyek mind jellemzőek a vizsgált választások jelentős részére. Ennek ellenére a kutatás eredményeként meghatározott, folytonosságot befolyásoló tényezők vizsgálata a magyar parlamentek esetében is hozhat eredményeket.

2.2 Professzionalizáció

Max Weber ([1989] p. 16-17) szerint a politikus a politikáért vagy a politikából él, tehát ez a foglalkozása. Tehát Weber a politikusok közé sorol mindenkit, aki a

politikát teljes időben űzi, függetlenül attól, hogy ezt karrierként vagy hobbiként műveli. Ilonszki ([2005b] p. 174) szerint „a modern politikus jellemzői szorosan kapcsolódnak a politikai rendszer modern vonásaihoz elsősorban a társadalmi struktúra és az intézményrendszer konkrét jellemzőihez, a politikus professzionalizmusa pedig a politikai kvalitások bizonyos körét jelenti”. Giovanni Sartori ([1991] p. 408) meghatározása szerint professzionális politikusnak az a képviselő tekinthető, aki funkcionális, képviseleti, személyiségi és gazdasági tekintetben is politikus. Azaz rendelkezik a szükséges szaktudással, elszakadt saját társadalmi osztályától, megvannak a politizáláshoz szükséges tulajdonságai és a politikából él. Mindezek alapján ebben a dolgozatban professzionális politikusnak azt a képviselőt tekintem, aki a politikáért és a politikából él, azaz munkaként, hivatásként és karrierként fogja fel a politikát. Az ebbe a kategóriába sorolt képviselők megélhetésüket a politikából szerzik: a képviselői, miniszteri vagy államtitkári fizetésből, a párt vagy más politikai szervezet (pl. szakszervezet) által fizetett bérből. A hivatásos politikus karrierje sokszor a pártokban, érdekszervezetekben vagy a helyi politikában kezdődik, folyamatosan tanulja a politikát, gyűjti a tapasztalatokat.

A professzionalizáció folyamata a parlamenti képviselők körében történelmi léptékű folyamat. A legkorábbi korszakra jellemző, a politikáért élő képviselők csoportja a XIX. század végén, a XX. század elején kiegészült a politikából élőkkel. Az előbbieket anyagilag független egzisztenciák voltak, így elméletileg teljesen önállóak. Az anyagi függetlenség azonban nem csak jó vagyoni helyzetet jelentett, hanem azt is, hogy ezért a vagyonért ne kelljen folyamatosan munkálkodni. Ebbe a kategóriába tartoztak a földbirtokosok és tőkésék, akik anyagi függetlensége a tulajdonukból származott. Hiszen, aki jólétét munkából vagy vállalkozásból teremti, annak ideje és energiája egy részét erre a tevékenységre kell koncentrálnia. A tulajdonosokon kívül még – munkabeosztási okokból – az ügyvéd lehetett alkalmas hivatásos politikusnak (Weber [1989] p. 17-18). Ez utóbbi amúgy is hagyományosan az uralkodót a rendekkel való küzdelemben segítő hivatásos politikusok egyik fontos típusa volt már a parlamentarizmus kialakulása előtt is. Politikai szerepük később is jelentős maradt, hiszen a foglalkozásuk lényege éppen mások ügyeinek képviselete, fontos

tulajdonságuk az „ügy” melletti meggyőző érvelés (i.m., p. 30-32). A parlamentarizmus korai időszakában leginkább a tulajdonosok, az ügyvédek, a papság és az értelmiség (orvosok, tanárok, stb.) alakították meg politikai klubjaikat (i.m., p. 42).

A politikából élők esetében a teljes függetlenség már nem volt igaz, karrierjük általában pártjuktól függött, attól kapták a fizetést vagy a jövedelmet biztosító állást (pl. lapszerkesztő, szakszervezeti tisztviselő) (i.m., p. 20). Ezek a képviselők általában az alacsonyabb társadalmi rétegekből érkeztek, és azok érdekeit képviselték, szerepük növekedése összefügg a pártfejlődéssel és a választójog kiterjesztésével. A honorációr pártoknak még nem volt szervezete, így alkalmazottjai sem, tagjai csak a politikának éltek. A szervezett tömegpártok kialakulásával tettek szert jelentőségre a fizetett képviselők, mivel csak ezek a szervezetek voltak képesek jövedelmet garantálni a gazdaságilag függő politikusoknak (Katz—Mair [1995]). Szakértelmük azonban nem volt, így idővel őket felváltották a politikát tanult, azt karriernek, foglalkozásnak tekintő, társadalmi háttérüktől független képviselők – a professzionális politikusok. A folyamat során a hivatásos politikus vált dominánssá a parlamentek padsoraiban, akik pártalapon folytatták tevékenységüket.

A professzionalizáció folyamata ellentétes lehet a demokráciával, mivel a politikusok hivatásossá válásával leszűkül a parlamentbe való bejutás lehetősége. A hivatásos politikusokból álló törvényhozás, a saját pozíciója védelmében úgy tudja módosítani a jogállásra, a javadalmazásra és a választhatósági feltételekre vonatkozó szabályokat, hogy elzárhatja a politikai karriert a kívülállók elől. A demokrácia lényeges feltétele, hogy minden állampolgárnak joga és lehetősége van a politikai részvételre, így a parlamenti karriere is, jöjjön bármely társadalmi csoportból. (Best—Cotta [2000b] p. 495) Mindez olyan formában valósul meg napjaink törvényhozásaiban, hogy a parlamentbe való bejutás a semmiből, azaz politikai (párt)háttér nélkül szinte lehetetlen, azonban a politikusok rekrutációja nem osztályalapon folyik, azaz nem rekeszt ki társadalmi rétegeket. Politikus – bizonyos egyéni képességek és tulajdonságok birtokában – bárki lehet, azonban a képviselőségig hosszú politikai karriert kell bejárnia, esetleg más módon széleskörű népszerűsége szert tennie.

2.3 Modernizáció

Történelmi léptékkal mérve a modernizáció az ember külső tényezők feletti növekvő uralmát jelenti, melynek során az ember ráébred sorsa irányításának lehetőségére, és átértékeli az addig adottságnak vagy emberfelettinek vélt körülményeket. Ezen társadalmi változások hatása többrétű, mivel a racionalitást, a hasznosságot és a célszerűséget helyezik előtérbe. A politikai rendszer tekintetében ez a társadalmi részvétel és beleszólási jog követeléséhez, a politikai vezetés szakosodásához és a hatalom legitimációjának szekularizációjához vezet. Ennek a folyamatnak előfeltétele az ember természet fölötti befolyásának növekedése, ami Nyugat-Európában az ipari forradalom következtében vette kezdetét. A centrum országainak modernizációjának sikere egyúttal társadalmi instabilitást és diszkontinuitást okoz, amely jelenségek elől a periféria elitje – noha a modernizáció egyes mintáit utánozza – megpróbál megmenekülni. (Janos [2003] pp. 17-20). Az ipari fejlődés, és az annak hatására megkezdődő társadalmi átalakulás Európa észak-nyugati szegletéből (Anglia, Németalföld) fokozatosan terjedt dél és kelet felé, évszázados késéssel érve el a kontinens dél-keleti határait, Magyarországra nagyjából a XIX. század első felében, azaz a reformkorban jutott el. Az 1880-as évekre Európában kialakult három, jól elhatárolható gazdasági régió: az északnyugati centrum, az azt körülvevő, az Elba, a Loire és a Pó folyók által határolt félperiféria, valamint az ezeken túli periféria. A centrum országaiban az ipari fejlődés az életszínvonal gyors növekedésével párosult, ezt az új fogyasztási mintát próbálta követni a periféria elitje, amelynek azonban nem voltak meg ehhez a gazdasági modernizációból származó forrásai. Mindez a felhalmozás és a fejlődés leállításához, eladósodáshoz, és a megfelelő jövedelem kitermelésére alkalmatlan magángazdaságtól való elforduláshoz, az etatista nézetek erősödéséhez vezetett. A nagybirtokosokon kívül az elit tagjai azonban, még a fejlesztési források feláldozásával sem tudtak lépést tartani a nyugati fogyasztási mintákkal. A lecsúszott nemesség és a polgári középrétegek,

képzettségi szintjüknek megfelelő megélhetést csak az állami szolgálattól remélhettek. Tehát, míg a centrum országokban az állam erősödését az erősödő középrétegek piacbővítési törekvései váltották ki, addig a periférián a piactól menekülő középosztály egyetlen megélhetési forrásaként alakult ki az erős állam. Ez az etatizmus tekinthető az egyik fő különbségnek a két régió között, és hatása még ma is érződik. (Janos [2003] pp. 65-75). Az állam erős szabályozó és újraelosztó szerepének következménye a korrupció, a nepotizmus és az autoritarianizmus.

Tág értelemben tehát a modernizáció felfogható a társadalom és a politikai rendszer átfogó, előremutató és visszafordíthatatlan átalakulásaként, amelynek során a kevésbé fejlett társadalmak a fejlettebbek tulajdonságait veszik fel. A részleges modernizáció, amely csak a társadalom és a politikai rendszer bizonyos részeit érinti, inkoherens rendszert és ezzel társadalmi feszültséget hoz létre (Best—Cotta [2000b] p. 495). Míg a centrum országaiban a modernizáció folyamatának célja, hogy a társadalom alkalmazkodni tudjon a sikeres technológiai innováció eredményeihez, a periféria országaiban a cél a gazdasági lemaradás következményeinek elkerülése. Tehát a centrumban a gazdasági fejlődés a demokrácia irányába ható politikai átalakuláshoz vezet, míg a periférián a fejlesztést az erős, tekintélyuralmon alapuló állam próbálja megoldani (Janos [2003] pp. 20-23).

Az ipari forradalom vívmányai, és azok társadalmi hatásai jelentős késéssel értek Magyarországra, így a modernizáció a társadalmi és politikai rendszerben mintakövetésként jelent meg. A XIX. század második felére egyértelműen kialakult a kontinensen a fejlett centrum, az azzal szomszédos, és azt a modernizációban követő félperiféria, valamint a lemaradó periféria. Ezért ebben a dolgozatban modernizációnak a nyugat-európai politikai fejlődés folyamatát tekintem, amely során létrejöttek a mai politikai rendszerek. A parlamenti elit tekintetében ez azon jellemzők átvételét jelenti, amelyek a folyamat egyes szakaszaiban a képviselőket jellemzik Nyugat-Európában. Az összehasonlítás alapjául szolgáló államok ugyanis nagy többségükben a centrum (Anglia, Hollandia, Belgium) és a félperiféria országaihoz tartoztak (Németország, Franciaország, Dánia, Norvégia, Finnország, Ausztria, és részben

Olaszország), Magyarország (valamint Spanyolország és Portugália) pedig a periféria része volt (Janos [2003] pp. 65-66).

A társadalmi változás a különböző társadalmi elitiek folytonos harcát eredményezi, aminek következménye az elitiek cirkulációja. A régi elitiek privilégiumaik védelmét tekintik fő céljuknak, képtelenné válnak a változásra. Az alsóbb rétegekből feltörekvő energikus, új elitiek, a tömegmozgalmak szervezésével bázist hoznak létre maguknak, új ideológiák, értékek és érdekek alapján közelítik meg a kihívásokat, így magukhoz tudják ragadni a kezdeményezést és a hatalmat. Ezek az új elitiek az új idők megváltozott körülményei között jönnek létre, így inkább képesek válaszokat adni az aktuális problémákra.

Fontos kérdés lehet egy hosszú időszakot átfogó elemzés esetében, hogy milyen a kiindulási pont, milyen elitösszetétel jellemző a korszak kezdetén. Van-e különbség a hatalmon lévő elit és a kihívók tulajdonságaiban, vagy tulajdonképpen egy homogén eliten belüli csoportok versengéséről van szó? Vizsgálatra érdemes az is, hogy Magyarországon a dualizmus korában az európai parlamentek kezdeti időszakát meghatározó kétfajta elit közül melyik jellemző: a társadalmi (földbirtokos) vagy az állami (főhivatalnok) háttérű.

A modernizáció szempontjából lényeges, hogy milyen módon, mikor és milyen gyorsan következett be a kezdeti elit lecserélődése egy professzionális politikai vezető rétegre. E váltás következtében a parlamenti elit tulajdonságai egyre jobban eltértek a választókétől, akik már nem maguk közül küldtek képviselőt (mint a kezdeti időkben a társadalom választásra jogosult vezető rétege), hanem csak áttételesen képviseltették az érdekeiket politikai szerveződések (pártok, mozgalmak) keresztül. A modern demokráciában a képviselő képviseleti képessége, már nem a társadalmi pozíciójából, hanem a politikai szervezetből származtatható (Best—Cotta [2000a] pp. 21-22).

A hivatásos politikus megjelenésével a származás és a társadalmi státusz elveszítette a rekrutációban játszott fontos szerepét, és megnyílt az út a korábban hátrányos helyzetű társadalmi csoportok előtt. Mindeközben növekedett az érdekképviseleti szervek szerepe a kiválasztásban.

A következő kérdés, hogy a politikai professzionalizáció mennyiben volt

pártalapú, azaz milyen mértékben vált a párt a professzionalizáció fő forrásává, és milyen mértékben maradtak meg más lehetőségek (pl. helyi politika)? A pártkarrier természetesen csak ott és akkor lehet jellemző, ahol és amikor kialakul a modern párt és pártrendszer.

2.3.1 Európai trendek az elit modernizációjában

A Heinrich Best és Maurizio Cotta által vezetett Eurelit nemzetközi projekt keretében megjelent *Parliamentary Representation in Europe 1848-2000* című kötet (Best—Cotta [2000b] pp. 493-526) és az azt megelőző kvantitatív kutatás alapján levonhatók bizonyos következtetések az európai parlamenti elit modernizációjára vonatkozóan. A kutatás 12 ország (Dánia, Németország, Olaszország, Hollandia, Norvégia, Egyesült Királyság, Franciaország, Ausztria, Spanyolország, Portugália, Finnország és Magyarország) adatait hasonlította össze 1848-tól a 2000-es évek elejéig 53 változó alapján.

A kutatók a modern parlamenti berendezkedés első szakaszát az XIX. század közepétől az 1880-as évekig számítják. A legtöbb országban a parlament nem a semmiből keletkezett, hanem előzményként fel tudott mutatni korábbi, rövid életű választott törvényhozásokat (pl. Franciaország, Németország), pre-modern, rendi képviselőházakat (pl. Egyesült Királyság) vagy közvetve választott parlamenteket (pl. Hollandia és Spanyolország). A választójog a kezdeti időszakban csak a felsőbb osztályokat illette meg, így ezek a parlamentek az *ancien régime* sok jellemzőjét vitték tovább. Azokban az országokban is, ahol a kezdetektől széles alapokon nyugszik a választójog, hosszú időt vett igénybe az alacsonyabb osztályok mobilizációja. Természetes módon tehát jellemző ezekre a parlamentekre az arisztokrácia magas aránya, még azokban az országokban is, ahol viszonylag széleskörű volt a választójog (mint például a Német Birodalomban vagy a második Francia Köztársaságban). Ennek oka valószínűleg a politikusi kínálatban és a kiválasztásban keresendő. Nagyarányú volt az egyetemi végzettséggel rendelkezők aránya, ami abban a korban szintén leginkább a felső osztályok számára volt hozzáférhető. A foglalkozási szerkezetben a

földbirtokosok és a jogászok domináltak, de nagy számban voltak jelen a hivatalnokok is. A földbirtokosok a hagyományos gazdaságot testesítették meg, arányuk – az erőteljesen városiasodott Hollandián kívül – mindenhol magas volt, függetlenül a gazdasági fejlettségtől és a szavazati jog kiterjedtségétől. A hivatalnokok aránya szintén mindenhol jelentős volt, ami ellentmond annak a felvetésnek, hogy a parlament a társadalom képviselője az állammal szemben, hiszen a hivatalnokok az állam fontos részei. Kivételt képeztek a szigorú összeférhetetlenségi szabályokat felállító Nagy-Britannia és az állandó politikai viharokkal küzdő Francia- és Spanyolország, ahol a hivatalnokok túl kockázatosnak találhatták a választott funkciókat, valamint Olaszország, ahol a korábbi itáliai államok (és bürokráciájuk) elutasították az egyesítést. A nagy függetlenséget adó jogászi szakma már a korai professzionalizációt testesítette meg (Weber [1989] p. 18), hiszen a jogászok eredeti munkája igen alkalmas volt a politikussá váláshoz. Az ügyvédi hivatás is az emberek képviselőjén alapul, valamint ők voltak a legfüggetlenebbek az államtól. Összességében a korai parlamentek összetétele a 11 elemzett országban (magyar adatok akkor még nem álltak rendelkezésre ebből a korszakból) igen hasonló volt, és nem mutatott szoros összefüggést a parlamentáris előzményekkel, az ország gazdasági fejlettségével és a választójog kiterjedtségével sem, hanem ezek és más faktorok együttesen határozták meg azt.

A kezdeti berendezkedés megváltozásának időszakát a szerzők az 1880-as és az 1920-as évek közötti időszakra teszik, amikor is alapvetően változtak meg a politikai karrierlehetőségek. Ebben az időszakban jöttek létre az alsóbb néprétegeket is mobilizáló tömegpártok. Jellemző az időszakra a képviselők folytonossága (általában 60% fölötti), és a megválasztások átlagos számának – azaz a parlamentben töltött idő – növekedése. Jelentősen növekedett tehát a tapasztalt képviselők aránya a törvényhozásban. Sok országban ez a folyamatosság az első világháború környékén megszakadt, néhányban a háborús részvétel miatt meghosszabbodott ciklus (pl. Nagy-Britannia), máshol pedig a vesztes háborút követő rendszerváltozás (pl. Németország) miatt. Egyes országokban a választójogi reform (pl. Olaszország), más helyeken a pártrendszer átalakulása (pl. Németország) vagy ezek kombinációja okozott törést a

folytonosságban. Az első világháborúig tartó nyugodt időszak folyamán is már lényeges átrendeződés ment végbe a parlamenti elitben. A kezdeti elit ugyan nem tűnt el nyomtalanul, de jelenléte a törvényhozásban csökkent. Az arisztokrácia fokozatosan kiszorult a parlamentekből (a legnagyobb változás Németországban történt, de az Egyesült Királyságban, Hollandiában és Olaszországban is komoly visszaesés zajlott le). Ezzel összefüggésben a földbirtokosság szerepe is csökkent, mégpedig az eredeti arányok mértékében, azaz ott esett vissza legnagyobb mértékben az arány, ahol a kezdeti időszakban a legmagasabb volt (az északi országokban ez nem ment végbe, mivel ott a földbirtokos réteg leginkább önálló gazdálkodókból állt). Ugyancsak egyértelműen – és a kezdeti mértékkel arányosan – csökkenő tendenciát mutat az állami hivatalnok réteg aránya. A demokratizálódás egyik jele ebben az időszakban az egyetemi végzettséggel rendelkező képviselők számának csökkenése, ami alól csak az elitista Olaszország és Spanyolország képez kivételt. A korai hivatásos politikus prototípusa az ügyvéd volt, akinek részvétele a parlamentekben kétféle utat követett: a kezdeti időszakban alacsony vagy közepes arányt mutató országokban (pl. Norvégia, Hollandia) stagnált vagy csökkent a jogászok száma, a magas arányt produkálóknál (pl. Olaszország) pedig tovább növekedett. Ez a korai professzionális politikusi modell ott tudta túlélni a korszakváltást, ahol a pártok szerepe ebben az időszakban nem növekedett meg. Ott, ahol erős pártok és szakszervezetek jöttek létre, ezek átvették a képviselők rekrutációját, így az ilyen országokban a funkcionárius vált a hivatásos politikus alapmodelljévé. Összességében ebben a szakaszban a hagyományos társadalmi elit szerepe a parlamenti politikában lecsökkent és a lezajlott a *demokratizáció* és a *de-etatizáció* kettős folyamata.

A következő időszak a tömegdemokráciák kora, amely az 1920-as években kezdődik és az 1960-as évekig tart. A két világháború közötti időszak és a második világháborút követő évek a képviselői rekrutáció legdemokratikusabb és legkevésbé etatista korszaka. A társadalom új rétegei nyertek bebocsátást a politika világába, a parlamenti elit sokkal „képviseletibb” lett. A középosztály szerepének növekedése mellett a munkásság is egyre több tagot küldött a törvényhozásba. A munkásszármazású képviselők aránya minden országban nőtt,

általában a tárgyalt időszak első felében érve el a csúcst. A munkások nyugdíjba vonulásuk után párt- és szakszervezeti aktivisták és hivatalnokok lettek, majd képviselővé válhattak. Ezt támasztja alá a csak alapfokú végzettséggel rendelkezők arányának megugrása is. Az új tömegpártok és a politikailag aktív szakszervezetek egy olyan politikai környezetet teremtettek, ahol a funkcionáriusok válhattak a politikai élet meghatározó figuráivá. A parlamenti politika és a rekrutáció pártosodása már a két világháború között megkezdődött és a legtöbb országban a második világháború utáni két évtizedben csúcsosodott ki (egy-egy országban az 1970-es években). A pártok szerepének felértékelődését mutatja a vezető pártfunkcióval rendelkező képviselők arányának emelkedése. A második világháborút követő újjáépítés töréspontot jelentett a tömegpártok rekrutációs bázisának tekintetében. Két mutató jelzi a tömegpártok társadalmi bázisából származó képviselők csökkenését a XX. század második felében. Az egyetemi végzettséggel és a hivatalnoki karrierrel rendelkező képviselők aránya a második világháború után – a korábbi trenddel ellentétben – növekedésnek indult. A felsőfokú végzettséggel rendelkezők térhódítása egyrészt jelzi az egyetemi oktatás fokozódó nyitottságát, másrészt utal a képviselet áttételesebbé válására. A huszadik század elején, a korábban kirekesztett társadalmi csoportok olyan képviselőt választottak maguknak, aki „közülük való” volt, és erre a tömegpártok kiválasztási folyamatai által lehetőségük is nyílt. A kínálati és a keresleti oldal egyensúlyban volt és a pártok kiválasztási szerepe ezt támogatta. Ez a közvetlen képviselet azonban a második világháború után kezdte elveszíteni jelentőségét, mivel az akkor már politikailag mobilizált alsóbb osztályok is a képviselet hatékonyságát helyezték előtérbe. Ugyanakkor az osztálypártok (munkáspártok, agrárpártok) is – a pártrendszer állandó részévé válva – hajlandóak voltak a származás mellett a szakmai tudás, a képzettséget is figyelembe venni. Az állami hivatalnokok arányának növekedése is nagyrészt annak volt köszönhető, hogy a korábban zárt hivatalnoki réteg demokratizálódott és megnyílt az új elit az alsóbb osztályok képviselői számára. Az így megváltozott tisztviselői kar ismét utat találhatott a törvényhozás felé. Ezt a jóléti állam kialakulása, és így az állami funkciók növekedése szükségessé is tette.

Az 1960-as évek végétől vagy az 1970-es évek elejétől napjainkig tart a

szerzők által felállított szakaszolás utolsó korszaka, amelyben a professzionális pártpolitikus modellje folyamatosan elterjed, és egyeduralkodóvá válik. Ennek a szakasznak a legnagyobb mértékű változása a nők fokozottabb részvétele a törvényhozás munkájában az 1970-es évektől. A korábbi időszakokban csak elvétve találunk nőket a képviselők között (Finnország kivételével, ahol már az 1950-es években elkezdődött a változás), ami az 1980-as évektől gyökeresen megváltozik. Ugyanakkor az országok között jelentős a különbség: míg az északiak és Hollandia már az 1980-as évekre jelentősen növeli a nők arányszámát, más országok csak az 1990-es években kezdik a felzárkózást. Valószínűsíthető, hogy a nők fokozott szerepvállalásában a rekrutációs folyamat mind a négy szereplőjének változása részt vesz. Egyrészt a társadalmi egyenlősődés és a feminista mozgalmak hatására növekszik a női versenyzők száma, ugyanennek nyomán a kiválasztók szemében is csökken a nem szerepe, mint kiválasztási tényező, és a választók is egyre kevésbé tartják fontosnak a jelöltek nemét. Ugyancsak változik a szokásjog és a szabályozás, egyre több országban egyre több párt vezet be valamiféle írott vagy íratlan kvótát a nők számára vonatkozóan. Kérdés, hogy ez a jelenség a hasonlóság szerinti képviselő visszatérését jelenti-e (a nőket nők választják saját érdekeik képviselőjére) vagy inkább a rekrutációs és választási folyamat nemi szempontból semlegesítését.

A szerzők adatok alapján levont első következtetése az, hogy a tipikus képviselő Európában az 1970-es évektől fogva középosztálybeli és diplomával rendelkezik. A kezdeti időkben többségben lévő jogi irányú végzettséget idővel felváltják az általánosabb, bölcsészeti és társadalomtudományi diplomák. A felsőfokú képzés utóbbi irányai nem nyitnak egyenes utat a jól fizető állások felé, kevésbé kötődnek a felső réteghez, sokkal elterjedtebbek a középosztály körében. A foglalkozás tekintetében a két véglet egyre kevésbé jelenik meg a parlamenti elitben. A kétkezi munkások, valamint a menedzserek, gazdasági vezetők és a szabadfoglalkozásúak (főként jogászok) kis és egyre csökkenő arányban vannak jelen a törvényhozásban. A domináns foglalkozási kör az országok többségében a szolgáltatási szektorbeli alkalmazott és az állami alkalmazott, elsősorban a pedagógus. A pártalkalmazottak és a szakszervezeti tisztviselők is jelentős számban vannak jelen a parlamenti képviselők között. A társadalmi státus

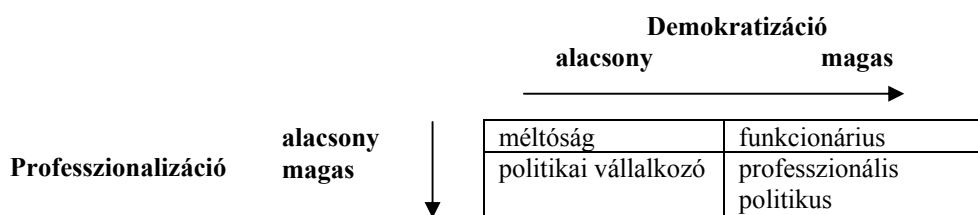
jelentősége csökkent a politikai karrier szempontjából. Ugyancsak elveszítette jelentőségét a képviselt rétegből való származás is, ahogy a képviselet közvetettebb módszerei lettek dominánsak. Az adatok alátámasztják azt a feltételezést is, miszerint a parlamenti képviselőség egy politikus élete során nem egy izolált jelenség, hanem a politikai karrier része. A képviselők jelentős része rendelkezik helyi vagy regionális politikai háttérrel, egy másik (az előzővel némileg átfedésben lévő) része pedig vezető pártfunkciót töltött be első megválasztása előtt. Ugyancsak alátámasztja a korábbi politikai pályafutás fontosságát az, hogy az újonnan megválasztott képviselők átlagéletkora 40 év fölött van. Azaz a képviselői posztot nem kezdő politikusok szerzik meg, de nem is olyanok, akik mögött már egy jól felépített karrier áll más területen. Mivel pedig a képviselőnek jó esélye van az újraválasztásra, a politikai karrierje a törvényhozásban hosszan folytatódhat. Mindez azt jelenti, hogy a politika külön foglalkozás lett, a képviselők nagyrészt professzionális politikusok.

A teljes 150 éves időszakra vonatkozó a fő trendek a következők: a földhöz való kötöttség és a nemesség aránya csökken, a nők és más kirekesztett társadalmi rétegek száma nő a választójog kiterjesztésével. Azonban a folyamat nem mindig egyirányú, nincs szinkronban a társadalmi mozgásokkal és nem konvergál a különböző országokban. Az arisztokrácia aránya ugyan folyamatosan csökken, de sokkal később éri el a társadalmon belüli arányát a törvényhozásban, mint azt a választójog kiszélesítése indokolná. Hasonló a helyzet a nők részvételével kapcsolatban, a választójog megszerzése után évtizedeket kellett várni, hogy számuk valamelyest megközelítse a férfiakét (és ez máig sem történt meg minden országban). Ebből arra lehet következtetni, hogy a parlamenti elit megkésve követi a társadalmi változásokat, egy ideig konzerválja a hagyományos berendezkedést. Kérdés, hogy ez a konzervativizmus hozzákapcsolható-e a parlamenti demokráciák teljesítményéhez.

A hatalmi ágak és az alrendszerek különválásának mond ellent az állami alkalmazottak visszatérése a parlamenti elitbe a második világháború után. Ugyanakkor a modernizáció egyirányúságát is megkérdőjelezi ez a jelenség, hiszen a kezdeti csökkentő tendenciát váltja fel ez a növekedés. Bár az állami alkalmazottak összetétele az idők során jelentősen megváltozott.

A kezdeti elit jelentős részben társadalmi méltóságokból (nemesekből, földbirtokosokból, helyi és országos notabilitásokból) állt, majd idővel megjelentek a politikai vállalkozók – akik a politikát már nem passzióként, hanem munkaként fogták fel –, a kezdeti professzionalizációt megtestesítő jogászok. A választójog kiterjesztésével és a demokrácia fejlődésével egyre nagyobb szerepet kaptak a pártok és a szakszervezetek, amivel megjelentek a funkcionáriusok a parlamentek széksoraiban. Az állami alkalmazottak visszatérése és a funkcionáriusok számának növekedése lassan kiszorította politikai vállalkozókat a törvényhozásból, arányuk mára a legtöbb vizsgált országban 10% alatti, ugyanis az egyéni képviselést felváltotta a szervezeten keresztüli képviselést. Mindeközben nem ment végbe a modernizáció korai szakaszára jósolt folyamat, miszerint a helyi kötődésű elit aránya csökkenni fog, hiszen a pártok egyik rekrutációs bázisa máig a helyi politika maradt.

1. ábra: A képviselők tipizálása

Forrás: Best—Cotta [2000b] p. 524

A társadalmi notabilitások politikai szerepvállalása a demokratizáció és a professzionalizáció alacsony fokán volt jellemző [ld. 1. ábra], a politikai vállalkozók már professzionalizálódtak, de a választójog kiszélesedése őket is kisebbségbe szorítja. A demokrácia terjedése magával hozta a párt- és szakszervezeti funkcionáriusok térnyerését, akik a képviselt társadalmi rétegből rekrutálódtak. A szerzők a fent említett három képviselői kategórián túl a mai politikára legjellemzőbbnek a professzionális politikust tartják, aki a pártok keretei között tevékenykedik, és a politikát karrierként, foglalkozásként üzi (a politikából és a politikának él) és már nem köthető a képviselt társadalmi csoportokhoz. Bár ez utóbbi típus van jelen legnagyobb arányban az európai parlamentekben, jelenleg is találhatók a többi csoporthoz tartozó képviselők a

törvényhozásokban. A legfőbb kritika a hivatásos politikus típussal szemben, hogy a nagyon eltávolodott a választóktól, és csak a pártja irányítja, így a köztisztviselőkben álló méltóságok, a politikai vállalkozók és a funkcionáriusok is számíthatnak szavazatokra. A domináns politikustípust sok kritika éri, amiben tetten érhető a professzionalizáció és a demokratizáció közötti ellentmondás.

2.3.2 A posztmodern politikus

Ilonszki ([2005b] pp. 187-190) szerint az 1990-es évekre Európaszerte kialakult a professzionális politikus egy típusa, a posztmodern politikus, amely a jövőben dominánssá válhat. Azonban egyre több olyan hang hallható, amely megkérdőjelezi e tendencia létjogosultságát. Kérdőjelek merülnek fel ugyanis a professzionalizáció által kialakított rendszer képviseletisége, teljesítménye és demokratizmusa tekintetében. Ennek egyik oka lehet, hogy a tömegpártok kialakulása idején a társadalmi alapú kiválasztás lehetővé tette az alsóbb néprétegek politikai mobilizációját, ez a lehetőség azonban a professzionalizáció és a homogén parlamenti elit kialakulása miatt beszűkült. A képviseletiség változása során eleinte a hagyományos elit csak a saját soraiból választotta ki a képviselőket, ami garantálta hatalmának és vezető szerepének konzerválását. A későbbiekben a kirekesztett rétegek is maguk közül választották ki szószólóikat, hogy érdekeiket a legautentikusabban képviseljék. Ezt a berendezkedést váltotta föl a társadalmi hovatartozásától függetlenedett hivatásos politikus, akit már politikai jártassága, szakértelme és pártállása, párthűsége alapján választottak ki és választottak meg. A tömegpártokat felváltó kartellpártok lemondtak egységes tömegbázisukról, így kevésbé képesek társadalmi mobilizációs tényezőként funkcionálni. Mindezek következtében a képviselő társadalomtól való távolsága nő, a parlamenti elit homogenizálódik, ami egy belterjes, a saját érdekei mentén politizáló parlamenthez vezethet. A pártokba vetett társadalmi bizalom is folyamatosan csökken, így a pártpolitikusok iránti megbecsülés is hanyatlik. Újra felmerül a társadalmi csoportok saját tagjaik általi képviselete, immáron nem a társadalmi osztályok, hanem a kisebbségek (főként nemzetiségek, nők) körében.

Ugyanakkor a média szerepe a politikában erősödik, aminek következtében a politikusok – így a képviselők is – médiaszereplővé avanzsálnak, minek hatására legtöbbször nem fontos politikai szerepükben jelennek meg a nyilvánosság előtt. A pártpolitikust egy olyan típus váltja fel, amely jobban látható a társadalom számára és egyben elegendő politikai-adminisztratív tapasztalattal rendelkezik a konszenzusteremtéshez. Azaz a korábbi konfliktus-alapú politika helyét átveszi a konszenzus-orientáció, ez a posztmodern politikus egyik erőssége.

2.3.3 Magyarországi trendek az elit modernizációjában

Ámbár a parlamentarizmus 1848 óta szinte megszakítás nélkül létezik Magyarországon, a fejlődése mégsem illeszthető be a Best és Cotta [2000] által vizsgált nyugat-európai modellbe. Ugyan a kezdetek és a végkifejlet igen hasonlatos, a közben bejárt út lényeges eltéréseket mutat.

Ilonszki Gabriella [2000a] a fenti kötetben megjelent tanulmányában azt állítja, hogy a magyar parlamentnek csak ritkán adatott meg, hogy a modernizáció és a demokratizáció előmozdítója lehessen. A parlamenti elit professzionalizációja is csak nagyon nagy késéssel követte a nyugati modellt, az 1990-es években kezdődik meg. 1945-ig a törvényhozás összetétele leginkább a társadalmi elitet képezte le, nem magát a társadalmat, sőt a parlamenti elit konfliktusai is a társadalmi elit konfliktusai voltak. Ez annyit jelent, hogy a magyar parlamenti elit létezésének első majdnem 100 évében szinte egyáltalán nem viselkedett társadalmi konfliktusok csatornájaként, hanem a saját, eliten belüli törésvonalai határozták meg működését.

A szabadságharc 1849-es bukása után – az 1861-es elvetélt kísérlet után – csak 1865-ben került összehívásra az Országgyűlés, amely ettől fogva már folyamatosan ülésezett. Míg a forradalom utáni megtorló intézkedéseket követő első Országgyűlés tagjainak majdnem fele '48-as alapon állt (a Felirati párt mandátumaránya 46%), arányuk 1865-ben jelentősen csökkent (a Balközép és a Szélsőbal együttesen a mandátumok 36%-át birtokolta)(Jónás [1990] p. 24). Az új

választások eredményén erőteljesen érezhető volt a kiegyezés iránti nyitottság, minek következtében az 1861-es parlamentnek csupán felét választották újra, kihagyva sok '48-ast. A megbékélés iránti igényt szemlélteti az is, hogy a legnagyobb parlamenti csoportosulás a Deák-párti képviselőké volt. A parlament politikai összetétele mellett a társadalmi is megváltozott, jelentősen megemelkedett az arisztokrácia aránya, ami kevéssé meglepő, hiszen ők általában kevésbé radikális álláspontot foglaltak el a szuverenitás kérdésében (Ilonszki [2000a] p. 201).

A parlamenti elit rekrutációs bázisa alapvetően a régi vezető osztály: a tradicionális birtokos nemesség, az arisztokrácia és a hivatalnoki réteg (ez utóbbi jelentős részben átfedésben van a korábbiakkal). Az uralkodó elit a társadalom minden nem hagyományos elemét és a kisebbségeket is kihívónak tekintette, ezért a választójog időről időre felmerülő kiszélesítése elmaradt [a választásra jogosultak arányáról ld. 2. számú táblázat].

A korai professzionális politikus kialakulása ugyanakkor Magyarországon is tetten érhető, bár némileg megkérdőjelezhető formában. A jogászok egy része ugyanis nem praktizáló, független ügyvéd volt, hanem egy-egy nagyvállalat vagy arisztokrata család jogtanácsosa, egy másik része pedig hivatalnoki állást is betöltött. A hivatalnoki kinevezés pedig erősen kötődött a kormánypártokhoz (a vármegyei hivatalnokoké a vármegye vezető pártjához). Így a jogászok egy jelentős része erősen függő viszonyban volt, tehát nem nevezhető professzionálisnak (Ilonszki [2000a] pp. 205-207).

Az újonnan kialakult középosztály leginkább humán értelmiségiek (főként újságírók) által képviseltette magát a törvényhozásban, míg a gazdasági hátterű valamint az egyéb értelmiségi csoportokhoz tartozó (pl. mérnökök, orvosok, tanárok) képviselők száma csekély volt, és ők is főként az ellenzék soraiban voltak jelen.

A pártkötődés is leginkább függőséget jelentett: a hivatalnokok, a jogászok egy része, és más képviselők is függtek a párttól vagy a párt valamelyik vezetőjétől, így önálló politizálásra nemigen volt módjuk. Ezt erősítette a választási rendszer is, a nyílt szavazás, és a kormányzó párt dominanciája a bürokráciában és az erőszakszervezetekben. A választást sok helyen – főként a

nem magyar nemzetiségűek lakta vidékeken – a korrupció és a hatalommal való visszaélés döntötte el, amire a kormánypártnak több módja volt, mint az ellenzéknek (nem is beszélve a kisebb pártokról)(Janos [2003] pp. 102-103).

Az Országgyűlés a modernizációnak, a választójog kiszélesítésének ellenálló, alapvetően a kezdeti elit által irányított intézmény volt. A parlament összetételét valójában nem a választók alakították, hanem a pártok és politikai csoportosulások kiválasztói. A közjogi törésvonal elnyomott minden egyéb társadalmi törésvonalat, így ez érdekek valódi becsatornázására ez a parlamenti rendszer nem volt alkalmas.

Az 1920-as Nemzetgyűlést „csizmás parlamentnek” is szokás nevezni, mivel a kisgazda képviselők a birtokos parasztság köréből – a kisgazda mozgalom szervezői közül – rekrutálódtak. Ugyancsak megnőtt a nem hagyományos értelmiség (tanárok, tanítók, mérnökök) és a papság szerepe, míg a hivatalnokok aránya lényegesen csökkent. A középosztály térhódítása azonban rövid életű volt: az 1922-es választások új szabályozása és az Egységes Párt rekrutációs stratégiája miatt a következő Nemzetgyűlésben már ismét a régi elit került hatalomra (Püski [2006] p. 57).

Azonban ekkor már a régi elit sem a régi: csökkent a földbirtokosok aránya, míg a gazdasági életből és az önálló foglalkozásokból érkezők megerősödtek, akárcsak a katonák és orvosok. Ugyancsak megerősödött a jogászok csoportja, mégpedig főként a kormánypártban, a hivatalnokok is visszanyerték korábbi pozícióikat. Lényeges különbség van a dualista korszakkal szemben az ellenzék társadalmi összetételében. Míg az első világháború előtt az ellenzéki képviselők is a vezető rétegből rekrutálódtak, addig a Horthy-korszakban nagyrészt kívülállókból, a régi elit kihívóiból kerültek ki (értelmiségiek, munkások, kereskedők, papok, stb.) (Ilonszki [2000a] pp. 210-211).

Az Egységes Pártot az 1920-as években Bethlen István és köre uralta, amelyben az arisztokrácia, a régi politikus-családok és a gazdasági elit tagjai voltak többségben. Az Egységes Párt a hagyományos elit valamint a régi és az új középosztály soraiból toborozta képviselőit, és e csoportok érdekeit képviselte a nemzeti konzervativizmus ideológiai alapján. A radikális képviselők a párton belül háttérbe szorultak. Az 1931-es majd az 1935-ös választások azonban

változást hoztak ebbe a belső koalícióba, amikor is Gömbös Gyula vezetésével a nemzeti radikálisok kerültek relatív többségbe a párton belül (Sipos—Stier—Vida [1967]).

A két világháború közötti időszakban tehát a magyar parlamenti elit már szélesebb társadalmi körből rekrutálódott, mint a dualizmus korában, és a politikai törésvonalak is valamivel jobban tükrözték a társadalmon belüli ellentéteket. A képviselők többsége azonban még mindig a tradicionális társadalmi elitből került ki, az alsóbb rétegekből érkezőknek általában csak az ellenzéki padsorokban jutott hely. Átfogó modernizáció tehát a parlamenti eliten belül nem zajlott le, nem kerültek többségbe az alsóbb rétegek érdekeit reprezentáló, és azok soraiból rekrutálódott képviselők, ahogyan azt Nyugat-Európában láthattuk.

A radikális átalakulás és a parlamenti elit szinte teljes kicserélődése a második világháború után következett be. A parlament összetétele szinte teljesen megváltozott, az Ideiglenes Nemzetgyűlésben és az 1945-47-es Nemzetgyűlésben csupán 29-29 háború előtti képviselő jutott mandátumhoz.

Nem csak a személyi kontinuitás volt minimális a korábbi parlamentekkel, a társadalmi összetétel is radikálisan átalakult. A munkások és a mezőgazdasági dolgozók (parasztok, agrárproletárok) tették ki az Ideiglenes Nemzetgyűlés képviselőinek többségét, és arányuk a következő ciklusban is jelentős (44%) maradt. Ugyancsak teret hódítottak az alkalmazottak és a kisiparosok, kiskereskedők, míg a hivatalnokok – részben az előző rendszerben való aktív részvételük miatt – szinte teljesen kiszorultak a parlamentből. Az értelmiségiek száma is jócskán megcsappant, főként a jogászoké. Igen jelentős fejlemény, hogy társadalmi származástól függetlenül jelentősen megnövekedett a pártalkalmazottak és funkcionáriusok aránya a képviselők között. A kommunisták legnagyobb része ebbe a kategóriába sorolható, de a szociáldemokraták, a kiscgazdák és a parasztpártiak is a pártszervezésben és pártmunkában résztvevő politikusokat indítottak a választásokon (Ilonszki [2000a] p. 214).

A második világháború utáni demokratikus időszak Magyarországon csupán 3 évig tartott, és negyvenéves egy párti diktatúra követte. Ebben a rövid időszakban átfogó demokratizáció ment végbe a parlamenti elit körében: a társadalmi képviseleti elv és a funkcionáriusok dominanciája jellemezte a korszak

3 törvényhozását.

Az 1949-ben összeült Országgyűlés volt az első, amelyet már valójában nem választottak. Bár az Országgyűlés az államszocializmus idején is folyamatosan fennmaradt, ez az intézmény nem nevezhető parlamentnek, mivel valódi hatalommal nem rendelkezett. Az egypárti listás választás útján bekerült képviselők funkciója a demokrácia illúziójának fenntartása, és a törvényerejű rendeletek szentesítése volt. Összetétele mindenkor a párt igényeinek megfelelő volt, azaz mesterségesen tükrözte a társadalom összetételét, vagyis reprezentálta az ideológiai szempontból fontos társadalmi csoportokat (38,9%-50% munkás, 13,1%-30,2% paraszt, forrás: Almanach 1990, p. 597). Mivel a parlamenti képviselők összetétele nem múltott a kínálaton és a keresleten, kizárólag a kiválasztáson, e korszak elemzése a parlamenti elit professzionalizációja és modernizációja szempontjából elhagyható. Bár az 1985-ös – többjelöltes – választás a rendszerváltás története szempontjából igen lényeges fordulópont, a parlament összetétele még ekkor is igen kis részben múltott a választói akaraton (40-45 spontán jelölt került az Országgyűlésbe (Hankiss [1989] p. 113)).

A valódi parlamentarizmus 1990 óta van jelen ismét Magyarországon, amikortól 5 demokratikus választás zajlott le 2006-ig. A III. Magyar Köztársaság törvényhozásainak összetétele már a kezdetektől nem tükrözi a társadalom összetételét, hanem a professzionalizáció útjára lépett. Ennek egyik oka, hogy az 1990-es választásokon összességében elsőpró győzelmet arató rendszerváltó pártok rekrutációs bázisa alapvetően az értelmiség körében volt (az ellenzéki mozgalmakban). Egy másik ok lehetett, hogy a nyugati mintát és a magyar társadalom realitását figyelembe véve ekkor már anakronisztikusnak tűnhetett az osztályalapú képviselet. Hátránya ugyanakkor, hogy parlamenti elit távolsága a társadalomtól nagyon nagy, ami a politika, a pártok és a parlament iránti társadalmi bizalom csökkenésével jár.

Bár az első demokratikus választáson még jelentős volt azon politikusok száma, akik mintegy véletlenül lettek képviselők, ezek száma a későbbiekben lecsökken és a hivatásos képviselő válik jellemzővé az Országgyűlésben. A képviselők egyre nagyobb része rendelkezik már megválasztása előtt pártkarrierrel vagy helyi politikai múlttal. Ciklusról ciklusra nő a folytonosság és

az átlagos szolgálati idő hossza, azaz egyre több a tapasztalt képviselő. Ugyancsak nő a vezető párttiszséggel, miniszteri vagy államtitkári poszttal rendelkező képviselők száma, azaz a kormányzati tapasztalat is begyűrűzik a parlamentbe.

Az rendszerváltás utáni parlamentekben a nyugat-európai professzionalizációs trendek nagyon gyorsan megjelentek, azonban a legújabb változásokat még nem követi az Országgyűlés. A nők aránya – amely az államszocializmus időszakában mesterségesen magas volt – igencsak elmarad a fejlett országokban megszokott szinttől, 10% körül mozog. Ebben a tekintetben még mindig megfigyelhető a magyar parlamenti elit modernizációjában a lemaradás Nyugat-Európaéhoz képest.

1945-ig a képviselők jelentős részének (a dualizmus korában majdnem a felének, a Horthy korszakban harmadának) az eredeti foglalkozása hivatalnok volt, ami láthatóvá teszi a politikai elit azon szándékát, hogy az államot is ellenőrzése alatt tartsa. Ugyanakkor következik a magyar modernizáció periférikus jellegéből, amely során a társadalmi elit egy része – a nyugati fogyasztási minták átvételéből következően – elszegényedett, és megélhetést – gyenge gazdasági potenciálja miatt – kizárólag az államapparátusban talált (Janos [2003] p. 75). „A parlamenti Szabadelvű Párt [...] és az adminisztratív bürokrácia egyetlen hatalmas gépezetté forrt össze, amelyben a bürokrácia feladata volt, hogy »megcsinálja« a választásokat és fenntartsa a szabadelvű többséget, viszonzásként a parlament és a párt legitímálta a bürokrácia döntéseit és fórumot teremtett a bürokrácia érdekeinek megjelenítésére” (Janos [1982] p. 97). Az arisztokrácia is igen jelentős számban volt jelen a parlamenti padsorokban, aránya az első világháború előtt 15% körüli volt, és még a két világháború között is 10% körül mozgott, azaz nem történt meg a politikából való kivonulás-kiszorulás, mint Nyugat-Európában. Az új gazdasági-ipari érdekek és érdekképviseltek nemigen jelentek meg a törvényhozásban, csak a századforduló és az ezredforduló környékén, mivel valószínűsíthetően a gazdasági érdekérvényesítés kevésbé látható formákban – kijárási, személyes kötődések – jelent meg. A másik oka a háttérbe vonulásnak az lehetett, hogy e vállalkozói réteg jelentős rész nem volt magyar származású, így sokkal kevesebb lehetősége volt a képviselőségre (Janos [2003] p. 83). Ugyanakkor a munkavállalói érdekképviseltek sem voltak jelen a

parlamentben, a Horthy-korszak Szociáldemokrata Pártjának néhány képviselőjén kívül. Szerepük csak a második világháború utáni demokratikus intermezzo során erősödött meg (Ilonszki [2005a] pp. 17-19). A rendszerváltás után az elsorvadt szakszervezetek még az MSZP-n belül sem jelentek meg érzékelhető erővel.

Ezalatt a meglehetősen hosszú időszak alatt voltak ugyan kísérletek a képviseleti funkció megerősítésére a választójog kiszélesítése által, azonban ezek általában marginális csoportosulásoktól származtak és így sikertelenek maradtak. Az XX. század elejétől a kis liberális pártok és a szociáldemokraták már küzdöttek az általános választójogért, de sikerük rövidéletű lett (az 1920-as választások az őszirózsás forradalomban megalkotott választójogi rendelet szerint, általános és titkos választójog alapján zajlottak). A másik csoport, amelyik a választójog kiszélesítéséért és az alsóbb néprétegek mobilizációjáért szállt síkra, a szélsőjobboldal volt az 1930-as évek elejétől kezdve (ennek eredménye az 1938-as választási törvény). Mivel ezek a kísérletek elvetéltek vagy megkésették voltak, nagy társadalmi csoportok maradtak folyamatosan képviselet nélkül, érdekeiket az elit próbálta artikulálni és képviselni is (Ilonszki [2000a] pp. 196-197).

A parlamenti elit összetételével már a XX. század első felében foglalkozni kezdtek a kutatók (Lakatos Ernő és Rudai Rezső), azt találgatva, hogy a „kormánypárt belső összetétele, tagozódása, szerkezete minő befolyást gyakorol a párt erejére s kormányképességére” (Lakatos Ernő [1942]). Úgy ítélték meg, hogy a politikai rendszer megfelelő működéséhez és az egyes pártok hatalmi potenciáljához jelentősen hozzájárul azok hivatásszerkezete és korösszetétele.

Néhány vezető politikus is rájött, hogy a parlament összetétele fontos tényező lehet, és változtatni próbált azon. Saját hatalmuk és pártjuk megerősítése céljából új arcokat próbált hozni a törvényhozásba Tisza Kálmán (az állami hivatalnokokat), Bethlen István (a fiatal arisztokráciát) és Gömbös Gyula (az új középosztályt) is. Másik okuk az új elitcsoportok megnyerésére, hogy a politikai változtatásokhoz kerestek biztos hátteret.

3. táblázat: A parlamenti választások főbb jellemzői 1848-2006

<i>választás éve</i>	Lakosság (millió)	Választó-jogosultak (millió)	Választó-jogosultak (aránya)	választási rendszer	képviselők száma	pártok száma
1848	11,2	0,8	7,1%	többségi	411	
1861	9,5	0,7	7,4%	többségi	324	2
1865	12,5	0,85	6,8%	többségi	315	4
1869	13,2	0,9	6,8%	többségi	409	3
1872	13,4	0,9	6,7%	többségi	409	4
1875	13,5	0,85	6,3%	többségi	413	3
1878	13,7	0,82	6,0%	többségi	413	3
1881	13,8	0,82	5,9%	többségi	413	3
1884	14,3	0,84	5,9%	többségi	413	4
1887	14,6	0,85	5,8%	többségi	413	4
1892	15,3	0,87	5,7%	többségi	413	4
1896	15,9	0,89	5,6%	többségi	413	4
1901	16,8	1,02	6,1%	többségi	413	6-7**
1905	17,6	1,05	6,0%	többségi	413	5-8**
1906	18	1,08	6,0%	többségi	413	3-6**
1910	18,2	1,16	6,4%	többségi	413	8
1920	8	3,13	39,1%	többségi	208	8
1922	8	2,38	29,8%	vegyes	245	10-11**
1927	8,5	2,23	26,2%	vegyes	245	8-9**
1931	8,7	2,6	29,9%	vegyes	245	8-9**
1935	8,9	3	33,7%	vegyes	245	15
1939	9,2	2,76	30,0%	vegyes	260	10
1944*					498	5+1
1945	9	5,2	57,8%	arányos	421	5
1947	9,1	5,4	59,3%	arányos	411	10
1949	9,3	6,05	65,1%	arányos	402	1
1953	9,6	6,5	67,7%	arányos	298	1
1958	9,8	6,6	67,3%	arányos	338	1
1963	10,1	7,1	70,3%	arányos	340	1
1967	10,2	7,2	70,6%	többségi	349	1
1971	10,3	7,4	71,8%	többségi	352	1
1975	10,5	7,7	73,3%	többségi	352	1
1980	10,7	7,8	72,9%	többségi	352	1
1985	10,6	7,7	72,6%	vegyes	386	1
1990	10,4	7,9	76,0%	vegyes	386	6
1994	10,3	7,96	77,3%	vegyes	386	6
1998	10,2	8,06	79,0%	vegyes	386	5
2002	10,2	8,06	79,0%	vegyes	386	4
2006	10,1	8,04	79,6%	vegyes	386	5

*A választás népgyűléseken zajlott, a képviselők egy részét nem választották, hanem behívták (Hubai [1991] pp. 226-227), a parlamentben 5 párt és a Szabad Szakszervezetek képviselői voltak jelen

** A források (Lakatos [1942] és Jónás [1990]) eltérnek

Forrás: Ilonszki [2000a] p. 198; Lakatos [1942] pp. 19-21; Jónás [1990] pp 23-45; KSH http://portal.ksh.hu/pls/ksh/docs/hun/xstadat/tab11_01_01a.html

A második világháború után a parlamenti elit és a társadalom viszonya gyökeresen megváltozott (amire az első világháború után is volt egy rövidéletű kísérlet). A társadalom korábban kirekesztett részei először spontán módon, majd tudatosan felváltották a korábbi elitet. A demokratikus periódus rövidege miatt azonban ez az új elit nem tudott konszolidálódni. Az egypártrendszer éveiben megrendezett (kirakat-)választások során a parlament összetétele tudatosan és tervezetten tükrözte a társadalom összetételét. Ez azonban nem volt a politikai elit valódi lecserélődése – ami mindeközben megtörtént az állampárt és a kormány szintjén –, mivel a parlamenti képviselők nem voltak a hatalom valódi részei és professzionális politikusok sem, így nem számíthatók a politikai elit vagy osztály részének. A hivatásos politikus parlamentbe kerülésére az 1990-es évekig kellett várni, amikor is a demokratikus választások során elkezdődött egy valódi, nyugat-európai típusú parlamenti elit kialakulása (Ilonszki [2000a] pp. 196-199).

Mindezek alapján összegezhető, hogy Magyarország állandó késésben volt a nemzetközi trendekhez képest. Nálunk az eredeti földbirtokosokból, hivatalnokokból, arisztokratákból és ügyvédekből álló parlamenti elit az első világháborúig egyeduralkodó volt, és utána is erős pozíciókkal rendelkezett a Horthy-korszak parlamentjeiben. Magyarországon a második világháború után ment végbe az a folyamat, ami Nyugat-Európában már az 1920-as években megkezdődött, azaz a társadalmi alapú képviselet és a funkcionárius képviselő elterjedése. A Nyugaton az 1960-as években megkezdődött, és az 1980-as évekre kiteljesedett professzionizációs folyamat hazánkban csak a rendszerváltás után indulhatott el, és így csak az 1998-as választások után lett jellemző az Országgyűlésben a professzionális politikus.

2.4 A magyar parlamentek működési környezete 1848-2006

A képviseletre ható intézményi körülményeket négy nagyobb csoportba lehet sorolni. Ezek (1) a parlament alkotmányos helyzete, amiből következnek a képviselői feladatok és lehetőségek, (2) a politikai lehetőségek általános

szerkezete, mint a választójog vagy a politikai rendszer nyitottsága, ami megszabja, kik lehetnek képviselő(jelölte)k, (3) a parlamenten belüli viszonyok, úgymint a munkafeltételek, a fegyelmi és javadalmazási előírások, valamint (4) a pártok és a pártrendszer, amelyek a rekrutáción, a frakciós előírásokon és a pártfegyelmen keresztül befolyásolják a képviselői munkát (Ilonszki [2005a] p. 21).

A magyar parlament alkotmányos helyzete a kormányhoz képes egészen 1945-ig viszonylag gyenge volt, hiszen a kormány nem kizárólag az Országgyűlésnek, hanem részben az uralkodónak vagy a kormányzónak volt felelős. A gyakorlatban azonban – mivel a kormány javaslatait a parlament szavazta meg – a képviselők a nekik nem tetsző miniszterelnököt nem hagyták kormányozni. Obstrukció segítségével két alkalommal is buktatott kinevezett miniszterelnököt az Országgyűlés (1899-ben és 1903-ban), majd 1905-ben ellehetetlenített a kisebbségi kormány munkáját, és koalíciós kormányt kényszerített ki. A parlament alkotmányos jogai a Horthy-korszakban sem voltak szélesebbek, sőt a kormány 1931-ben [1931. évi XXVI. tc.] különleges felhatalmazást kapott, ami alapján az ország gazdasági stabilitását és a költségvetés egyensúlyát érintő kérdésekben jelentősen kiszélesedett a rendeletalkotási joga. Ezekről az intézkedésekről az Országgyűlés két házában tagjaiból álló, ún. 33-as bizottságot csupán tájékoztatnia kellett (Püski [2006] p. 137). A második világháború utáni demokratikus parlamentek megerősödtek, a kormány jogilag kizárólag nekik volt felelős, azonban a Szövetséges Ellenőrző Bizottság mindkét szerv munkájába beleszólt. Többek között a kormányalakítás kérdésében is a SZEB-é volt a végső szó, íghát a Kisgazdapárt – 57%-os választási győzelme ellenére – 1945-ben koalíciós kormányt volt kénytelen alakítani a baloldali pártokkal. 1990 után a parlament valós hatalma meghaladta az Alkotmányban leírtakat, mivel a frissen alakuló politikai rendszerben ez volt a legműködőképesebb szerv. A kormány azonban – a konszolidációs folyamat eredményeképp – később fölébe kerekedett a parlamentnek a kancellár-demokrácia elvének megfelelően.

A törvényhozás feloszlatásának joga szintén fontos tényező a hatalmi helyzet megítélésében. A Monarchiában az uralkodónak joga volt feloszlatni az

Országgyűlést, berekeszteni vagy elnapolni az ülést, és a törvényeket is ő szentesítette. Ezek a jogok fokozatosan (1920. évi XVII., 1933. évi XXIII. és 1937. évi XIX. törvénycikkek] a kormányzóra is átszálltak, akinek bár nem volt törvényszentesítési joga, de a parlament által elfogadott törvényt két alkalommal, halasztó hatállyal visszaküldhette a háznak.

Az ellenzék jogai is lényeges elemei a parlament működésének. Ezek a jogok mindig is megillették a magyar parlamenti ellenzékét, amely élt is ezekkel a lehetőségekkel, azaz a nyilvánosság előtti kritika és a kormány ellenőrzése – az interpelláció – fegyverével. A parlamenti felszólalás nyilvánosságot és ismertséget biztosított az ellenzéki képviselők és nézeteik számára, és kijelentéseikért nem vonhatták őket felelősségre (Püski [2006] p. 123). A dualizmus időszakában néhány esetben az ellenzék felszólalási jogával élve több esetben időszakosan meg is bénította az Országgyűlés munkáját, az obstrukció fegyverét alkalmazta. Az ilyen jellegű konfliktusok ellenére sem került sor a felszólaláshoz való jog jelentős korlátozására, a szabályok a folyamatos szigorítás ellenére is viszonylag liberálisak maradtak a korszak végéig (Kozári [2005] pp. 100-103).

A politikai lehetőségek általános szerkezetét alapvetően határozza meg a választójogi szabályozás. Az első választási törvény az 1848. évi V. tc. volt, amely meglehetősen szűkre szabta a választójogosultak körét [ld. 3. számú táblázat], vagyoni és műveltségi cenzust írva elő. A választások egyéni körzetekben, nyílt szavazással zajlottak, ami sok visszaélésre adott lehetőséget. Mindezen nem változtatott az 1874. évi XXXIII. törvény sem, így hát egészen az első világháborúig az ellenzékét hátrányosan érintő, demokratikusnak – legalábbis mai szemmel – nem nevezhető választójogi szabályozás alapján folytak a voksolások. A gyakorlatban a helyzet annyiban volt rosszabb, hogy a visszaélések meg is történtek, valamint, hogy a lehetőség volt egyjelöltes választásra is – a képviselői helyek 21,2%-44,6%-a dőlt el ilyen körzetekben 1896 és 1910 között, és akár 22%-a a Horthy-rendszerben (forrás: Adatbázis; Hubai [2000]). A két világháború között jelentősen tágult a választásra jogosultak köre, bár az 1920-as nyitást [5988/1919. ME. rendelet] némi visszakozás követte [2200/1922. ME. rendelet]. Ugyancsak veszített demokratikus jellegéből 1920 után a szabályozás a

titkosság tekintetében: míg az első Nemzetgyűlést még mindenhol titkosan választották, a másodiktól kezdve már a körzetek mintegy 80%-ában nyílt szavazás volt, egészen 1939-ig. A választás igazán csak 1945-től nevezhető demokratikusnak, amikortól általános választójog alapján, egyenlően és titkosan szavazhattak a választók [1945. évi VIII. tv.], azonban ilyen választásra csak egyetlen alkalommal került sor (az 1947-es választásokból már sokakat politikai okból kizárták). Így tehát a demokratikus választások csak 1990 után váltak általánossá Magyarországon. „A korlátozott választójog és a patronázs alapú kiválasztás ugyanis azt jelenti, hogy az I. világháborúig egyáltalán nem, később is csak részlegesen sikerült áttörni a hagyományos, társadalmi státuszra épülő politika határait. A képviselőcsoport elmaradó modernizálódása a társadalmi-politikai modernizáció hiányosságának tükré” (Ilonszki [2005a] p. 25). A képviselők egy választáson több körzetben, a második világháború után pedig több területi listán is indulhattak, és átvitt értelemben ez máig érvényes, hiszen 1990 után egy-egy képviselőjelölt szerepelhet egyéni körzetben, területi és országos listán is. A képviselők már 1848-tól szabad mandátummal rendelkeztek, azonban a választókörzet érdekeit a politikai kulturális hagyománynak megfelelően mindenkor figyelembe vették, és tették ezt a következő választásra való tekintettel is. Így a kijárási rendszere mindig is része volt a magyar képviselők munkájának (még az államszocializmus időszakában is az egyéni választókörzeti rendszer 1967-es bevezetését követően).

A parlamenti adottságokat alapvetően a Hárszabály befolyásolja, amely megszabja a törvényalkotás, a vita menetét, a képviselők viselkedésére és munkájára vonatkozó megkötéseket. A parlament története során (az államszocialista idősztaktól eltekintve) 1848-ban, 1875-ben, 1887-ben, 1899-ben, 1904-ben, 1908-ban, 1912-ben, 1913-ban, 1924-ben, 1928-ban, 1939-ben, 1946-ban és 1994-ben, azaz 13 alkalommal alkottak teljesen új hárszabályt, valamint számos módosítás is történt (Király [2005] pp. 195-199; Kozári [2005] pp. 111-112; Püski [2006] pp. 123, 138; Pesti [2002] pp 103-194). A módosítások és az új Hárszabályok is általában mind a parlamenti munka racionalizálására, felgyorsítására és hatékonyabbá tételére törekedtek. Ebbe a beletartoznak a fegyelmi szabályok, a hiányzás szankcionálása, az obstrukció megakadályozása, a

bizottságok szerepének növelése és egyéb intézkedések. Természetesen a Hárszabály önmagában nem csak okozója lehet a változásoknak, hanem sok esetben csupán követi a fejlődést, például az osztályrendszer eltörlése csak annak teljes kiüresedése és a bizottságok térnyerése után jó egynéhány évvel történt meg. Az osztályok a törvény-előkészítést szűkebb körben, de nem szakmai alapon elkülönülve végezték, míg a bizottságokban szakmai alapon különültek el a javaslatok, és sokszor a képviselők is (Schwarcz [2005] pp. 129-130). A magyar Országgyűlésben a bizottságok már 1848-ban megjelentek, az 1875-ös és 1887-es Hárszabály-módosítások során egyre nagyobb jelentőségre tettek szert, mígnem 1913-ban az osztályok ezirányú feladatkörének kiiktatásával „a tanácskozás tárgyainak előkészítése” a bizottságok kizárólagos feladata lett (Szente, [1995]. pp. 291-307). „Ha végigpillantunk a bizottságokra vonatkozó parlamenti jog második világháború előtti fejlődésén, egy olyan, többé-kevésbé szerves fejlődést láthatunk, amely kezdetét a polgári parlamentarizmus kialakulásától, 1848-tól számíthatjuk, s mely csúcspontját talán az 1928-as képviselőházi hárszabályokkal érte le. E fejlődés során a bizottsági rendszer a kezdeti törvényelőkészítő osztályrendszertől eljutott a modern, állandó szakbizottsági szisztémáig”. A háború utáni első – 1946 januárjában elfogadott – hárszabály minden elemében „az elmúlt évtizedek fejlődésének eredményeit tükrözte” (Szente, [1995]. pp. 301-302). Mindez felveti a szakmai professzionalizáció szükségességét, hiszen a parlamenti bizottságok csak abban az esetben képesek a kormányzati előterjesztések érdemi megvitatására és a minisztériumok tevékenységének ellenőrzésére, amennyiben tagjaik legalább valamilyen szinten elsajátítják a bizottság felelőségi körébe tartozó témákhoz kapcsolódó szakpolitikai tudást.

A parlamenti környezet egy igen fontos eleme az összeférhetlenség szabályozása. A dualizmus korában a szabályok tiltották a képviselőknek az állami kinevezéstől függő és díjazással járó pozíciók viselését valamint az állammal szerződésben lévő magáncégek vezető funkcióinak betöltését, bár az ellenőrzés mindig is gondot jelentett (Kozári [2005] pp. 127-130). A Horthy-rendszerben megengedőbb volt a szabályozás az állami hivatalnokokkal szemben, az állásukat csak fel kellett függeszteniük képviselőségük idejére. Az 1946. évi XXVI. törvény megalkotja a politikai összeférhetlenség intézményét, amely

azokat rekeszti ki a parlamentből, akik a Horthy-rendszerben vezető tisztséget viseltek, vagy tagjai voltak valamely fasisztának ítélt szervezetnek (pl. Magyar Élet Pártja, Nyilaskeresztes Párt). Ez a szabályozás a gyakorlatban azonban a politikai tisztogatás eszköze lett, az egyeduralomra törő kommunisták így tudtak megszabadulni jónéhány behódolni nem kívánó képviselőtől. A rendszerváltás után csak 1997-ben [1997/V. tv.] született igazán részletes összeférhetlenségi szabályozás. Sok kritika éri azonban, többek között amiatt, hogy 1994 óta [1994/LVII. tv.] lehetővé teszi a polgármesteri és a képviselői funkció egyidejű gyakorlását.

A tiszteletdíj kérdése a demokratizálódás és a professzionalizáció szempontjából igen lényeges. Az alsóbb rétegekből származó jelentkezők csak akkor lehetnek képviselők – ezzel feladva kereső foglalkozásukat – ha ezért a munkáért a megélhetést biztosító jövedelmet kapnak. Ugyancsak akkor tudják a képviselők minden idejüket és energiájukat a törvényhozási munkára összpontosítani, ha emellett nem kényszerülnek más tevékenységet végezni. A modern parlamentarizmus kialakulásának idején a képviselőkkel szemben elvárás volt, hogy anyagilag önállóak, azaz ily módon befolyásolhatatlanok legyenek. A korai képviselők jelentős része meg is felelt ennek a kritériumnak. Többségük kereső foglalkozást soha nem űzött, birtokaikból vagy vagyonukból éltek, míg egy kisebbik részük (főként az ügyvédek és újságírók) korábbi – nem összeférhetetlen – foglalkozásukat a képviselőség mellett is folytatták. Képviselői tiszteletdíjat 1893-tól kapnak a törvényhozók, ami lakbértámogatással is kiegészült. Mindez főként a két világháború közötti időszakban lett lényeges, amikor egyre több olyan képviselő jelent meg a parlamentben, aki nem lett volna képes magát e jövedelem nélkül fenntartani. A jelenlegi szabályozást is sok kritika éri, főként a különböző pótlékok, kiegészítések és az igazolást nem igénylő költségtérítések miatt.

A munka szabályozása mellett azonban szerepet játszanak olyan tényezők is a parlamenti adottságok megszabásában, mint az épület (az Országgyűlés 1904 óta ülésezik a Duna-parti épületben), a hangosítás (az 1930-as évek elején vezették be), az élő televíziós közvetítés megjelenése (1987) vagy az elektronikus szavazás bevezetése (1989) (Ilonszki [2005a] p. 26-30).

A pártok szerepe az elemzett időszak folyamán egyre növekszik a parlament működésében és a képviselők kiválasztásában egyaránt. Bár a pártok mindig is jelen voltak a törvényhozásban, eleinte azonban baráti társaságokként, klubokként működtek egy-egy vezető politikus köré szerveződve. Szerepüket a programalkotásban, a politikai platformok kialakításában azonban már a XX. század elején elismerték a kutatók. A tömegpártok Magyarországon csak a Horthy-korszakban jelentek meg a parlamentben: elsőként a Szociáldemokrata Párt, majd a szélsőjobboldali pártok. A pártfrakciók jogai csak fokozatosan kezdtek el érvényesülni a magyar parlamentben, az első Hárszabály, amiben megjelentek a pártok, az 1938. évi. A második világháború után – a pártlistás választási rendszerből is adódóan – egyértelművé vált a pártok vezető szerepet a parlamentben. Ez a trend 1990 után is folytatódott, és a pártok szinte egyeduralkodóvá váltak a politikai színtéren. Ez a folyamat természetesen konfliktusos volt, hiszen elvi és gyakorlati szempontból is kérdéses volt a pártok azon joga, hogy felülírják az elvileg teljesen önálló képviselők akaratát (Ilonszki [2005a] p. 31-32).

3 Elemzés

Ebben a fejezetben kerül sor a parlamenti elit kvantitatív elemzésére, és a nyugat-európai valamint magyar adatok alapján az összehasonlító elemzés elvégzésére a hipotézisek bizonyítása céljából. Az elemzést a magyar történelem korszakolásának megfelelően végzem, 5 alfejezetben. A dualizmus, a Horthy-rendszer, a demokratikus intermezzo és a rendszerváltás időszakain kívül még egy lényeges időszakot vizsgálok meg, az első világháború utáni első Nemzetgyűlését (az utolsó dualista Országgyűléssel és az 1922-es Nemzetgyűléssel összehasonlítva). Mindezen korszakokban elemzem a magyar parlamenti folytonosságát, és összehasonlítom a magyar képviselők összetételét a nyugat-európai kortársaikkal. Ezek alapján az egyes korszakokban megvizsgálom a két hipotézis állításait, azaz a magyar parlamenti elit modernizációjának kérdéseit.

3.1 1848-1918: a kiindulási pont

A modernkori magyar parlamentarizmus kezdetét az 1848-as évre, az áprilisi törvények életbelépésének időpontjára tehetjük, amelyek megteremtették a rendszeresen, Pesten üléselő Országgyűlést, és az ennek felelős kormányt, azaz népképviselői parlamentté alakították az addigi rendi Országgyűlést. Az ezen törvények alapján megválasztott parlament 1848 júniusában ült össze először, a körülbelül 600 ezer választásra jogosult szavazatai szerinti összetételben. Az almanachok hiánya miatt az adatbázis kezdő dátuma ugyan 1884, a magyar és a nemzetközi parlamenti elit összetételének és tulajdonságainak vizsgálatához azonban szükséges a kiindulási pont vizsgálata is. A kezdet kezdetén a parlamentbe került képviselők nyugat-európai társaikhoz sokban hasonlóak voltak, hiszen ekkor egész Európában a társadalmi elit a saját soraiból választotta ki a képviselőket. A magyarországi vezető réteg sok hasonlóságot mutatott a

nyugatival, bár az eltérő fejlődés miatt – főként a legfejlettebb kapitalista országoktól – valamelyest különbözött is.

3.1.1 Az Országgyűlés 1848-1918

Az áprilisi törvények komoly lépést jelentettek a nyugat-európai típusú modernizáció irányában. Megszűntek ugyanis a hagyományos nemesi kiváltságok és velük a jobbágyok feudális jellegű kötöttségei, amelyek Nyugat-Európában már évszázadokkal korábban érvényüket veszítették. Jogilag tehát minden magyar „állampolgár” egyenlő lett, és adókötelezettség terhelt. Az 1849-ben elfogadott nemzetiségi törvény viszonylag széleskörű egyházi és kulturális jogokat adott a nem magyar népességnek, és kimondta a zsidók emancipációját (Romsics [2002] pp. 14-16). Mindeközben azonban a nemesi vezetésű polgári forradalom konzervált jó néhány feudális jogintézményt és jogszokást, és a nemzetiségi kérdést is csak részlegesen és időlegesen oldotta meg (Pölöskei [1987] p. 5).

A forradalom vívmányait a Haynau-uralom és a Bach-korszak sem tudta teljesen lerombolni. Ebben az időszakban is folytatódott a gazdasági és ipari fejlődés, bár a nyugat-európainál lassabban, de így is alapot szolgáltatott a további átalakuláshoz. Erősödött a városi közép- és kispolgárság, csökkent a rendi jellegű városi polgárság aránya. A neoabszolútizmus időszakában vezették be Magyarországon az egységesített oktatási rendszert. A kiegyezés után bekövetkező gazdasági növekedés és a gazdasági szerkezet átalakulása (a mezőgazdaság visszaszorulása az ipar javára) a kapitalista jellegű modernizációt segítette. A korábbi középosztály jelentős része azonban elzárkózott a kapitalizmustól, és az állami hivatalokban keresett menedéket. Ennek következtében az államapparátus igen gyors növekedésbe kezdett, és létszáma az első világháború előestéjén már meghaladta a jóval népesebb és gazdagabb Nagy-Britanniáét (Janos [2003] p. 95). Eközben az oktatás tovább fejlődött, jelentősen csökkent az analfabetizmus, emelkedett a felsőoktatás színvonala. Mindezeknek köszönhetően megindult a polgárosodás folyamata, amit azonban a politikai rendszer átalakulása nem volt képes követni (Romsics [2002] pp. 16-24).

A szabadságharc bukása után az Országgyűlés feloszlott, és csak 1861-ben kerülhetett sor újra parlamenti választásokra az Októberi Diploma és a Februári Pátens alapján. Mivel azonban ez – az amúgy is korlátozott jogosítványokkal rendelkező – törvényhozás összetételében és politikai céljaiban is az 1848-ashoz hasonlított, az uralkodó rövid úton feloszlatta. A képviselők jelentős része azonos volt az 1848-as törvényhozásával (kb. 40%), és jelentős részük (kb. egy hetedik) a szabadságharc utáni megtorlásnak is áldozata volt (Ilonszki [2000a] p. 199-201).

A kiegyezés új szakaszt nyitott a magyar politika történetében, nem csak a parlamentáris rendszer bebiztosításával és a felelős kormányzás alig korlátozott bevezetésével, hanem a politikai törésvonalak ötven évre való meghatározásával is. A Habsburgokkal kötött kompromisszum szinte végletesen megosztotta a társadalmi és politikai elitet annak elfogadóira ('67-esek) és elutasítóira ('48-asok). A politikai aréna ilyenén felosztása azonban lehetetlenné tette a társadalmi törésvonalak, igények és érdekek reprezentációját a parlamentben, ami akadályozta a képviselet modernizációs folyamatának beindulását.

Az 1869-es választással kezdődő új korszakot a Kiegyezésen alapuló politikai berendezkedés jellemzi. A fejletlen pártrendszerben egy domináns kormánypártot (amely egyetlen választáson veszített, 1905-ben), egy nagy ellenzéki pártot és néhány kicsi (főként ellenzéki) csoportosulást találunk, valamint az általában nagy számban jelenlévő független képviselőket. A klasszikus politikai besorolás szerint a korszak mindkét nagy pártja (a '67-es Szabadelvű Párt és a Függetlenségi és 48-as Párt) liberális elveket vallott. Egyéb irányzatokat csak kis pártok képviseltek: a konzervativizmust az Egyesült Ellenzék (később Mérsékelt Ellenzék, majd Nemzeti Párt), a keresztényszocialista nézeteket Katholikus Néppárt és az Országos Keresztény Szocialista Párt.

A korszakot jellemző nagy társadalmi problémák között van a földkérdés, a nemzetiségi kérdés és a politikai antiszemitizmus. A földforgalom korlátozása és a nagy-, illetve középbirtokok túlsúlya miatt a parasztság azon része, amely nem volt képes megélni a földjéből (vagy egyáltalán nem is volt földje) és az iparban sem kapott munkát, gyakran a kivándorlást választotta. A nemzetiségi kérdést a politikai elit – a liberalizmus platformján állva – az egyéni jogok (korlátozott) megadásával kívánta megoldani, kollektív jogokról vagy

autonómiáról viszont hallani sem akart, és a nemzeti kisebbségeket államalkotó nemzetekként elismerni sem volt hajlandó. A politikai antiszemitizmus alapvetően a deklasszálódott keresztény középréteg reakciója volt a zsidó polgárosodásra (térnyerésükre a gazdasági és értelmiségi pályákon). A kapitalista gazdaságban az etatizálódott értelmiség helyét a bevándorlók vették át, akik komoly tőke és kapcsolatok híján főként a gyors megtérüléssel kecsegtető kereskedelmi és pénzügyi területen kezdtek működni, esetleg a kézműiparban és a modern iparban. Magyarországon ez a bevándorló vállalkozó csoport nagyrészt a zsidóság volt. A politikai osztály kapcsolata a zsidósággal ambivalens volt, ami egy íratlan megállapodáshoz vezetett, miszerint jogaik és tulajdonuk védelme fejében a zsidók nem vállalnak állást az államapparátusban, és támogatják a politikai rendszert (Janos [2003] pp. 80-83). Így az antiszemitizmus a korszakban – főként a politikai vezető réteg körében – még nem kapott komoly politikai támogatást (az Antiszemita Pártot nem fogadta be az elit), de folyamatosan ott lappangott a társadalomban, és az első világháború után teret is nyert (Romsics [2002] pp. 23-25).

Az áprilisi törvények létrehozták a parlamentnek felelős kormányt, amely korlátozhatta az uralkodói abszolútizmust. A kiegyezés során a király az 1848-asnál valamivel nagyobb beleszólást kapott a magyar minisztérium kinevezésébe, a szabályozás ugyanis nem határozta meg, kit nevezhet ki, a jelöltet viszont az Országgyűlésnek is meg kellett szavaznia. Azaz a miniszterelnöknek egyszerre kellett bírnia az Országgyűlés és az uralkodó bizalmát. Az így kialakult alkuhelyzet – kisebb súrlódásokkal – egészen 1905-ig működik, amikor is Ferenc József nem volt hajlandó a választásokon többséget szerzett ellenzéki koalíció jelöltjét miniszterelnöknek kinevezni (Pesti [2002] pp. 24-25). Ez a konfliktus csak hosszas patthelyzet után, a koalíciós program átalakításával oldódott meg (Boros—Szabó [1999] pp. 10-11).

Ugyancsak az Országgyűlés, a kormány és a király alkuhelyzetét jellemzi, hogy míg a törvények csak uralkodói szentesítéssel, a királyi rendeletek viszont csak miniszteri ellenjegyzéssel emelkedhettek törvényerőre (Pölöskei [1995] p. 10). Ennek következtében kormányzás működőképességének fenntartása végett a felek érdekelték voltak az együttműködésben. Erre kényszerítette az

Országgyűlést az uralkodó előszentesítési joga is, amely a kormány által beterjesztendő javaslatok királyi engedélyezését jelentette. Az alkufolyamat során kialakult törvénytervezetet így azonban az uralkodó később kénytelen volt elfogadni (Pesti [2002] p. 54).

A dualista berendezkedés alapja a két országrészt hatalmi struktúrájának elkülönülése volt, azaz sem közös kormány, sem közös „birodalmi gyűlés” nem létezett. A közös ügyek egy része (hadügy, külügy) az uralkodó fennhatósága alá tartozott, azonban a közös költségvetési ügyekben a döntés a két parlament által küldött 60-60 tagú „delegációk” hatáskörébe tartozott (Pölöskei [1987] p. 6). Az alkufolyamat itt is megjelenik, mivel az uralkodói hatáskörbe tartozó közös minisztériumok költségvetése a két parlament delegációinak megegyezésétől függött (Boros—Szabó [1999] pp. 13-14, 16). A közös miniszterek azonban – közös parlament híján – csak az uralkodónak tartoztak felelősséggel (Pölöskei [1995] p. 8)

A képviselet szempontjából az 1848-as áprilisi törvények által létrehozott parlament két lényegi elemében különbözött a korábbi országgyűlésektől. Egyrészt a képviselőket korábban közösségek (vármegyék) delegálták, ekkortól pedig az állampolgárok (egy szűk csoportja) választotta őket. Másrészt a delegátusok kötött mandátummal rendelkeztek, amelyet a követutasítás foglalt magában, a képviselők ezzel szemben szabad mandátummal rendelkeztek (Szabó—Gyarmati [2002] pp. 53-54). A rekrutáció alapelve is megváltozott: míg a követet egy kialakított álláspont képviseletére fogadták fel, a képviselőt a saját nézetrendszerrel rendelkező jelöltek közül választották ki (Boros—Szabó [1999] p. 12).

Az 1848. évi V. tc. alapján a választójog meglehetősen keveseket illetett meg (kb. a lakosság 7%-át, [ld. 3. számú táblázat]), ám ez az arány a korszak kezdetén még nem számított alacsonynak Európában. A vagyoni és műveltségi cenzus rendszere azt hivatott szolgálni, hogy csak azok szavazzanak, akik képesek önálló politikai véleményalkotásra, azaz akik gazdaságilag függetlenek (személyükben mindazok megtarthatták a választójogukat, akik 1848 előtt rendelkeztek azzal). A cenzustól függetlenül szavazati jogot kaptak a nemesek és a szabad királyi városok polgárjoggal rendelkező lakosai. A választás egy

mandátumos, abszolút többségi választókerületekben zajlott, nyílt szavazással. A körzetek kialakításának elve az volt, hogy minden körzetben körülbelül ugyanakkora legyen a lakosságszám, a választópolgárok számát azonban nem vették figyelembe. Egyenlőtlenséget okozott az is, hogy a korábban szerzett jogokat nem lehetett elveszíteni, tehát a nem megfelelő számú lakossággal rendelkező szabad királyi városoknak továbbra is joguk volt képviselőt választani, továbbá minden vármegyének legalább két képviselőt állt jogában az országgyűlésbe juttatni (Romsics [2002] p. 15).

Nemzetközi összehasonlításban, 1848-ban a magyar választójogi szabályozás a népesség viszonylag nagy hányadának adott lehetőséget a képviselők megválasztására. Példaképpen Nagy-Britanniában az 1832-es választójogi reform következtében 2,1%-ról 3,4%-ra növekedett a (Rush—Cromwell [2000] p. 465), Hollandiában 2,7% körül mozgott választójogosultak aránya (Secker [2000] pp. 272-274), Spanyolországban 1843-ban 4,3%-ra emelkedett a szavazójogot birtoklók aránya a lakosságon belül (Linz—Gangas—Mir [2000] pp. 371-372). Olaszországban 1861-ben vezették csak be a 25 év feletti férfiak cenzusos választójogát, ami a lakosság 2%-ának adott választójogosultságot, és ez az arány csak 1882-ben emelkedett 7%-ra (Cotta—Mastropaolo—Verzichelli [2000] pp. 227-229). Bár már ekkor is akadtak olyan országok, ahol ez az arány magasabb volt: Franciaország 1848-ban ismét bevezette a férfiak általános választójogát (amely 1792-ben és 1799-ben már létezett (Mezey—Szente [2003] pp. 255, 262-263)), amely többszöri megszüntetés után 1870-től újra életbe lépett (Mackie—Rose [1982] pp. 119-120). Amennyiben azonban a korszak végén, de még az első világháború előtt tekintjük át a nyugat-európai államok választójogi szabályozását, akkor az ekkor még mindig 6% körüli magyar arány már igencsak alacsonynak számít. Nagy-Britanniában 16,4% (Rush—Cromwell [2000] p. 465), Hollandiában 16,1% (Secker [2000] pp. 272-274), Franciaországban, Ausztriában (Mezey—Szente [2003] p. 352), Belgiumban (Mezey—Szente [2003] pp. 337-338) Németországban (Best—Hausmann—Schmitt [2000] p. 143) és Spanyolországban (i.m.) minden felnőtt férfira kiterjedt, Dániában (IPU [é.n]), Norvégiában (Eliassen—Marino [2000] pp. 310-311) és Finnországban (Mezey—

Szente [2003] p. 364) pedig már az általános, nőkre is kiterjedő választójog volt érvényben. Sőt, még Szerbiában és Bulgáriában is lényegesen magasabb volt a választásra jogosultak aránya (Janos [2003] p. 87).

A passzív választójog mindenkit megilletett, akinek aktív választójoga volt, elmúlt 24 éves (a választójog 20 éves kor fölött járt), és uralta a törvényhozás hivatalos nyelvét, a magyart (ez alól kivételt képeztek a horvátországi képviselők). Több éves vita után, 1875-ben fogadták el az első összeférhetlenségi törvényt [1875. évi I. tc.], amely azokat kényszerítette választásra, akik a kormány vagy az uralkodó kinevezésétől függő állást viseltek (a bírók összeférhetlenségéről már korábban rendelkeztek: 1869. évi IV. tc.). Szerepelt benne a gazdasági érdekek összeférhetlensége is, amely az állami megrendeléseket vállaló cégek vezető tisztviselőire vonatkozott. A törvény módosítására és egyben pontosítására 1901-ben kerül sor, amikor is főként a gazdasági összeférhetlenség eseteit bővítették ki és megjelenik az a képviselői kijárási tilalma [1901. évi XXIV. tc.] (Szabó [2003] pp. 39-42, 52-55).

A képviselet nem pártalapú volt – legalábbis a Hárszabályok szerint nem, hiszen először az 1939-es Hárszabály tesz említést a pártokról, és azok jogairól. A törvényjavaslatok tüzetesebb megvitatására eleinte nem szakbizottságokat, hanem vitaosztályokat hoztak létre, amelyekben – a javaslat szakmai tartalmától függetlenül – szűkebb körben tárgyalhattak a képviselők. A képviselők sorsolással kerültek a kilenc vitaosztály egyikébe, azaz képzettségüktől és érdeklődésüktől függetlenül. Tehát a vitaosztály egyetlen előnye a plenáris üléshez képest a kisebb létszám és az ebből következő rövidebb vita volt. Egy-egy törvényjavaslatot minden osztály tárgyal, és a kialakult véleményeket a központi bizottságban ütköztették, majd ennek jelentését ismertették a plenáris ülésen (Pesti [2002] p. 186). A magyar Országgyűlésben a bizottságok már 1848-ban megjelentek, az 1861-es, 1868-as, 1874-es és 1887-es Hárszabálymódosítások során egyre nagyobb jelentőségre tettek szert. Az állandó szakbizottságok felállítása 1868-ban vált lehetségessé, majd 1913-ban az osztályok ezirányú feladatkörének kiiktatásával „a tanácskozás tárgyainak előkészítése” a bizottságok kizárólagos feladata lett. Az állandó bizottságok kötelező felállítását az 1874-ös hárszabálymódosítás mondta ki (Szente, [1995]. pp. 291-307, Pesti [2002] p. 197,

199). Ennek egyik oka a képviselői munka szakosodása volt, a másik a pártosodás, és a párton belül a szakpolitikusok kialakulása, a harmadik pedig a parlamenti munka hatékonyabbá tétele. Voltak azonban ellenérvék is: a szakbizottsági rendszerrel sérül a képviselői egyenlőség elve, és a plénum hatáskörének és felelősségének egy részét elvonja (Pesti [2002] p. 195, 208-210). A bizottságok tagjairól már nem sorshúzással, hanem választással döntött ülésszakonként az Országgyűlés, mégpedig a pártarányoknak megfelelően. A pártarányokon alapuló helyelosztás azonban már az 1878-as ciklusban sem működött, mivel alapja csak szóbeli megegyezés volt. A későbbiekben pedig – az ellenzék támogatásának megszerzése érdekében – politikai játszmák tárgya lett a bizottsági helyek elosztása (Pesti [2002] p. 203-205). A plenáris üléseken minden egyes képviselőnek joga volt valamennyi törvényjavaslatához hozzászólnia, ami csökkentette a munka hatékonyságát, és lehetőséget adott az obstrukcióra is (Szabó—Gyarmati [2002] pp. 54-55, Boros—Szabó [1999] pp. 87-88). A beszédidő szabályozására nem került sor, csak 1913-ban, és akkor is csak a költségvetés tárgyalására vonatkozóan vezették be. Az azonban már 1848-tól érvényes szabály, hogy egy törvényjavaslat vitája során egy-egy képviselő – az indítvány előterjesztőjén kívül – csak egyetlen alkalommal szólalhatott föl. Ugyancsak az egész korszakra érvényes szabály volt a beszédolvasás tilalma (Pesti [2002] pp. 233-241).

Az állandó kormánypárt—ellenzék szerepleosztás és a kormánypárt szövetsége az uralkodóval erősen korlátozta az ellenzék lehetőségeit, azonban teljesen nem szüntette meg őket. A parlamenti vitákban az ellenzék is kifejtette véleményét a nyilvánosság előtt, és ezt soha nem is mulasztotta el megtenni. Fontos eszköze volt az ellenzéknek a közvélemény figyelmének felhívása mindazokra a törvénytervezetekre, amelyeket kifogásolt; ennek egyik módja volt az obstrukció, amely hosszú beszédekkel vagy technikai vitákkal gátolta a törvények tárgyalását és elfogadását. Az obstrukció – a figyelemfelkeltésen kívül – eszköz lehetett egy-egy miniszter megbuktatására, vagy növelhette az ellenzék zsarolási potenciálját, azaz az obstrukció beszüntetéséért cserébe a saját programja néhány elemét is megvalósíthatta. De akár nagyobb politikai eredményt is hozhat: az 1903-1904-es obstrukció kormánypárti letörése kovácsolta egybe azt a

koalíciót, amely a következő választásokon legyőzte a Szabadelvű Pártot (Boros—Szabó [1999] pp. 89-90). A kormány később radikálisabb módszereket is alkalmazott az obstrukció letörésére: 1912-ben a véderőjavaslat vitájakor Tisza István házelnök – a Házzsabályt megsértve – fegyveres erővel vezettette ki az obstruáló ellenzék képviselőit. Néhány hónap múlva pedig a Ház döntött az elnöki jogkörök kiszélesítéséről és a parlamenti őrség felállításáról, véget vetve ezzel az obstrukció lehetőségének (Pölöskei [1987] p. 10).

Az 1848-as Országgyűlésben még nem alakultak ki képviselői pártok vagy frakciók; a liberális többség mellett azonban létezett egy radikális és egy konzervatív kisebbség is. A pártok kialakulásának első kezdeményei már az 1861-es Országgyűlésben megjelentek, amikor is a fő törésvonal Ferenc József uralkodói jogának elfogadása vagy elutasítása volt (Felirati és Határozati párt). E pártok megerősödésére azonban nem volt lehetőség, mivel az uralkodó – nem fogadván el még a neki kedvezőbb álláspontot sem – feloszlatta a parlamentet. Csak az 1867-es kiegyezést követően kerülhetett sor az egész korszakot meghatározó pártok kialakulására [ld. 2 ábra]. A kiegyezést elfogadók '67-es Deák Pártja, az azt elutasító Szélsőbal (vagy Szélbal), valamint a Habsburg Birodalmon belüli létet elfogadó, de az államjogi berendezkedést elutasító Balközép Párt a dualizmus korának fő politikai törésvonala mentén váltak szét. Őket követte később a '67-es Szabadelvű Párt (amely a Deák Párt és a Balközép egy részéből alakult), valamint a Negyvennyolcas és a Függetlenségi Pártból alakult Függetlenségi és 48-as Párt (amely a korábbi Balközép másik része és a Szélsőbal egyesüléséből állt össze) (Boros—Szabó [1999] pp. 50-58). Voltak kísérletek más törésvonal mentén alakuló pártok létrehozására is, de sem a konzervatív Jobboldali Ellenzék (1875-78) sem az Antiszemita Párt (1883-96) nem volt hosszú életű (Szabó—Gyarmati [2002] pp. 55-56). Ugyanakkor egy kisebb ellenzéki pártnak sikerült szinte a teljes korszakban képviseltetnie magát az Országgyűlésben: ez volt az Egyesült Ellenzék néven indult párt, amely később Mérsékelt Ellenzékként folytatta tevékenységét, majd Nemzeti Párt néven szerepelt 1878-tól 1905-ig (amikor is beolvadt a Függetlenségi Pártba). A XIX. század végén és a XX. század elején kialakultak a társadalom alsóbb rétegeit képviselő pártok is. A keresztény-szocialista eszmék – amelyek képviselétét

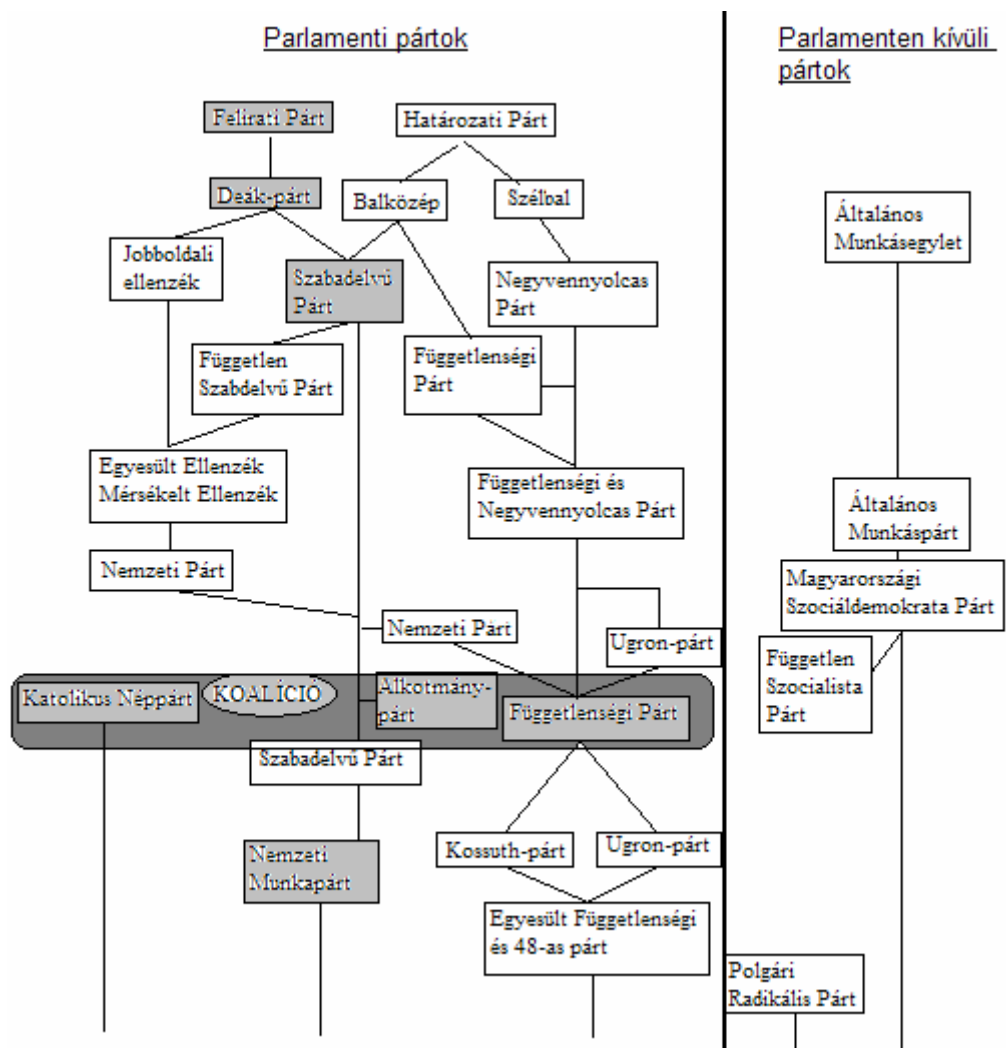
elsősorban arisztokraták látták el – az 1890-es években jelentek meg a parlamentben a Katolikus Néppárt tolmácsolásában; ehhez a pártcsaládhoz csatlakozott 1907-től az Országos Keresztény Szocialista Párt. A Szabadelvű Párt egyeduralmát megtörő, 1905-ben megalakult koalíciót a Függetlenségi Párt mellett a Katolikus Néppárt és a Szabadelvű pártból kivált Alkotmánypárt alkotta. A koalíció felbomlása után maga a Függetlenségi Párt is kettévált a Kossuth (Ferenc)-féle, illetve a Justh (Gyula)-féle frakciókra, hogy 1913-ban újra egyesüljenek Egyesült Függetlenségi és 48-as párt néven. Az időközben szétesett Szabadelvű Párt helyét 1910-ben a Nemzeti Munkapárt vette át, amely ekkorra azonban már elvesztette liberális jellegét, és konzervatív („őszabadelvű”) ideológia alapján politizált (Boros—Szabó [1999] pp. 55-58, Pölöskei [1987] pp. 10-15).

A nemzetiségi pártok – a magyar kormányok nemzetiségi politikájának bírálataképpen – távol maradtak a választásoktól. A XX. század elején is csak valamely nagy párt – főként a Szabadelvű Párt – keretein belül vagy pártonkívüliként kerültek az Országgyűlésbe, saját pártokkal nem (Schönbaum [2005] pp. 81-85). A munkásmozgalom Magyarországon már közvetlenül a kiegyezés után megkezdte a szerveződést Általános Munkásegylet néven, majd 1880-ban a mozgalom párttá alakult, és 1890-ben felvette a Magyarországi Szociáldemokrata Párt nevet. Ez a párt azonban képviselőt nem tudott az Országgyűlésbe juttatni. Az egyetlen munkásmozgalmi képviselőt az MSZDP-ből kivált Újjászervezett Szociáldemokrata Párt juttatta a parlamentbe az 1905-ös választásokon, aki azonban a következő ciklusra kiesett.

Mindezen pártok a honorácior pártok kategóriájába tartoztak: állandó szervezetük nem volt, személyes kapcsolatokon és függőségeken alapultak (Kozári [2005] p. 137). Főként a szinte folyamatosan kormányon lévő Szabadelvű Pártra volt jellemző a pártvezér által irányított patronage rendszer, amely a párt hűséges támogatóinak – így a választási győzelmet biztosító helyi potentátoknak – szolgálataikért cserébe jól jövedelmező posztokat, kitüntetéseket, címeket, vagy éppen képviselői széket juttatott. A megyei és állami pozíciókat (a szolgabírótól a főispánságon át az államtitkárságig) így a kormánypárt emberei tölthették be, ami tovább nehezítette az ellenzék dolgát. A művelt középrétegek már említett

kivonulása kapitalista gazdaságból és az államtól való függősége azt eredményezte, hogy az állami hivatalokért – az államapparátus folyamatos növekedése ellenére – komoly harc folyt. Ezek a hivatalok ugyanis nemcsak élethosszig tartó munkát, hanem a befolyást, kapcsolatokat és tekintélyes magánbevételeket is jelentettek. Az államigazgatás és a politika összefonódása nem csak a kormánypárt hatalmát, hanem a hivatalnok réteg érdekeinek figyelembevételét is jelentette, azaz a bürokrácia további növelését (Janos [2003] p. 96).

2. ábra: Pártrendszer 1861-1918

Forrás: Boros-Szabó 1999, p. 58

3.1.2 Folytonosság az 1884 előtti időkkel

Részletes adatsor csak az 1884-es választásoktól kezdődően áll rendelkezésünkre, mivel a Magyar Képviselői Adatbázis az Országgyűlési Almanachokat használta forrásként, amiket csak 1886-tól (az 1884-1887-es ciklusra vonatkozóan) kezdtek el kiadni. A parlamentek összetételével foglalkozó két korábbi szerző, Lakatos Ernő [1942] és Rudai Rezső [1936] is ezekből a forrásokból dolgozott, így az ő műveikben is csak az 1887-es ciklustól szerepelnek a foglalkozásra és életkora vonatkozó adatok. Ennek következtében a magyar parlamentarizmus kezdeti szakaszát nem tudom a megfelelő részletességgel elemezni a képviselők összetétele szempontjából. A célkitűzésekkel összhangban meg lehet azonban megvizsgálni az 1884 utáni képviselők folytonosságát a korábbiakkal az almanachokban közölt korábbi megválasztások adatai alapján.

Az 1884-87-es és az 1887-92-es ciklusban is akad olyan képviselő, aki már az első választott Országgyűlésen is részt vett 1848-ban, sőt olyan is akad, aki már követként is vett részt országgyűlésen. Egyikük, Madarász József, aki már 1832-ben követ volt az Országgyűlésben, még 1910-ben (96 évesen) is győzött a választáson, tizenhatodik alkalommal jutva Sárkeresztúr mandátumához. Ilyen képviselő azonban nem sok volt, hiszen akkorra már 36 év telt el az első választott parlament összehívása óta. Olyan azonban, aki pályafutását az 1860-as vagy 1870-es években kezdte, annál több. Az 1884-es ciklus képviselői közül 225 szolgált az 1880-as évek előtt is. Ezen képviselők tulajdonságai nem egyeznek meg az akkori teljes parlamenti elitével, hiszen egyrészt nem azonos ciklusban szolgáltak, valamint az a tény, hogy – társaiktól eltérően – őket újraválasztották, jelzi eltérő adottságaikat, képességeiket. Ennek ellenére érdemes egy pillantást vetni rájuk.

4. táblázat: Az 1884-es ciklus 1860-as és 1870-es években is szolgáló képviselők összehasonlítása az 1884-es átlaggal és az új képviselőkkel

<i>Változó</i>	1860-as és 1870-es évekbeliek	1884-es ciklus átlag	Új képviselők 1884-ben
<i>N</i>	225	413	118
<i>Szabadelvű Párt</i>	60,4%	58,1%	55,9%
<i>Függetlenségi Párt</i>	13,3%	17,2%	22,0%
<i>Mérsékelt Ellenzék</i>	16,4%	14,5%	11,0%
<i>Antiszemita Párt</i>	2,2%	4,1%	9,3%
<i>Nemzetiségi</i>	4,0%	3,4%	1,7%
<i>Független</i>	3,6%	2,7%	0,0%
<i>Parlamenti tisztség</i>	7,1%	5,3%	1,7%
<i>Kormányzati poszt</i>	4,0%	2,4%	0,8%
<i>Pártvezetői múlt</i>	8,9%	5,1%	0,8%
<i>Kormányzati múlt</i>	8,0%	4,6%	0,0%
<i>Arisztokrata</i>	12,5%	12,9%	9,4%
<i>Földbirtokos</i>	29,8%	32,0%	36,4%
<i>Menedzser</i>	2,2%	2,7%	4,2%
<i>Tanár</i>	8,0%	10,4%	12,7%
<i>Pap</i>	2,7%	5,1%	9,3%
<i>Humán értelmiségi</i>	21,8%	18,9%	14,4%
<i>Hivatalnok</i>	55,1%	46,7%	33,9%
<i>Mai Magyarországon kívül született</i>	59,7%	48,1%	38,1%
<i>Katolikus</i>	32,7%	36,4%	47,6%
<i>Református</i>	36,5%	26,1%	4,8%
<i>Evangélikus</i>	11,5%	20,5%	28,6%
<i>Görögkeleti</i>	13,5%	11,4%	9,8%
<i>Átlagos születési év</i>	1834,01	1837,66	1841,95
<i>Megválasztás lakhelyen</i>	63,9%	73,9%	75,0%
<i>Társadalmi szervezet</i>	8,4%	7,5%	4,2%
<i>Kulturális szervezet</i>	15,1%	12,6%	8,5%
<i>Egyházi szervezet</i>	13,3%	11,1%	8,5%

Azon 1884-es képviselők között, akik már az 1860-as és az 1870-es évtizedekben is tagjai voltak az Országgyűlésnek, több a Szabadelvű (60,4%-58,1%), a Mérsékelt Ellenzéki (16,4%-14,5%), a nemzetiségi (4%-3,4%) és a független (3,6%-2,7%), viszont kevesebb a Függetlenségi (13,3%-17,2%) és az Antiszemita (2,2%-4,1%) párti, mint a Ház egészében. A különbség még erőteljesebben kirajzolódik, ha az 1884-ben újonnan megválasztott képviselők pártmegoszlásához hasonlítjuk [ld. 4. táblázat]. A különbségek jelentősnek tekinthető a Függetlenségi Párt esetében, amit magyarázhatunk a korábbi

évtizedekben tapasztalt nagyobb kormánypárti többséggel, de akár azzal is, hogy a '48-as képviselőknek a Szabadelvű Párt választási befolyása miatt nehezebb volt újrválasztatniuk magukat. A korszakra általában is jellemző, hogy a hosszan szolgáló képviselők nagyobb arányban találhatók a kormánypárt soraiban (Kurtán [2005] pp. 66–67). Az Országos Antiszemita Párt képviselői között sokkal több a frissen megválasztott, mint a tapasztalt, aminek az az oka, hogy a párt ekkor került az Országgyűlésbe első alkalommal. A függetlenek aránya pedig azért lehet magasabb a már a 1860-as és 1870-es években is szolgáló képviselők között, mert ők már ismertek és párttámogatás nélkül, saját jogon is bekerülnek a Házba, ellentétben az újakkal.

Az 1860-70-es évekből továbbszolgáló képviselők több parlamenti és kormányzati tisztséget töltöttek be 1884-ben, mint az átlag, azonban ez a magasabb arány a korszak átlagának megfelel. Ugyanakkor több politikai posztjuk tapasztalatuknak, ismertségüknek is betudható, tehát a korai képviselőkről nem ad információt. Politikai múltjukat tekintve ezek a képviselők az 1884-es átlagtól csak a korábban betöltött kormányzati és pártvezetői pozíciók mennyiségében térnek el lényegesen, azonban ez is megmagyarázható hosszabb szolgálati idejükkel, valamint az akkori pártrendszer kialakulásánál való jelenlétükkel.

Társadalmi beágyazódottságuk sem mutat olyan nagyságrendi eltérést az átlagtól, ami ne lenne egyszerűen a társadalmi életben való régebbi részvételükkel megmagyarázható. A kulturális, társadalmi és egyházi szervezetekben ugyan valamivel gyakrabban viselnek tagságot, mint képviselőtársaik, a többi típusú szervezetben azonban ez nem jellemző.

Soraikban valamivel kevesebb az arisztokrata (főként a korszak 14%-os átlagához viszonyítva), és több a közrendű. Összefüggésben lehet ezzel az is, hogy soraik között kevesebb a földbirtokos, több a humán értelmiségi és a hivatalnok (55,1%–46,7%). A tanárok, a papok és a menedzserek – főként a korszak átlagához képest – alacsony száma viszont nem következik a társadalmi rangbeli különbségekből. Az elemzett képviselők többen születtek a később elcsatolt területeken (59,7%), mint az 1884-es átlag (51,9%). Legnagyobb részük a Felvidékről (27,4%) és Erdélyből (15,8%) származik, a mai határokon belül pedig a Dunántúlról (15,1%). Érdekes módon a vallási megoszlás nem cseng

egybe a fenti adatokkal, hiszen pont a felvidéken legnagyobb számban jelenlévő két felekezet, a katolikus (32,7%–36,4%) és az evangélikus (11,5%–20,5%) képviselteti magát az átlagnál kisebb mértékben, viszont több a református (36,5%–26,1%) és a görögkeleti (13,5%–11,4%).

Az 1860-as és 1870-es években is szolgáló képviselők alig két évvel korábban születtek az 1884-es parlamenti átlagnál, viszont legalább 6 évvel korábban kezdték meg parlamenti tevékenységüket. Ez természetesen összefügghet azzal, hogy a fiatalabb képviselők voltak azok, akik a későbbi választásokon is indultak.

A főbb jellemzők (társadalmi státus, végzettség, foglalkozás) tekintetében az 1860-70-es évek továbbszolgáló képviselői nem mutatnak lényegi eltérést az 1884-es és az azt követő időszaktól. Mindezen jellemzőkből következtetést azonban csak megfelelő óvatossággal vonhatunk le a képviselők összetételére nézve az 1884. előtti időszakot illetően, hiszen a továbbszolgáló képviselők tulajdonságai különböznek az összes képviselőétől (ld. Kurtán 2005]). Mindenesetre valószínűsíthető, hogy Magyarországon ekkor nem ment végbe az a modernizáció, amely Nyugat-Európában elkülöníti az 1880-ig tartó időszakot az azt követőtől. Ezt támasztja alá a szakirodalom is, amely szerint az arisztokrácia szerepe a Házban inkább növekvő, mintsem – a nyugat-európai trendnek megfelelő – csökkenő tendenciát mutat a dualizmus korszakának egészét tekintve (1848-ban 6%, 1861-ben 13,3%, 1865-ben 16,5% (Ilonszki [2000] p. 201), 1869-ben 10%, 1872-ben 9% (Boros—Szabó [1999] p. 92), 1884 és 1910 között átlagban 14%). Jelentős csoportot alkotnak az Országgyűlésben a hivatalnokok, a jogászok és a földbirtokosok egészen 1918-ig. (Boros—Szabó [1999] pp. 92-93). Hazánkban az 1861-től összeülő parlament összetétele valószínűleg némileg eltér a nyugati törvényhozásokétól [azok adatait ld. 5. táblázat]. Egyrészt az arisztokrácia aránya nálunk soha nem volt olyan magas, mint ott (csak, ha a köznemességet is beleszámítjuk), a földbirtokosság és a hivatalnokok viszont valószínűsíthetően nagyobb arányban voltak jelen a törvényhozásban. Másrészt nálunk szinte minden képviselő rendelkezett diplomával, azaz a diplomások aránya magasabb (azonban az ügyvédek jelenléte nagyjából azonos lehetett a két területen). A helyzet azonban 1884. után megváltozik, mivel Nyugat-Európában

átalakulás veszi kezdetét, Magyarországon azonban állandósul a korai parlamentekhez hasonló szerkezet.

5. táblázat: A nyugat-európai parlamentekre jellemző foglalkozási megoszlások 1880-ig (%)

	DK	DE	IT	NL	NO	UK	FR	ES	PT	átlag
<i>felsőfokú végzettség</i>	34,6	82,1	68,5	78,1	41,4	52,6	63,0	90,9		63,9
<i>arisztokrácia</i>		36,3	26,8	26,5		35,3	14,4	32,2	18,5	27,1
<i>Mezőgazdasági háttér (földbirtokos, földműves)</i>	42,2	26,5	20,4	1,9	26,6	37,5	18,3	10,4	35,0	24,3
<i>állami alkalmazottak</i>	41,6	38,1	24,3	46,7	49,4		15,7	11,3	32,0	32,4
<i>üggyédek</i>	3,1	9,8	38,9	24,5	3,5	16,7	31,8	18,2	4,8	16,8

3.1.3 Képviselők a dualizmusban

A következő korszak Nyugat-Európában a Best és Cotta [2000b] szakaszolása szerint az 1880-as években kezdődik és az első világháború végéig tart. Erre az időszakra vonatkozóan már rendelkezésünkre állnak magyar adatok is (az 1881-84-es ciklus kivételével). Így a hazai adatok összehasonlíthatóak a nyugatiakkal, és megvizsgálható, hogy ugyanabban a modernizációs szakaszban vannak-e az országok. Először tekintsük át a magyar képviselők összetételét és jellemzőit ciklusonként, amiből láthatóvá válik, hogy milyen változások mentek végbe a vizsgált közel negyven évben. A folyamatos változás mellett érdemes külön elemezni az 1905-ös és az 1906-os választások eredményeképpen létrejött koalíciós Országgyűlések összetételét: hoztak-e a modernizáció szempontjából változást, és ha igen, milyen jellegűt. Ugyanezt a kérdést föl kell tenni az 1910-ben kezdődő országgyűlési ciklussal kapcsolatban is, hiszen ekkor a Szabadelvű Párt utódként létrejött Nemzeti Munkapárt visszavette ugyan a hatalmat, összetételében azonban jelentősen megváltozott.

A képviselők folytonossága – mint az a 2. táblázatból is kiderül – a korszak folyamán viszonylag magas, 50% fölötti, átlagosan 52,4%, és viszonylag stabil szintet mutat (szórás: 8,57). Mindeközben az átlagos szolgálati idő is nagyjából állandóan, a 2,6–3,0 sávban mozog [ld. 6. táblázat]. Nyugat-Európában ebben a korszakban e két mutató növekedése volt jellemző.

6. táblázat: A képviselők megoszlása a megválasztások száma szerint

Magyarországon 1884-1910 (%)

	első	2.-3.	4.-7.	8.+	Átlagos megválasztásszám
<i>1884</i>	28,6	45,0	23,5	2,9	2,81
<i>1887</i>	27,7	39,6	29,1	3,6	2,98
<i>1892</i>	30,3	37,4	27,4	4,9	3,00
<i>1896</i>	33,3	37,9	25,0	3,8	2,88
<i>1901</i>	34,3	43,0	18,8	3,9	2,68
<i>1905</i>	34,6	38,5	20,7	6,1	2,81
<i>1906</i>	32,7	45,3	19,1	3,0	2,61
<i>1910</i>	40,6	30,2	24,2	5,0	2,81

Mivel a Cube adatbázis számítási módszere eltér a Magyar Képviselői Adatbázisétól a folytonosságot illetően, így az összehasonlítást lehetővé teendő a következő táblázatban [7. táblázat] a magyar adatokat is a Cube módszertanának megfelelően mutatom be. Ennek lényege, hogy minden ciklusban az új képviselők arányát veszi figyelembe, azaz nem azon képviselők alapján számol – ahogy mi értelmezzük a folytonosságot –, akik az előző ciklusban szerepeltek, hanem azokét, akik valaha már voltak képviselők. Tehát új képviselőnek az számít, aki még korábban soha nem volt tagja a parlamentnek. Ennek következtében az újoncok száma kisebb, mintha a folyamatossági adatokból számolnánk. Mivel a választások éve nem esik egybe az összes országban, így érdemesebb évtizedes átlagokkal számolni. Ebből jól látszik, hogy a vizsgált időszak nagy részében a magyar átlag valamivel magasabb a nyugat-európainál, az eltérés azonban nem lényeges. Az 1910-es évtizedben pedig az Országgyűlésbe kevesebb újonc jutott, mint a nyugati törvényhozásokba, ennek oka, azonban az, hogy míg Magyarországon ebben az évtizedben csak egyetlen választásra került sor.

7. táblázat: Új képviselők aránya a nyugat-európai és a magyar parlamentekben, 1880-1919 (%)

	DK*	DE	IT	NL	NO	UK	FR	ES	AT	PT	FI	átlag	HU
1880-1889	13,1	33,8	26,3	14,9	32,3	32,2	40,4	23,8	-	-	-	27,1	28,2
1890-1899	26,0	41,7	24,3	19,7	30,1	26,8	39,7	-	-	-	-	29,7	32,2
1900-1909	20,4	37,4	28,7	23,7	42,6	36,8	32,4	31,2	-	-	46,0	33,2	34,1
1910-1919	20,8	57,4	45,9	21,7	37,9	19,3	39,5	32,2	84,9	79,8	29,8	42,7	40,4

*Az országok neveit ezentúl a nemzetközi domén-névvel rövidítem (DK – Dánia, DE – Németország, IT – Olaszország, NL – Hollandia, NO – Norvégia, UK – Egyesült Királyság, FR – Franciaország, ES – Spanyolország, AT – Ausztria, PT – Portugália, FI – Finnország, BE – Belgium, HU – Magyarország)

A megválasztások átlagos számát illetően hasonló a helyzet, mint az új képviselők arányánál [ld. 8. táblázat]. A magyar adatok itt is elmaradnak némileg a nyugat-európaiaktól 1909-ig, utána azonban meghaladják azokat. A különbség e változó esetében valamivel nagyobb (arányaiban tekintve). Ez valószínűleg annak köszönhető, hogy a korszak elején (amikor a különbségek nagyobbak), a nyugat-európai átlagot megemelő Dánia és Hollandia több cikluson van túl 1880-ra, mint Magyarország (DK: 16, NL: 19, HU: 7). Érdekes azonban, hogy míg a 6 parlamenti

8. táblázat: Megválasztások átlagos száma évtizedenként, 1880-1919

	DK*	DE	IT	NL	NO	FR	ES	AT	FI	átlag	HU
1880-1889	4,47	2,87	3,07	4,02	2,90	2,33				3,28	2,90
1890-1899	3,75	2,80	3,43	4,00	2,80	2,37				3,19	2,93
1900-1909	3,59	2,63	3,53	3,40	2,53	2,68			1,53	2,84	2,69
1910-1919	3,59	2,07	2,60	3,40	2,65	2,59	1,00	1,14	3,07	2,46	2,82

*a Cube adatbázisban erre a változóra vonatkozóan brit és portugál adatok nem találhatóak

ciklust lezáró Olaszország mutatója magasabb, addig a 24 ciklust maga mögött tudó Norvégiáé azonos a magyarral. Az 1910-es évtizedben Magyarország azért szárnyalhatja túl ezen mutató tekintetében az európai átlagot, mert két olyan ország (Spanyolország és Ausztria) is bekerül a számításba, amelyek a korábbi évtizedekben nem rendelkeztek (önálló) parlamenttel, így képviselőik nem rendelkezhetnek komolyabb múlttal.

9. táblázat: Munkáspártok első megjelenése az egyes országok parlamentjeiben a II. világháború előtt

	DK	DE	IT	NL	NO	UK	FR	BE	AT	FI	HU
<i>Szocialista</i>	1884	1867	1892	1888	1903	1900	1948	1894	1918	1907	1905
<i>Kommunista</i>	1932	1920	1921	1918	1925	-	1914	1925	-	1922	-

A korszak jellemzője a tapasztalt politikusok számának növekedésén kívül az alsóbb néprétegeket is mobilizáló pártok megjelenése a törvényhozásban [ld. 9. táblázat]. Ez a folyamat Magyarországon szinte teljesen elmarad. Bár néhány országban a kommunista ideológia is képviselteti magát a parlamentben az 1910-es évektől (Franciaország és Hollandia), megjelenésük azonban csak később lesz jellemző. A szocialista pártok azonban szinte mindenhol bekerülnek a törvényhozásba ebben az időszakban, és ott folyamatosan jelen is vannak. Ahogy feljebb már említettem, az Újjászervezett Szocialista Párt 1905-ben egy képviselőt bejuttat az Országgyűlésbe, ő azonban csupán egy évig szolgál, és még csak nem is a munkásmozgalom fő pártjához, a Magyarországi Szociáldemokrata Párthoz tartozik.

10. táblázat: Arisztokraták, földbirtokosok és állami alkalmazottak aránya az egyes országok parlamentjeiben, 1880-1919 (%)

	DK	DE	IT	NL	NO	UK	FR	ES	AT	PT	FI	átlag	HU
<i>arisztokrata</i>	n.a.	24,2	20,8	19,6	n.a.	19,3	7,5	12,2	13,0	19,0	3,6	15,8	14,0
<i>földbirtokos földműves</i>		25,8	15,7	2,8		13,2	14,1	0,5	23,6	9,7		13,1	23,5
<i>Állami alkalmazott</i>	39,9	23,5	18,8	48,1	37,0	n.a.	15,0	21,4	10,3	52,4	28,7	32,9	45,7

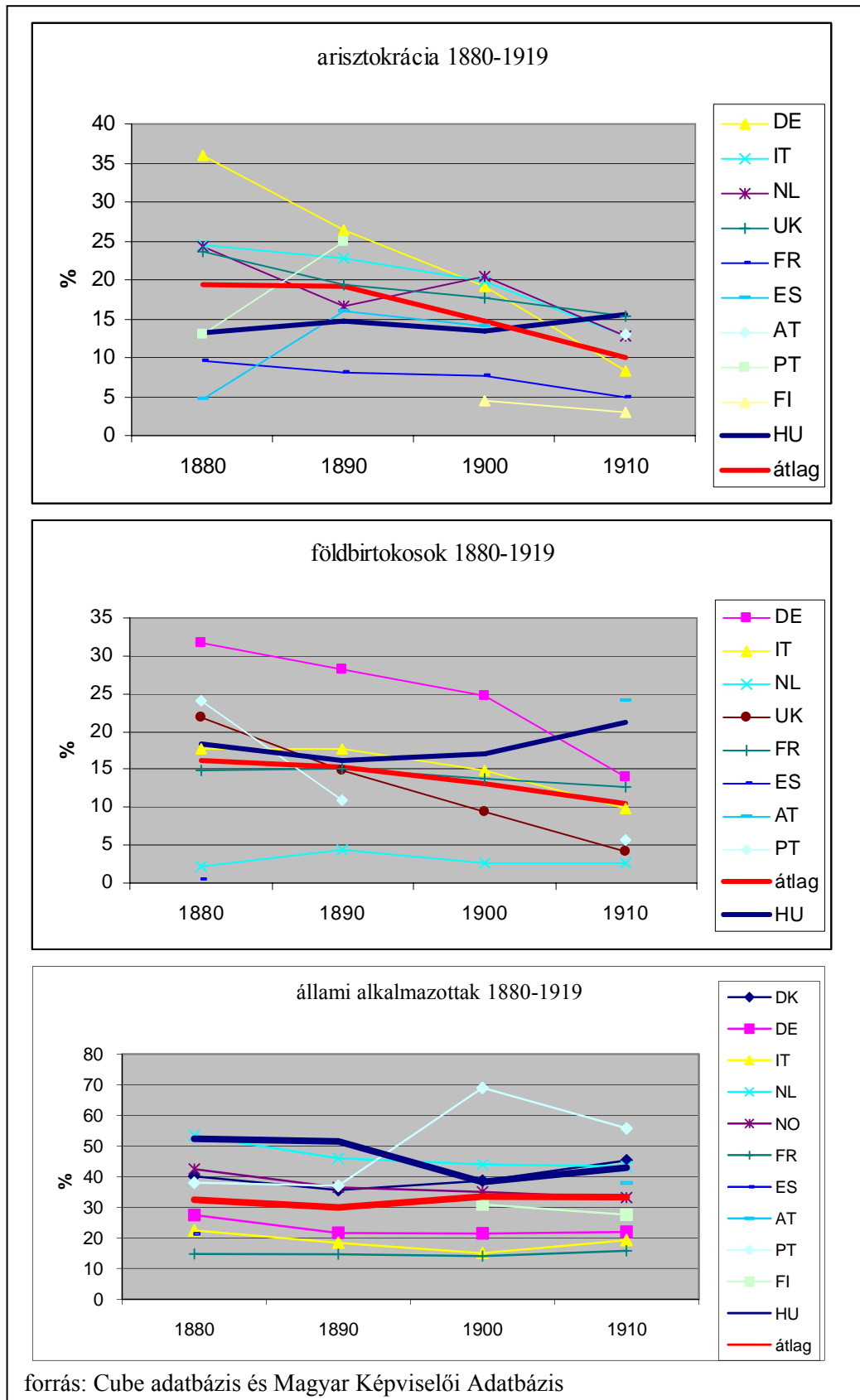
* a Cube adatbázis a föltulajdonosokat egy változóként kezeli a paraszttól a farmeren át a földbirtokosig, a skandináv országokban azonban inkább az előbbieket jellemezték a parlamentet, ezért ezen országok adatait nem vettem figyelembe (Best—Cotta [2000b] p. 513.)

** az összes ország összes képviselőjének átlaga

A táblázatból látszik, földbirtokosok és az állami alkalmazottak száma Magyarországon magasabb a nyugat-európai átlagnál. A földbirtokosok közül

kikerülő képviselők aránya csak Németországban és Ausztriában mérhető a magyarhoz, azonban Németországban egyértelmű és csökkenő trendet mutat (Ausztriában csak az 1910-es évtizedre van adat). Az állami alkalmazottak aránya a törvényhozásban csak Hollandia és Portugália esetében haladja meg a magyarországit, míg Dánia és Norvégia esetében közelít ahhoz. Hollandiában és Norvégiában egyértelmű a csökkenés a korszak folyamán, Dánia és Portugália esetében viszont inkább növekedésnek lehetünk tanúi. A dán állami alkalmazottak magas számához nagymértékben (42,7%) hozzájárul az állami alkalmazásban lévő tanárok nagyarányú részvétele a parlamenti munkában, míg Magyarországon a tanárok csak nagyjából egy hatod arányban (15,8%) szerepelnek ebben a kategóriában; a maradék legnagyobb részét (54,4%) pedig az állami és a megyei hivatalnokok adják. A tanárok aránya Norvégiában is körülbelül egyharmad (30,3%), Hollandiában viszont a katonák száma igen magas (12% körüli, szemben a magyar 8%-kal).

3. ábra: Az arisztokrácia, a földbirtokosok és az állami alkalmazottak arányának változása évtizedenként az egyes országok parlamentjeiben, 1880-1919

A főnemesség részvétele a parlament munkájában a korszak átlagát nézve több országban is meghaladja a magyarországit, a korszak végére azonban már csak Nagy-Britanniában van a magyarnak megfelelő szinten. Az ábrán jól látható, hogy az arisztokrácia és a földbirtokosok aránya átlagban (19,4%-ról 10%-ra, illetve 16,2%-ról 10,2%-ra) és minden egyes nyugat-európai ország esetében egyenként is csökkenő tendenciát mutat, míg Magyarországon növekedés látható (13,3%-ról 15,5%-ra, illetve 18,3%-ról 21,2%-ra). Ha mindehhez hozzávesszük azt a tényt is, hogy a köznemesség parlamenti aránya a korszak átlagában 31,6%, és nem mutat csökkenést, akkor egyértelműen kijelenthetjük, hogy e tekintetben nem történt meg a régi elit lecserélődése, azaz nem indult meg a magyar parlamenti elit modernizációja.

11. táblázat: Alap- és felsőfokú végzettségűek, ügyvédek és pártalkalmazottak aránya az egyes országok parlamentjeiben, 1880-1919 (%)

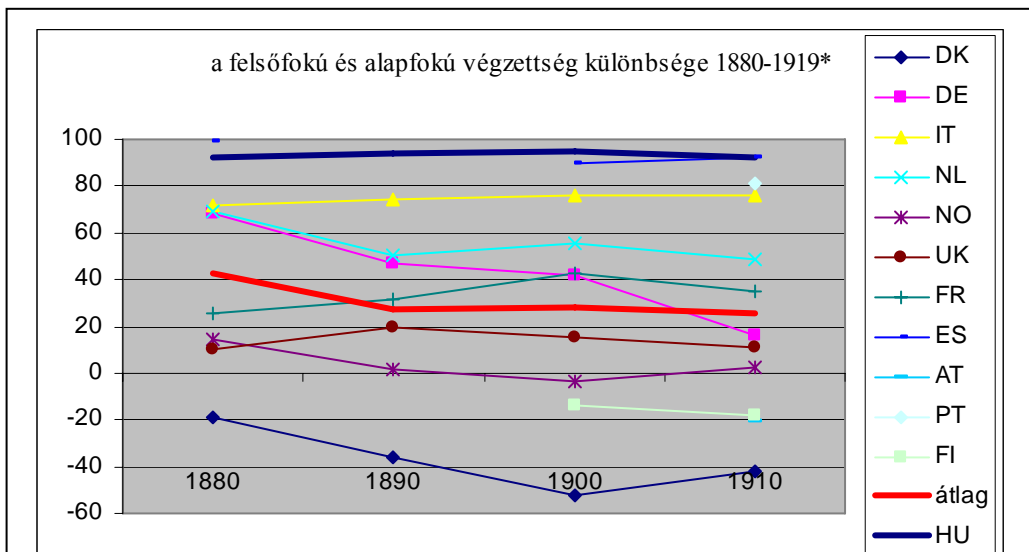
	DK	DE	IT	NL	NO	UK	FR	ES	AT	PT	FI	átlag	HU
<i>Alapfokú végzettség</i>	57,8	13,3	n.a.	10,0	26,7	40,3	30,8	0	55,0	8,9	46,1	32,1	0,3
<i>Felsőfokú végzettség</i>	20,6	59,5	74,2	68,9	31,2	54,2	63,8	93,6	34,1	90,4	29,4	56,3	94,0
<i>Ügyvédek</i>	3,6	6,7	44,1	18,3	7,0	21,2	27,8	26,9	3,3	17,3	1,9	16,2	23,7
<i>Pártalkalmazottak</i>	1,7	8,3	0,9	2,7	0,2	n.a.	0,5	0,8	7,1	0	13,2	3,2	0

A parlamenti elit nyugat-európai modernizációjának második szakaszában jellemző a képviselők iskolázottsági szintjének csökkenése, illetve a jogászok visszaszorulásának és a pártalkalmazottak térnyerésének kezdete a törvényhozásban. A végzettségre vonatkozó változók a demokratizációt jelzik, míg a jogászok arányának csökkenése a politikai vállalkozó modelljének visszaszorulását jelzi. Az 11. táblázatban azt tekinthetjük át, hogy a kezdeti elit három újabb jellemző tulajdonsága, a felsőfokú végzettséggel rendelkezők és az ügyvédek magas, az alapfokú végzettséggel rendelkezők alacsony aránya hogyan alakul a korszak átlagában. A kép vegyes: a végzettséget tekintve Magyarország kiemelkedik a mezőnyből, csak az ibériai országok közelítik meg, a jogászok aránya viszont az átlagnál magasabb ugyan, de több ország is rendelkezik hasonló, sőt lényegesen magasabb adatokkal. A korai hivatásos politikus, az ügyvéd szerepét átvevő pártalkalmazottak aránya szinte minden országban

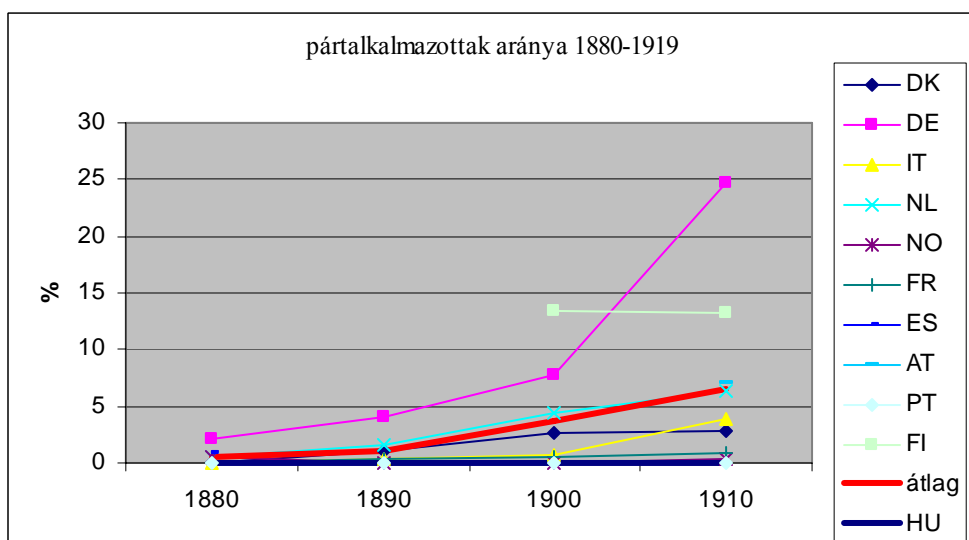
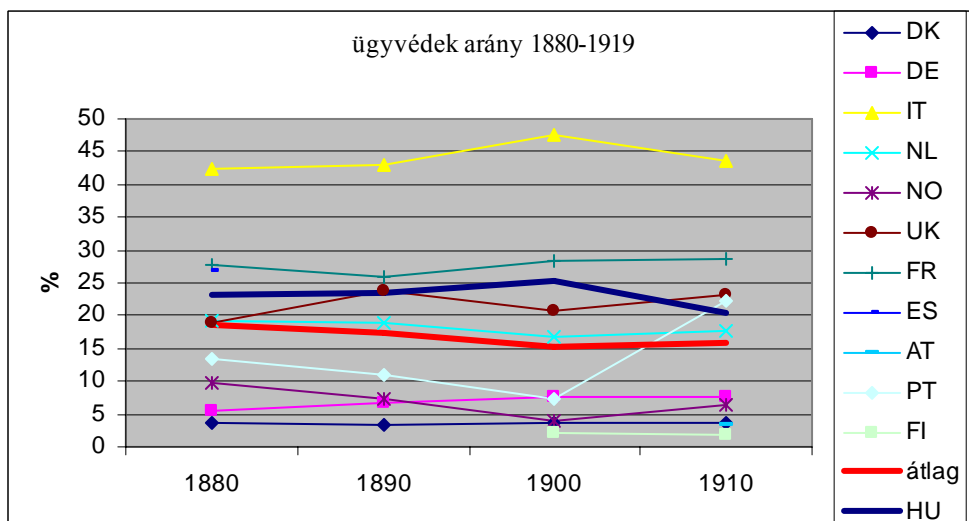
növekedésnek indul; Magyarországon kívül csak Portugáliában hiányoznak a parlamentből ebben a korszakban (brit adat nem áll rendelkezésre, de például Webertől ([1989] pp. 49-52) tudható, hogy jelenlétük 1868-tól meghatározó a Westminsterben). Azt azonban hozzá kell tenni ezen adat értelmezéséhez, hogy néhány országban (Német- és Olaszországban) az első világháború utáni választások emelik meg az átlagot, bár a fejlődés már korábban megkezdődött.

Az 4. ábra mutatja be a végzettség, az ügyvédek és a pártfunkcionáriusok arányának változását a korszak négy évtizede folyamán. Míg Magyarországon és a mediterrán országokban a felsőfokú végzettséggel rendelkezők domináltak a parlamentben még az első világháború idején is, addig Nyugat-Európa más térségeiben a demokratizálódási folyamat nyomán tömegesen jutottak be a törvényhozásba az alacsony iskolázottságú képviselők. A diagramban használt mutató (a felsőfokú végzettségűek arányából az alapfokú végzettséggel rendelkezők arányának kivonása) azt szemlélteti, hogy mennyivel jellemzőbb a magas iskolázottság az alacsonynál. Így lehetséges, hogy a skandináv országokban a mutató negatív, azaz több az alacsonyan, mint a magasán képzett képviselő, ami főként az agrár- és a munkáspártok jelenlétének következménye. A felsőfokú végzettség dominanciája azokra az országokra jellemző, ahol a régi elit kevésbé cserélődött le a törvényhozásban, vagy az új elit (pl. az arisztokratikus helyébe lépő nagypolgári) fontosnak tartja az *ancien régime* egyes tulajdonságainak átvételét. A politikai vállalkozó visszaszorulása a korszak végéig nem látványos; a magyar viszonyok nem térnek el jelentősen a nyugat-európaiktól. Nem úgy a modern professzionális politikus, a fizetett pártalkalmazott térnyerésében. Hazánkban ekkor még nem jellemző a pártokra az állandó szervezet fenntartása, mivel a parlamenti pártok a helyi notabilitások – a kormányzó párt (a Szabadelvű Párt) ezeken kívül a hivatalok – segítségével indulnak a választásokon. A tömegpártok parlamentbe kerülése Nyugat-Európában [ld. 9. táblázat] magával hozza a pártfunkcionáriusból lett képviselők térnyerését, amint azt a grafikon gyorsuló ütemű emelkedése mutatja.

4. ábra: Az alapfokú és a felsőfokú végzettség, az ügyvédek és a pártalkalmazottak arányának változása évtizedenként az egyes országok parlamentjeiben 1880-1919

* a felsőfokú végzettségűek arányából az alapfokú végzettségűek arányának kivonásával kialakított mutató

Összegezve, a magyar parlament az európai modernizációs folyamat második szakaszában növelte lemaradását. A kezdeti parlamenti elitről ugyan alig vannak adataink, azonban a szakirodalmi leírások szerint nem különbözött jelentős mértékben az 1884 utánitól (ld. Boros—Szabó [1999], Szabó—Gyarmati [2000], Ilonszki [2000]). Bár a magyar parlamentben a kezdeti időszakban az arisztokrácia aránya alacsonyabb, és a képzettségi szint magasabb volt az európainál, a többi tényezőben igen hasonlatos volt ahhoz. Az 1880-as évektől kezdődően azonban a különbségek egyre nőttek, mégpedig a nyugat-európai változások és a magyar változatlanóság következtében. Az elemzés tárgyát képező európai országok ugyan nem voltak egységesek a változók tekintetében, nem található egyetlen olyan ország sem, amely a változók többségében hasonlított volna Magyarországhoz. A felsőfokú végzettség magas, és az alapfokú végzettség elenyésző aránya ugyan jellemző volt a mediterrán térségre, akárcsak az ügyvédek jelentős száma, a földbirtokosok és a hivatalnokok nagy súlya azonban már nem. Sokatmondó a trendek elemzése, amely jól láttatja, hogy míg Nyugat-Európában ebben az időszakban megkezdődött a demokratizálódás és a modernizáció, addig Magyarországon a parlament összetételében szinte semmilyen változás nem volt tapasztalható az adatokkal is vizsgált 35 évben.

3.1.4 Folytonossági hiány: 1905-1906

Bár a hosszabbtávú trendek ellentmondanak az európai típusú modernizáció magyarországi jelenlétének a dualizmus korszakában, azonban érdemes közelebbről megvizsgálni a koalíció időszakát. Felvetődik ugyanis az a magyarázat a modernizáció elmaradására, hogy az állandó kormányzó erő, a Szabadelvű Párt (majd a Nemzeti Munkapárt) ellenállása miatt hiúsult meg, mivel hatalma megőrzése érdekében semmiféle változást nem hagyott kibontakozni. Az 1905-ös és az 1906-os választások után függetlenségi többségű parlament alakult, így annak jellemzőit végignézve választ kaphatunk arra a kérdésre, hogy a korszak szinte állandó ellenzéke, a 48-as eszme képviselői a modernizáció

irányába mozdult-e el.

A 12. táblázat adataiból egyértelműen kiderül, hogy a Függetlenségi és 48-as Párt által vezetett ellenzéki koalíció időszakában – a Szabadelvű Párt szétesése, és az Országgyűlésből való kikerülése ellenére – szinte egyáltalán nem változott meg a parlament összetétele a vizsgált változók esetében. A felsőfokú végzettséggel rendelkezők aránya még valamivel magasabb is az átlagnál, igaz az alacsony fokú végzettséggel rendelkezők aránya is nőtt valamelyest (egyről három főre). Az arisztokraták és a földbirtokosok részvétele nem kisebb ezekben a ciklusokban sem, az ügyvédeké pedig magasabb. Az egyetlen jelentős különbség az állami alkalmazottak, köztük a hivatalnokok részarányában mutatkozik meg, ami egyértelműen magyarázható a Szabadelvű Párt korábbi patronage rendszerével, ami miatt az ellenzéki érzelmű polgárok sokkal rosszabb eséllyel juthattak állami munkához vagy hivatalhoz. Ezen egy változó (a hivatalnok nem szerepel foglalkozásként a Cube-ban) alapján a koalíciós kormányzás időszakában a magyar parlament közelebb került az európai átlaghoz. A pártfunkcionáriusok arányát nem jeleztem a táblázatban, mivel ez a politikustípus az első világháború utánig nem jelent meg a magyar parlamentben.

12. táblázat: A koalíciós korszak változóinak összehasonlítása a magyar és a nyugat-európai átlaggal

	HU 1905-1910 átlag	HU 1884-1919 átlag	Ny-Eu 1880-1919 átlag
<i>Felsőfokú végzettség</i>	95,4%	94,0%	32,1%
<i>Alacsony fokú végzettség</i>	0,8%	0,3%	56,3%
<i>Arisztokrácia</i>	13,4%	14,0%	15,8%
<i>Földbirtokosok</i>	17,2%	17,7%	13,1%
<i>Ügyvédek</i>	20,9%	18,1%	16,2%
<i>Hivatalnokok</i>	18,2%	24,9%	n.a.
<i>Állami alkalmazott</i>	34,6%	45,7%	32,9%

Összességében tehát látható, hogy nem csupán, és nem közvetlenül a Szabadelvű Párt dominanciája volt az oka annak, hogy a parlamenti elit modernizációja Magyarországon nem indult meg a dualizmus korában. Ugyanakkor természetesen főként a korszak domináns kormányzó pártja akadályozta a választójog kiterjesztését, a társadalom újabb csoportjainak bevonását az országos politikába (bár a koalíciós korszakban sem született új

választójogi szabályozás). A nemzetiségi és a földkérdés megoldatlansága miatt a teljes uralkodó elit önvédelmi mechanizmusa volt a „nép” távoltartása a döntési pozícióktól.

3.2 Az ideiglenes rendszerváltás, 1920-1922

Ebben a fejezetben a modern magyar parlamentarizmus első nagy váltását – bátran mondható: rendszerváltását – az 1910 és 1922 közötti időszakban lezajlott változásokat vizsgálom. Célom, hogy az utolsó dualizmuskori – 1910-től 1918-ig ülésező – Országgyűlés és az első világháború utáni időszak első és második nemzetgyűlése (1920-22 és 1922-27) képviselőinek adatait összehasonlítva igazoljam a rendszerváltás tényét, valamint bemutassam annak folyamatát. Ugyancsak igazolni szándékozom a modernizációs ugrást, amit ez a rendszerváltozás hozott a magyar parlamenti elitben.

Ennek bizonyításához azt vizsgálom, hogy a törvényhozás a szokásosnál nagyobb mértékben cserélődött le az 1910-es és az 1922-es választások között, és ezzel összefüggésben egy új típusú parlamenti elit jelent meg, és vette át a politikai élet irányítását, amely a világháború előttinél jobban hasonlít a kor nyugat-európai modelljére. Továbbá a választójog kiszélesedése következtében a képviselők rekrutációja is megváltozik, és ezzel a társadalom egy – korábban ismeretlen – „szélesebb” parlamenti reprezentációja is megjelenik.

3.2.1 Újdonság, folyamatosság, ideiglenesség – a korszak jellegzetességei

Az első világháború 1918 novemberében az Osztrák-Magyar Monarchia vereségével és *de facto* felbomlásával ért véget. Magyarországon az újonnan hatalomra került kormány a válságot demokratikus úton próbálta meg megoldani. Az októberben megalakult Nemzeti Tanács novemberben kikiáltotta a népköztársaságot (Romsics [2002] pp. 25-26). Az Országgyűlés feloszlatta magát,

és a forradalmi kormány néptörvények útján kormányzott. Ezek között szerepelt a sajtószabadság, a gyülekezési és egyesülési szabadság elrendelése, a nemzetiségi önrendelkezési jog elismerése, a földreform, és az általános (a 21. évüket betöltött, írástudó férfiakra, és 24. évüket betöltött nőkre kiterjedő) és titkos választójog bevezetése. A katonai megszállás és a Tanácsköztársaság 1919. március 21-i kikiáltása miatt e törvény alapján nem kerülhetett akkor sor választásokra. A Tanácsok Országos Gyűlése ugyan létrejött, de a választáson az ún. kizsákmányolókat, azaz a tulajdonnal rendelkezők jelentős részét kizárták a szavazati jogból, és a választáson kizárólag a Szociáldemokrata és a Kommunista Párt egyesüléséből létrejött Szocialista Párt jelöltjei indulhattak. A Tanácsok Országos Gyűlése csupán bő egy hétig (1919. június 14-23.) ülésezett (Szabó—Gyarmati [2002] pp. 57-58, Romsics [2002] pp. 25-27).

A Tanácsköztársaságnak a román katonai sikerek miatt bekövetkezett bukása után átmenetileg a szélsőjobboldali erők befolyása növekedett meg, ami az ún. fehérterror kibontakozásához vezetett. A kontinuitást képviselő konzervatív erők, a birtokos parasztság és a kisgazda mozgalmak megerősödését Horthy Miklós kormányzóvá választása hozta meg; ő végül ezt a csoportot preferálta a diktatúrára törő tisztjeivel szemben (Romsics [2002] p. 28).

A belpolitikai helyzet valamelyes stabilizálódása után kiírt választások szintén általános és titkos választójog alapján kerültek megrendezésre, bár az ellenforradalmi katonai különítmények tevékenysége korántsem teremtett nyugodt választási körülményeket. A választási előkészületek idején is folytatódott a szociáldemokrata, kommunista és liberális politikusok internálása és a sajtó cenzúrázása, és a baloldali választási gyűlések betiltása (Pölöskei [1987] p. 17). A szavazás azonban – a nemzetközi megfigyelők jelenlétének is köszönhetően – viszonylag demokratikusan zajlott le. Ugyanakkor a Szociáldemokrata Párt a fehérterror miatt bojkottálta az 1920-as választásokat (Szabó—Gyarmati [2002] p. 58). Az így létrejött Nemzetgyűlés szerepét és jogait az 1919-es év egymást sűrűn váltó kormányai rendeleti úton szabályozták. Bár a nemzetgyűlés szerepe ideiglenesre volt tervezve, mégis csak a következő (1922-1926) ciklus után került először újra összehívásra kétkamarás Országgyűlés.

Magyarország 1920-ban nyerte vissza először függetlenségét a középkor

óta – korábbi területének majd kétharmadától és lakosságának felétől megfosztva (Magyarország területe – Horvátországot nem számítva – 282 870 négyzetkilométerről 92 963 négyzetkilométerre, az ország lakossága 18 264 533 főről 7 615 117 főre csökkent (Romsics [1999] p. 143)). Ilyen körülmények között nem lehetett szó a korábbi, dualizmuskori parlament újjászervezéséről, mivel egy új országot kellett kialakítani, új területtel és népességgel, megváltozott nemzetközi helyzetben, két forradalmi időszak után. A demokratikus erők és a háborúban győztes hatalmak egyetértettek abban, hogy a bürokratikus etatizmusnak véget kell vetni és egy demokratikus rendszert kell kialakítani (Janos [2003] p. 110). A politikai erők nagyobbik része többé-kevésbé új rendszert akart; megjelent, és kormányzati pozícióba is került a liberális-konzervatív elitpolitizálás mellett az antiliberális-újkonzervatív ideológia mérsékelt változata is, és jelen van a radikális nemzeti politika is.

A korszak legfontosabb társadalmi, politikai, és jogi változásai a következőkben foglalhatóak össze: A politikai részvétel lényegesen megnőtt a választási jogosultság kiszélesítése miatt: A dualizmuskori 5,6% és 6,8% közötti érték a két világháború közötti időszakban már a legtöbb esetben 30% körül mozgott [ld. 3. táblázat]. Részen a választójog kiszélesítése miatt a korábbi elitpolitizálás és honorácior jellegű pártok mellett megjelentek a párttá nem alakult tömegmozgalmak (Magyar Országos Véderő Egylet, Ébredő Magyarok Egyesülete), illetve a tömeges politikai részvételi igény. Valódi tömegpárttá azonban ebben a korszakban még csak a Magyarországi Szociáldemokrata Párt válik. Mindez a politikai szervezettség növekedését jelzi. A világháború végétől kezdődően tehát differenciáltabb pártstruktúra kialakulása figyelhető meg. A választások korábbi referendum jellege megszűnt, a választásokat már nem lehetett leegyszerűsíteni egy-egy uralkodó témára (Boros—Szabó [1999] p. 135 és p. 236). Az egyhangú, versengés nélkül elnyert mandátumok száma a háború után folyamatosan csökkent, bár az 1939-es választások kivételével az egész korszakban viszonylag magas maradt (Hubai [1997] p. 143).

Ugyanakkor a korábbi, dualista rendszer nem tűnt el nyomtalanul: Az új politikai rendszer konszolidációjában meghatározó személyek maradtak a dualizmus kori konzervatív nemesi liberalizmus ideológiájának jegyében

politizálók (igaz, ők akkoriban még csak a másodvonalba tartoztak). Az 1922-es választásokat megelőzően létrehozott kormánypart (Egységes Párt, hivatalos nevén Keresztény-Keresztyén Kisgazda Földműves és Polgári Párt) a következő két évtizedben (1932-től 1939-ig Nemzeti Egység Pártja, 1939-től Magyar Élet Pártja néven) ugyanúgy leválthatatlan politikai erő maradt, mint – az 1905-ös és 1906-os időszakot leszámítva – a dualizmus időszakában a Szabadelvű Párt, majd a Nemzeti Munkapárt. Tehát mindkét korszakot, a Sartori-féle pártcsoportosítás alapján (Sartori [1976] pp. 192-193), domináns pártrendszer jellemezte: leválthatatlan kormánypart és korlátozott hatáskörű, széttöredezett ellenzék. Nem alakult ki parlamenti váltógazdálkodás. A kor átmeneti jellegét szimbolizálja a parlament státuszának és időtartamának változása is. A korábban és később is működő Országgyűlés helyett 1920-ban és 1922-ben Nemzetgyűlést hívtak össze.

Összefoglalóan elmondható tehát, hogy a korábbi hatalmi elit (a nagybirtokos nemesség és arisztokrácia, valamint a nagypolgárság) és az új társadalmi elit (köznemesség, középpolgárság) együttes politikai részvétele valósult meg a rendszer 1922-től kezdődő konszolidációját követően (Pölöskei [1987] p. 18). Az elitcsere csak részben történt meg, hiszen a korábbi elit második vonala a korszakban jelentős politikai szerephez jutott.

3.2.2 Választások és parlamentek

1910. június 1-10. között került sor a dualizmus korának utolsó választására. Ez a választás is a kormánypart, ebben az esetben a Tisza István vezetésével megszervezett Nemzeti Munkapárt győzelmével zárult – a korszak szokásainak megfelelően (ha nem számítjuk az 1905-ös és a 1906-os időszakot). A liberális-elitista parlamentáris rendszer, amely 1867 után alakult ki, és folyamatosan formálódott a korszakban, és amelyben a politikai oldalakat alapvetően a kiegyezéshez való viszonyulás közjogi kérdése határozta meg, 1920-ra okafogyottá vált. A dualizmuskori pártrendszer a háborús vereség és a forradalmak (öszirózsás forradalom, Tanácsköztársaság) hatására összeomlott.

Az 1920-as választások kaotikus körülmények között zajlottak. A

választásokra – az ország részleges román és szerb megszállása miatt – három hullámban került sor (Földes—Hubai [1999] pp. 77-83). Az első szakasz 1920. január 24-25-én volt, ami után már február 16-án össze is ült a Nemzetgyűlés. A Tiszántúlon (45 választókörzetben) a március végére befejeződött román kivonulás után kerülhetett csak sor a választásokra. Ezeket a békeszerződés aláírása után, 1920. június 13-14-től kezdődően, több szakaszban tartották és csaknem egy hónapig húzódtak el. A voksolás harmadik szakaszát (10 választókörzet) a szerbek kivonulása után, csak 1921 októberében és novemberében tudták lebonyolítani (Gergely [1999] pp. 48-55, 77-84). Fontos kiemelni, hogy a választások megkezdésekor (1920. január) az ország egy része nemcsak, hogy megszállás alatt állt, hanem még a pontos határai sem voltak ismertek. Ennek következtében az új parlament kialakulatlan és átmeneti maradt. Mind a korábbiaktól, mind pedig a későbbiektől is radikálisan különbözött; ideiglenes jellegét neve (Nemzetgyűlés) és időtartama (2 év) is mutatja. A választás legfőbb célja az volt – a hazai politikai erők, valamint az antant hatalmak akaratának megfelelően – hogy a létrejövő ideiglenes nemzetgyűlés kiépítse a világháború és az azt követő forradalmak miatt szétzilálódott politikai rendszer alkotmányos kereteit. Az időszak arculata kettős: jellemzi a példásan demokratikus választójog ugyanúgy, akár a kivételes állapot, és az ezzel összefüggő erőszakos cselekmények sorozata. Egyrészt először fordult elő, hogy a lakosság ilyen nagy szelete (az összlakosság 39,7%-a, a 24. év feletti lakosság 87%-a ezen belül a nők 81%-a (Ruszkai 1959, p. 28]) szavazhatott, másrészt azonban, a körülményeket tekintve, ez volt a „legterrorisztikusabb” választás is a korszakban (Boros—Szabó [1999] pp. 243-244). Új típusú, modern kampány, valódi pártprogramok (Gergely [2003]) megszületése jellemezte az 1920-as esztendőt; továbbá korábban elképzelhetetlen mértéket öltött a pártok megszervezése. Ennek eredményeképpen a tömegpárttá válás jegyeit magukon viselő pártok jelentek meg (Schönbaum—Schwarcz [2005] pp. 109-110).

Ezzel szemben az 1922-ben megválasztott törvényhozás már nem az átmenet, sokkal inkább a megindult konszolidáció parlamentjének tekinthető. Jóllehet ideiglenes jellegére utal, hogy ismét nemzetgyűlés jött létre, ugyanakkor a képviselők mandátuma már 5 évre szólt. 1922. február 22-én, három hónappal

választások előtt (a választásokat 1922. május 28-a és június 1-e között tartották) létrejött a következő két évtized politikáját meghatározó parlamenti szereplő, a későbbi kormánypárt, az Egységes Párt. További változás, hogy a „Bethlen—Peyer paktum” (1921. december 21.) következményeként a Magyar Szociáldemokrata Párt is indult a választásokon, és képviselői be is kerültek a Nemzetgyűlésbe. A jogfolytonosság pártján álló, és a dualizmuskorabeli liberális-konzervatív politikai és egyben társadalmi elitet képviselő Bethlen István vezetésével létrehozott, a második nemzetgyűlési választásokon győztes kormánypárt a korábbi radikális változások helyett ekkor már inkább a mérsékeltébb módosítások híve volt. Legalábbis ebben az irányban próbálta terelni az új hatalmi elitet képviselő partnereit, a keresztényszocialistákat és agrárdemokratákat (Boros—Szabó [1999] p. 249).

Az elemzett három parlamentet külön-külön is érdemes megvizsgálni részletesebben. Az 1910 június elejei választások után ült össze a monarchia korszakának utolsó országgyűlése, amely az első világháború miatt csak 1918 novemberében, a fegyverszünet aláírása (1918. november 3-án az Osztrák-Magyar Monarchia, 1918 november 13-án Magyarország nevében) után oszlatta fel önmagát. A képviselőket, miként a megelőző bő negyed században az 1874. évi XXXIII. tc. alapján választották meg. A választás tétje az volt, hogy az újonnan létrehozott Nemzeti Munkapárt képes-e megszerezni a képviselőhelyek többségét és ezzel újból egy egyértelműen 1867-es közjogi alapon álló párt kezébe kerül-e a kormányrúd. A siker – amelyet már előrevetített, hogy a kerületek 77%-ában sikerült jelöltet állítania (Boros—Szabó [1999] p. 148) – nem maradt el és az új kormánypárt a 413 mandátum 62 %-át (256) szerezte meg. A hasonló közjogi alapon álló Katolikus Néppárt 13 mandátumot szerzett (3,14%), az egykori Alkotmánypárt azon tagjai, akik nem léptek be a Munkapártba, azaz a 67-es pártonkívüliek 21 képviselői hellyel rendelkeztek (5,08%). A függetlenségiak, akik az országgyűlés felosztásakor még a mandátumok 61%-át birtokolták, több részre szakadtak, és több helyen (a választókerületek kb. 10%-ában) még egymás ellen is ringbe szálltak (Boros—Szabó [1999] p. 148). A Kossuth-féle Függetlenségi Párt 54 (13,7%), a Justh-féle Függetlenségi Párt pedig 39 (9,44%) képviselői helyet szerzett. További 14 képviselőt (3,39%) 48-as pártonkívüliként

választottak meg, illetve 4 mandátumot szerzett a 48-as Gazdapárt is. A maradék helyek megoszlása a következő volt: a nemzetiségiek 8 (5 román és 3 szlovák), a polgári demokraták 2, a keresztényszocialisták és a parasztpártiak 1-1 mandátumot nyertek. Összefoglalva: a Nemzeti Munkapárt abszolút többséget szerzett a képviselőházban, és annak ellenére, hogy a függetlenségek összességében több hellyel rendelkeztek, mint 1901-ben, többé-kevésbé visszatért a szabadelvű korszak berendezkedése.

Majdnem másfél év interregnum után, 1920 februárjának közepén kezdte meg működését a következő parlament, amely létrejöttének különleges körülményeiről már volt szó. Ellentétben a korábbiakkal, a kétkamarás Országgyűlés helyett egy egykamarás Nemzetgyűlés összehívására került sor. A választásokat – az antant elvárásait kielégítő –, a Friedrich-kormány által meghozott kormányrendelet szabályozta [5985/1919. ME]. Ennek alapján a választójogosultak száma jelentősen kibővült: Míg 1910-ben csupán a lakosság 7%-a, addig 1920-ban már közel 40%-a vehetett részt a választásokon [ld. 3. táblázat]. Korszakos változást jelentett, hogy először szavazhattak (és voltak választhatók) a nők, illetve szintén először kellett a választójogot titkosan gyakorolni. Ez a választójogi szabályozás a kor nyugat-európai mintájának megfelelő volt, sőt a nők választójoga tekintetében több országot meg is előzött (pl. Franciaország (Best—Gaxie [2000] pp. 90-91), Olaszország (Cotta—Mastropaolo—Verzichelli [2000] pp. 227-229), Spanyolország (Linz—Gangas—Mir [2000] pp. 371-372)).

A Nemzetgyűlési Almanach alapján a megválasztott 208 képviselő megoszlása a következő volt. A parlamenti mandátumok háromnegyedével (151) bírt az Országos Kisgazda- és Földműves Párt (91 mandátum, 43,75%) és a Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártjának (60 mandátum, 28,85%) koalíciója. A KNEP-ből kivált ún. disszidensek csoportja 19, illetve az újjáalakult KNP 7 mandátummal rendelkezett. A kormánypártból kilépett kisgazdák száma szintén 7 fő volt. A nemzeti demokraták ekkor 4, a Nemzeti Munkáspárt 2, a keresztényszocialisták 1 képviselőhellyel rendelkeztek, és 17 képviselő pártonkívüliként dolgozott a nemzetgyűlésben. A szociáldemokraták bojkottálták a választásokat. Összegzésképpen mégis helytálló Gergely [1999] értékelése, aki

szerint „a hatósági, még inkább a karhatalmi terror szerepének figyelembevételével is elmondható, hogy ekkor voltak először – és 1945-ig utoljára – olyan választások, amelyek lehetőséget adtak a széles néprétegek politikai véleménynyilvánítására, tehát végső soron bizonyos torzulásoktól eltekintve, tükrözték a lakosság politikai akaratát” (Gergely [1999] p. 84).

Mivel 1920-ban a nemzetgyűlést csak két évre hívták össze, ezért még be sem fejeződtek az előző választások (ld. dél-magyarországi választókerületek), máris elkezdődött a következőre való felkészülés. Az 1921 áprilisától kormányfőként regnáló Bethlen István – a dualizmus tapasztalataira alapozva – rögtön hozzákezdett egy olyan erős kormányzópárt létrehozásához, amellyel sikerrel kezdheti meg az ország politikai és gazdasági konszolidációját. A létrehozott Egységes Párt gyakorlatilag azonban nem a korábbi két kormánypárt egyesülését jelentette, hanem a dualizmuskori parlamenti elit politikusainak csatlakozását az Országos Kisgazdapárthoz, akik több különböző pártban is szolgáltak (Boros—Szabó [1999] pp. 186-187).

Az új párt sikerét kívánta biztosítani az új választójogi szabályozás [2200/1922. ME r.], amely szigorúbb volt a korábbinál. Egyrészt háromnegyed millióval csökkentette a választójogosultak száma, másrészt visszaállította a nyílt szavazást. Csak Budapesten és környékén, illetve a törvényhatósági jogú városokban lehetett titkosan voksolni (Ruszkai 1959, p. 29).

A választásokat 1922. május 28-a és június 11-e között rendezték meg. Az immár öt évre választott, 245 tagú nemzetgyűlést 1922. június 19-én hívták össze, és hivatali idejét majdnem kitöltve 1926. november 26-án oszlatták fel. A mandátumok megoszlása az almanach elkészültekor, 1922 augusztusában a következő volt: az Egységes Pártnak sikerült megszereznie a mandátumok többségét (137, 55,92%). Sőt a kormányt támogató pártokkal, a Wolff-párttal (15 mandátum, 6,12%) és Nemzeti Polgári Párttal (2 mandátum), illetve a szintén a kormánnyal együttműködő pártonkívüli képviselőkkel (13 fő, 5,03%) már egy igen erőteljes, kétharmadot meghaladó (167 mandátum, 68,16%) többséggel bírt Bethlen István és kormánya. Az ellenzék megosztott volt, két nagyobb csoportra oszlott. Az ún. keresztény ellenzékhez tartozott az Andrássy Gyula vezette párt 12, és a Haller Istvánhoz kötött pártcsoportosulás 9 képviselővel. Azaz összesen

21 főt (8,57%) tett ki az ellenzék jobboldali érzelmű része. Az kormány baloldali ellenzékét 38 képviselővel (15,51%) hat párt képviselői alkották, legnagyobb részét azonban a 24 fős szociáldemokrata frakció alkotta. A nemzeti demokraták 4, a Rassay-féle kisgazdák 6, a Herczegh-féle kisgazdák 2, illetve a Kossuth-párt és a Nemzeti Munkáspárt 1-1 képviselői hellyel bírtak. Továbbá 18 olyan pártonkívüli volt, aki nem támogatta a kormány munkáját (egy képviselő ismeretlen, nem szerepel az almanachban).

3.2.3 Az elitváltás

Az első világháború utáni első parlament időszaka a parlamenti elit személyi lecserélődése és összetételének megváltozása miatt érdekes. Ebben a részben először igazolni fogom a változás tényét és jelentőségét, majd bemutatom az új elit jellemzőit. Majd erre az időszakra vonatkozóan is megvizsgálom a nyugat-európai és a magyar parlamenti elit összetétele közötti különbségeket és hasonlóságokat.

3.2.3.1 A nagy csere

A második hipotézis egyik feltevése, hogy a törvényhozás a szokásosnál nagyobb mértékben cserélődött le az olyan nagy történelmi váltások idején, mint például az 1910-es és az 1922-es választások között. Ennek bizonyításához elsőként meg kell vizsgálni, hogy az 1920-as és az 1922-es ciklusok képviselői tagjai voltak-e az 1910-ben megválasztott parlamentnek. Az így kapott eredményt összehasonlíthatjuk egy-egy azonos számú választást tartalmazó időszakkal vagy egy ugyanolyan hosszú időt átfogó szakasszal. Így megvizsgálom az 1905-ös és az 1910-es ciklus, valamint az 1922-es és 1931-es ciklus közötti rotáció arányával való hasonlóságot. Azért ezekkel a ciklusokkal, mert időben közel vannak, és szintén két-két választást fognak át (az előbbi az 1905-öst és 1906-ost, az utóbbi az 1922-est és 1927-est). Ugyancsak összehasonlítási alapnak vehetjük az 1896 és 1910, valamint az 1922 és 1935 közötti periódusokat, amelyek ugyan öt illetve

négy választást tartalmaznak, de csupán egy évvel hosszabbak a vizsgált időszaknál (Schönbaum—Schwarcz [2005] pp. 111-125). Érdekes megvizsgálni az évenkénti cserélődés mértékét is, amely az időszak hosszától függetlenül adja meg a parlamenti képviselők folytonosságának értékét.

Az 13. táblázat azt mutatja, hogy az egyes periódusokban a képviselők hány százaléka maradt a helyén. Háromféle mutatóval dolgozom: (1) az összes vizsgált parlamentben mandátummal rendelkezők aránya; (2) a kezdeti és az utolsó ciklus közötti folyamatosság az almanachokban szereplő képviselők alapján, valamint (3) a ciklusok és a korszak éves cserélődési rátája.

13. táblázat: A parlamentben maradt képviselők aránya a jelzett időszakokban

	képviselők folyamatossága	Cserélődés/év	az összes ciklusban megválasztottak
<i>1896 – 1910</i>	20,95%	17,3%	9,73%
<i>1905 – 1910</i>	35,41%	20,96%	23,44%
<i>1910 – 1922</i>	12,55%	21,12%	5,7%
<i>1922 – 1931</i>	38,93%	10,77%	36,78%
<i>1922 – 1935</i>	20,99%	11,54%	16,94%

Az 1910 és 1922 közötti időszak folyamatossága mindegyik módszer alapján lényegesen alacsonyabb a vizsgált időszakban, mint a többi periódusban. Egyetlen módszer esetében közelítik meg a korszak értékeit az 1905 és 1910 közöttiek, mégpedig az éves cserélődési ráta átlaga esetében. Ezek a számok azonban a 8 évig üléselő 1910-es Országgyűlés és az 1 év után feloszlott 1905-ös parlament miatt fenntartásokkal kezelendők. Hiszen 1905-ben, pont az ellenzék elsőprő győzelme miatt, igen nagy volt a rotáció a képviselők között, és mindez – a feloszlás miatt – egyetlen évre vetül. Mindezeket a részleteket figyelembe véve, a számok teljesen egyértelműen alátámasztják a parlamenti elit nagymértékű lecsereélődését.

A 14. táblázatból látható, hogy összesen csupán 34 olyan képviselő volt, akiket 1910-ben és 1922-ben is megválasztottak az általános választások

alkalmával. Rajtuk kívül tizenhatan időközi választásokon kerültek be az Országgyűlésbe: többségük (9-en) az első világháború alatt, és volt, aki csak 1918-ban. Ezek a képviselők már kevésbé számíthatók a két rendszer közötti folytonosság megtestesítőinek, mivel a dualista rendszer politikai működését, már csak a hanyatlás korszakában tapasztalták meg. Természetesen nagyobb a folytonosság 1920 és 1922 között (88, illetve 94 fő), és igen csekély a rendszerváltás dimenziójában 1910, 1920 és 1922 folyamatában (14, illetve 24 fő).

14. táblázat: A megválasztott képviselők száma a jelzett időpontokban

	Almanachban szereplők	parlamentben találhatók
<i>1910 és 1920</i>	20 fő	36 fő
<i>1920 és 1922</i>	88 fő	94 fő
<i>1910 és 1922</i>	34 fő	49 fő
<i>1910 és 1920 és 1922</i>	14 fő	24 fő
<i>1910 és 1920 vagy 1922</i>	40 fő	61 fő

Az első világháború előtt és után is szolgáló (általános választásokon megválasztott) képviselők tulajdonságai fontosak lehetnek az elit cserélődésének vizsgálatához. Az egyik legfontosabb jellemzőjük, hogy többségükben (40-ből 24 fő) nem az 1910-től kormányzó Nemzeti Munkapártból kerültek ki, de nem is a legnagyobb ellenzéki pártból, a Függetlenségi és 48-as Pártból (11 fő). Öten közülük függetlenként kerültek 1910-ben az Országgyűlésbe, nyolcan pedig kisebb, ideológiai pártokból (Katolikus Néppárt, Országos Keresztény Szociális Párt, Polgári Demokrata Párt, Függetlenségi Gazdapárt). Ez jelzi azt, hogy személyükben nem a dualista domináns egypárti berendezkedés továbbvívői. Emellett magasan képzettek (az 35 egyetemet végzett összesen 41 diplomával rendelkezik), de van köztük, aki csak alapfokú oktatásban részesült (Nagyatádi Szabó István), jelentős részük (14 fő) külföldön is tanult. Háromnegyedük (az a diplomások négyötöde, 29 fő) jogi diplomával rendelkezik, de ezen képviselőknek

kevesebb mint fele (12 fő) lett ügyvéd, és ugyanennyi hivatalnok, heten választották az újságírói pályát. Legnagyobb részük (68%) nem 1910-ben kezdte parlamenti pályafutását, és van köztük olyan is (Apponyi Albert), aki ekkor már tizedszer kerül a törvényhozásba. Nagyrészüket (58%) rendelkezik helyi politikai háttérrel, sokan (28%) országos pártvezetők múlttal, négyen (10%) pedig kormányzati posztot is betöltöttek korábban.

A rendszerváltást „túlélő” képviselők, bár jelentős részben a modernebb pártokból érkeztek, tulajdonságaikban azonban egyértelműen a dualizmus kori, nyugat-európai mércével mérve pedig, a kezdeti elit jellemzőit hordozzák. Magasan képzettek, jelentős részben arisztokraták és köznemesek (17% és 43%), földbirtokosok, ügyvédek és hivatalnokok (40-30-30%). Egyetlen tagja van ennek a csoportnak, aki az alsóbb társadalmi rétegekből érkezett, a Függetlenségi Gazdapárt, majd az Országos Kisgazdapárt vezetője, (nagyatádi) Szabó István.

3.2.3.2 *Az új elit*

A második hipotézis szerint egy új típusú parlamenti elit jelenik meg, és veszi át a politikai élet irányítást, amely jobban hasonlít a kor nyugat-európai képviselőire. Ennek bizonyítása az előzőnél sokrétűbb feladat, mivel több szempont szerint is meg kell vizsgálni a változást. Az új típusú politikai elit fogalmába tartozik például, hogy már a liberális politikai berendezkedés időszakában zajlott le a politikai szocializációja, és az is, hogy az új elit összetétele végzettség, eredeti foglalkozás, politikai előélet és felekezeti szempontjából is eltérő lesz.

A nyugat-európai modernizáció második és harmadik, 1920-ban végződő valamint kezdődő szakaszának jellemzői szempontjából is vizsgálni szükséges az átmenetet. Mint az előző fejezetben igazoltam, a dualizmus kori parlamenti elit átalakulása nem tartott lépést a nyugat-európaival. Ezért azt is érdemes figyelni, hogy ez a rendszerváltás közelítette-e a nyugat-európaihoz a képviselők tulajdonságait, esetleg egy lépést kihagyva már a következő szakasz nyugati jellemzőihez áll közelebb, vagy egyikhez sem hasonlít. Az elit modernizációjának 1920-ig tartó második szakaszában a nyugati országokban

megkezdődött a demokratizáció, az alsóbb társadalmi rétegek részvétele a politikai döntéshozatalban: csökkent a képzettségi szint, kevesebb lett az arisztokrata és a földbirtokos. A korszak végén egyre jobban terjedni kezdett az új típusú hivatásos politikus, a pártfunkcionárius, és visszaszorult a politikai vállalkozó, az ügyvéd. A harmadik szakasz – amely 1920-tól az 1960-as évekig tart – Nyugat-Európában a tömegdemokrácia kora, a képviselői rekrutáció legdemokratikusabb és legkevésbé etatista időszaka. Megnövekszik az alapfokú végzettséggel rendelkezők, a munkások és parasztok aránya, egyre több képviselő rendelkezik pártvezetői, szakszervezeti vezetői múlttal.

Azt, hogy 1920-22 a radikális átmenet ciklusa, míg 1922-27 az új rezsim konszolidációjának kezdete, a képviselők összetételét elemezve szinte minden változó alapján igazolni lehet. Az 1922-27-es parlamenti ciklus képviselői szinte minden változó alapján közelebb állnak az 1910-18-as parlament elitjéhez, mint az 1920-22-áséi. Az egyes ciklusok képviselőinek összehasonlításával lehet megállapítani, hogy milyen bázison konszolidálódott a Horthy-rendszer (ld. Schönbaum—Schwarcz [2005] pp. 113-125).

15. táblázat: Átlagos születési év és átlagéletkor

	1910	1920	1922
<i>Átlagos születési év</i>	1862	1875	1876
<i>Átlagéletkor</i>	47,5	44,6	45,9

Az átlagéletkor jelentős visszaesést mutatott az 1920-22-es ciklusban, majd valamelyest növekedett, ezzel közelítve az 1910-es értékhez. Azonban mindez az átlagos születési évet is figyelembe véve egy új generáció térhódítását jelzi [ld. 15. táblázat]. A felekezeti megoszlás tekintetében 1920-ban óriási növekedés volt látható a katolikusok arányában, ami az 1922-es választások következtében valamelyest visszaesett [ld. 16. táblázat]. Ugyancsak visszarendeződés követte a kormánypárti képviselők felekezeti összetételének jelentős kilengését a katolikusok javára, bár a református többség továbbra sem állt vissza.

16. táblázat: A lakosság és a képviselők felekezeti összetétele

	1910			1920			1922*	
	Lakosság %	Képviselők %-a	Ismertek %-ában	Lakosság %	Képviselők %-a	Ismertek %-ában	Képviselők %-a	Ismertek %-ában
<i>Római katolikus</i>	49,3	15,0	47,6	63,9	42,6	67,2	62,7	63,4
<i>Református</i>	14,3	8,2	26,2	20,9	15,3	24,6	25,0	25,1
<i>Evangélikus</i>	7,1	5,2	16,7	6,2	3,3	5,2	7,0	7,0
<i>Görögkeleti</i>	12,8	1,5	4,8	0,6	0,0	0,0	0,4	0,4
<i>Görög katolikus</i>	11,0	0,5	1,6	2,2	0,5	0,8	0,4	0,4
<i>Unitárius</i>	0,4	0,2	0,8	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0
<i>Izraelita</i>	5,0	0,8	2,4	5,9	1,4	2,2	3,3	3,3
<i>Egyéb (baptista, nazarénus, anglikán stb.)</i>	0,1	0,0	0,0	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0
<i>Felekezeten kívüli</i>	0,01	0,00	0,00	0,02	0,00	0	0,4	0,4
<i>Ismertek összesen</i>	100	31,4	100	100	64,1	100	99,6	100,00
<i>Nem ismert</i>	0	68,6	-	0	35,9	-	0,4	-
<i>Összesen</i>	100	100	-	100	100	-	100	-

* népszámlálásra csak 1910-ben és 1920-ban került sor
 Forrás: Schönbaum-Schwarz [2005] p. 117

A 17. táblázatból kiderül, hogy az első világháború előtt csupán a képviselők 0,8%-a, azaz három fő került a Házba négy osztály (vagy annál kevesebb), esetleg szakiskola elvégzése után. Ezek közül az egyik az a (nagyatádi) Szabó István, aki ekkor még nem volt lényeges politikai szereplő, 1920-tól viszont már egyértelműen annak volt tekinthető. Rajta kívül Novák János és Philipp János képviselők rendelkeztek csupán elemi végzettséggel. 1920-ban viszont már 30 fő (14,9%), 1922-ben pedig 39 fő (16%). „Az úri osztályhoz tartozásnak alapvető feltétele a férfiaknál az érettségi volt. Aki nem maturált, nem volt párbajképes.” (F. Dózsa [1989]), tehát egy olyan társadalmi elithez, amelyben a párbaj a személyes konfliktusok elintézésének egy elfogadott módja volt, semmiképpen nem tartozhatott. Az első Nemzetgyűlés érettségivel nem rendelkező tagjainak legnagyobb része paraszt vagy agrárproletár volt, akik eddig – egy-egy kivételtől eltekintve – nem képviseltették magukat a parlamentben. A

kisgazdamozgalom, és részben az ún. agrármozgalmak elterjedése, valamint a választási cenzus eltörlése miatt azonban 1920-ban sokkal inkább lehetőségük nyílt érdekeik képviselésére, mint a világháborút megelőző időszakban. A második Nemzetgyűlésben az Egységes Párt létrejöttével a kormánypártból és a parlamentből kiszoruló kisgazdákat az MSZDP képviselőiként megválasztott volt szakmunkások váltják föl (nekik csak 16%-uk rendelkezett érettségivel). Az alacsonyán képzett rétegeket tehát általában képzetlenebb politikusok is képviselték, de ezek aránya soha még meg sem közelítette társadalmi súlyukat.

17. táblázat: A képviselők végzettsége

	elemi	szakképzettség	középfokú	felsőfokú
<i>1910-18</i>	0,8%	0,0%	4,9%	93,5%
<i>1920-22</i>	11,4%	3,5%	9,0%	75,6%
<i>1922-27</i>	7,8%	8,2%	5,3%	77,9%

A közép és felsőfokú végzettséggel rendelkezők között is tapasztalható volt az alacsonyabb társadalmi rétegek megjelenése. A végzettség irányát és a képviselők eredeti foglalkozását korábban már taglaltuk; eszerint a társadalmilag sokkal kisebb presztízzsel rendelkező, és az alacsonyabb státusú rétegek számára is hozzáférhető diplomák és foglalkozások (pl. tanár vagy pap) részaránya jelentősen megnőtt az első világháborút követően [ld. 18. és 19. táblázatok]. Ez azt mutatja, hogy a közép- és kispolgárság, a kisvárosi és vidéki értelmiség is parlamenti mandátumokhoz jutott azáltal, hogy a szavazati jog kiterjedt azokra, akik az értelmiség ezen alsóbb rétegével kapcsolatba kerülnek, a társadalmi elittel viszont nem. Hiszen a tanárokat, de főként papokat és a tanítókat nagy valószínűséggel a falvak és a kisvárosok egyszerű lakói szavazták meg személyes ismeretség és bizalom alapján.

18. táblázat: A végzettség iránya az almanachban szereplő képviselők arányában*

	1910	1920	1922
<i>jogi</i>	69,1%	40,7%	59,0%
<i>katonai</i>	3,5%	3,3%	3,3%
<i>orvosi</i>	2,7%	2,4%	2,5%
<i>teológiai</i>	5,2%	13,4%	6,6%
<i>műszaki</i>	4,5%	5,7%	4,1%
<i>bölcsészeti</i>	3,7%	9,6%	4,5%
<i>tanítóképző</i>	0,5%	3,3%	1,2%
<i>tanárképző</i>	0,7%	2,4%	0,4%
<i>gazdasági</i>	12,5%	10,0%	13,5%
<i>agrár</i>	0,5%	0,5%	0,8%
<i>egyéb</i>	1,5%	0,5%	0,8%

*összes végzettség, az összeg meghaladhatja a 100%-ot

Az egyetemi végzettség jellemző iránya is radikálisan megváltozott az 1920-as választások eredményeképpen; jelentősen visszaesett a jogi diplomával rendelkező képviselők aránya (69,1%-ról 40,7%-ra), és megnövekedett az alsóbb néprétegek számára is hozzáférhető szakok: a teológiát (5,2% és 13,4%), a bölcsészetet (3,9% és 9,6%), a tanító- vagy tanárképzőt (1,2% és 5,7%) végzettké [ld. 18. táblázat]. De nem telt két évbe, hogy ez utóbbiak visszaszoruljanak a parlamentben, és újra a jogászok kerüljenek abszolút többségbe, bár arányuk már nem érte el a „békebelit”. A végzettség helyét tekintve is lejátszódott egy bizonyos mértékű visszarendeződés a Horthy-korszak második parlamentjében, bár a korábbi értékek nem álltak vissza [ld. 19. táblázat], a képviselőknek közel háromnegyede így is kizárólag Magyarországon végezte tanulmányait. E változó tekintetében sokkal lényegesebb a különbség a háború előtti és utáni időszak (8-10,7 százalékpont), mint az első és a második Nemzetgyűlés között (2,7 százalékpont).

19. táblázat: A végzettség helye az almanachban szereplő képviselők arányában

	1910	1920	1922
<i>csak belföld</i>	65,1%	75,8%	73,1%
<i>csak külföld</i>	5,1%	5,2%	2,5%
<i>mindkettő</i>	29,7%	19,1%	24,4%
<i>külföldön is</i>	34,8%	24,3%	26,9%

A képviselők korábbi foglalkozásait tekintve a parasztok, a szakmunkások, az írók, az újságírók (együtt humán értelmiség), a tanárok és a papok aránya jelentősen megnőtt az első világháború utáni első választások eredményeként létrejött Nemzetgyűlésben, lecsökkent viszont a földbirtokosoké, a jogászoké, a hivatalnokoké. Figyelemre méltó az eltolódás az agrárszektoron belül, amelynek részesedése a parlamentben szinte végig egyharmad körül mozgott, és az 1922-es választás után erősebb lett, mint a háború előtt. Míg azonban az 1910-es Országgyűlésben és a második Nemzetgyűlésben a földdel foglalkozók túlnyomó többsége (32,2% és 33,5% a földművesek 1,2 illetve 5,7%-ához képest) földbirtokos volt, addig 1920-ban majdnem ugyanannyi földműves került a törvényhozásban, mint amennyi birtokos (16,7% illetve 19,1%). Akárcsak a végzettség esetében – és azzal szoros összefüggésben – ez az átrendeződés csak időleges volt, és 1922-ben újra az 1910-es értékekhez közelítettek az arányok [ld. 20. táblázat]. Ez alól egy foglalkozási csoport jelentett kivételt: a szakmunkások, akik aránya tovább nőtt a második Nemzetgyűlésben. Ennek oka a Magyarországi Szociáldemokrata Párt 25, erős szakszervezeti háttérrel rendelkező képviselőjének parlamentbe kerülése. Az, hogy a továbbbszolgáló képviselők aránya [ld. 21. táblázat] az 1920-as 20,1%-ra való visszaesés után 1922-ben már újra megközelítette az 1910-es szintet (49,6% az 59,4%-hoz képest), nem jelenti a háború előtti elit visszatérését, hiszen az első Nemzetgyűlés sok tagja (36,7%) szolgált tovább. Megemelkedett azonban a háromnál több ciklusnyi tapasztalattal rendelkező (azaz már a háború előtt is többször megválasztott) képviselők aránya is, bár jelentősnek még semmiképpen sem volt mondható.

20. táblázat: Foglalkozás az almanachban szereplő képviselők arányában*

	1910	1920	1922
<i>Földbirtokos</i>	32,2%	19,1%	33,6%
<i>Paraszt</i>	1,0%	14,8%	5,7%
<i>Földmunkás</i>	0,2%	1,9%	0,8%
<i>Tőkés</i>	2,0%	1,0%	2,0%
<i>Menedzser, gyárigazgató</i>	2,7%	1,0%	4,9%
<i>Gazdasági tisztségviselő</i>	7,5%	5,7%	5,7%
<i>Szakmunkás</i>	0,0%	2,9%	8,6%
<i>Szakképzetlen munkás</i>	0,0%	0,5%	0,4%
<i>Gazdasági értelmiségi</i>	1,1%	2,9%	3,7%
<i>Jogász</i>	24,7%	14,8%	20,5%
<i>Agrárértelmiségi</i>	0,0%	0,5%	0,4%
<i>Humán értelmiségi</i>	10,2%	13,9%	9,8%
<i>Tanár</i>	8,2%	14,8%	7,8%
<i>Orvos</i>	2,2%	2,8%	3,3%
<i>Műszaki értelmiségi</i>	8,2%	4,3%	2,9%
<i>Egyéb</i>	0,7%	0,5%	0,0%
<i>Pap</i>	3,7%	12,0%	6,1%
<i>Hivatalnok**</i>	38,4%	23,9%	38,5%
<i>Katonatiszt</i>	3,0%	3,8%	3,3%

* összes korábbi foglalkozás, az összeg meghaladhatja a 100%-ot

** egynek számítva a több szinten végzett hivatalnoki munkát

Összegezve tehát, szinte minden tekintetben elmondható, hogy az 1920-as választások radikális váltása után egyfajta visszarendeződés történt 1922-ben. Ez tulajdonképpen azt is jelenti, hogy a régi elit lecserélése után – annak néhány tagja részvételével – az új elit nagymértékben hasonult a korábbihoz. Azon megállapítást, mely szerint a törvényhozás a szokásosnál nagyobb mértékben cserélődött le az 1910-es és az 1922-és választások között, a képviselők újraválasztási arányaival igazoltam. A szokásos cserélődési arányt azonos

időintervallumra és azonos számú választásra, valamint éves átlagra is kiszámítottam. A korszakok közötti különbségeket kiegyensúlyozandó, mind az itt fókuszba állított időszak előtti és utáni, ahhoz közel eső időintervallumokat választottam. Minden ilyen intervallumhoz képest alacsonyabb volt az 1910-es, 1920-as és 1922-es választásokon egyaránt megválasztott képviselők aránya (Schönbaum—Schwarcz [2005] pp. 126-127).

21. táblázat: Korábbi képviselőség

	1910		1920		1922	
Első megválasztása	40,6%	40,6%	80,4%	80,4%	50,4%	50,4%
már volt képviselő	59,4%	59,4%	19,6%	19,6%	49,6%	49,6%
2. megválasztása	19,0%	} 30,2%	8,6%	} 12,9%	34,4%	} 41,0%
3. megválasztása	11,2%		4,3%		6,6%	
4. megválasztása	9,7%	} 21,1%	2,4%	} 4,8%	2,9%	} 7,0%
5. megválasztása	8,2%		1,9%		1,6%	
6. megválasztása	3,2%		0,5%		2,5%	
7. megválasztása	3,0%	} 8,0%	0,5%	} 1,9%	0,4%	} 1,6%
8. megválasztása	1,5%		0,5%		0,4%	
9. megválasztása	1,2%		0,5%		0,0%	
10. megválasztása	0,7%		0,0%		0,4%	
többedik	1,5%		0,5%		0,4%	

Jóllehet az 1922-es választások visszarendeződést hoztak a múltbéli politikai posztok arányait tekintve, ez nem jelentette a régi politikai elit személyeiben történő visszatértét, nem nőtt ugyanis azoknak a száma, akik e tisztségeket az első világháború előtt töltötték be. Egy pozíció tekintetében azonban lényeges változás tapasztalható mindkét, korábbi ciklushoz képest. A munkavállalói érdekképviseleti vezetők aránya az 1910-es 2,2%-ról 1922-re 9,8%-ra emelkedett (1920-ban még nem jelentős a növekedés). Ez egyértelműen a Magyarországi Szociáldemokrata Párt Nemzetgyűlésbe kerülésével, még inkább – a körülményekhez képest – igen jó eredménnyel, a megszerzett 25 mandátummal (10,2%) magyarázható. A szociáldemokrata képviselők legnagyobb része komoly

szakszervezeti múlttal rendelkezett, hiszen számukra ez volt a politikai karrier egyetlen lehetséges és természetes útja.

3.2.3.3 *Az elit modernizációja*

Nem elég azonban azt bizonyítani, hogy valódi elitváltás történt a világháborút követő első választások eredményeképpen, azt is meg kell vizsgálni, hogy ez nyugat-európai mintájú modernizációt jelentett-e. Ehhez össze kell hasonlítani a magyar parlamenti elit összetételét a nyugatival. Mivel ez az időszak a nyugati modernizációs szakaszok határán fekszik, és mivel Magyarországon a parlamenti összetétele a korábbi szakasz fejlődését sem követte a dualizmus korában, az 1920-as Nemzetgyűlés képviselőinek tulajdonságait a lezáruló és a kezdődő korszak nyugati mintáival is összehasonlítom. Azonban a nyugat-európai modernizáció második szakasza igen hosszú (öt évtized), míg az összehasonlítás másik tárgya csupán egyetlen – két éves – ciklus, így azt érdemes megvizsgálni hogyan viszonyul az első Nemzetgyűlés képviselőinek összetétele az 1920-as évek nyugati parlamenti elitjéhez. A vizsgált változók pedig a fejlődés mindkét szakaszának jellemző tulajdonságai. Mindezen adatokat – és szemléltetésül a dualizmuskori magyar parlamentek átlagát – mutatja be a 22. táblázat.

Az első Nemzetgyűlés egyértelműen a nyugat felé tett lépés a parlamenti elit modernizációjának tekintetében. Az arisztokraták számának jelentős csökkenésével a nemzetgyűlésbeli arányuk elérte az 1920-as évek nyugati átlagát. Az ügyvédek tekintve pedig Magyarország 1920-ban a teljes korszak nyugat-európai átlagát is megközelítette. Az ügyvédek helyét azonban továbbra sem vették át a fizetett pártalkalmazottak, mivel valódi, állandó szervezete ebben a korszakban továbbra is csak a Magyarországi Szociáldemokrata Pártnak volt, amely azonban a fehér-terror ellen való tiltakozásként bojkottálta ezt a választást. A pártosodás megerősödését jelzi azonban a vezető párttiszséget ellátó képviselők arányának drasztikus növekedése, ami azonban összefügg a világháború és a forradalmak politikailag turbulens időszakával is. Megjelentek ugyanakkor az alsóbb társadalmi rétegekből származó képviselők, 11,4%-nyi

földműves és 2,6%-nyi munkás. A munkások aránya így meghaladja a második korszak (a századforduló) nyugat-európai átlagát, azonban elmarad a harmadiktól, vagy az 1920-as évektől. Ennek egyik oka valószínűleg a magyar gyáripár viszonylagos fejletlensége, a másik pedig az MSZDP távolmaradása a választásoktól. A parasztság részvétele viszont igen magas, és – bár Nyugat-Európából nem állnak rendelkezésre olyan adatok, amelyek elkülönítenék a földből élők két nagy csoportját, a földbirtokosokét és a gazdálkodókat – a második korszak európai szintjét biztosan eléri, a harmadikét pedig megközelíti. A korábban kirekesztett rétegek növekvő részvétele azonban nem jelenti azt, hogy – Nyugat-Európaéhoz hasonlóan – ők és a középrétegek dominálnák a parlamentet. Ezt jelzi a még mindig igen magas képzettségi szint, a felsőfokú végzettséggel rendelkezők háromnegyedes aránya, és az alapfokú iskolát végzettek 11,4%-os aránya (bár ez is lényeges változás a dualizmus korához képest). A állami alkalmazottak arányának csökkenése viszont szintén a nyugat-európai átlag felé közelíti Magyarországot, amiben jelentős szerepe van annak, hogy a hivatalnokok aránya visszaesett.

22. táblázat: Az első Nemzetgyűlés modernizációs összehasonlításban

	Nemzetgyűlés 1920-22	Nyugat-Európa 1880-1920	Nyugat-Európa 1920-1929	Nyugat-Európa 1920-1969	Dualista Országgyűlések
<i>Arisztokrácia</i>	5,7%	15,8%	5,7%	3,7%	14,0%
<i>Mezőgazdasági háttér (földbirtokos, földműves)</i>	24,8%	13,1%	18,8%	17%	18,0%
<i>Ügyvédek*</i>	10,9%	16,2%	11,2%	9,5%	18,1%
<i>Pártfunkcionáriusok*</i>	0%	3,2%	10,3%	13,6%	0%
<i>Állami alkalmazottak*</i>	36,4%	32,9%	33,5%	30,2%	45,7%
<i>Munkás (szak- és segéd-)*</i>	2,6%	2,1%	6,0%	7,5%	0,1%
<i>Felsőfokú végzettség</i>	75,6%	32,1%	40,0%	41,6%	94,0%
<i>Alapfokú végzettség</i>	11,4%	56,3%	37,6%	33,0%	0,3%
<i>Vezető pártfunkció**</i>	20,1%	22,3%	27,6%	37,4%	7,3%
<i>Nők</i>	0,5%	1,2%	3,5%	5,6%	0%

* a Cube adatok alapján az összehasonlíthatóság érdekében (a Cube adatbázis egyetlen foglalkozás vesz figyelembe egy-egy képviselőnél, míg a Magyar Képviselői Adatbázis többet is)

** a vezető pártfunkció országos vagy megyei szinten vezető tisztséget jelent, nem feltétlenül pártalkalmazást, így lehetséges, hogy több a pártvezető, mint a pártalkalmazott

A nemek tekintetében a számok alapján nem látszik lényeges változás, azonban az mégiscsak jelentős áttörésnek tekinthető, hogy az I. világháború után a nőkre kiterjesztették az aktív és a passzív választójogot. Az első két képviselőnő Schlachta Margit (1920) és Kéthly Anna (1922-től) voltak; őket csak jó néhány év elteltével (1931-ben) követték újabbak; kettőnél több nő egyszerre pedig majd csak az 1944-45-ben megválasztott Ideiglenes Nemzetgyűlésben található. Jellemző adat még, hogy mindkét képviselőnőt Budapesten, titkos szavazás keretében választották meg.

23. táblázat: A második Nemzetgyűlés modernizációs összehasonlításban

	Nemzetgyűlés 1922-27	Nyugat-Európa 1880-1920	Nyugat-Európa 1920-1929	Nyugat-Európa 1920-1969	Dualista Országgyűlések
<i>Arisztokrácia</i>	10,7%	15,8%	5,7%	3,7%	14,0%
<i>Mezőgazdasági háttér (földbirtokos, földműves)*</i>	25,9%	13,1%	18,8%	17%	18,0%
<i>Ügyvédek*</i>	12,5%	16,2%	11,2%	9,5%	18,1%
<i>Pártfunkcionáriusok*</i>	7,1%	3,2%	10,3%	13,6%	0%
<i>Állami alkalmazottak*</i>	42,2%	32,9%	33,5%	30,2%	45,7%
<i>Munkás (szak- és segéd-)*</i>	6,0%	2,1%	6,0%	7,5%	0,1%
<i>Felsőfokú végzettség</i>	77,9%	32,1%	40,0%	41,6%	94,0%
<i>Alapfokú végzettség</i>	7,8%	56,3%	37,6%	33,0%	0,3%
<i>Vezető pártfunkció</i>	23,4%	22,3%	27,6%	37,4%	7,3%
<i>Nők</i>	0,4%	1,2%	3,5%	5,6%	0%

* a Cube adatok alapján az összehasonlíthatóság érdekében (a Cube adatbázis egyetlen foglalkozás vesz figyelembe egy-egy képviselőnél, míg a Magyar Képviselői Adatbázis többet is)

A modernizáció azonban nem volt hosszú életű, az 1922-es választások visszarendeződést hoztak – mint azt már fentebb igazoltam. Ennek a ciklusnak az adatait a nyugat-európaiakkal összehasonlítva [ld. 23. táblázat] is azt láthatjuk, hogy a vizsgált változók többségében Magyarország távolabb került a nyugat-európai átlagtól. Ez azonban nem jelenti azt, hogy az első világháború utáni modernizáció semmiféle nyomot nem hagyott volna a parlamenti elit összetételén. Az arisztokrácia aránya kisebb lett, mint a dualizmus időszakában, csökkent az ügyvédek és az állami alkalmazottak (köztük a hivatalnokok) száma. A demokratizációs folyamat sem volt többé visszafordítható. Szigorítani ugyan

lehetett a választási törvényt, azonban a lakosság egyharmadát újra kizárni a választók köréből már nem volt mód. Ezt jelzi, hogy a földművesek képvisellete még 1922-ben is magasabb a dualizmus- kori átlagnál. A munkások pedig éppen a második nemzetgyűlésben jelentek meg nagy számban, főként az MSZDP választási sikerének köszönhetően, arányuk így hasonló a nyugat-európai átlaghoz. A szociáldemokratákkal együtt megjelennek a hivatásos pártalkalmazottak is a törvényhozásban, bár arányuk továbbra is alacsony, akárcsak a pártvezetőké. Az alapfokú végzettséggel rendelkezők arány a munkások megjelenésének dacára visszaesett, főként a földművesek kiszorulása miatt. Ez utóbbinak főként az lehetett az oka, hogy az Egységes Párt megalakult az Országos Kisgazdapárt alapjain, és ezzel a valódi kisgazdák visszaszorultak a párton és a Nemzetgyűlésen belül.

3.2.4 Összegzés

Összefoglalóan megállapítható tehát, hogy az első világháború után egy új típusú parlamenti elit jelent meg és vette át a politikai élet irányítást. E feltételezés igazolását igen sokféle szempontból elvégeztem, és minden egyes adatsor bizonyította annak igazságtartalmát. A képviselők korösszetétele, felekezeti arányai, végzettségük helye és iránya, foglalkozási struktúrájuk és politikai szocializációjuk szerinti elemzések rendre kimutatták az elit változásait. Ez a folyamat egyértelműen a nyugat-európai típusú modernizáció irányában való elmozdulásként értelmezhető. A legtöbb – ebből a szempontból lényeges – változó alapján Magyarország az 1920-as ciklusban közelebb került a kor nyugati átlagához.

Az 1920-22-es a radikális változás után az 1922-26-os ciklusban az elit szempontjából is az új rezsim konszolidációját figyelhetjük meg. Ezekből jól látható az értékek hullámzása, szinte minden adatsor esetében egy nagymértékű változást egy kisebb volumenű visszarendeződés követ az első, illetve második nemzetgyűlési választások után. Ez azonban nem jelenti az első világháború előtti rendszer és elit visszatérését, a rendszerváltás ténye tagadhatatlan. A Horthy-

rendszer konszolidációjának kezdetén tehát visszalépés történt a modernizációs folyamatban. Igaz ugyan, hogy a visszarendeződés csak részleges volt, azonban időközben a nyugati országok is továbbfejlődtek, így a Horthy-rendszer parlamentjei nem hasonlítottak jobban a kor nyugati törvényhozásaihoz, mint a dualizmus Országgyűlései (a saját koruk) nyugat-európai parlamentjeihez. Az egyes változók szórásának összege a dualizmuskori magyar Országgyűlések és az 1880-tól 1920-ig tartó periódus nyugat-európai átlagának összehasonlításában szinte azonos értéket mutatott, mint a Horthy-korszak parlamentjeinek a két világháború közötti időszak nyugati törvényhozásaival történt összevetése (0,86 illetve 0,88)[ld. 24. táblázat].

24. táblázat: A dualizmus és a Horthy-rendszer eltérése a nyugati átlagtól

	Dualizmus	Nyugat-Európa 1880-1920	Horthy-rendszer	Nyugat-Európa 1920-1939
<i>Arisztokrácia</i>	14,0%	15,8%	9,4%	5,4%
<i>Mezőgazdasági háttér (földbirtokos, földműves)</i>	18,0%	13,1%	22,5%	20,0%
<i>Ügyvédek</i>	18,1%	16,2%	17,4%	9,9%
<i>Pártfunkcionáriusok</i>	0%	3,2%	5,7%	12,6%
<i>Allami alkalmazottak</i>	45,7%	32,9%	41,5%	30,5%
<i>Munkás (szak- és segéd-)</i>	0,1%	2,1%	4,3%	6,2%
<i>Felsőfokú végzettség</i>	94,0%	32,1%	82,0%	39,9%
<i>Alapfokú végzettség</i>	0,3%	56,3%	4,7%	36,6%
<i>Vezető pártfunkció</i>	7,3%	22,3%	16,0%	29,9%
<i>Nők</i>	0%	1,2%	0,6%	3,8%
szórások összege		0,86		0,88

Elhanyagolható mértékű a személyi és ideológiai folytonosság. A gyenge személyi folytonosságot leginkább a dualizmus korának másodvonalbeli politikusai testesítik meg, a társadalmi csoport egyfajta folytonossága áll fenn. A politikai berendezkedés, de legfőképpen az uralkodó ideológia változása azonban egy lényegi elemében eltérő rendszer kialakulását és konszolidációját alapozza meg. A Horthy-korszak parlamenti elitje tulajdonságaiban is eltér a dualizmuskoritól, az első Nemzetgyűlés kivételével azonban a Monarchia modernizációs lemaradásából a nyugat-európai mintához képes nem sikerült lefaragni.

3.3 A Horthy-rendszer, konszolidáció és egyensúlyvesztés

3.3.1 A Horthy-korszak politikai berendezkedése

Miután 1921-ben Bethlen István miniszterelnök lett, teljes erővel látott neki az 1922-es választásra való felkészülésnek. Célja az volt, hogy a társadalmi elit vezetése alatt egyesítse a konzervatív-liberális, a nemzeti-radikális, az antiliberális-keresztény és az agrárius politikai erőket. A kormányozhatóságot és a konszolidációt úgy látta elképzelhetőnek, ha létrejön egy, a dualizmuskorhoz hasonló, domináns pártrendszer, amelynek vezető pártja összefogja a nem baloldali szervezeteket. Ennek céljából hozta létre 1922 februárjában az Egységes Pártot, amely a következő választásokon a teljes állami gépezet támogatásával indulhatott a szinte biztos győzelemért. Ennek eléréséhez azonban – a MSZDP választási indulásának engedélyezése miatt is – módosítani kellett a választójogi szabályozást is. Az új választási szabályok hozzájárulását a domináns kormánypárt kialakításának sikeréhez az is mutatja, hogy azt nem a Nemzetgyűlés, hanem a kormány által összehívott alkotmányjogi értekezlet szövegezte meg rendelet formájában (Szabó—Gyarmati [2000] p. 58).

Az általános és titkos választójog tehát csupán egyetlen választás erejéig volt hatályban, a következő ciklustól egészen a második világháborúig korlátozottan érvényesült csak a demokrácia a választásokon. 1922-től különváltak a nagyvárosi és a vidéki körzetek, az előbbieken titkosan voksoltak pártlistákra, az utóbbiakban pedig nyílt szavazással döntöttek az egyéni jelöltekről. A választójoggal rendelkezők aránya az 1920-as majdnem 40%-ról 30% alá esett vissza a cenzus szigorítása következtében. A nők esetében a korhatárt 24-ről 30 évre emelték (kivéve egyetemi végzettségűeknek) és feltételként szabták a 6 (egy esetben 4) elemi elvégzését, az állampolgársági kritérium 6-ről 10 évre nőtt, az egy helyben lakás pedig félről két évre. A

rendeletben szabályozott választójog törvényi szentesítésére már az Egységes Párt többsége által uralt második Nemzetgyűlésben került sor, 1925-ben [1925. évi XXVI. tc.]. E választási törvény alapján – amely a korábnál több településre terjeszti ki a nyílt szavazást – összesen háromszor járulhattak urnához a választópolgárok: 1927-ben, 1931-ben és 1935-ben. (Pölöskei [2001] pp. 204-206) Ez alatt az időszak alatt a választójoggal rendelkezők aránya az össznépeségben belül 26,2% (1927) és 33,7% (1935) ingadozott. Új szabályozást 1938-ban alkotott a parlament, amikor is az erősödő szélsőjobboldali nyomás hatására a nyílt szavazást az ország összes körzetében felváltotta a titkos voksolás. A konzervatív kormányerők a titkosságért cserébe a cenzus szigorítását harcolták ki, amely szerint a listás körzetekben 26 évre emelkedett a férfiak korhatára, egyéniben 30-ra, 6 évre nőtt az egyhelyben lakás követelménye, az 1912 után születettek számára minimummá vált a 6 osztály elvégzése. Így a választási jogosultak aránya ismét 30%-ra esett vissza (Pölöskei [2001] pp. 204-205).

A cenzusos választási rendszer már a korszak elején is elavultnak számított Nyugat-Európában, és az elemzett országok közül kizárólag Portugáliában volt már ekkor is érvényben (Magone [2000] p. 344). A Francia-, Olasz- és Spanyolországban az első világháború után a férfi lakosságnak általános választójoga volt (Best—Gaxie [2000] pp. 90-91, Cotta—Mastropaolo—Verzichelli [2000] pp. 227-229, Linz—Gangas—Mir [2000] pp. 371-372). Nagy-Britanniában 1918-tól nőkre vagyoni cenzussal és magasabb életkortól kiterjedő, férfiakra általános választójog volt érvényben (Mackie—Rose [1982] p. 366), ami a lakosság 49,6%-ának biztosított választójogot, 1928-tól pedig a nők is azonos jogokat kaptak, mint a férfiak, így 63,4%-ra emelkedett választójogosultak aránya (Rush—Cromwell [2000] p. 465). A többi nyugat-európai ország legkésőbb az első világháború után bevezette az általános választójogot (Secker [2000] pp. 272-274, Best—Hausmann—Schmitt [2000] p. 143, Eliassen—Marino [2000] pp. 310-311, Cotta—Mastropaolo—Verzichelli [2000] pp. 227-229, Mezey—Szente [2003] pp. 364, 395, 403, IPU, Mackie—Rose [1982]), ami Spanyolországban is megtörtént 1933-ban (Linz—Gangas—Mir [2000] pp. 371-372). Közép-Európában is végbement ez a folyamat, 1918-ban Csehszlovákia, 1920-ban Észtország, 1921-ban Lengyelország, 1922-ben Lettország és Litvánia terjesztette

ki a választójogot összes felnőtt állampolgárára (Mezey—Szente [2003] pp. 392, 407-408).

Az 1938-tól Magyarországhoz visszacsatolt területeken választásokra nem került sor, onnan a képviselők meghívással kerültek az Országgyűlésbe. A választójog kiszélesítése ellenére csak az 1920-as választásokon volt érvényben az a rendelkezés, miszerint a választás egyetlen jelölt esetében elmarad. Ez tulajdonképpen a dualizmus időszakában bevett, egyhangú (közfelkiáltásos) szavazások rendszerének fenntartását jelentette. Az így megválasztott képviselők aránya azonban némileg lecsökkent: míg a dualizmus korszakában 22% és 48% között mozgott, addig a Horthy-korszakban 10% és 36% közé esett vissza. A monarchia idején azonban a kormánypártok az ilyen körzeteknek „csupán” a 70%-át szerezték meg, a Horthy-korszakban azonban majdnem az összeset. A választások lebonyolítása – bár kevesebb nyílt törvénysértésre került sor, mint a dualizmusban – tisztának általában nem volt mondható: jellemző volt a választók megfélemlítése és a tisztességtelen kampány, amit a helyi tisztségviselők is támogattak, a dualizmus korának választási államgépezete ismét működött (Janos [2003] p. 129).

Lényegében változatlanok maradtak a miniszterelnök kiválasztásának, valamint a parlament feloszlathatóságának, illetve új választás kiírásának szabályai (Pesti [2002] p. 51). E procedúrákban továbbra is meghatározó szerepet játszott az államfő, tehát a parlament szerepe a kormány felelősségre vonásában másodlagos maradt. A kormány kinevezése ebben az időszakban sem kizárólag a parlament jogkörébe tartozott, a kormányok egyszerre voltak felelősek a törvényhozásnak és a kormányzónak. Horthy ugyan nem rendelkezett az összes uralkodói joggal; az elfogadott törvényeket például csak egy (1937-től két) alkalommal küldhette vissza az Országgyűlésnek, bár a szokásjog alapján gyakorolhatta az előszentesítési jogot (a törvényjavaslatok előzetes egyeztetése) (Pesti [2002] pp. 54-55). A kormányzó jogait először (1920 februárjában) lényegesen szűkebbre szabták a királyénál [1920. évi I. törvénycikk 12-18.§], a kormányzó többek között nem oszlathatta fel a parlamentet, nem előszentesíthette a törvényeket, nem üzenhetett hadat a nemzetgyűlés előzetes hozzájárulása nélkül. Néhány hónappal később (1920 augusztusában) azonban jelentősen kiszélesítették

a kormányzói jogköröket [1920. évi XVII. törvénycikk] lehetővé téve a kormányzó számára a nemzetgyűlés felosztatását is. A kormányzó hatalmának gyakorlati kiterjesztésére ezután a második világháború idején került sor, amikor a valós hatalom a parlamenttől átkerült Horthy informális alapon szerveződő kamarillájához (Boros—Szabó [1999] p. 200).

Az Osztrák-Magyar Monarchia megszűnésével a közjogi törésvonal a magyar politikában értelmét veszítette, helyét főként a trianoni szerződéshez és a forradalmakhoz való viszony vette át, bár az ideológiai és érdekképviselői szervezőelv a dualizmuskorinál erőteljesebben jelent meg. Ugyancsak állandó témája lett a politikának a szociális problémák kezelése, a politikai szabadságjogok kiszélesítése, a földkérdés, a zsidókérdés és később a Németországhoz való viszony. A politikai törésvonal a liberálisok és szocialisták valamint az újkonzervatív-antiliberalis ellenforradalmi erők (a keresztény nemzeti oldal) között húzódott. A politikai rendszer inkább jobbra volt nyitott, a forradalmak idején megerősödött jobboldali radikalizmus irányában, amit az 1920-as években még a mérsékelt jobboldal integrálni és ezzel semlegesíteni tudott; erre azonban az 1930-as években már nem volt képes (Szabó—Gyarmati [2002] p. 59).

A részben pártlistás választási rendszer bevezetéséből következően a képviselő immáron pártelvűvé vált. A Horthy-korszak pártrendszere sok tényezőben vitte tovább a dualizmus-kori domináns egypártrendszert. A hatalmat 1922-ben megragadó Egységes Párt, amely 1932-től Nemzeti Egység Pártja és 1939-től Magyar Élet Pártja néven szerepelt, minden egyes választáson megszerezte a mandátumok legalább 54 százalékát. Az ellenzék viszont sokkal töredezettebb volt a korábnál, azaz a kormánypártnak nem akadt egyetlen komoly kihívója sem. Így nem alakulhatott ki parlamenti váltógazdálkodás. Ennek oka, hogy a világháborút követő évtizedekben is teljes egészében fennmaradt a választások megegyezései rendszere. A nagyszámú, egyhangú választókörzet és a – törvényhatósági jogú városok kivételével – nyílt választás csupán egy „engedélyezett” korlátozott ellenzék működését tette lehetővé. A választások kormánypárti befolyásolása és a közigazgatás aktív felhasználása a Horthy-korszakban is jellemző maradt.

Az 1920-as évek elején, a pártrendszer kialakulásakor három lényegesen különböző nézetrendszer csapott össze a pártok politikai szerepét illetően. A dualizmuskori elitet megtestesítő arisztokraták a dualizmuskori pártrendszer továbbvitelét támogatták. Ebbe a csoportba tartozott gróf Bethlen István is, aki a parlamentben világnézeti pártokat látott volna szívesen, nem osztályérdekeket képviselő politikai formációkat. Szerinte a teljes jobboldalt összefogó kormánypárton kívül csupán a szociáldemokrata és a polgári-liberális ideológiát képviselő pártoknak volt helye az Országgyűlésben. A másik nézetrendszer a liberális polgári és az agrárdemokrata ellenzék támogatását élvezte. Ez az általános és titkos választójogon alapuló demokratikus politikai váltógazdaság lett volna. A harmadik álláspontot a nemzeti radikális oldal képviselte, amely elítélte a pártpolitikát, mivel a nemzetet megosztó, káros jelenségnek tartotta azt. Az ő elméletük szerint az országnak egyetlen pártra vagy tömegmozgalomra volt szüksége (Boros—Szabó [1999] pp. 168–171). A bethleni konszolidáció alapja az első nézet diadala, amely a Horthy-korszak végéig meghatározta a politikai gyakorlatot. Bár a jobboldali radikalizmus erősödésével egyre inkább a fasiszta egypártrendszer felé tolódott el a magyar politikai berendezkedés (Pölöskei [1987] p. 22), az Országgyűlés egészen 1944-ig többpárti maradt, és a baloldali és liberális pártok is részt vehettek munkájában.

A választójog kiszélesítése 1920-ban megteremtette a tömegpártok kialakulásának lehetőségét. Ekkor három nagyobb tömegmozgalom volt jelen az ország politikai életében: a kiscgazdák, a radikális nemzeti erők és a szociáldemokraták. Ez utóbbi párt bojkottálta az 1920-as választásokat az ellenforradalmi erők atrocitásai miatt. A kiscgazda mozgalom egyik pártja, az Országos Kiscgazda Párt kormányra került a Keresztény Nemzeti Egység Pártjával koalícióban. A nemzeti radikálisok viszont nem tömörültek egy pártba, hanem tömegmozgalmakat hoztak létre, többek között a Magyar Országos Véderő Egyesületet (MOVE) és az Ébredő Magyarok Egyesületét (ÉME), amelyek csak áttételesen vettek részt a parlamenti politikában (Püski [2006] p. 59). Az OKgP alapjain létrehozott Egységes Párt viszont nem igényelte a tömegpárti szervezetet, mivel választási győzelmét nem a pártszervezetre és a tagságra építette. Ennek következtében 1922-ben már csak a Magyarországi Szociáldemokrata Párt indult

valódi tömegpártként a választásokon. Ez a helyzet csak az 1930-as években változott meg, amikor Gömbös Gyula átvette az Egységes Párt vezetését, – annak nevét Nemzeti Egység Pártjára változtatva – megkezdte egy hierarchikus felépítésű országos tömegpárt kiépítését (Püski [2006] p. 72). Ezzel egyidőben kezdtek kialakulni a fasiszta és nemzetiszocialista pártok, amelyek szintén tömegpárti jellemzőkkel rendelkeztek. A politikai porondon jelenlévő többi pártot – a liberálisokat és a kereszténypártiakat is – inkább a klubpártoknak lehet tekinteni, amelyek nem rendelkeztek jelentős szervezettel és tagsággal.

3.3.2 A Horthy-korszak pártrendszere

Az Egységes Párt már a második választáson győzelmet szerzett, és vezetésével ismét kialakult a domináns pártrendszer, hiszen – bár változó néven: Nemzeti Egység Pártja, Magyar Élet Pártja – egészen a nyilas hatalomátvételig az egyetlen kormánypárt maradt. A különbség a dualista berendezkedéshez képest az volt, hogy a Horthy-korszakban nem jelent meg egy nagy ellenzéki párt, hanem sok apró, a politikai spektrum szinte teljes egészét (a kommunista párt illegális volt) lefedő, és gyakran változó csoportosulás volt található a parlamentben. Lakatos Ernő szerint a „nem-kormánypárti csoportok – már számuk jelentőségénél fogva is – mindenkor alapját képezhették új – nagyobb – párttömörülésnek s így az egypárt rendszer nem jelentkezett túlságos fölényel” (Lakatos ([1942] p.19). Azonban a kormánypárton kívüli pártok egyike sem jelentett semmiféle veszélyt a kormánypárt hatalmára, még egy teljes „szivárvány-koalíció” esetén sem, hiszen az Egységes Párt minden választáson legalább a mandátumok 60 százalékát megszerezte.

A pártpaletta baloldalán a Magyarországi Szociáldemokrata Párt (1939-től Szociáldemokrata Párt) állt. A Kommunista Párttal egyesülve részt vett a Tanácsköztársaság létrehozásában és irányításában, ezért a fehér-terror idején vezetőit és tagjait komoly atrocitások érték, melyek miatt az 1920-as választásokon való részvételt bojkottálta. Az ellene irányuló kormányzati hangulat mérséklése érdekében kötötte meg a Bethlen-Peyer paktum néven ismertté vált

egyezséget, amely garantálta a párt jogát a működésre és a parlamenti részvételre, amiért cserébe az feladta a radikálisabb politizálást. Az MSZDP-nek – valódi tömegpártként – nemcsak a parlamentben ültek képviselői, hanem azon kívül is jelentős szervezete volt, amely összefonódott a szakszervezeti mozgalommal. Ennek ellenére – a paktum miatt – a korszakban csak egyetlen alkalommal szervezett jelentős utcai akciót: az 1930-as tömegtüntetést. A parlamenti politizálás lehetőségét megtartandó, a párt élére 1922-ben egy mérsékeltekből álló, öttagú Intéző Bizottság (Peidl Gyula, Vanczák János, Peyer Károly, Farkas István, Propper Sándor) került. Az MSZDP programja (1903. óta lényegében változatlanul) a teljes munkásosztály képviselete volt. A párt küzdött az általános és titkos választójogért, a szabadságjogokért, a főrendiház visszaállítása ellen, a fogyasztási és forgalmi adók eltörléséért, a minimálbér adómentességéért és a nagybirtokok kisajátításáért. Az ideológia marxista alapú volt, amely a szocialista társadalom létrehozását tűzte ki célul, rövidtávon azonban a gyakorlati szociális és politikai jogok követelése dominált. Ugyanakkor a párt parlamenti és mozgalmi politizálása között eltérés volt, gyakran konfliktusba kerültek egymással a különböző fórumokon elhangzott beszédek. A párt frakciója azonban egységes volt, annak ellenére, hogy maga a párt több platformból állt – köztük kommunista-szimpatizánsokkal is (Boros—Szabó [1999] pp. 175, 204–206).

A Horthy-korszak liberális pártjai igen kevés képviselővel rendelkeztek a parlamentben; létszámuk 3 és 21 fő között ingadozott. A Vázsonyi Vilmos vezette Nemzeti Demokrata Párt már a dualizmuskori Országgyűlésben is jelen volt, a világháború után azonban elvesztette helyi notabilitások alkotta vidéki bázisát, és szinte kizárólag a pesti zsidóság által támogatott párt lett, amely a kereskedők és a kisiparosok képviseletét vállalta fel. A Függetlenségi Kisgazda Földműves- és Polgári Párt, a Független Nemzeti Demokrata Párt, az Egyesült Balpárt, a Nemzeti Szabadelvű Párt és Polgári Szabadságpárt mind Rassay Károly nevéhez köthetők (összefoglalóan csak Rassay Pártnak nevezték őket). Ez volt a korszak legelfogadottabb liberális pártja, amely agrárdemokrata, liberális és függetlenségi-oktobrista politikusokból állt, és a magas rangú állami alkalmazottakat, az állami tisztviselőket és a szabadfoglalkozású értelmiségieket képviselte. A Függetlenségi és 48-as Kossuth Párt baloldali liberális, köztársaságpárti szerveződés volt, amely

inkább vidéken rendelkezett bázissal, mivel a szociális problémák mellett főként a birtokmegosztás kérdésével foglalkozott (Püski [2006] pp. 64-66).

Az agrárpártok az első világháború után igen nagy jelentőségre tettek szert, aminek a legfőbb oka az ország mezőgazdasági jellege volt. A politikából korábban kirekesztett társadalmi rétegek politikai mobilizációja az iparilag fejlett városokban – főként Budapesten – a munkáspártok előretörését eredményezte, míg az ország más területein az agrármozgalmak és -pártok erősödtek meg. Az 1920-as választásokon az Országos Kisgazda- és Földműves Párt szerezte a legtöbb mandátumot, és alkothatott kormánykoalíciót, majd később a korszak kormányzó pártjának alapjává vált, amely nevében (de csak nevében) egészen 1932-ig kisgazda maradt. Az Egységes Pártból kiszorított, annak irányvonalával egyet nem értő kisgazda politikusok 1930-ban létrehozták az ellenzéki Független Kisgazda-, Földműves- és Polgári Agrárpártot, amely később Független Kisgazdapártra egyszerűsítette nevét. A párt leginkább a mezőgazdaságban dolgozók érdekeit kívánta képviselni, célja a földreform és a „nemzeti agrárdemokrácia” megteremtése volt. Programjában szerepelt a földhöz jutás támogatása, erre alkalmas hitelprogramok bevezetése, a falufejlesztés, a közigazgatás demokratizálása, a közélet tisztaságának megteremtése, olcsóbb állam létrehozása, a titkos választások és a polgári szabadságjogok követelése. Bár 1934-ben – egyes programpontjai megvalósítása érdekében – a párt paktumot kötött Gömbössel, ez az együttműködési kísérlet azonban hamar elbukott és a FKgP az alkotmányvédő táborhoz csatlakozott, a szélsőjobboldal ellen a legitimistákkal, majd a háború alatt a szociáldemokratákkal szövetkezett. Bár a szélsőjobboldal előretörése csökkentette a kisgazdák táborát, fasiszta- és németellenes politikájuk az Országgyűlésben továbbra is fontos szerepet garantált nekik. A párt tábora ekkor ugyanis kiegészült az államigazgatás és a hadsereg németellenes tagjaival, bár továbbra is a földművesek, a kisiparosok, a kiskereskedők és a helyi értelmiség képviselője maradt (Boros—Szabó [1999] pp. 207–210).

Mivel az Egységes Párt a mérsékelt jobboldalt fogta össze, kialakult a parlamentben egy jobboldali ellenzéke is. Ezen pártok politikailag több áramlatot képviseltek: keresztény, legitimista, konzervatív és fasiszta-nemzetiszocialista. A

pártok szempontjából azonban alkalmasabb mérsékelt és radikális jobboldalra osztani őket. A mérsékelt jobboldalnak a korszakban nem volt nagy jelentősége, mivel a kormánypárt szinte minden ilyen áramlatot magába olvasztott a liberális-konzervatívoktól az antiliberális-újkonzervatívokig. Ebben a kategóriában leginkább az ún. keresztény pártokat találjuk, amelyek közös vonása, hogy a Katolikus Néppárt hagyományira épülnek, és általában jellemzi őket az agrárius, újkonzervatív, legitimista, keresztény-szocialista és antiszemita világnézet. Ezek a pártok többször egybeolvadtak, és szétváltak különböző neveken, és általában vagy a kormányt támogatták vagy mérsékelt ellenzéki pozíciót foglaltak el. Többségük egy-két vezető politikus nevéhez köthető, olyanokéhoz, mint Giesswein Sándor, Ernszt Sándor, Haller István, Zichy János, Friedrich István vagy Wolff Károly (Püski [2006] pp. 86–89).

A jobboldali ellenzék másik része a radikális jobboldal vagy szélsőjobboldal, amely a korszak során egyre erősebb és egyre szélsőségesebb lett. Az első radikális jobboldali parlamenti párt (1923-tól) a Magyar Nemzeti Függetlenségi Párt, avagy közkeletű nevén a Fajvédő Párt. Ennek vezetője Gömbös Gyula, aki az Egységes Pártot – annak túlzottan liberális és nem eléggé nemzeti politikája miatt – elhagyva önálló pártot alapított. A párt történetének végét is a vezetőjének az Egységes Pártba való visszalépése és honvédelmi államtitkárrá való kinevezése jelentette. A Fajvédő Párt önmagát agrárius keresztény pártnak vallotta, amely a magyar gazdaság állami támogatását tartotta fontosnak, valamint a pozíciók keresztény és nemzeti alapon való elosztását, azaz a *numerus clausus* kiterjesztését az egész gazdaságra. A párt elvei szerint az egyéni szabadságot alá kell vetni a nemzet érdekeinek. Azokat a politikusokat tömörítette, akik a szegedi ellenforradalmi táborban az antiliberális-újkonzervatív, keresztény-nemzeti irányzat agrárius és plebejus vonulatát képviselték és elvetették a dualista rendszer visszaállítására tett kísérleteket (Boros—Szabó [1999] pp. 211–212).

A nemzetiszocialista pártok megalakulása az 1930-as évek elejére tehető, megerősödésük pedig az évtized második felére. A sok, részben regionális, több párt fasiszta politikusaiból alakult, egymással egyesülő nemzetiszocialista párt közül Szálasi pártjai váltak országos tömegpártokká. Ezeknek ideológiai alapja a

hungarizmus, a náci és a fasiszta ideológia magyarított változata, míg a többi nemzetiszocialista párt inkább agrárius és keresztény alapokon állt. A hungarizmus első képviselője a Nemzeti Akarat Pártja, avagy Népakarat Párt volt, amely 1935-től 1937-es – alkotmányellenesség miatti – feloszlásáig működött, és az Országgyűlésbe is képviselőket küldhetett. Az ezután megalakuló Hungarista Mozgalom történetének szintén a betiltás és vezetőinek letartóztatása vetett véget 1939 februárjában. Az egy hónappal később megalakuló Nyilaskeresztes Párt – a korábbiakból tanulva – valamivel mérsékeltebb programmal állt elő az államrend átalakítását illetően, antiszemitizmusukból azonban nem engedtek. Az 1939-es választásokon a párt jelentős sikert ért el, 29 képviselője jutott az Országgyűlésbe, míg a többi nemzetiszocialista párt 15 mandátumot szerzett. Parlamenti szereplésük során a fő követeléseik a németekkel való szorosabb együttműködés, újabb zsidótörvények bevezetése és a meglévők szigorúbb betartatása voltak. A nyilasok a német megszállás után sem kerültek be a kormánykoalícióba – ellentétben más náci pártokkal – Szálasi csak egy, a németek által támogatott puccsal kerülhetett hatalomra, majd gyakorolhatta hatalmát az ország egyre kisebb részén (Pintér [1999] p. 199).

A magyar politikai élet jobbrtolódását az 1930-as években nem csak a szélsőjobboldali pártok okozták, maga a kormánypárt is egyre inkább a szélsőjobb irányába mozdult. Ez többek között azért volt lehetséges, mert az Egységes Párt, mint az egyetlen kormányképes erő igen sok politikai áramlatot foglalt magában, azaz a politikai változást nem a parlamenti erőviszonyok, hanem a kormánypárton belüli hatalmi játszmák alakulása befolyásolta. A nagy kormányzó párt alapja az 1920-as években a teljes politikai jobboldal összefogása a liberális-konzervatív pártvezetés, személy szerint Bethlen vezetésével. A Horthyval szövetséges pártelit a dualizmus politikai rendszerének kis átalakítással való továbbvitelét tűzte ki célul, bár a párt programjában ez egyáltalán nem szerepelt. A párt megvalósított programja igen pragmatikus volt, a társadalom különböző rétegeinek adott mértéktartó, így betartható ígéretet tartalmazott, amelyeket azonban soha nem rögzítettek programszerű formában. Az Egységes Párt vezetése úgy szándékozott megakadályozni a szélsőségesek előretörését, hogy megpróbálta integrálni őket a pártba, és azon belül távol tartani őket a valós hatalomtól – saját elképzeléseinek

elfogadtatásával. A párton belül zajlott nemcsak a különböző politikai platformok közötti egyeztetés, hanem az agrár- és ipari tőke képviselőivel való érdekegyeztetés is, hiszen ezek a csoportok is jelen voltak a pártban. A párt bázisát a vagyonos közép- és felső osztályok, a történelmi osztályok és a művelt polgárság alkotta. Ez a rendszer azonban csak addig volt működőképes, amíg Bethlen és köre kézben tudta tartani a kormányt és a kormánypártot. A párt alapjának számító kispapok és keresztény-nemzeti erők, azaz a földműves réteg és a középosztály egy idő után megelégedte az általuk is elfogadott programtól való állandó eltérést, és elhagyta a pártot saját szervezeteket alakítva. Az Egységes Párt nem alakított ki komoly tömegpárti szervezetet, sőt a kispapárt meglévő szervezetét is hagyta elsorvadni, mivel bázisát nem a tagok, hanem a helyi notabilitások és az állami hivatalnokok jelentették, oligarchikus pártként működött, melynek tagjai valamilyen módon hivatali alárendeltjei voltak a miniszterelnöknek (Boros—Szabó [1999] pp. 185–192).

Gömbös azonban más elképzelésekkel rendelkezett a pártszervezet fontosságáról, és elképzeléseit 1932-es miniszterelnöki és pártelnöki kinevezése után el is kezdte megvalósítani. Ekkor nemcsak a párt neve változott Nemzeti Egység Pártjára, valamint annak a programja Gömbös 95 pontjára, hanem megkezdődött az országos, hierarchikus pártszervezet kiépítése is. A párt bázisa is megváltozott, a fő kedvezményezett a középosztály, a kis- és középegzisztenciák lettek az „úri Magyarország” helyett. A NEP politikai és gazdasági programja a „nemzeti érdek” alapján állt, de nem nélkülözte a fasiszta elemeket sem, azonban megvalósítására csak részlegesen került sor a Horthyval és Bethlennel kötött kompromisszumok miatt. A pártszervezés gőzerővel indult meg, és igen rövid idő alatt sikerrel is járt: 70000 pártalkalmazott az ország 3229 településén alakított szervezetet a választásra jogosultak 60–70%-ával. A cél egy totalitárius állampárt kialakítása és a párt képviselőinek minél teljesebb körű kicserélése volt, azaz Bethlen híveinek eltávolítása a pártból. Ez utóbbi az 1935-ös választásokon nagyrészt sikerült is, 98 új képviselő került a parlamentbe, köztük körülbelül 20 fizetett pártalkalmazott, maga Bethlen pedig függetlenként került az Országgyűlésbe. Gömbös 1936-os halála után azonban a pártszervezet szerepe csökkent, bár a pártalkalmazottak a későbbiekben is szerepet játszottak a

politikában (Püski [2006] pp. 75–76).

A kormánypárt újabb átnevezésére és átalakítására 1939-ben került sor, amit a NEP 1938-as szétesése tett szükségessé. Ekkor ugyanis Imrédy miniszterelnök szélsőjobboldali és németbarát politikája elleni tiltakozásul egy jelentős csoport hagyta el a pártot, minek következtében az kisebbségbe került az Országgyűlésben, és csak a felvidéki behívott képviselők és a keresztény párt segítségével tudta stabilizálni a helyzetét. A Magyar Élet Pártja az új pártelnök-miniszterelnök, Teleki Pál és az Imrédy vezette platform kompromisszumaként jött létre. A párt programja igen közel állta a fasiszta pártokéhoz, főként az újabb zsidótörvények szükségességét illetően. A szélsőjobb integrálása azonban nem járt sikerrel, 1940-ben a MÉP-ből kivált az Imrédy-féle szárny, és új pártot alapított Magyar Megújulás Pártja néven. A német megszállás után a MÉP és a MMP hozott létre koalíciós kormányt (Boros—Szabó [1999] pp. 199–203).

3.3.3 A parlamenti elit modernizációja a Horthy-rendszerben

A Horthy-rendszer elemzése szempontjából először is le kell szögezni, hogy a korszak semmiképpen nem tekinthető egységesnek sem politikai-ideológiai, sem pártszerveződési, sem pedig parlamenti-rekrutációs szempontból. Az előző fejezetben már áttekintettem a korszak első Nemzetgyűlésének összetételét a nyugat-európai mintájú modernizáció szempontjából. Ebben a részben pedig az 1922-től 1944-ig tartó szakaszt elemzem, amit azonban egységként és két részkorszakként is érdemes megvizsgálni. Az első részkorszak az Egységes Párt kormányzásának időszaka, avagy a Bethlen-korszak, amely három választást foglal magában (1922, 1927, 1931), a második pedig a kormányzat jobbra tolódásának időszaka az 1935-ös és az 1939-es választásokkal. Az összehasonlítási alap a két időszakban igen hasonló, hiszen a modernizáció harmadik korszaka Nyugat-Európában az 1920-as évektől az 1960-as évekig tart. Az összehasonlítást a már megismert változók alapján végzem el egyrészt a teljes Horthy-rendszer és annak két elkülöníthető korszaka, másrészt a nyugat-európai modernizáció teljes harmadik szakasza és a két világháború közötti

időszak között [ld. 25. táblázat]. Figyelembe kell venni az adatok értelmezésénél, hogy ebben az időszakban több európai országban is megszakadt a demokratikus parlamentarizmus, és diktatórikus rendszerek jöttek létre. Olaszországban 1924-ben választottak utoljára, Portugáliában 1925-ben, Ausztriában 1930-ban, Németországban 1933-ig működött a parlament, Spanyolországban pedig két diktatúra között: 1931-től 1936-ig.

25. táblázat: A Horthy-rendszer modernizációs összehasonlításban

	Magyarország 1922-1939	Magyarország 1922-1931	Magyarország 1935-1939	Nyugat-Európa 1920-1939	Nyugat-Európa 1920-1969
<i>Arisztokrácia</i>	9,4%	10,1%	8,4%	5,4%	3,7%
<i>Mezőgazdasági háttér (földbirtokos, földműves)</i>	22,5%	22,4%	22,7%	20,0%	17%
<i>Ügyvédek*</i>	17,4%	19,7%	14,1%	9,9%	9,5%
<i>Pártfunkcionáriusok*</i>	5,7%	5,4%	6,2%	12,6%	13,6%
<i>Allami alkalmazottak*</i>	41,5%	40,9%	42,5%	30,5%	30,2%
<i>Munkás (szak- és segéd-)*</i>	4,3%	4,7%	3,6%	6,2%	7,5%
<i>Felsőfokú végzettség</i>	82,0%	82,4%	81,4%	39,9%	41,6%
<i>Alapfokú végzettség</i>	4,7%	5,0%	4,3%	36,6%	33,0%
<i>Vezető pártfunkció</i>	16,0%	18,6%	12,1%	29,9%	37,4%
<i>Nők</i>	0,6%	0,5%	0,7%	3,8%	5,6%

* a Cube adatok alapján az összehasonlíthatóság érdekében (a Cube adatbázis egyetlen foglalkozást vesz figyelembe egy-egy képviselőnél, míg a Magyar Képviselői Adatbázis többet is)

A táblázat adataiból egyértelműen kiderül, hogy a magyar és a nyugat-európai parlamentek összetétele között igen nagy a különbség a Horthy-korszakban is. Minden egyes vizsgált változó bármely időszakra vonatkozóan elvégzett összehasonlításában Magyarország jól láthatóan lemaradt a modernizációban. Az ügyvédek jelenléte a parlamentben még mindig számottevő hazánkban, számarányuk – ellentétben a nyugaton jellemzővel – Magyarországon még mindig sokszorosán meghaladja a korszak Nyugaton jellemző politikustípusának, a pártfunkcionáriusoknak az arányát. Ez magyarázható azzal, hogy a Horthy-rendszerben csak későn alakultak ki a tömegpártok. A Magyarországi Szociáldemokrata Párt képviselői kivétel nélkül párt- vagy szakszervezeti funkcionáriusok voltak, arányuk a parlamentben azonban

viszonylag alacsony maradt, sőt létszámuk egyre csökkent. A tömegpárttá alakított Nemzeti Egység pártja csak 1935-ben küld a törvényhozásba jelentősebb számú (20) pártalkalmazottat, később a pártszervezet jelentősége csökken. A szélsőjobboldali pártok közül az egyetlen igazán szervezett, a Népakarat Párt igen kevés képviselővel rendelkezett 1935-ben. Az 1939-ben megerősödő a Nyilaskeresztes Párt képviselőinek száma sem volt magas, és köztük is kevés a fizetett pártalkalmazott. A korszak legnagyobb részében tehát a többségi kormányzópárt és az ellenzéki pártok túlnyomó többsége állandó, kiterjedt szervezettel nem rendelkezett, ezért a pártfunkcionárius mint hivatásos politikus nem vált dominánssá. Az ügyvéd mint a művelt polgári réteg legfüggetlenebb tagja, a kormánypárt és sok ellenzéki párt szempontjából is ideális képviselő volt. A Horthy-rendszer folyamán a pártosodás másik jellemző mutatója, a vezető párttiszséget betöltő képviselők aránya, is folyamatosan csökkent, ami szintén azt jelzi, hogy a szervezett pártok tömeges megjelenése ebben az időszakban elmaradt.

A demokratizálódást jelezte Nyugaton az alapfokú végzettségű képviselők térnyerése, míg Magyarországon ez egyáltalán nem volt jellemző: még ekkor is a képviselők bő négyötöde rendelkezett egyetemi diplomával, és csupán minden huszadik került a parlamentbe elemi iskola elvégzése után. Ennek egyik fő oka az lehetett, hogy a demokratizálódás a társadalomban és a választójogban sem ment végbe, a másik pedig, hogy a bethleni kormánypárt bázisát – így képviselőit is – a művelt közép- és felső rétegek adták. Az alacsonyan képzett rétegek képviseletét a szociáldemokraták és az agrárius pártok (köztük a szélsőjobboldaliak is) vállalták magukra; a két oldal jelenléte a törvényhozásban azonban fordítottan arányban állt, így összlétszámuk soha nem volt igazán jelentős (nem haladta meg a 16%-ot). Képviselőik egy része – főként a fasiszta pártok esetében – viszont az értelmiség (tisztviselők, ügyvédek, orvosok, mérnökök) és a katonatisztek köreiből került ki. A munkások számaránya a parlamentben lényegesen alacsonyabb volt a nyugati mintánál, és 1922-től 1939-ig folyamatosan csökkent, párhuzamosan a Szociáldemokrata Párt visszaszorulásával. A nemzetiszocialista és fasiszta pártok soraiban ugyan található volt néhány munkásszármazású képviselő, számuk azonban elenyésző. Az arisztokrácia jelenléte a törvényhozásban – bár csökkentő

trendet mutat –, még mindig igen magas, majdnem duplája a nyugat-európai arányoknak. Ez szintén a bethleni konszolidációnak köszönhető. Bár a kormánypártban és a politikában Gömbös meghirdette a „gróftalanítást”, ez inkább csak retorikai fordulat maradt, az arisztokrácia aránya alig két százalékponttal csökkent. Úgyszintén még mindig igen magas a földbirtokosok száma, bár a teljes mezőgazdasági háttérrel rendelkező népesség aránya nem haladja meg nagymértékben a nyugat-európaiat, annak legnagyobb részét azonban ebben az időszakban már nem a földbirtokosok, hanem a gazdálkodók adják.

A nők aránya a parlamentben szintén a demokratizálódás fokmérője. Magyarországon 1920-tól a nők rendelkeztek ugyan választójoggal, ami azonban nem volt azonos a férfiakéval, a rájuk vonatkozó cenzus magasabb volt életkor, iskolázottság és vagyoni helyzet szempontjából. A nők passzív választójogának feltételei viszont egybeestek a férfiakéival, ennek ellenére a korszak folyamán soha nem került a parlamentben kettőnél több nő egyszerre.

A Nyugat-Európában jellemző de-etatizáció hatása sem érződik Magyarországon; az állami alkalmazottak aránya a korszakban folyamatosan magas, 40% körüli, csakúgy, mint a hivatalnokoké, ami 20% és 25% között mozog. Ennek oka, hogy az Egységes Párt legfőbb rekrutációs bázisát – a választások lebonyolításában játszott szerepük ellentételezésekként – az állami tisztviselők képezték. A NEP hierarchikus pártszervezetének alternatív közigazgatást is jelentő kialakítása pedig az ő pozíciójukat veszélyeztette, ezért ők szálltak szembe a Gömbös-hű funkcionáriusokkal. A MÉP és a szélsőjobb térnyerésében is jelentős szerepet játszottak az állami alkalmazottak és a hivatalnokok, akik jelentős számban csatlakoztak – nem hivatalosan – a fasiszta pártokhoz is.

A felsorolt változókat az átlaghoz hasonlítva azt láthatjuk, hogy Magyarország nem követi az általános nyugat-európai trendeket. Az 26. táblázat segítségével azt vizsgálom meg, hogy a magyar parlamenti elit hasonlít-e valamelyik vizsgált országhoz vagy régióhoz a két világháború közti időszakban.

26. táblázat: Modernizációs változók országonként, 1920-1939*(%)

	DK	DE	IT	NL	NO	UK	FR	ES	AT	PT	FI	átlag	HU
<i>alapfokú végzettség</i>	60,3	29,2		14,6	33,1	40,6	35,7		58,8	8,0	30,9	36,6	4,7
<i>felsőfokú végzettség</i>	21,2	35,9	74,6	44,8	28,3	50,2	53,6		30,5	91,7	32,4	39,9	81,4
<i>női képviselő</i>	2,2	6,0	0,0	5,6	0,9	1,4			4,8		7,9	3,8	0,6
<i>arisztokrata</i>		4,4	9,4	6,2		15,0	3,3			0,0	1,3	5,4	9,5
<i>pártalkalmazott</i>	6,1	37,0	4,9	15,0	4,3	10,5	1,6		12,5		12,7	12,6	4,2
<i>állami alkalmazott</i>	51,5	19,4	24,1	38,6	27,5		18,0	20,3	15,0	57,0	24,7	30,5	41,5
<i>ügyvéd</i>	3,7	2,9	37,1	10,8	3,6	20,7	24,8	34,9	3,4	22,3	1,4	9,9	17,4
<i>mezőgazdasági háttér</i>	29,9	12,1	7,1	5,8	35,2	3,5	11,0	1,7	18,6	7,5	42,1	20,0	23,5
<i>vezető párttisztviselő</i>	35,4	53,0		38,0			15,3		0,0		17,8	29,9	14,5
<i>munkás</i>	0,8	6,6	4,1	0,0	6,1	17,3	5,5	14,8	15,0	0,0	5,5	6,2	4,3

* Magyarországon az 1922–1939-es időszakot vettem figyelembe
 Németországban 1933-ig tartottak választásokat
 Olaszországban 1924-ig tartottak választásokat
 Spanyolországban 1931 és 1936 között tartottak választásokat
 Ausztriában 1930-ig tartottak választásokat
 Portugáliában 1925-ig tartottak választásokat

A legtöbb hasonlóságot a magyar parlamenti elittel az olasz és a portugál mutatja: öt illetve négy mutató esetében. Mindkét országban hasonlóan magas a képviselők képzettsége, azaz igen magas az egyetemi végzettségük aránya. Portugáliában pedig hasonlóan alacsony (bár valamivel magasabb) a csak alapfokú végzettséggel rendelkezőké (Olaszország esetében nem áll rendelkezésre erre vonatkozó adat). Olaszországban hasonlóan alacsony a pártfunkcionáriusok és a munkások aránya, nők pedig ott egyáltalán nem lettek (lehetek) képviselők. Portugál adat sem a női képviselők, sem a pártalkalmazottak arányáról nem áll rendelkezésre, munkás-képviselő pedig nem került be a korszakban az ország törvényhozásába. Nagyjából azonos mértékű az arisztokrácia részvétele a törvényhozás munkájában a két ország esetében. Portugáliában a magyarországi szintet is meghaladja – azaz még távolabb van az európai átlagtól – az állami alkalmazottak és az ügyvédek részaránya. Ez utóbbi tekintetében Olaszország és Spanyolország méginkább kilóg az európai országok sorából. Mindezek alapján – mint azt egy-egy változó esetében már korábban is láttuk – azt a következtetést

lehetne levonni, hogy Magyarország a mediterrán modellhez áll közel a modernizáció tekintetében.

Ez a következtetés azonban több okból is elhamarkodott lenne. Egyrészt a három mediterrán ország nem mutat egységes mintát, más-más változók tekintetében és más-más irányba tér el az európai átlagtól (míg Olaszországban sok volt az arisztokrata, Portugáliában teljesen hiányoztak, Olaszország átlag alatt volt állami alkalmazottak tekintetében, Portugália pedig jóval felette). Ugyancsak nehezíti az összehasonlítást, hogy igen sok a hiányzó adat: Olaszország esetében 2, Portugáliánál 3, Spanyolországnál pedig 6 változóról nem tudunk semmit. Végül pedig az akadályozza az érvényes következtetések levonását, hogy e három országban a vizsgált időszak nagy részében diktatórikus rendszerek voltak hatalmon. Olaszországban kettő, Portugáliában és Spanyolországban pedig három-három választást tartottak csupán, és míg az első kettőben ezek az 1920-as évek elején történtek, addig az utóbbiban az 1930-as években. Mindezek mellett egy-egy változóban Magyarország szinte minden nyugat-európai országra hasonlít, Ausztriát és Németországot kivéve – ami a hasonló történelmi fejlődést tekintve meglepő. Olaszországon kívül Dániában és Norvégiában is alacsony volt a pártfunkcionáriusok aránya, az ügyvédek jelenléte Franciaországban és Nagy-Britanniában is meghaladta a magyar értéket. A nők parlamenti részvétele Norvégiában és Nagy-Britanniában is csak kicsivel haladta meg a magyarországit. Munkás és vezető párttisztviselő Franciaországban is az európai átlagnál kevesebb került a törvényhozásba, Nagy-Britanniában pedig még Magyarországnál is több arisztokrata lett képviselő. A mezőgazdaságból élők aránya csak az északi országokban magasabb, mint Magyarországon, ez azonban teljesen eltérő társadalmi réteget takar, nálunk a földbirtokosok, északon a gazdálkodók kerültek a parlamentbe.

Az eltérések mellett a tendenciákat is érdemes megvizsgálni, azaz hogy a korszak folyamán közelített-e a magyar Országgyűlések összetétele az európaiakéhoz. Korábban a Horthy-rendszer két időszakát hasonlítottam egymáshoz és a nyugati átlaghoz; ezzel a módszerrel azonban csak kisebb különbségeket találtam. A 5. ábrán választásonként vizsgálom meg a tendenciát, referenciaértékként a két világháború közötti időszak két évtizedének nyugat-

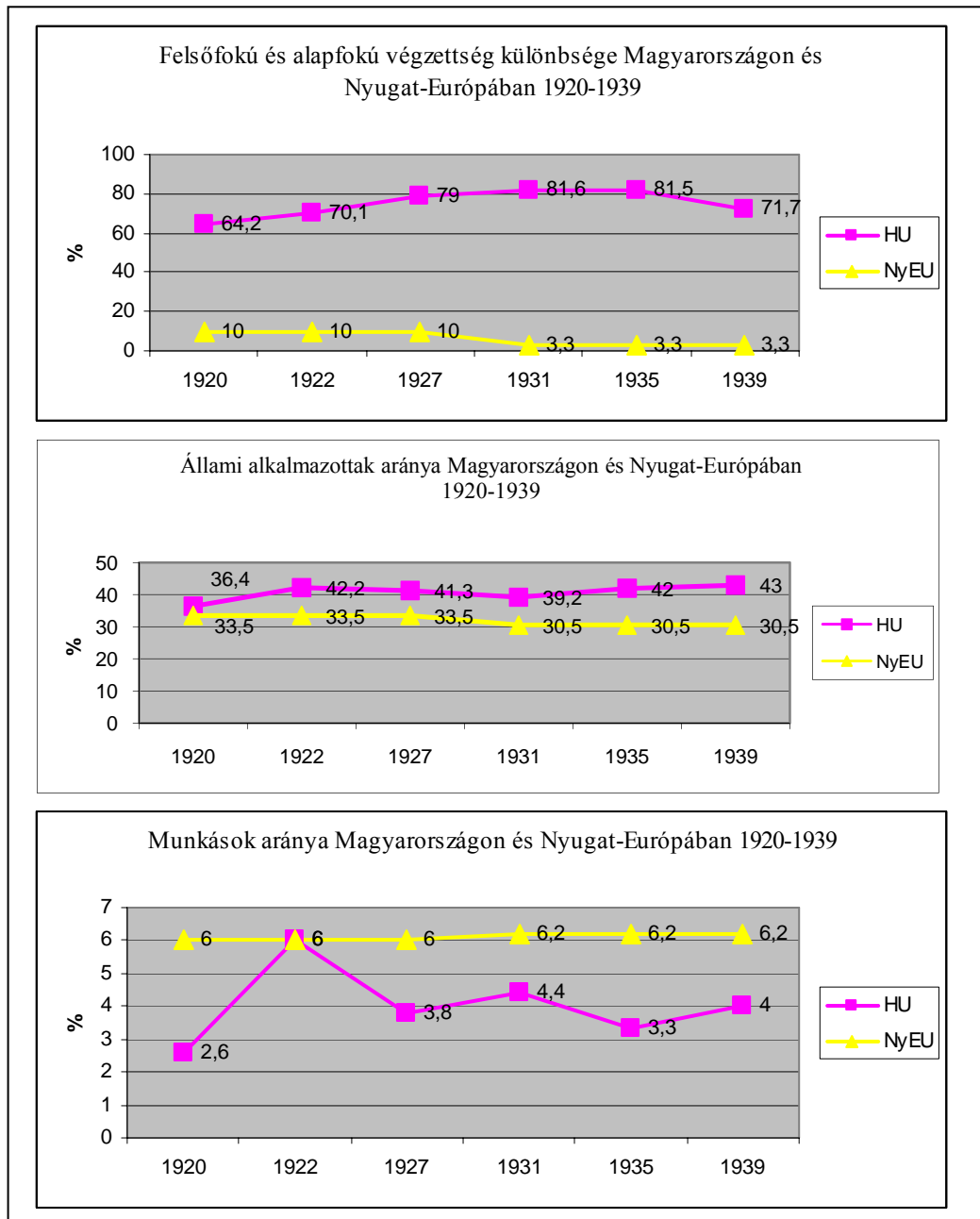
európai átlagait használva. Az összehasonlítás teljessége végett nemcsak a szigorúan vett Horthy-rendszer parlamentjeit mutatom be az ábrán, hanem az 1920-as Nemzetgyűlést is.

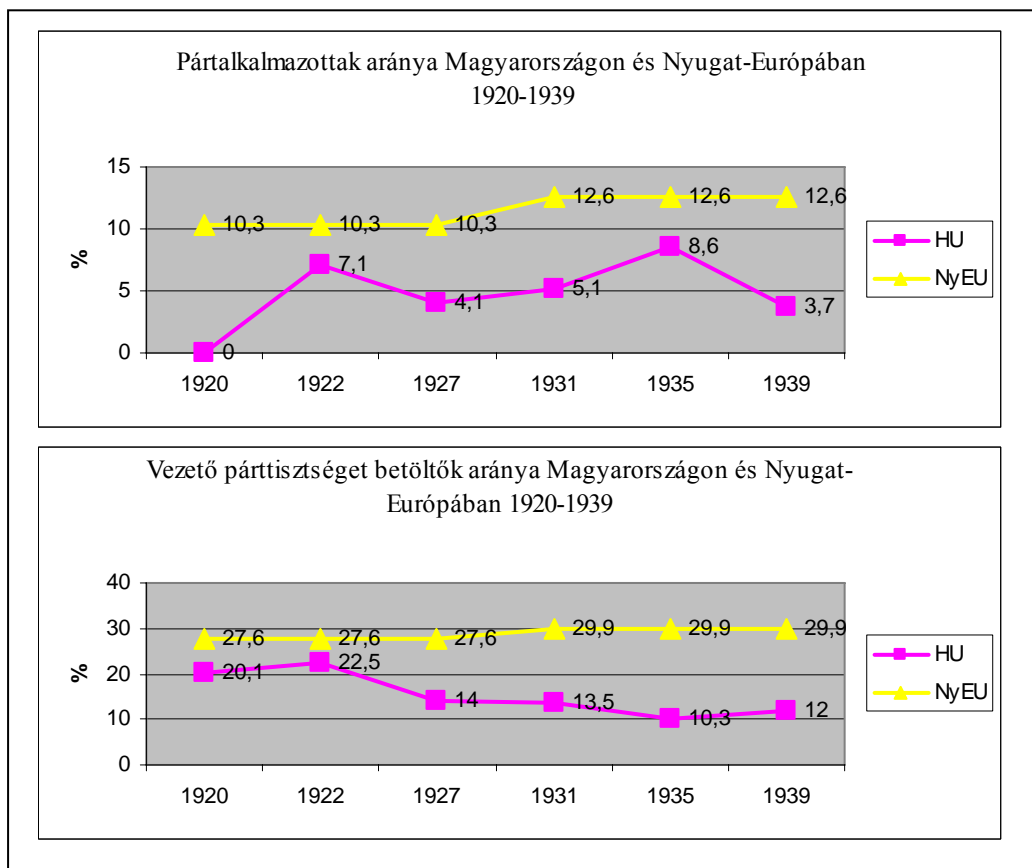
Az ábrán látható öt grafikon a harmadik időszakában járó nyugat-európai modernizáció legfontosabb mutatóinak tendenciáit mutatja. Az általánosan kirajzolódó tendencia azt mutatja, hogy a lényeges mutatók tekintetében Magyarország a Horthy-rendszer két évtizede alatt – ahogy a Monarchia idején is – távolabb került Nyugat-Európától a parlamenti elit összetételének szempontjából. Mint azt az előző fejezetben láthattuk, az első Nemzetgyűlés modernizációs ugrást hajtott végre a dualizmus korszakához képest, melynek hatása még az 1922-es választások után összeült parlamentben is érződött, azonban a Horthy-rendszerben újra elenyészett.

A képzettség tekintetében Magyarország mindig is fölfele tért el az átlagtól, mégpedig jelentősen. Ez az eltérés a két világháború közötti időszakban is megmaradt; 1920-tól folyamatosan növekedett, majd 1939-ben ismét csökkent. Az alapfokú végzettség aránya – jelen eseten a fontosabbik változó – még ekkor is csak az 1920-as szint felét teszi ki. A különbség pedig olyan nagymértékű, hogy a bekövetkezett változások arányaikban elenyészők. Az állami alkalmazottak tekintetében egyértelmű a távolodási trend: a különbség 1920-ban alig 3 százalékpont, 1939-ben viszont már 12,5. Míg Nyugat-Európában a két világháború közötti időszakra a de-etatizáció jellemző, addig Magyarországon – többek között a kormánypárt és az államapparátus választási visszaélésekben való együttműködése okán – az állam szerepe a parlamentben növekedett. A munkásosztály képviseletében viszont – az MSZDP választási bojkottja miatt – nem 1920 volt az az év, amikor a magyar érték leginkább megközelítette a nyugat-európaiat, hanem 1922, de a trend ettől kezdve – kisebb hullámoktól eltekintve – csökkenő. Ugyancsak főként a szociáldemokraták választási sikerének következménye az, hogy a második Nemzetgyűlés áll legközelebb a nyugat-európai átlaghoz a pártfunkcionáriusok és a vezető párttiszséget betöltő képviselők arányát tekintve. De míg az utóbbi esetében egyértelmű a távolodó trend, a funkcionáriusok aránya 1935-ben újra megközelíti a nyugati parlamentekre jellemző értéket. Ennek okaként egyértelműen a gömbösi

pártszervezés eredményeképpen a Nemzeti Egység Pártjának színeiben mandátumot szerző fizetett pártalkalmazottak jelölhetők meg. Ezen képviselők Gömbös halála utáni visszaszorulása és a MSZDP térvesztése okozta az 1939-es visszaesést a pártfunkcionáriusok arányában.

5. ábra: Modernizációs változók Magyarországon az egyes választásokon a nyugat-európai évtizedátlagokhoz viszonyítva

3.3.4 A Horthy-rendszer modernizációs lemaradása

Az elemzés eredménye úgy foglalható össze a Horthy-korszak modernizációja tekintetében, hogy az 1920-ban bekövetkezett modernizációs ugrást folyamatos visszarendeződés követte, szinte a rendszer bukásáig. A teljesen átalakult pártrendszer és az új választási szabályozás új rekrutációs utakat nyitott meg 1920-ban, amelyeket a domináns pártrendszer 1922-es megteremtése, a választójog szűkítése és a nyílt szavazás ismételt bevezetése részben bezárt. Hozzájárult ehhez az első világháború után kialakulóban lévő kiscgazda tömegpárt szervezeti elsorvasztása és választási párttá alakítása. A patronage-alapon működő állandó kormánypárt létrehozása után az ellenzéknek tudomásul kellett vennie, hogy a politikai váltógazdaság lehetősége, és ezzel a kormányra kerülés esélye számára megszűnt. Az állami tisztségviselők és a helyi notabilitások által vezérelt

választási rendszer fölöslegessé tette a komoly anyagi és humán erőforrásokat igénylő pártszervezést.

Elmondhatjuk tehát, hogy bizonyos fokig maga a bethleni konszolidáció okolható a modernizáció elmaradásáért, sőt visszafordulásáért. Az a tény is, hogy 1935-ben a képviselők jelentős részét lecserélő választások következtében sem változott meg jelentősen a képviselők összetétele, Bethlen és az általa kiépített klientúra-hálózat politikai befolyását mutatja. A totalitárius párt kiépítésének megszakadásához és a visszarendeződéshez természetesen Gömbös halála is hozzájárult. Ugyancsak jelentős szerep tulajdonítható Horthy Miklósnak, aki az esetek többségében kiállt Bethlen és köre mellett (Püski [2006] pp. 72-80).

Természetesen Bethlen és Horthy szerepe a modernizáció elmaradásában csak azzal a megszorítással értelmezhető, hogy a korszak elején felmerülő alternatívák közül kizárólag egynek a kimenetelét ismerjük. A „mi lett volna, ha” jellegű kérdések történelmietlensége miatt nem foglalkozhatunk azzal, hogyan alakult volna a modernizáció Magyarországon, amennyiben egy általános és titkos választójogon alapuló demokratikus, vagy egy nemzeti-radikális világnézetten alapuló autoriter rendszer jön létre az 1920-as évek elején. A közép- és dél-európai tapasztalatok alapján az előbbi sem garantálhatta volna a parlament hosszútávú működését, az utóbbi pedig alapvetően fölöslegesnek tartotta azt. A lehetséges alternatívák közül tehát nem biztos, hogy bármelyik lehetővé tette volna Magyarország nyugat-európai típusú modernizációját ebben az időszakban.

3.4 A demokrácia lehetősége, 1944-1949

3.4.1 A demokrácia megteremtése és felszámolása

Szinte egy időben azzal, hogy a Vörös Hadsereg elől Sopronba menekült a megfogyatkozott létszámú és minimális jogkörrel rendelkező nyilas parlament, a Törvényhozók Nemzeti Szövetsége, az ország keleti felén megkezdődött a

Debrecenben összeülő Ideiglenes Nemzetgyűlés tagjainak megválasztása a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front programja alapján (Hubai [1991] p. 226). A szovjet hadsereg előrenyomulásával az ország egyre nagyobb területén kezdtek újrászerveződni a demokratikus pártok, miközben az emigráns kommunista politikusok a Vörös Hadsereggel együtt érkeztek vissza Magyarországra. Szovjet nyomásra – a hazai pártok alkotmányozó nemzetgyűlés összehívását kezdeményezték – már 1944 decemberében parlamenti választásokra került sor a felszabadított/megszállt területeken. A népgyűléseken megszavazott kelet-magyarországi küldöttek 1944 decemberében üléseztek először. A szovjetek előrenyomulásával párhuzamosan még két alkalommal – Budapestről és a Dunántúlról – kerültek képviselők az Ideiglenes Nemzetgyűlésbe, róluk azonban már a pártok közötti megegyezésen alapuló listák szerint szavaztak, valódi választásra nem került sor. A képviselők túlnyomó többsége a Magyar Nemzeti Függetlenségi Frontot alkotó pártok – a Magyar Kommunista Párt, a Független Kisgazdapárt, a Szociáldemokrata Párt és a Nemzeti Parasztpárt – valamint a Polgári Demokrata Párt képviselője volt. Jelen volt azonban a törvényhozásban a szabad szakszervezetek jókora (61 fős) frakciója, néhány (21) független képviselő, és nyolc meghívott nevezetesség¹. A legtöbb képviselőt a kommunisták küldték (128), őket a kisgazdák (120), a szociáldemokraták (98) és a parasztpártiak (42) követték, legkisebb pártként pedig a PDP zárta a sort 20 képviselővel. Az ideiglenes törvényhozás fő feladata az ideiglenes kormány megbízása, a fegyverszünet megkötésére való felhatalmazása, a földosztás és a választások előkészítése volt. Az Ideiglenes Nemzetgyűlés összesen két alkalommal, összesen tíz napot ülésezett, 1944 decemberében és 1945 szeptemberében, amely üléseken több alkotmányos kérdéstről és a következő választások szabályairól döntöttek (Ilonszki [2000a] p. 213). A politikai előkészítő munka azonban a két ülészek között is folyt, mégpedig az Ideiglenes Nemzetgyűlés Politikai Bizottsága keretében, amelybe az INGY-ben résztvevő pártok delegáltak tagokat (Ványi [2005] pp. 162–165).

¹ Bartók Béla, Bölöni György, Illyés Gyula, Károlyi Mihály gróf, Szekfű Gyula, Szent-Györgyi Albert, Vámbéry Rusztem, Veres Péter

A Ideiglenes Nemzetgyűlés által megalkotott választási törvény [1945./VIII.] alapján 1945. november 4-én tartották meg a nemzetgyűlési választásokat. A választójog minden 20 éve feletti állampolgárra kiterjedt, nemre, képzettségre és vagyoni helyzetre való tekintet nélkül (Pölöskei [2001] p. 208). Kizárták azonban a választójogból a fasiszta magatartás miatt internáltakat, a hazaárulókat, a háborús vagy népellenes bűnöket elkövetetteket, fasiszta szervezetek volt vezetőit és a nem igazolt csendőröket. Szavazni 16 területi listára lehetett, és minden 12000 szavazat után járt egy nemzetgyűlési mandátum – azaz a mandátumok száma nem lett előre meghatározva (Balogh [1999] pp. 212–213). A területi listákat egy ötvenmandátumos, erőssorrendben jutalmazó országos lista egészítette ki, a kormányzás stabilitását biztosítandó (Szabó—Gyarmati [2000] p. 61). Így összességében egy nagyjából 400 fős parlamentre számítottak a törvényjavaslat előkészítői (végül 409 képviselőt választottak meg). A választójoggal rendelkezők aránya az összlakosságon belül megközelített a 60%-ot (57,8%).

Magyarország történetének első valóban demokratikus választásán hat párt indult, de csak öt jutott a Nemzetgyűlésbe. A választások egyértelmű győztese a Független Kisgazdapárt, amely egymaga megszerezte a szavazatok 57,08%-át, ami a mandátumok 59,9%-át (245) jelentette a párt számára. A baloldal két nagyobbik pártja fej fej mellett 17,4%-ot és 69 mandátumot (SZDP) valamint 16,9%-ot és 70 mandátumot (MKP) szerzett, míg a parasztpárt 6,9%-ot ért el, amiért 23 mandátum járt. Az egyetlen későbbi ellenzéki párt, a Polgári Demokrata Párt, 1,6%-os eredményével csupán 2 mandátumhoz jutott. Hatodikként a Magyar Radikális Párt végzett 5762 szavazattal, így mandátumot nem szerzett (Hubai [1991] p. 253; Balogh [1999], pp. 228, 234). Bekerült még a Nemzetgyűlésbe – a korábbi minta alapján – tizenkét, az ország szellemi és közéleti kiválóságai közé tartozó képviselő.²

Az FKgP tehát bőven megszerezte az abszolút többséget mind a szavazatok, mind a mandátumok tekintetében, azaz egymagában is kormányképes

² Név szerint: Bölöni György, Dálnoki Miklós Béla, Jaczkó Pál, Juhász Nagy Sándor, Károlyi Mihály gróf, Kodály Zoltán, Moór Gyula, Pátzay Pál, Szent-Györgyi Albert, Szőnyi István, Tamási Áron, Zsedényi Béla.

lehetett volna. Ez azonban nem következhetett be, ugyanis a főként szovjet tisztekből álló Szövetséges Ellenőrző Bizottság nemzeti egységkormányt kívánt látni az ország élén, amelyben természetesen a kommunistáknak is részt kellett kapniuk. Így tehát a valaha volt Nemzeti Függetlenségi Front pártjai, azaz a Nemzetgyűlés négy legnagyobb, a mandátumok 96,9%-át birtokló pártja alakított koalíciós kormányt 1945-ben. Annak ellenére, hogy a négypárti kormánynak szinte nem volt ellenzéke, az időszak politikai életét nem a béke és teljes egyetértés uralta. A kormányon belül kialakult belső ellenzék a Baloldali Blokk pártjaiból állt, és komoly politikai csatákat vívott a kispapokkal a parlamenten belül és kívül is (Szabó—Gyarmati [2000] p. 61). Ráadásul a MKP élvezte a SZEB támogatását, aminek segítségével igen fontos minisztériumokat – köztük a politikai rendőrséget is felügyelő Belügyminisztériumot – szerzett magának.

A kommunisták úgy gondolták, hogy Magyarország választói a baloldalt részesítik előnyben, a kispap győzelem nagy megrázkódtatást okozott. A kommunista hatalomátvétel demokratikus úton nem látszott kivitelezhetőnek. A cél ezek után az FKgP-nek és táborának a feldarabolása, a fő ellenfél politikai – és nem egy esetben fizikai – megsemmisítése lett; kezdetét vette a „szalámi-taktika”. Ennek első lépése volt az ún. köztársaság-ellenes összeesküvés leleplezése, ami a kispapárt centruma ellen irányult, és ürügy volt Nagy Ferenc pártelnök és miniszterelnök eltávolítására. Ezen ügy során a MKP, a szovjetektől eredő hamis vádak alapján, az általa irányított titkosrendőrség segítségével az FKgP mintegy ötven képviselőjét – köztük sok vezető politikust is – kompromittálta. A Kispapárt nem csak centrista politikusaikat veszítette el ezzel, de egységét is; a párt egymással vitatkozó csoportokra szakadt (Marelyn Kiss [2005] p. 476). 1947 tavaszán a kispapok elleni atrocitások azzal folytatódtak, hogy Kovács Béla főtitkárt a szovjet katonai hatóságok elhurcolták. Nagy 1947. májusi felmentése után az MKP által kijelölt, az FKgP által nem igazán támogatott kispap politikus, Dinnyés Lajos került a miniszterelnöki székbe; a kormány pártösszetétele nem változott. Eközben külföldre távozott Varga Béla, a Nemzetgyűlés elnöke, és vele együtt más kispap politikusok is. A demokrácia leépítésének szándéka ekkorra már sok politikus előtt nyilvánvalóvá vált, ám még sokan bíztak a békeszerződés megkötését követő szovjet kivonulásban, ami

kihúzta volna a talajt a kommunisták lába alól.

A politikai erőviszonyok jelentős megváltozására hivatkozva, az SZDP, majd az MKP kezdeményezésére, 1947 júliusában Tildy Zoltán köztársasági elnök föloszlatta a Nemzetgyűlést, és új választásokat rendelt el. Miután a szociáldemokraták, és a kisgazdák – saját győzelmük reményében – visszautasították az MKP választási koalíciós ajánlatát, a kommunisták más módszereket kerestek győzelmük biztosítására: az ellenzék megosztását és a jobboldali szavazók minél nagyobb részének a választásból való kizárását akarták elérni (Marelyn Kiss [2005] p. 478). Ennek érdekében új választási törvényt [1947./XXII.] fogadtatott el, amely azonban nagyrészt csak az 1945-ös módosítása volt. E szerint a Nemzetgyűlést egykamarás Országgyűlés váltotta föl, melynek létszáma kisebb. Megszűnt a neves közéleti szereplők behívásának intézménye, 14000-re emelkedett a mandátumhoz szükséges szavazatok száma, és hatvanfősre nőtt az országos lista (Ványi [2005] p. 169). A lényeges változás azonban nem ebben érhető tetten, hanem az eljárási szabályok és az ellenőrzési technikák változásában, amelyek a demokratikus eszközök korlátozását jelentették. Bővítették a lakhelytől távol való voksolás (a „kékcédulás” szavazás) lehetőségét, és bővítették a választójogból – korábbi politikai tevékenységük miatt – kizártak körét (Izsák [1999] pp. 235–237).

A választásokra 1947. augusztus 31-én került sor tíz párt részvételével – köztük újonnan alakultakkal is; ilyen volt a Demokrata Néppárt, a Magyar Függetlenségi Párt, a Független Magyar Demokrata Párt, a Keresztény Női Tábor és a Magyar Radikális Párt. A voksolás – a kisebb-nagyobb csalások segítségével – az MKP győzelmét hozta (22,3%), de a kommunisták által vártnál kisebb mértékben. Összességében is veszített a koalíció, hiszen a korábbi 97%-ról 66%-ra esett vissza mandátumainak aránya. Erősödött viszont a baloldali blokk, amelynek három pártja összességében a mandátumok majdnem felét (203 mandátum, 49,4%) megszerezte (Izsák [1999] pp. 251–254). Természetesen a Kisgazdapárt lett a választások legnagyobb vesztese, hiszen a két évvel korábinál bő 40 százalékponttal ért el rosszabb eredményt (15,4%). A kisgazdaktól elpártoló választók azonban többségükben nem a baloldali pártokat támogatták, hanem a frissen alakult polgári ellenzékét (Szabó—Gyarmati [2000] pp. 62–63).

A pártok közötti küzdelem azonban a választásokkal nem ért véget, sőt akkor kezdődött csak el igazán. Az első lépés a – kisgazdákból kivált – Magyar Függetlenségi Párt mandátumainak szabálytalan ajánlószelvények miatti törvénytelen megsemmisítése volt, minek következtében 49 képviselőnek kellett elhagynia az Országgyűlést (pótlásukra nem került sor) (Szabó—Gyarmati [2000] p. 63). Ezzel a Baloldali Blokk megszerezte az abszolút többséget az Országgyűlésben. Mindamellett a polgári oldal is megosztott volt; nemcsak a markánsan különböző programok, hanem személyi ellentétek miatt is. Az Országgyűlésben politika együttműködés vagy kompromisszum az ideológiai sokszínűség és a pártok nagy száma miatt szinte lehetetlen volt. A pártok egymás mandátumait petícionálták a választási bíróságon, és egymás politikusait idézték az összeférhetetlenségi bizottság elé – még az ellenzéken belül is (Marelyn Kiss [2005] pp. 480–481).

A Magyar Kommunista Párt, választási győzelme ellenére, nem tartott igényt a miniszterelnöki posztra, újfent a könnyen irányítható, kisgazda Dinnyés Lajost javasolták. A kormány összetételében történt egyéb változások következtében a koalíciós pártok centrista és jobboldali politikusai kikerültek a hatalomból. Az új kormány ígéretet tett ugyan a választási visszaélések kivizsgálására, a gyakorlatban azonban semmiféle lépés nem történt ezügyben. A gazdaság és az újjáépítés szempontjából a kormány legfontosabb tevékenysége az 1948-ban induló 3 éves terv kialakítása volt (Marelyn Kiss [2005] pp. 481–484).

Mindeközben a nemzetközi helyzet is megváltozott: megkezdődött a hidegháború. Nyugat-Európában a kommunista pártok kiszorultak a hatalomból, a közép- és kelet-európai országokban pedig a frissen alakult Tájékoztató Iroda a kommunista hatalomátvétel felgyorsítását támogatta. A Szovjetunió is megkezdte a térség országaiban ellenőrzése megszilárdítását, ami kétoldalú barátsági, együttműködési és kölcsönös segítségnyújtási egyezmények elfogadásában, majd a KGST megalakításában nyilvánult meg. 1948 márciusában a kelet-nyugat szembenálláson kívül Magyarország szempontjából még egy fontos helyzet alakult ki: a szovjet-jugoszláv konfliktus.

A kommunista hatalomátvétel következő lépése a szociáldemokratákkal való pártfúzió, a Magyar Dolgozók Pártjának létrehozása volt 1948 nyarán. Az új

pártba azonban nem kerülhetett be a teljes SZDP, csak annak a kommunistákkal együttműködni hajlandó része. Nem sokkal ezután változások következtek be a kormány összetételében is (a belügy és a külügy után a hadügy is kommunista irányítás alá került), majd a miniszterelnöknek is távoznia kellett. Az új kormányfő, Dobi István, ismét kisgazdapárti politikus lett, aki azonban a párt balszárnyát képviselte, és ideológiailag nem állt távol a kommunistáktól, kormányzása alapjának a munkásság és a dolgozó parasztság szövetségét tekintette. Dobi, beiktatási beszédében, fellépést hirdetett a reakció ellen, amelynek képviselőit a Demokrata Néppárt és Mindszenty hercegprímás személyében meg is jelölte. Ugyancsak letette a garast a népfrontpolitika, azaz a többpártrendszer felszámolása mellett (Marelyn Kiss [2005] pp. 486–487). Ennek során a megmaradt pártokat belekényszerítették a Magyar Függetlenségi Népfrontba; adminisztratív eszközökkel felszámolták a Keresztény Női Tábor is (Jónás [1990] p. 292). A többpártrendszer teljes felszámolására akkor került sor, amikor a Demokrata Néppárt 1949. február 4-én feloszlatta magát (Feitl [1999] p. 277).

Az időszak során folyamatosan szorul vissza a parlament mint törvényhozó és ellenőrző szerv szerepe is. 1945 novemberétől ugyan folyamatosan ülésezik a ház plénuma és bizottságai, a törvényelőkészítő munkát egyre inkább átveszi a pártközi értekezlet. Az Országgyűlés működési rendjét sem a frakciók alkották, meg, hanem a pártközi értekezlet résztvevői, azaz a pártok vezetői. Az Ideiglenes Nemzetgyűlésben még plénumhelyettesítő, majd a Nemzetgyűlésben főbizottságként működő Politikai Bizottság az Országgyűlésben elveszítette jelentőségét (Marelyn Kiss [2005] pp. 487–488).

A bizottsági helyek elosztása az Országgyűlésben egyértelműen a kormánypártoknak kedvezett, elnöki és alelnöki helyet pedig az ellenzék egyáltalán nem is kapott. Bár a törvény-előkészítés folyamatában egyre kisebb szerep jutott a bizottságoknak, az egyik-másik fontossága igencsak megnőtt az 1947-es választások után. A Farkas Mihály vezette Mentelmi Bizottság eljárásában gyakran merülnek fel koncepciós elemek, a kiszabott büntetések némelyike (pl. Slachta Margit 60 napos felfüggesztése) pedig ellenkezett a parlamentarizmus alapértékeivel. Ugyancsak fontos szerepet játszott az

Összeférhetetlenségi Bizottság, amely többek között a külföldre menekült képviselők mandátumát szüntette meg. Ez a bizottság is tárgyalt olyan koncepciók elemekkel átszótt ügyeket, amelyek célja egyértelműen a politikai – főként demokrata néppárti képviselőkkel szembeni – tisztogatás volt. A naplóbíráló bizottság is ellátott politikai feladatot, a jegyzőkönyvek és irományok kozmetikázását (Marelyn Kiss [2005] pp. 487–489).

1949 februárjában hosszú időre véget ért a többpárti parlamentarizmus Magyarországon, miután a Magyar Dolgozók Pártja maradt az egyetlen párt. Így tehát az Országgyűlés nem tölthette ki négyéves mandátumát, az új rendszer megerősítése érdekében új választást írtak ki 1949. május közepére. Ezen a választáson már csak a Magyar Függetlenségi Népfontra lehetett szavazni, ahogy 1990-ig még 9 választáson. Eközben csökkent az Országgyűlés jelentősége is, a rendeleti kormányzást szentesítő szavazógéppé vált.

3.4.2 Folytonosság a második világháború előtti országgyűlésekkel

A második világháború jelentős töréspont volt a magyar politika fejlődés történetében: valódi rendszerváltás. A személyi diszkontinuitás arányaiban lényegesen meghaladja az első világháború utánit. Sokkal jelentősebb viszont a diszkontinuitás a politikai és parlamenti elit társadalmi összetételét illetően.

Teljességgel átalakult a pártrendszer: a Horthy-rendszerben működő és a nyilasok által betiltott pártok közül csak a kettő alakult újjá 1944-ben a felszabadított területeken. A Horthy-korszakban ellenzéki Szociáldemokrata Párt és Független Kisgazdapárt mellett az 1919-től illegálisan működő Magyar Kommunista Párt jelent meg komoly erőként a pártpaletán az Ideiglenes Nemzetgyűlés összehívásakor. Az INGY-ben jelen volt még a kommunistákkal igen közeli viszonyban lévő, az agrárproletárok érdekeit képviselő, baloldali Nemzeti Parasztpárt, és a liberális Polgár Demokrata Párt. Az MKP, az SZDP, az NPP és az FKgP a nyilas uralom ellenében megalapított a Magyar Nemzeti Függetlenségi Frontot, amely a közös kormányzás alapjaként szolgált egészen 1949-ig. Mindezen pártok később a Nemzetgyűlésben is helyet kaptak; az MNFF

pártjai kormánykoalícióként, a PDP pedig az egyetlen ellenzéki pártként. Az Országgyűlésben öt újonnan alapított párt csatlakozott a PDP-hez ellenzéki oldalon, a kereszténydemokratáktól a konzervatívokig.

A Magyar Képviselői Adatbázis alapján személyi kontinuitás a Horthy-rendszerrel elenyésző: az Ideiglenes Nemzetgyűlésben csupán 29 olyan képviselő volt jelen, akik már korábban is tagjai voltak a háznak. Ezek közül 16-an az FKgP soraiban szolgáltak a második világháború után, heten pedig a szociáldemokratákhoz tartoztak, volt köztük két polgári demokrata, két szakszervezeti képviselő, egy kommunista, egy független és egy meghívott. A 16 kisgazda közül 13 a Horthy-rendszerben is ugyanazt a pártot képviselte, bár egyikük egy szélsőjobboldali pártnak is tagja volt korábban. Két képviselő még a Független Kisgazdapárt létrejötte előtt szolgált, egyikük 1910-ben függetlenségiként, a másikuk 1922-ben Kossuth-pártiként. Sulyok Dezső 1935-ben a Nemzeti Egység Pártjának színeiben került az Országgyűlésbe, és emiatt 1947-ben – a személyére szabott törvénymódosítás miatt – már nem is indulhatott a választásokon az általa vezetett Magyar Szabadság Párt. A szociáldemokrata és a szakszervezeti képviselők mindannyian a MSZDP színeiben kerültek korábban a törvényhozásba, hárman közülük (Kéthly Anna, Peyer Károly és Malasits Géza) az összes olyan választáson, amelyen a párt indult. A PDP képviselői is sok ciklust tudhatnak maguk mögött: Rupert Rezső négyet (négy párt színeiben), Bródy Ernő hetet (öt pártban). A továbbszolgáló kommunista képviselő erdélyi behívottként került az Országgyűlésbe az 1939-es ciklusban, a független képviselő 1910-ben függetlenségiként. A meghívott képviselő pedig Károlyi Mihály volt, aki 1905-ben a Függetlenségi Párt képviselője volt, 1910-ben pedig független. Összesen négy olyan képviselő található az Ideiglenes Nemzetgyűlés tagjai között, aki még az első világháború előtt kezdte karrierjét, ezek közül három nem is volt képviselő a Horthy-rendszerben, Bródy Ernő az egyetlen, aki mindkét rendszerben szolgált.

Az 1945-ös Nemzetgyűlésben ugyancsak 29 olyan képviselő található, aki a második világháború előtt is volt tagja a parlamentnek. Ebből a 29-ből csak öt új képviselő van az Ideiglenes Nemzetgyűléshez képest, 24-en mindkét ciklusban szolgáltak. A kiesők között van a két polgári demokrata, akiknek a pártja gyengén

szerepelt az 1945-ös választásokon, valamint egy kisközgazda, egy szociáldemokrata, és egy kommunista. Míg az újonnan bekerülő, háború előtti képviselők között három kisközgazda, egy szociáldemokrata található, és Schlachta Margit, a Keresztény Női Tábor alapítója, aki 1920-ban volt képviselő a Keresztény Szociális Gazdasági Párt színeiben.

Az Országgyűlésben már csak 20 háború előtti képviselő található, akik közül 17 már szolgált a felszabadulás után is. Heten az SZDP, öten az FKgP, hárman az MFP, ketten az FMDP, egy-egy képviselő pedig a PDP és az MRP tagja, egy pedig pótképviselőként kerül be, már mint a Magyar Dolgozók Pártjának képviselője. Ez utóbbi honatyával együtt három „újonc” van a háború előtt szolgálók csapatában, egyikük ráadásul majdnem negyven évet hagyott ki két ciklusa között (1906-ban és 1910-ben választották meg elelőtt).

Összesen 14 olyan, a háború előtti parlamentekben is tapasztalatot szerzett képviselőt találunk, aki a rövid demokratikus periódus összes törvényhozásában részt vett. És összesen 37 politikust, aki személyes tapasztalattal rendelkezett a Horthy-korszak vagy a dualizmus parlamentjeiről, bár a korábbi minták átvétele nem feltétlenül volt cél ebben a korszakban. Ráadásul ez a szám elenyésző a második világháború utáni parlamentek méretéhez képest. Minden egyes ciklusban legalább 450 képviselő teljesített szolgálatot (az időközben beválasztottakkal vagy behívottakkal együtt), az Adatbázis szerint összességében 1474 mandátum került kiosztásra, amit összesen 1005 képviselő töltött be (Marelíny-Kis [2005, pp. 492–493] szerint 1476 mandátumot osztottak ki).

A ház második világháború előtt is szolgáló tagjai azonban több tekintetben is különböznek az időszak átlagos képviselőitől. Alig van közöttük, aki csak elemi iskolát végzett (5,6%), és lényegesen több közöttük a felsőfokú végzettséggel rendelkező (69,4%), az utóbbiak 60%-a jogi diplomával rendelkezett. Korábbi foglalkozásukat tekintve is különböznek az átlagtól: 27,8%-uk ügyvéd, és csak 25%-uk munkás vagy földműves. Jelentős részük rendelkezik politikai múlttal, főként vezető párttisztviselőket töltöttek be (63,9%), de sokan a helyi politikában is aktívak voltak (47,2%), Károlyi Mihály pedig állam- és kormányfő is volt. Jelentős részük került börtönbe politikai okokból, majdnem felük (44,4%) volt politikai elítélt a fehér-terror vagy a nyilas uralom alatt.

Tapasztalatuk elismeréseképpen megválasztásuk után közülük heten kerültek kormányzati pozícióba.

3.4.3 A valódi rendszerváltás

A képviselők személyében és társadalmi-politikai összetételében is óriási fordulat zajlott le a második világháború után. Az új parlamentek képviselőinek tulajdonságai szinte semmiben nem hasonlítanak a Horthy-rendszerbeliekére. Az első világháborút követő paradox rendszerváltás lényege az volt, hogy bár a személyi kontinuitás alacsony volt, a képviselők társadalmi-politikai összetétele viszonylag kis mértékben változott. Pontosabban az első ciklus jelentős változását visszarendeződés követte, minek következtében a Horthy-rendszer parlamenti elitje nagymértékben hasonlított a dualizmus-korira.

A második világháború után más a helyzet: a részben választott Ideiglenes Nemzetgyűlés, a valóban demokratikusan megválasztott Nemzetgyűlés és a demokratikus alapon, de részben csalásokkal választott Országgyűlés egyaránt a parlamenti elit összetételének radikális megváltozását mutatja. Visszarendeződésre nem került sor, bár ennek bebiztosításában a korábbi rendszer vezetőinek és egyes szervezetei tagjainak választójogból való kizárása is szerepet játszhatott. Ugyancsak hozzájárult a korábbi rendszer jellemzőinek teljes elhagyásához a kommunista hatalomátvételt támogató Szövetséges Ellenőrző Bizottság.

A képviselők foglalkozási szerkezete teljességgel megváltozott a világháború előttihez képest [ld. 27. táblázat], bár a demokrácia korszakán belül is megfigyelhetők jelentős változások. A legszembetűnőbb változás a Horthy-rendszer (és a dualizmus) három legjellemzőbb foglalkozásának visszaszorulása. A hivatalnokok aránya az 1939-es 35,7%-ról (a Horthy-rendszer átlaga 36,6%) átlagban 10,3%-ra esett vissza, és az első két ciklusban még ennél is alacsonyabb volt az arány. Ennek oka természetesen az állami és helyi hivatalnokok erős kapcsolódása a Horthy-rendszer hatalmi tényezőihez, és a késői években a szélsőjobboldalhoz. A hivatalnokok aránya a képviselők között akkor kezdett el

újra emelkedni, amikor stabilizálódott az új rendszer közigazgatása, és a régi hivatalnokokat újak váltották fel, ám az arány még ekkor is csak 17%, a háború előttinek alig fele. Nem csökkent ilyen mértékben az ügyvédek száma, arányuk 1947-ben már megközelíti az 1939-est, de még mindig csak a fele Horthy-rendszerbeli átlagnak. A növekedés oka, hogy a polgári pártok képviselői között sokkal több volt az ügyvéd, mint a baloldali pártokban, azaz először a FKgP választási győzelme, majd – még nagyobb mértékben – a polgári pártok sikere az 1947-es választásokon kedvezett az ügyvédeknek. Mindezeknél sokkal egyértelműbb a helyzet a földbirtokosok tekintetében, akiknek az aránya mintegy megtizedelődött, hiszen az összes olyan párt, amely őket képviselte vagy jelölte volna a Horthy-rendszer bukásával megsemmisült. A második világháború után képviselőt adó pártok szinte kivétel nélkül egyetértettek a dualizmus és a Horthy-korszak állandóan lappangó megoldatlan problémájának, a földkérdésnek, földosztás útján való megoldásával, aminek következtében a földbirtokosság a későbbiekben sem nyerhette vissza a hatalmát. A helyzet a tőkés és a menedzserek esetében nem ilyen egyértelmű, hiszen arányuk eleinte nullára esik vissza, azonban a polgári pártok megerősödésével 1947-ben részvételük megközelíti a Horthy-rendszer átlagát.

Az említett három foglalkozási csoport helyébe két újabb lépett, ami egyértelműen szimbolizálja a rendszer demokratikusabb jellegét. A képviselők 35,5%-a korábban segéd- vagy szakmunkás, 28,7%-a pedig földműves (paraszt vagy földmunkás) volt, és e két csoport összaránya a korszak folyamán egyre nőtt (a három időszakban 59,3% – 53,5% – 60,3%). Ez természetesen nem meglepő, hiszen a felszabadulással az a két jelentős társadalmi csoport kapta meg a lehetőséget a törvényhozásban való szereplésre, amely korábban adminisztratív korlátozások miatt csak kis mértékben vehetett részt a parlament munkájában. Ugyancsak e két csoport pártjai voltak azok, akik nem kompromittálták magukat a fasiszta rendszerben, és már háború alatt is a nyilasokkal szembeni ellenállásra szövetkeztek a Nemzeti Függetlenségi Front keretében.

27. táblázat: A parlament foglalkozás szerinti összetétele* a II. világháború előtt és után (%)

	1939	Átlag 1922-1939	1944	1945	1947	Átlag 1944-1947
<i>Földbirtokos</i>	26,3	30,6	1,4	2,4	2,5	2,1
<i>Földműves</i>	6,6	4,4	22,8	28,2	35,1	28,7
<i>Tőkés, menedzser</i>	2,7	6,5	0,0	0,6	5,9	2,2
<i>Gazdasági tisztviselő</i>	1,7	5,3	0,8	1,5	15,5	5,9
<i>Munkás</i>	4,7	5,8	38,9	27,1	40,4	35,5
<i>Jogász</i>	15,0	21,2	6,8	7,7	11,7	8,7
<i>Humán értelmiségi</i>	6,0	8,6	6,0	5,9	15,7	9,2
<i>Tanár</i>	6,0	6,4	5,0	6,6	11,9	7,8
<i>Orvos</i>	3,3	3,0	2,4	2,4	2,0	2,3
<i>Mérnök</i>	5,7	4,6	1,2	0,9	2,3	1,5
<i>Egyéb</i>	2,3	1,0	8,8	11,5	3,3	7,9
<i>Pap</i>	7,3	5,0	3,2	2,2	1,0	2,1
<i>Hivatalnok</i>	35,7	36,6	5,6	8,4	17,0	10,3
<i>Katona</i>	6,3	5,5	1,6	2,2	1,3	1,7

* a képviselők összes foglalkozása, az összeg meghaladhatja a 100%-ot

Ugyancsak megerősödött az írók, újságírók és tanárok képviselete a második világháború után, kifejezetten az 1947-es választások következtében. A humán értelmiség, és általában az értelmiség – mint az ügyvédek esetében is láthattuk – visszatérése főként a polgári pártok megerősödésének következménye volt. Ugyanez vonatkozik a gazdasági tisztségviselők egyértelműen polgári szakmájára is. A katonatisztek arányának visszaesése magyarázható azok jellemzően radikális jobboldali beállítódásával a Horthy-rendszerben, de a háborús veszteséggel is. A papok részvétele a politikában a „keresztény-kurzus” végével valamelyest visszaesett, bár – meglepő módon – éppen a két katolikus pártot is az Országgyűlésbe juttató 1947-es választások következtében érte el a minimumát.

A társadalmi státusz tekintetében még egyértelműbb a demokratizálódás [ld. 28. táblázat], hiszen a háború előtt átlagosan 9,4%-nyi arisztokrata és 31,1%-nyi köznemes helyét szinte teljesen elfoglalták a közrendűek, arányuk a három ciklusban átlagosan 96,6%. 1944-ben három, 1945-ben két arisztokrata került a törvényhozásba (közülük az egyik a meghívott gróf Károlyi Mihály), 1947-ben pedig már egy sem. Köznemesből az első két ciklusban 11, a harmadikban pedig 17 került a parlamentbe, ami átlagosan 3,1%-os arányt jelent, a háború előtti egytizedét.

A demokratizálódást jelzi az iskolai végzettségi szint csökkenése is.

Először (és utoljára) történt meg, hogy a felsőfokú végzettséggel rendelkezők aránya a parlamentben az összes képviselő háromnegyede alá csökkent, és az alapfokú végzettséggel rendelkezők száma megközelítette azt. A korszakon belül látható, hogy a kisgazdák és a polgári pártok erősödése a felsőfokú végzettségük arányának növekedése irányába hat.

28. táblázat: Társadalmi változók a II. világháború előtt és után

	1939	Átlag 1922-1939	1944	1945	1947	Átlag 1944-1947
<i>Arisztokrata</i>	7,0%	9,4%	0,6%	0,4%	0,0%	0,3%
<i>Közneves</i>	28,0%	31,1%	2,2%	2,4%	4,5%	3,1%
<i>Nő</i>	0,7%	0,6%	2,4%	3,5%	4,1%	3,3%
<i>Átlagéletkor</i>	48,8	49,0	46,3	46,0	45,0	45,8
<i>Felsőfokú végzettség</i>	78,2%	82,0%	31,0%	36,8%	36,1%	34,7%
<i>Alapfokú végzettség</i>	6,0%	4,7%	19,9%	23,4%	22,8%	22,0%
<i>Nincs politikai múlt</i>	39,0%	24,3%	21,6%	9,3%	25,1%	18,7%
<i>Helyi politikai múlt</i>	21,7%	39,1%	55,5%	70,3%	41,9%	55,9%
<i>Vezető párttagság</i>	12,7%	16,0%	19,5%	31,5%	31,0%	27,4%
<i>Szakszervezeti múlt</i>	2,7%	5,0%	12,2%	9,0%	13,7%	11,7%

Egyértelmű a trend a nők esetében is [ld. 28. táblázat]: számuk megsokszorozódott, elérve így 3,3%-os átlagot, amely magasnak még nem mondható, azonban a parlamentben egyszerre tartózkodó képviselők száma ekkor haladta meg először a kettőt. Lecsökkent a képviselők átlagéletkora is, mégpedig nem is kis mértékben: 49 évről 46 év alá; és a korszak folyamán a parlamenti elit tovább fiatalodott. Ennek egyik oka – mint az az életrajzokból kitűnik – hogy az új rendszerben a sokkal gyorsabb volt a politikai előrelépés. Míg korábban évek vagy évtizedek kellettek a képviselőséghez vezető út bejárására, addig a háború utáni kaotikus állapotban egy-egy ismertebb személy hónapok alatt válhatott községi pártvezetőből pártvezető vagy képviselő.

Ezt erősítik meg a politikai múltra vonatkozó változók is, hiszen a demokrácia alig több mint négy évre tehető korszakában a képviselők lényegesen nagyobb része rendelkezett politikai múlttal, mint a Horthy-rendszerben. A szakszervezeti tisztséget viselők számának emelkedése a kommunista és szociáldemokrata politikusok arányának növekedéséből egyértelműen következik. A helyi politikai háttér növekedése valószínűsíthetően a pártlistás választási

rendszer kihívásainak megfelelő tömegpártok alapszervezeteinek meg- vagy újjászervezéséből ered. A képviselők jelentős része kezdte politikai karrierjét a háború alatt vagy közvetlenül utána azzal, hogy közvetlen lakókörnyezetében megkezdte a pártszervezést. A vezető párttiszséget betöltő képviselők arányának növekedése egyrészt visszavezethető a pártok fontosságának növekedésére, a szervezési munkálatokra, valamint a pártok szervezetében történt gyakori változásokra (pl. az FKgP szétdarabolódása, a moszkoviták és az magyarországi illegálisok közötti pozícióharc az MKP-n belül).

3.4.4 Modernizáció a demokratizálódásban

A nagymértékű demokratizálódás, ami Nyugat-Európában már a két világháború között megkezdődött és folyamatosan teret nyert, Magyarországon megkésve és hirtelen zajlott le a második világháborút követő rövid demokratikus intermezzo során. Az ekkor lezajló rendszerváltás kétségkívül jelentős változásokat hozott a parlamenti elit összetételének tekintetében is. A nyugat-európai típusú modernizációhoz hasonlítva érdemes megvizsgálni annak teljes harmadik szakaszához (1920-1969) és a háború utáni évtizedhez képest is, hogy Magyarország addigi történelmének legdemokratikusabban választott törvényhozásai ugyanazt a modernizációs struktúrát képviselik-e, mint nyugati társaik.

A 29. számú táblázat adatai megerősítik azt a feltételezést, hogy a második világháború utáni hirtelen, radikális váltás következtében Magyarország mintegy átesett a ló túloldalára. Szinte minden olyan tényezőt tekintve, amelynek szempontjából hazánk modernizációs lemaradásban volt a Horthy-korszakban, a demokratikus intermezzo idején jóval túlteljesítette Nyugat-Európát. Az arisztokrácia szinte eltűnt a törvényhozásból, a politikai vállalkozók, azaz az ügyvédek aránya a nyugati arálynak a felére esett vissza. Az államtól való elszakadás olyan jól sikerült, hogy az állami alkalmazottak aránya mintegy harmada a fejlett országokénak. Még a felsőfokú végzettségűek aránya is a nyugat-európai átlag alá süllyedt, bár az alapfokú végzettséggel rendelkezőké még

mindig nem érte el az ottani szintet. Mindeközben a munkások és a pártfunkcionáriusok aránya jelentősen, több mint kétszeresen túlszárnyalta a kontinens nyugati felén jellemző szintet, a vezető párttisztviselők aránya viszont még ekkor is az alatt maradt. A mezőgazdasági háttérrel rendelkező képviselők aránya – a korábbi korszakhoz hasonlóan – valamivel magasabb volt a nyugat-európainál, a jelentős átalakulás ebben a foglalkozási ágban az volt, hogy ekkor már Magyarországon is a földművesek tették ki a kategória túlnyomó többségét. A nemek arányában ugyan jelentős javulás állt be Magyarországon, a nyugat-európai átlagot azonban még mindig nem sikerült megközelíteni (ahogy ez előtt és után sem).

29. táblázat: A demokratikus időszak modernizációs összehasonlításban

	Magyarország 1944-1947	Nyugat-Európa 1940-1949	Nyugat-Európa 1920-1969
<i>Arisztokrácia</i>	0,3%	2,2%	3,7%
<i>Mezőgazdasági háttér (földbirtokos, földműves)*</i>	18,1%	16,2%	17,0%
<i>Ügyvédek*</i>	4,5%	10,5%	9,5%
<i>Pártfunkcionáriusok*</i>	31,9%	13,7%	13,6%
<i>Állami alkalmazottak*</i>	11,6%	30,1%	30,2%
<i>Munkás (szak- és segéd-)*</i>	21,0%	9,6%	7,5%
<i>Felsőfokú végzettség</i>	34,7%	40,5%	41,6%
<i>Alapfokú végzettség</i>	22,0%	33,0%	33,0%
<i>Vezető pártfunkció**</i>	27,4%	39,1%	37,4%
<i>Nők</i>	3,3%	6,4%	5,6%

* a Cube adatok alapján az összehasonlíthatóság érdekében (a Cube adatbázis egyetlen foglalkozás vesz figyelembe egy-egy képviselőnél, míg a Magyar Képviselői Adatbázis többet is)

** a vezető pártfunkció országos vagy megyei szinten vezető tisztséget jelent, nem feltétlenül pártalkalmazást, így lehetséges, hogy több a pártvezető, mint a pártalkalmazott

A demokratizálódás időszakában a parlamenti elit összetételében hirtelen és gyökeres változás zajlott le, amely során a vizsgált jellemzők tekintetében Magyarország nemcsak utolérte a Nyugatot, hanem le is körözte azt. Történt ez annak ellenére, hogy a második világháborút követő első választások Nyugat-Európa szinte minden országában a baloldal, azon belül a kommunisták előretörését hozták, akárcsak Magyarországon. Az elemzésben szereplő országok közül a legtöbben az 1940-es években csak két választásra került sor (3 országban

egyszer, 4-ben kétszer, 2-ben pedig háromszor választottak), így a visszarendeződés hatása elvileg még nem érződhet az adatokon. Mindezek alapján arra következtethetünk, hogy a modernizáció Magyarországon ismét más irányt vett, mint az összehasonlítás alapjául szolgáló nyugat-európai országok.

30. táblázat: Modernizációs változók országoként 1940-1949* (%)

	DK	DE	IT	NL	NO	UK	FR	AT	FI	átlag	HU
<i>alapfokú végzettség</i>	55,9	36,6	7,9	12,0	34,7	40,8	n.a.	49,7	21,3	33,0	22,0
<i>felsőfokú végzettség</i>	22,5	51,5	76,9	48,0	22,0	48,5	39,4	35,5	30,0	40,5	34,7
<i>vezető párttiszttség</i>	48,6	27,2	72,5	47,0	42,7	n.a.	n.a.	0,0	27,0	39,1	27,4
<i>női képviselő</i>	5,2	8,1	5,5	4,0	4,7	3,7	9,1	5,2	10,3	6,4	3,3
<i>arisztokrata</i>	n.a.	2,8	0,0	3,5	n.a.	8,4	3,1	0,0	0,5	2,2	0,3
<i>pártalkalmazott</i>	13,1	14,0	17,2	20,5	8,7	n.a.	n.a.	7,0	16,0	13,7	31,9
<i>állami alkalmazott</i>	49,4	39,4	25,7	35,5	29,3	20,2	26,8	13,3	22,3	30,1	11,6
<i>Ügyvéd</i>	3,8	7,9	30,1	11,5	4,0	14,5	15,3	3,3	2,5	10,5	4,5
<i>mezőgazdasági háttér</i>	26,4	7,9	2,9	3,5	25,3	1,8	14,6	17,9	34,7	16,2	18,1
<i>Munkás</i>	2,7	3,6	1,3	1,5	11,3	27,7	12,8	26,4	8,0	9,6	21,0

*Dánia az egyetlen ország, ahol a második világháború alatt is tartottak választásokat, az összes többi ország esetében csak az 1940-es évek második felében került erre sor

Az 30. táblázat országoként mutatja be az egyes változókat annak érdekében, hogy megállapíthassuk, hasonlít-e Magyarország parlamenti elitje valamely konkrét nyugat-európai országéhoz. Meg kell jegyezni, hogy Spanyolország és Portugália hiányzik ebből a táblázatból, mivel ebben az időszakban, ezen országokban autoriter berendezkedés volt, és nem ülésezett szabadon választott parlament.

A korábbi korszakokban Magyarország legtöbb változóban a mediterrán térséghez hasonlított, bár a hasonlóság soha nem terjedt ki az összes változóra. A második világháború utáni években Spanyolország és Portugália kiesik az összehasonlításból, kizárólag Olaszország marad. Egyértelmű azonban, hogy a hasonlatosság egyetlen változó kivételével megszűnt, csak az arisztokrácia szerepét tekintve mutat közösséget a két ország. Sokkal több változó van, amiben hazánk Finnországra vagy – kisebb mértékben – Ausztriára emlékeztet, bár korábban erre nemigen volt példa. Az északi országban hasonló a képviselők képzettsége, az arisztokraták, az ügyvédek és a vezető párttisztiséget betöltők alacsony aránya. Jelentős különbség mutatkozik azonban a földművesek és a

munkások jelenlétében, a pártfunkcionáriusok, az állami alkalmazottak, és leginkább a női képviselők arányában. Ausztria a főnemesség, az ügyvédek és az állami alkalmazottak alacsony arányában mutat közösséget Magyarországgal valamint a munkásság nagyarányú képviseletében. A változók nagy többségében egyetlen ország sem mutat Magyarországhoz hasonló mintát, főként nem a korszak leglényegesebb öt változója – képzettség, vezető párttisztviselés, pártalkalmazott, állami alkalmazott, munkás – tekintetében.

3.4.5 A demokratikus intermezzo modernizációs ugrása

Magyarország a második világháború után teljes rendszerváltást hajtott végre a politika minden területén, beleértve a parlamentet is. Ennek következtében csekély személyi és pártkontinuitás volt csak tapasztalható, az is egyértelműen a Horthy-rendszer két jelentős ellenzéki pártjához – a Független Kisgazdapárthoz és a (Magyarországi) Szociáldemokrata Párthoz – köthető.

A korszak a nyugat-európai típusú modernizáció szempontjából jelentős ugrásnak tekinthető, bár a lényeges változók többsége szempontjából Magyarország nem került közelebb a nyugati átlaghoz. A demokratizáció, a detatizáció és a pártosodás szempontjából egyértelműen meghaladta a nyugat-európai mércét. A korábbi lemaradás helyett hirtelen a túlteljesítés állapotába került a korábbi rendszerrel való radikális szakítás során. Ehhez hozzátartozik az is, hogy a korábbi illegalitásából kitörő kommunista párt igen jelentős képviselethez jutott a választások révén. Ilyen mértékű szerepet a kommunisták Nyugat-Európa országai közül csak Olaszországban, Franciaországban és Finnországban játszottak. A második világháború utáni első két magyar parlamentben a polgári pártok szinte meg sem jelentek, ellentétben a nyugati törvényhozásokkal.

A modernizációs ugrás egyik fő oka tehát az lehetett, hogy a magyar politika történelmi fejlődése során ekkor került sor először valódi demokratikus választásokra, és ekkor kaptak először esélyt az alsóbb társadalmi rétegeket képviselő pártok a *fair* megméréstetésre. A pártszervezés is csak néhány héttel

vagy hónappal a választások előtt kezdődhetett el, tulajdonképpen háborús körülmények között.

Természetesen szerepe volt a rendhagyó modernizációban a nemzetközi politikának is, hiszen a szovjet hadsereg által uralt Szövetséges Ellenőrző Bizottság komoly politikai befolyással rendelkezett, és hatalmát nem félt érvényesíteni. Ennek hatása ugyan a választási eredményekben közvetlenül nem jelent meg, áttételesen mégis befolyásolhatta a parlament összetételét. Hiszen 1947 nyarára Bulgáriában, Romániában és Lengyelországban már lezajlott a kommunista hatalomátvétel és nyilvánvalóvá vált, hogy Magyarország is ebbe az irányba tart (Rainer [2003] p. 366).

A szovjetek által támogatott kommunisták hatalomátvétele, és ezzel a demokratikus parlamentarizmus megszűnése az 1949-es választások után megfosztotta az országot – többek között – a modernizáció konszolidációjának lehetőségétől. Ezért nem tudhatjuk, hogyan alakult volna a magyar parlamenti elit modernizációja a következő 40 év során: a radikális váltást konszolidáció követte-e volna, amely során Magyarország betagozódott volna a nyugat-európai demokráciák által kialakított mintába, esetleg a második világháború utáni három választás által kijelölt sajátos fejlődési úton ment volna tovább.

3.5 *A rendszerváltás*

3.5.1 *Az Országgyűlés szerepe a rendszerváltásig*

A demokratikus parlamentarizmus előző fejezetben bemutatott fokozatos szétverése után négy évtizednyi egypártrendszer következett Magyarországon, amelyben ugyan létezett az Országgyűlés, valódi funkcióit azonban nem töltötte be. A törvényhozás nagyrészt az Elnöki Tanács által hozott Törvényerejű Rendeletek (TVR) útján zajlott, a parlament 1949 és 1988 között összesen 253 törvényt fogadott el, miközben 1335 TVR született (Hankiss [1989] pp. 38–39). A

kormány ellenőrzését a Párt által jóváhagyott képviselők nem tudták és nem is akarták elvégezni. Idejük sem igen volt rá, hiszen a Ház csupán évi 6–10 napot ülésezett (Hankiss [1989] pp. 109–110), amikor is a kormány által előterjesztett törvénytervezeteket kellett megszavazniuk. A képviselők kiválasztása sem a választókon múlt, hiszen 1985-ig csak a Párt által kiválasztott vagy jóváhagyott jelöltre lehetett voksolni. A választási rendszer 1967-ben megváltozott ugyan, de az egyéni körzetek és a többes jelölés lehetőségének bevezetése ellenére a parlament összetétele ezután is kizárólag a kiválasztók, azaz a pártszervezet döntését tükrözte, amely politikai és ideológiai preferenciák szerint alakult. A munkásszármazású képviselők aránya általában 43–44% körül mozgott (1971-es 38,9% volt a minimum és 1958-as 50% a maximum), a parasztoké 20% körül, bár folyamatosan csökkent (1953-ban 30,2%-on tetőzött, és 1980-ban érte el a minimumot 13,1%-kal). A parasztság szerepének csökkenésével a pártpolitikusok aránya a kezdeti 22,9%-ról 41,5%-ra emelkedett 1975-re. Az alkalmazottak aránya a törvényhozásban folyamatosan alacsony, általában 5% alatti volt (Ilonszki [2000a] p. 216). Meghatározott kvótájuk volt a nőknek, a fiataloknak és a párttagoknak is. A cserélődés a házon belül általában valamivel egyharmad felett mozgott, ami alól az első két választás (1949 és 1953) valamint a rendszer utolsó, 1985-ös választása jelentett kivételt, amelyeken a képviselők több mint fele újonnan érkezett.

A rendszer válságának utolsó stádiumában, 1985-ben új választási törvény [1983. évi III. tv.] alapján kerül sor a választásokra. Ez az új törvény kötelezővé tette minden egyéni körzetben a többes jelölést, ez azonban nem jelentett valódi alternatívát, hiszen a minden jelöltnek el kellett fogadnia a Hazafias Népfront programját. Ugyanakkor a jelöltlista kialakításában a helyi párt- és közigazgatási szervek különböző demobilizációs taktikákkal erősen korlátozták a társadalmi részvételt (Hankiss [1989] pp. 109–110, 372–374). Mindezek ellenére kiderül a rendszer támogatottságának csökkenése, ugyanis a jelölőgyűléseken több helyen spontán jelölteket állítottak, és 40–50 ilyen jelöltet meg is választottak (Hankiss [1989] p. 113). Ennek következtében a képviselők 63%-a cserélődött le, a kiesők között volt a régi gárda néhány keményvonalas tagja is (Ilonszki [2000a] p. 218). Az 1985–1990-es ciklusban a parlament szerepe felértékelődött, már évi 40–50

napot ülésezett, sor kerülhetett egyéni indítványok megvitatására, bevezették a parlamenti kérdések intézményét. Nőtt az interpellációk száma is, sőt olyan eset is előfordult, hogy a Ház nem fogadta el a miniszter interpellációra adott válaszát (Hankiss [1989] p. 104). 1987 decemberétől az Országgyűlés visszavette a Népköztársaság Elnöki Tanácsa jogkörét ezzel visszaszorítva a rendeleti kormányzást. A ciklus során a parlament a politikai alternatívák nyilvános megvitatásának terepévé vált, és ezt 1987-től a televízióban az állampolgárok is nyomon követhették (Ilonszki [2000a] p. 218). A ciklus folyamán megrendezett időközi választásokon már a rendszert nyíltan bíráló ellenzék is bekerülhetett a parlamentbe, ahol 1988-tól frakciók is alakultak (Hubai [é.n.]). Ez az Országgyűlés volt az, amelyik megszavazta a rendszerváltáshoz szükséges, a Nemzeti Kerekasztal által megfogalmazott, sarkalatos törvényeket, és amelyek határoz a „négyigenes” népszavazás kérdéseiről (Jónás [1990] pp. 113-114).

3.5.2 Szabadon választott parlamentek 1990-2006

A tárgyalásos és békés rendszerváltás után az első szabad és demokratikus választásra 1990 tavaszán került sor. A legtöbb rendszerváltó országgal (pl. Lengyelország, Románia, Litvánia) ellentétben Magyarországon nem a korábbi ellenzékiek által alapított egységes szervezet indult az állampárt vagy annak utódpartja ellenében, hanem az ellenzék ideológiai alapon tagozódott pártjai versengtek a hataloméért. Ennek következtében hamar kialakult egy nyugati mintát követő pártrendszer, amely máig stabilan fennáll. A választásokon induló több tucat párt közül ugyanis csak hat volt képes átlépni az akkor 4%-os parlamenti küszöböt. Ezekhez a pártokhoz a későbbiekben csupán egy – az MDF-ből kivált MIÉP – volt képes csatlakozni, azonban az is hamar kiesett a parlamenti pártok sorából.

A magyar pártrendszer meglehetősen stabil, általánosságban nem jellemző rá az a hektikusság, ami sok kelet-közép-európai friss demokráciában, elsősorban Lengyelországban, megfigyelhető. A két nagy rendszerváltó párt, az MDF és az SZDSZ ugyan időközben jelentősen összezsugorodott, de még 2006-ban is

önállóan sikerült bekerülniük az Országgyűlésbe. Az 1994-es és 1998-as választások következtében létrejött a magyar politika két nagy blokkja: az MSZP és az SZDSZ alkotta baloldal és az 1998. óta Fidesz vezette jobboldal, amelybe beletartozik az MDF, a KDNP és – 2002-ig – az FKgP. Országos választási szövetségek eddig csak a jobboldalon jöttek létre: a Fidesz 2002-ben az MDF-fel, 2006-ban pedig a KDNP-vel indított közös listát. Egyéni jelöltek esetében sokkal többféle együttműködés jött létre, főként a második fordulóban.

A választói akarat kezdeti kilengései után a pártarányok viszonylagos stabilitást mutatnak, az MSZP 1994-es földcsuszamlásszerű győzelme, majd a Fidesz négy évvel későbbi jelentős előretörése után e két párt között a különbség – főként a listás szavazatokat nézve – stabilan kicsi [ld. 31. táblázat]. Az MDF és az SZDSZ pedig 1998 óta folyamatosan kis pártként van jelen a parlamentben, az utóbbi általában csak néhány tized százalékponttal lépve át a küszöböt (az MDF 1998-ban csak egyéni mandátumokat szerzett, 2002-ben a Fidesszel közös listán indult). A KDNP 1998-as kiesése a parlamenti pártok közül – többek között a pártszakadások és az elnöki tisztért folyó perek miatt – véglegesnek tűnt, 2006-ban azonban a Fidesszel közös listán 23 képviselőt tudott a parlamentbe juttatni, ami története legjobb szereplése volt. A Független Kisgazdapárt is több szakadáson esett át; először 1993-ban lépett ki a frakcióból a képviselők többsége, megalapítva az Egységes Kisgazdapártot, majd második kormányzati ciklusuk végén, 2001-ben lépett át több képviselője a Fideszbe, ami a párt teljes szétesését eredményezte. A parlamenti pártok száma a rendszerváltás után négy és hat között mozgott, az effektív pártszám³ viszont az első ciklus 3,79-es értékéről 2006-ra 2,61-re esett vissza. A nagy pártok tehát jelentős erőfölénybe kerültek, míg a kicsik parlamentbe való bejutása is kétséges.

A pártok ugyan nem cserélődtek a parlamentben, azonban többüknek megváltozott az elhelyezkedése az ideológiai mezőben. Az SZDSZ és a Fidesz is radikális liberális pártként indult, erős antikommunista retorikával. A szabaddemokraták azonban az első ciklus jobboldali többségével szemben egyre

³ Effektív pártszám = $1/\sum p_i^2$, ahol a p az i -edik párt mandátumarány. Az effektív pártszám azt mutatja meg, hogy az adott pártrendszerben hány egyforma nagyságú párt lenne olyan hatással a pártrendszer fragmentációjára, mint a tényleges, különböző nagyságú pártok

inkább balra tolódtak, majd az 1994-es választások után koalícióra léptek az MSZP-vel, majd 2002-ben és 2006-ban is megújították a koalíciót. Az utódparttal való „lepaktálás” és a kezdeti ideológiai alap módosulása miatt azonban több vezető politikus is elhagyta a pártot 1994-ben, majd 2002 után. A Fidesz az MDF-kormány népszerűségének nagyarányú visszaesése és a pártszakadás (a későbbi MIÉP tagjainak kiválása) után a jobboldalon megüresedett helyet vette át, és vált 1998-as választási győzelme után a jobboldal vezető erejévé, a teljes jobboldal párton belüli integrálására tett kísérlete azonban nem volt sikeres. Az MDF a korszak elején egy igen heterogén pártként lépett a politikai porondra, soraiban liberális-konzervatívok, konzervatívok, nemzeti-radikálisok és plebejus-radikálisok egyaránt előfordultak. Először a nemzeti-radikális szárny vált ki a pártból MIÉP néven (1998-ban önállóan mandátumhoz jutva), majd a következő ciklus során újabb szakadás során az MDNP hagyta el a pártot (ők azóta nem kerültek be az Országgyűlésbe). Az MDF 1998-ban csak egyéni jelölteket juttatott a törvényhozásba, 2002-ben pedig a Fidesszel közös listán került a parlamentbe, azonban a ciklus folyamán egyre inkább a politikai közép felé orientálódott, és feladta a legnagyobb jobboldali párttal alkotott szövetséget, és néhány esetben a baloldali kormánnyal való együttműködésre is hajlandó volt.

31. táblázat: Választási eredmények 1990-2006

	1990		1994		1998		2002		2006	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
<i>MDF</i>	164	42,5	38	9,8	17	4,4	24	6,2	11	2,9
<i>SZDSZ</i>	92	23,8	69	17,8	24	6,2	20	5,2	20	5,1
<i>Fidesz</i>	21	5,4	20	5,1	148	38,3	164	42,5	141	36,4
<i>MSZP</i>	33	8,5	209	54,1	134	34,7	178	46,1	190	49,3
<i>FKgP</i>	44	11,4	26	6,7	48	12,4	-	-	-	-
<i>KDNP</i>	21	5,4	22	5,7	-	-	-	-	23	6,0
<i>MIÉP</i>	-	-	-	-	14	3,6	-	-	-	-
<i>Egyéb</i>	11	2,8	1	0,2	1	0,2	-	-	1	0,2
<i>Összesen</i>	386	100	386	100	386	100	386	100	386	100
<i>Effektív pártszám*</i>	3,79		2,9		3,45		2,5		2,61	

Forrás: Országos Választási Iroda, Parlamenti Információs Rendszer

*saját számítás

A választási rendszer lényegében 1990 óta változatlan, az egyetlen olyan változás, amely befolyásolhatta a törvényhozás összetételét, a parlamentbe jutási

küszöb megemelése 4-ről 5%-ra. Magyarországon német mintájú vegyes választási rendszer kialakítása mellett döntött a Nemzeti Kerekasztal, melynek keretében 176 egyéni választókerületből és 20 területi listáról, valamint egy országos kompenzációs listáról nyerhetnek mandátumokat a pártok. Az egyéni választókerületben a választás kétfordulós, az elsőben abszolút, a másodikban relatív többség szükséges a mandátumszerzéshez. A 20 területi listán maximum 152 mandátum szerezhető, az erről – elégséges szavazatszám híján – ki nem osztott mandátumok hozzáadódnak ahhoz az 58-hoz, amit az országos listáról lehet megszerezni a területi listáról és az egyéni választókerületekből hozott – mandátumra máshol nem váltott – maradék- és töredékszavazatok alapján [1989. évi XXXIV. tv.]. „A Magyar Köztársaság területén lakóhellyel rendelkező minden nagykorú magyar állampolgárt megillet az a jog, hogy az országgyűlési képviselők választásán választó és választható legyen” [A Magyar Köztársaság Alkotmánya, 1949. évi XX. tv. §70.], aki nem áll gondnokság alatt, nem tölti szabadságvesztését vagy kényszergyógykezelését, és nincs jogerősen eltiltva a közügyektől. Ezen választási törvény alapján a lakosság közel 80%-át illeti meg az aktív és a passzív választójog [ld. 3. számú táblázat].

3.5.3 A parlamenti elit konszolidációja

Több mint másfél évtized telt el azóta, hogy a magyar rendszerváltás hivatalossá vált a köztársaság 1989. október 23-i kikiáltásával, és amióta az első szabad és demokratikus választásokat 1990. március 25-én és április 8-án megtartották. Jóllehet az új politikai elit kialakulása már néhány évvel a rendszerváltás előtt elkezdődött, de azok az ellenzéki csoportok és az MSZMP-n belüli reformtömörülések, amelyek a jelentősebb változások előtt jöttek létre, még aránylag kicsik voltak; a mai politikai elit nagy többsége nem sokkal a szabad választásokat megelőzően vagy már a rendszerváltás után lépett be a nagypolitikába.

Arra a kérdésre, hogy vajon ez az időszak elég hosszú-e egy stabil demokrácia kialakulásához, ellentmondó válaszok léteznek. Egyrésztől Robert

Dahl ([1989] pp. 312–315.) szerint egy rendszer „fiatal” vagy instabil demokrácia az első 20 évében, Arend Lijphart ([1984] p. 38.) szerint az első 30 vagy 35 évében. Másrészt viszont Magyarország már az 1990-es években teljesítette a koppenhágai demokrácia-kritériumokat és 2004. május 1-jén csatlakozott az Európai Unióhoz, azaz a stabil és megállapodott demokratikus országokhoz sorolható. Az EU-tagság pedig elvileg további stabilizációt hoz. Az Európai Bizottság értékelésével a magyar demokrácia állapotáról olyan szervezetek is egyetértenek, mint például a Freedomhouse [2003-2007] vagy az Economist Intelligence Unit (Kekic [2007] p. 3).

Függetlenül attól, hogy melyik véleményt osztjuk, a rendszerváltás óta eltelt meglehetősen hosszú időszak után jogos feltenni a kérdést, vajon konszolidálódott-e a parlamenti elit. Először is a parlamenti elit kontextusát tekintve: meg kell vizsgálni a magyar parlament intézményeit és a pártrendszert. Az 1989/1990-es nagy intézményi reformot 1994-ben jelentős változás követte a Házaszályban, azóta azonban csak kisebb módosítások történtek, így kijelenthetjük, hogy az intézmények stabilizálódtak. A pártrendszer ugyan átesett néhány változáson 1990 óta, de más kelet-közép-európai országokhoz hasonlítva a kezdetektől fogva stabilnak tekinthető (Ágh [1998]). A harmadik törvényhozási ciklus végére két és fél pártrendszer fejlődött ki, és semmi nem mutatja, hogy ebben változás lenne várható, hiszen a 2006-os ciklus során bejutott harmadik kis párt sem befolyásolja lényegesen az effektív pártszámot.

32. táblázat: Újraválasztási arány ciklusonként és pártonként 1990-2006 (%)

	1990	1994	1998	2002	2006
<i>MDF</i>	3,6%*	67,6%	47,1%	62,5%	54,5%
<i>SZDSZ</i>	1,1%	76,5%	87,5%	85,0%	75,0%
<i>Fidesz(-MPP)</i>	0,0%	70,0%	20,2%	79,2%	68,8%
<i>MSZP</i>	18,2%	14,9%	82,8%	50,5%	73,5%
<i>FKgP</i>	0,0%	26,9%	35,5%	-	-
<i>KDNP</i>	0,0%	43,5%	-	-	73,9%
<i>MIÉP</i>	-	-	7,1%	-	-
<i>egyéb</i>	12,5%	33,3%	0%	-	0%
<i>Összesen</i>	3,6%	36,4%	48,6%	65,2%	70,9%

*általános választásokon bekerültek arányában, az előző parlamenti ciklusban szereplők

Az újraválasztási ráta folyamatosan növekedett a rendszeralapító választás óta (az első demokratikus törvényhozási ciklust követő első választásokon 1994-ben a ráta 36% volt, a jelen időszakra 70,9% [a részleteket ld. 32. táblázatban]). A fejlett demokráciákban szokásos szintet (60-70%) a negyedik ciklusra érte el [ld. 33. táblázat], majd az ötödikben még egy kicsit emelkedett. Ennek egyik oka a pártrendszer megszilárdulása, és azon belül is a vezető politikusok változatlansága.

33. táblázat: Új képviselők aránya országonként az 1990-es évektől*

	DK	DE	IT	NL	NO	UK	FR	ES	AT₁	PT	FI	átla g	HU₂	HU₃
%	28, 0	32, 7	50, 2	35, 3	25, 5	21, 2	40, 8	39, 3	43, 2	45, 9	31, 5	35,8	31, 1	27, 7

* általában a 2000-es évek első választásáig

¹ az 1994-1998-as ciklusig

² 2002-2006-os ciklus

³ 2006-2010-es ciklus

Az első ponttal részleges összhangban, a képviselőkénti átlagos megválasztások száma folyamatosan növekedett a vizsgált időszakban [ld. 34. táblázat]. Ez azt jelenti, hogy az újraválasztás nem egy, hanem akár két-három (néhány esetben négy) megelőző képviselői ciklust is jelenthet [ld. 35. táblázat]. A 2006-os választások után már jellemzőbb az a politikus, aki harmadik vagy negyedik ciklusát kezdi, mit az, aki csak a másodikat.

34. táblázat: Megválasztások átlagos száma pártonként és ciklusonként

	1990	1994	1998	2002	2006
<i>MDF</i>	1,04	1,70	1,76	2,21	2,55
<i>SZDSZ</i>	1,01	1,78	2,63	3,35	3,45
<i>Fidesz(-MPP)</i>	1,00	1,70	1,35	2,09	2,43
<i>MSZP</i>	1,18	1,17	2,01	2,10	2,55
<i>FKgP</i>	1,00	1,27	1,42	-	-
<i>KDNP</i>	1,00	1,43	-	-	2,52
<i>MIÉP</i>	-	-	1,36	-	-
<i>egyéb</i>	1,13	2,00	2,00	-	1,00
Összesen	1,05	1,38	1,69	2,16	2,55

35. táblázat: Megválasztások számának megoszlása ciklusonként (%)

	egyszer	kettő-három	négy-öt
1990	96,4	3,6	0,0
1994	63,5	36,5	0,0
1998	48,7	50,5	0,8
2002	31,1	55,4	13,5
2006	27,7	47,7	24,6

A ciklus során lemondó parlamenti képviselők száma a harmadik ciklusig csökkent (az 1990-94-es időszak 20-ról 16-ra a 1994-98-as, és 4-re a 1998-2002-es időszakban), de a 2002-2006-os ciklus során ismét emelkedett. A 2002-2006 ciklusban 23 képviselő mondott le, ebből 12 EP-képviselő lett, 1 Európai Biztos, 5 képviselő pedig összeférhetetlen állami vagy üzleti pozíció választása miatt mondott le, a reális szám tehát erre a ciklusra nézve valójában 10. A 2006-os választások óta 9 képviselő hagyta el a Házat (2008. januárig), két képviselő elhunyt, 7 pedig lemondott (köztük Demszky Gábor, aki már negyedik alkalommal mond le mandátumáról főpolgármesterré választását követően).

36. táblázat: Képviselők az államszocialista időszakban vagy azt megelőzően

	1990		1994		1998		2002		2006	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
<i>MDF</i>	8	4,9	1	2,6	0	0	0	0	0	0
<i>SZDSZ</i>	2	2,2	1	1,4	0	0	0	0	0	0
<i>Fidesz(-MPP)</i>	0	0	0	0	2	1,4	2	1,2	1	0,7
<i>MSZP</i>	7	21,2	13	6,2	8	6,0	3	1,7	1	0,5
<i>FKgP</i>	5	11,4	0	26	0	0	-	-	-	-
<i>KDNP</i>	1	4,8	2	9,1	0	-	-	-	0	0
<i>MIÉP</i>	-	-	-	-	0	0	-	-	-	-
<i>egyéb</i>	1	11,1	0	0	0	0	-	-	0	0
Összesen	24	6,2	17	4,4	10	2,6	5	1,3	2	0,5

Azon képviselők száma, akik 1990. előtt is a parlament tagjai voltak – akik tapasztalataikat rendkívül eltérő típusú törvényhozásokban szerezték (az államszocialista rendszer során, vagy azt megelőzően), és akik közül sokan teljesen eltérő módon képzelték el a demokratikus törvényhozás működését –

folyamatosan csökkent [ld. 36. táblázat]. 2006-ban már csak Filló Pál szocialista és Horváth János fideszes képviselők maradtak, előbbi az 1985-1990-es ciklusban szolgált, utóbbi pedig az 1945-1947-esben. Itt meg kell jegyezni, hogy a rendszerváltás utáni parlamentek legtöbb képviselője, aki az államszocialista rendszerben is szolgált, csak az utolsó (1985–1990) ciklusban került megválasztásra, néhányuk már mint ellenzéki politikus.

Az ugyanazon egyéni választókerületből vagy ugyanazon megyei pártlistáról történő újraválasztás aránya emelkedett. Az 1994-ben újraválasztott képviselők 55,3%-a volt olyan, aki korábban is ugyanabban a körzetben indult; ez az arány 85,1%-ra emelkedett 2002-ben. Ez az arány, ha az összes képviselőre vetítjük a második választások 19,6%-áról a negyedik voksolásra 58,1%-ra nőtt [ld. 37. táblázat]. Ez a pártok jelöltállítási stratégiájában történt stabilizációt jelzi, és kölcsönös korrelációban van az újraválasztási arányokkal.

37. táblázat: Azonos választókerületben vagy megyei listán újraválasztott képviselők (az egyéni választókerületben vagy megyei listán megválasztott képviselők százalékában)

	1994		1998		2002	
	Összes képviselő	Újra-választottak	Összes képviselő	Újra-választottak	Összes képviselő	Újra-választottak
<i>MDF</i>	32,4%	50,0%	35,3%	71,4%	66,7%	100,0%
<i>SZDSZ</i>	53,0%	71,4%	37,5%	45,0%	50,0%	58,8%
<i>Fidesz(-MPP)</i>	35,0%	46,2%	11,5%	50,0%	73,2%	93,4%
<i>MSZP</i>	5,8%	36,4%	69,4%	85,3%	43,8%	78,4%
<i>FKgP</i>	7,7%	33,3%	18,8%	53,3%	-	-
<i>KDNP</i>	26,1%	50,0%	-	-	-	-
<i>MIÉP</i>	-	-	0,0%	0,0%	-	-
<i>egyéb</i>	33,3%	100%	100%	0,0%	-	-
Összesen	19,6%	55,3%	34,9%	71,9%	58,1%	85,1%

A legtöbb képviselő a magyar választási rendszer adta mindhárom lehetőséget felhasználja, hogy bejusson a parlamentbe, az elemzés azonban csak azt képes vizsgálni, hogy mely módon sikerült a képviselőnek elnyerni a mandátumát. Ahhoz, hogy valakit ugyanazon egyéni választókerületben vagy ugyanazon megyei listán időről időre újraválasszanak, helyi beágyazottság szükséges, valamint a pártok jelöltállítási rendszerének stabilizációja. Így a 37. táblázatban található magas százalékokat azon képviselőkől kalkuláltam, akiket

egyéni választókerületben vagy megyei listákon választottak meg. Ugyanezen számítás kizárólag az egyéni választókerületekre vonatkozóan 2002-ben 72% és 93% lenne. Ezek a számok azt mutatják, hogy a jelöltséget nem *ad hoc* döntik el, és a rendszer stabilizálódott.

38. táblázat: Ciklus alatti pártváltók

eredeti párt	célpárt	1990-1994	1994-1998	1998-2002	2002-2006	összesen
Liberális	konzervatív	5	0	0	0	5
Liberális	liberális	1	0	0	0	1
jobboldali	szocialista	0	0	1	0	1
jobboldali	jobboldali	53	27	4	8	92
jobboldali	független	23	17	19	11	70
Liberális	független	5	4	1	0	10
szocialista	független	2	1	0	0	3
független	liberális	1	0	0	0	1
független	szocialista	1	0	0	0	1
jobboldali	új párt*	49	14	0	0	63
Összesen		91	49	25	19	184
Kormány	kormány	38	0	2	0	40
Kormány	ellenzék	15	0	2	0	17
Kormány	független	23	5	17	0	45
Ellenzék	kormány	5	0	1	0	6
Ellenzék	ellenzék	1	27	0	8	28
Ellenzék	független	7	17	3	11	29
független	kormány	1	0	0	0	1
független	ellenzék	1	0	0	0	1
kormányba		6	0	1	0	7
kormányból		38	5	19	0	62
Párt	létező párt	10	13	5	8	36
Párt	új párt	49	14	0	0	63
Párt	független	30	22	20	11	83
Független	létező párt	2	0	0	0	2

Forrás: Villám-Samu [2003], Parlamenti Információs Rendszer

* a konzervatívból konzervatívba rubrikába is beszámítva

liberális pártok: SZDSZ, Fidesz 1993-ig

konzervatív pártok: MDF, Fidesz(-MPP/MPSZ) 1993-tól, KDNP, FKgP, MIÉP

Szocialista pártok: MSZP

Új pártok: MIÉP 1993-ban az MDF-ből, EKgP 1992-ben az FKgP-ből, MDNP 1996-ban az MDF-ből

kormánypártok: 1990–1994: MDF-KDNP-FKgP (később az EKgP az FKgP helyett),

1994–1998 és 2002–2006: MSZP–SZDSZ, 1998–2002: Fidesz–FKgP–MDF

Csökken az azon képviselők száma, akik a parlamenti időszak alatt pártot,

illetve frakciót váltanak. Az első ciklusban 91 képviselő hagyta el pártját és lépett át egy másikba, a másodikban 49, a harmadikban 25, 2002 és 2006 között pedig csak 19, és a jelen ciklusban még nem történt ilyen jellegű változás a frakciók összetételében⁴ [ld. 38. táblázat]. Ennek az az egyik oka, hogy a pártrendszer stabilizálódott, és a Fidesz időlegesen befejezte a jobboldali pártok bekebelezését. Jól látható, hogy korábban a jobboldalon zajlott le a pártváltások túlnyomó többsége, ami a második parlamenti ciklus végétől kezdve leginkább a Fideszbe való átlépést és a pártszakadásokat jelentette.

A parlamenti elit konszolidációját jelzi az is, hogy a képviselők körén belül kialakult az *alapító atyák* csoportja azon politikusokból, akik a leghosszabb ideje, az első szabad választások óta vannak a parlamentben, és akik a leginkább integrálódtak a politikai osztályba. Ebbe a csoportba a 2006-os választások után már csak 37 képviselő tartozik.

Az 1990-ben megválasztott képviselők egy csoportja akár *túlélőknek* vagy *alapító atyáknak* is nevezhető, ők azok, akiket a szabad és demokratikus választások mindegyikén megválasztottak, tehát jelenleg a 17. évüket töltik az Országgyűlésben. Ők azok, akik az 1990-es rendszerváltás óta megszakítás nélkül részt vesznek a parlamenti politizálásban, akik nem estek ki a parlamentből vagy vonultak ki a politikából, mint annyi társuk. Ezen politikusok nem csupán a legtöbb sikeres választási megmérettetéssel, de a leghosszabb törvényhozáson belüli és kívüli politikai pozíció- és megbízási listával is dicsekedhetnek (Schwarcz [2004] pp. 205–209). E képviselők nemcsak jól integrálódtak a politikai osztályba, és erősen beágyazódtak ez elitbe, de ők alkotják a politikai elit elitjét is. Ezek a képviselők stabilitást biztosítanak a parlamenti munka és a politikai rendszer szintjén egyaránt. A másik oldalról viszont a parlamentnek ez a kemény magja monopolizálni látszik azokat a kulcspozíciókat, ahonnan megakadályozhatják, hogy friss politikai ötletek kerüljenek a porondra. A politikusok általános népszerűtlensége, valamint a pártok és politikai intézmények (különösen a parlament) iránti erős bizalmatlanság talán a politikai elit megújulásra való képtelenségében gyökeredzik. Az emberek vélhetően

⁴ egy személyt abban az esetben is egyszer számítok, ha először (az 1994-es házszabály-módosítás óta kötelezően) független lesz, majd később lép be egy – az eredetitől különböző – pártba.

belefáradtak, hogy ugyanazon politikusok különböző dolgokat ígérnek, és immár az 5. parlamenti időszakban nem teljesítik ígéreteiket (Schwarcz [2004] pp. 213–214).

Ahogy láthattuk, a parlamenti és politikai elit konszolidációjának két oldala van: stabilizálja a demokráciát, de ugyanakkor a demokratikus deficitet is okoz (a gyenge kommunikációt a politikai osztály és az állampolgárok között, részben a bizalmatlanság miatt). A stabilitás – amelyet ebben a régióban oly sokra becsülnek – a változásra való képtelenséggé alakulhat, illetve az új nézetek és emberek mellőzését eredményezheti (Ilonszki [2006]). A magyar Országgyűlés kemény magja próbál minden jelentős posztot és felelősséget magához ragadni, sőt az európai parlamenti mandátumok negyedét is ők szerezték meg. Ez azt jelenti, hogy a legtöbb pártbeli, parlamenti, bizottsági és kormányzati vezető tisztséget ezen kis csoport tagjai töltik be, akik a rendszerváltás ideje óta (vagy akár azt megelőzően) a politikai elithez tartoznak. Ezek a politikusok feladták polgári foglalkozásukat, és nincs hova visszavonulniuk, így a lehető legtovább ragaszkodnak a politikához. Ezek a jelenségek esetleg az eliten belül egy zárt elit kialakulásához vezethetnek, ami így blokkolhatja az elit szerves fejlődését, és akadályozhatja a demokráciát. Másrészt viszont közösségi igény jelentkezik egy professzionális parlamentre, amely jó törvényeket alkot (amelyek működnek és nem igényelnek folytonos módosításokat), és amely hatékonyan ellenőrzi a kormányt. Ezek a funkciók tapasztalt képviselőket igényelnek és elősegítik a demokrácia megerősödését.

3.5.4 Folytonosság a demokratikus intermezzóval, az államszocializmussal és a rendszeralapító választásokkal

A rendszerváltás utáni parlamentekben több olyan képviselő is bekerült, akik az államszocialista rendszerben vagy az előtt is képviselők voltak. Ilyen például Mizsei Béla kigazda képviselő az 1945–1947-es parlament egyik korjegyzője, Kováts László 1946. január 20-tól 1948 novemberéig előbb független kigazdapárti, később demokrata néppárti képviselő, Vörös Vince kigazda

képviselője az Ideiglenes Nemzetgyűlésnek, majd az 1945–1947-es Nemzetgyűlésnek is tagja. Kósa Andrászt kigazda pótképviselőként 1947. szeptember 16-án behívták az országgyűlésbe, 1948 augusztusáig volt a törvényhozó testület tagja. Keresztes Sándor (KDNP) 1947. és 1948. július 7-e között a Demokrata Néppárt képviselője volt. Pintér Józsefet (FKGP) 1949 májusában képviselőnek választották, de lemondott tisztségéről. Ők hatan mandátumot szereztek 1990-ben is. Az 1990–1994-es ciklusban rajtuk kívül még több olyan képviselő is volt (főképp az FKGP soraiban), akik a koalíciós időszak választásain képviselőjelöltek voltak, vagy pótképviselőnek választották meg őket. A jelen Országgyűlés tagja, Horváth János már az 1947–1949-es ciklusban is képviselő volt pártonkívüliként, ma a Fidesz–MPSZ-frakció tagjai. A leghosszabb képviselői pályafutása az 1990 után megválasztott képviselők közül Nyers Rezsőnek volt, aki 1948. április 26-án lett először a parlament tagja; 1953-ig Pest megye képviselője volt, majd 1958 és 1971 között Bács-Kiskun megye, 1971-től pedig tizenkilenc éven át Kecskemét képviselőjeként tevékenykedett. 1990 és 1998 között is mandátumot szerzett, azaz összesen 45 évig volt az Országgyűlés tagja. Filló Pál 2006-ban már hatodik ciklusát kezdte (1985 óta) a Házban, bár az első ciklusba csak időközi választáson került be, azóta viszont egy ciklus kimaradással (1998-ban budapesti listán került be) folyamatosan képviseli a budapesti Erzsébetvárost. Mindezek a képviselők egy másfajta politikai kultúra alapján politizáltak, másképpen zajlott a politikai szocializációjuk, csak kevesen tudtak megmaradni a modern demokratikus parlamentben. Az ő eltűnésük, bár csökkentette a közös parlamenti tapasztalatok mértékét, de helyet adott egy újfajta parlamentarizmus kialakulásának, ezek a politikusok a 90-es évek derekára betöltötték hivatásukat.

Ugyanez igaz a rendszerváltás más fontos szereplőire, akik a 80-as években jelentős szerepet játszottak a rendszerváltásban, de nem voltak alkalmasak a demokratikus parlamenti politizálásra, belefáradtak, kiábrándultak, vagy úgy érezték, hogy az ő idejük lejárt. Az 1990-ben mandátumot szerzett politikusok többsége nem rendelkezett a demokratikus körülmények közötti professzionális politikai munkához szükséges tulajdonságokkal vagy képességekkel. Sokan ezen politikusok közül „véletlenül” lettek képviselők, mivel

az első választások előtt nem volt elég idő a pártok szerves fejlődéséhez, illetve jelölt-toborzásához.

Az 1980-as évek második felében az ellenzék aránylag kis értelmiségi csoportból állt, legtöbbjük Budapesten élt és dolgozott. A pártok 1988–89-es megalakulása után a helyi szervezeteknek nem volt elég idejük kifejlődni az 1990. márciusi választások előtt. Ugyanakkor azonban sok esetben nem bizonyos tulajdonságok hiánya vezetett e képviselők parlamenti politikából, illetve általában véve a politikából történő eltűnéséhez. A másik fő ok az ország jövőjének, az Országgyűlés munkájának, a pártoknak, magának a demokráciának a befolyásolására vonatkozó lehetőségeikkel kapcsolatos kiábrándulás lehetett. Az 1990 óta parlamentben szolgáló képviselők pedig azok a kivételek, akik mára a parlamenti elit kemény magjának részét képezik, amelyről korábban már szó esett.

A párok korábbi időszakokkal való folytonosságát tekintve, eltűnt az Országgyűlésből a legrégebbi, még a Horthy-rendszerben alapított párt, a Független Kisgazdapárt is. A másik történelmi párt, a KDNP, bár 1998-ban kiesett a parlamentből, 2006-ban – a Fidesz-MPSZ választási szövetségeseiként – sikerült oda visszatérnie.

3.5.5 A mai magyar parlamenti elit nemzetközi összehasonlításban

A nemzetközi kutatás [ld. 2.3.1 fejezet] a modernizáció utolsó (az 1960-as évek végétől kezdődő) szakaszára vonatkozóan nem sok jelentős változásról számol be; a hivatásos pártpolitikus modelljének elterjedésével és a nők arányának növekedésével jellemzi azt. Így ezt a két folyamatot vizsgálom meg Magyarországon vonatkozásában is a rendszerváltás utáni időszakban.

39. táblázat: Hivatásos politikusi múlttal rendelkező képviselők aránya az 1990-es évektől*

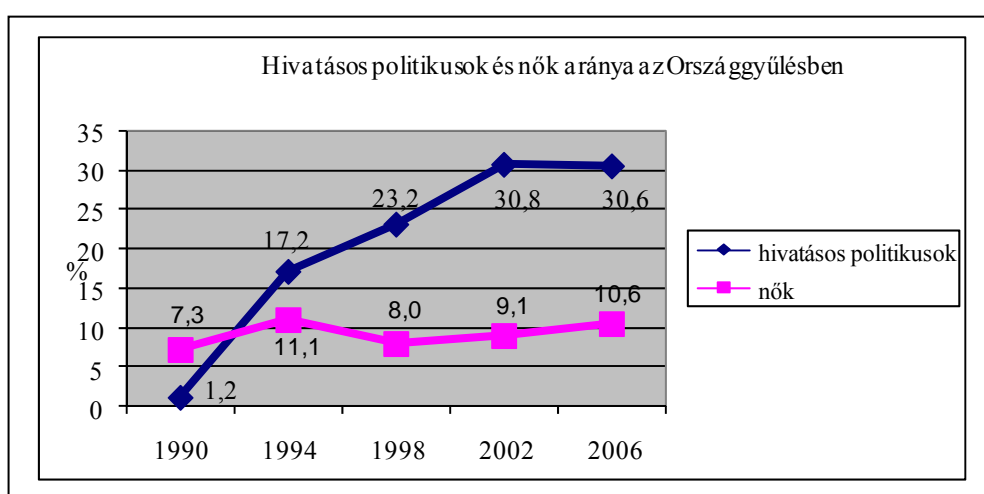
	DK	DE	IT	NL	NO	UK	FR	ES	AT ¹	PT	FI	átlag	HU
%	6,4	15,6	17,6	24,6	8,3	8,9	5,5	10,9	7,1	1,3	12,4	11,4	20,6

* általában a 2000-es évek első választásáig

¹ az 1994–1998-as ciklusig

A hivatásos politikusi múlttal rendelkező képviselők aránya az Országgyűlésben meghaladja az európai átlagot [ld. 39. táblázat], csak Hollandiában található az itthoninál több olyan képviselő, aki első megválasztása előtt is főállású politikus volt. Ez valószínűleg a pártok kizárólagos politikai szerepének és a rekrutációs folyamat centralizáltságának köszönhető. Ebben a tekintetben tehát a mai magyar parlamentek megfelelnek a nyugat-európai fejlődési mintának. Az időbeli trend is igen egyértelmű, folyamatos növekedés látszik 2002-ig, ahol stabilizálódik az arány [ld. 6. ábra].

6. ábra: Hivatásos politikusok és nők aránya az Országgyűlésben 1990-2006

A korszak második jellemzőjével kapcsolatban is egyértelmű a helyzet, mivel ebben a tekintetben hazánk lemaradásban van nemcsak Nyugat-Európaéhoz [ld. 40. táblázat], hanem több közép-európai rendszerváltó országhoz képest is. Az európai átlag ebben a tekintetben 20% fölött van, míg Magyarországon a nők részvétele a parlamenti munkában nem éri el ennek felét sem. Nyugat-Európában csupán két olyan országot találunk, ahol a magyarországihoz hasonlóan kevés női képviselő van: Franciaországot és Olaszországot, de az arány még ott is valamivel magasabb a hazainál. Ugyanakkor nem látható növekedési trend sem; a hullámzások leginkább a kormánypártok politikai beállítódásán múlnak [ld. 6. ábra]. A jobboldali többségű ciklusokban alacsonyabb, a baloldaliakban pedig

magasabb a nők részvétele. Ezt támasztja alá az 7. ábra, amely pártonkénti és politikai oldalankénti bontásban mutatja be a nők arányát az egyes ciklusokban. Ebből látható, hogy a jobboldali pártokban egyetlen ciklusban haladta meg ez az arány a baloldaliakét, 1994-ben, amikor is olyan kis létszámban volt jelen a jobboldal az Országgyűlésben, hogy a főként az MDF soraiban található vezető politikusnők aránya az összarányt is igencsak fölfelé módosította. A későbbiekben pedig főként a két nagy párt közötti különbség érződik, a Fideszben nagyon kevés női politikus található, míg az MSZP-ben viszonylag sok. Megemlítendő, hogy az Európai Parlament magyar delegációjában sokkal magasabb a nők aránya, összesen 38%, a jobboldali képviselők között 23%, a baloldaliaknál pedig 67%. Ez a magas arány talán az EP alacsonyabb politikai presztízse miatt alakulhatott ki, vagy az országimázs javítása miatt küldtek ilyen sok képviselőnőt a pártok.

40. táblázat: Női képviselők aránya országonként az 1990-es évektől*

	DK	DE	IT	NL	NO	UK	FR	ES	AT ¹	PT	FI	átlag	HU ²
%	35,9	28,2	11,6	36,0	36,0	15,0	9,7	22,1	20,8	14,2	36,5	22,4	9,2

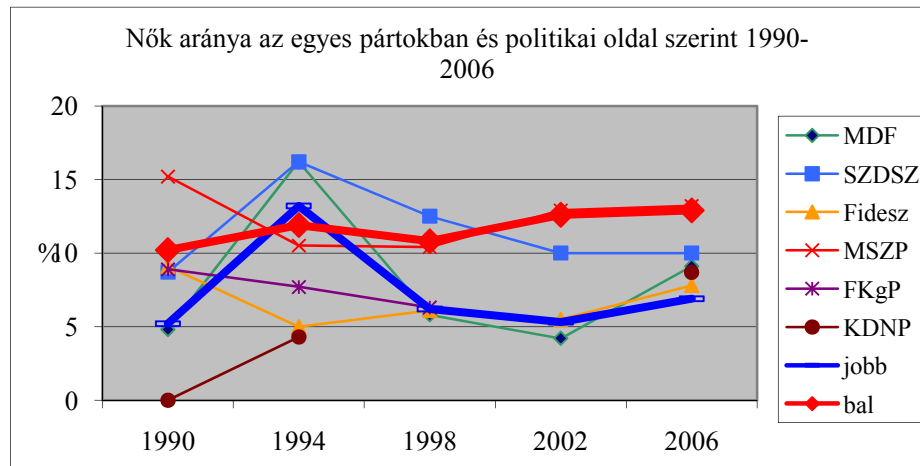
* általában a 2000-es évek első választásáig

¹ az 1994–1998-as ciklusig

² a 2006-os ciklussal

A női képviselet alacsony aránya Magyarországon még a volt szocialista országok viszonylatában is szembeűnő. A XXI. századi választások során az Európai Unióhoz 2004-ben csatlakozott országok mindegyikében magasabb volt a női képviselők aránya (a szlovén 12,2%-tól a litván 22%-ig)(Ilonszki—Várnagy [2007] p. 94, Mansfeldová [2003] p. 49, Manonyte [2003] p. 59). Ezen alacsony arány egyik oka az elit vezérelte rendszerváltás és a magyar politikai elit 1990 utáni viszonylag gyors konszolidációja, amely során kialakult egy – főként férfiakból álló – professzionalizálódott képviselői réteg, amelybe csak az 1994-es választások után került be több (MSZP-s) női képviselő. Ugyanakkor hiányzik a politikai gondolkodásból az egyenlőség és a kisebbségi képviselet gondolata, gyenge a női érdekeket képviselő civil társadalom, és a választók sem tűnnek érzékenyek a női esélyegyenlőség témája iránt (Ilonszki—Várnagy [2007] pp. 105-106).

7. ábra: Nők aránya pártok és politikai oldalak szerint 1990-2006

A két kiemelt változó alapján tehát Magyarország fejlődése az 1990 utáni időszakban sem teljesen felel meg a nyugati mintának, de kiegészítésképpen érdemes lehet még egyéb változókat is összehasonlítani. Ilyen a végzettség foka és iránya, a foglalkozási arányok és az átlagéletkor [ld. 41. táblázat]. Ebből az összehasonlításból azt a következtetést lehet levonni, hogy Magyarországon a parlament társadalmi összetétele meglehetősen hasonlít a nyugat-európai parlamenti elitéhez, bár érzékelhetők eltérések is.

Elsőként a képviselők képzettségét nézve észrevehetjük, hogy a szinte minden időszakban jellemző különbség a rendszerváltás után is visszatér, azaz a magyar képviselők sokkal nagyobb részének van felsőfokú végzettsége, mint a nyugatiaknak. Ehhez hozzátartozik az is, hogy alapfokú végzettséggel rendelkező képviselő alig található az Országgyűlésben. Hasonló arányokat Spanyolországban találhatunk, és Portugáliában valamint Hollandiában van még ilyen kevés csak általános oktatásban részesült képviselő. A képzési területek megoszlásában a legnagyobb eltérés abban mutatkozik, hogy Magyarországon a természettudományos, műszaki és orvosi végzettség jellemzőbb, mint a jogi. Ennek oka talán az államszocializmusban keresendő, mivel a politikailag érzékenyebb szakok kevesebb ellenzékit neveltek ki. Ilyen sorrendet csak Norvégiában és Finnországban láthatunk, az egyes képzési területek arányai azonban ott mások. A jogi végzettség aránya Dániában, a bölcsészeti- és társadalomtudományi Németországban és Hollandiában, a természettudományos,

műszaki és orvosi pedig Franciaországban mutat hasonló arányokat.

41. táblázat: A képviselők összetétele Nyugat-Európában és Magyarországon 1990 után (%)*

	DK	DE	IT	NL	NO	UK	FR	ES	AT ¹	PT	FI	átlag	HU ²
<i>Alapfokú végzettség</i>	18,3	6,4	0,8	0,7	3,4	13,9	5,2	0,5	33,9	0,9	5,9	8,1	0,1
<i>Felsőfokú végzettség</i>	35,3	73,1	68,2	65,3	49,9	73,7	73,4	87,4	44,3	74,4	62,0	63,8	92,3
<i>Jogi végzettség</i>	20,7	27,1	40,4	37,8	7,2	n.a.	35,3	47,2	17,6	34,8	10,8	26,5	22,1
<i>Bölcsészettudomány, társadalomtudomány</i>	61,0	51,3	38,7	53,1	36,2	n.a.	35,3	29,0	21,0	38,6	37,4	41,5	49,4
<i>Természettudomány, műszaki, orvostudomány</i>	15,0	16,9	21,0	12,2	18,2	n.a.	30,9	23,9	6,3	20,3	15,9	18,5	35,8
<i>Tanár**</i>	21,1	15,1	17,9	13,3	17,0	18,6	21,2	26,2	14,5	23,0	12,8	18,4	13,9
<i>Író, újságíró</i>	5,0	3,5	5,4	6,0	1,8	8,8	2,1	1,8	2,2	1,5	10,3	4,5	6,2
<i>Főtisztviselő***</i>	1,4	11,0	5,7	25,3	10,7	4,9	11,2	9,1	1,9	5,0	26,3	9,7	5,9
<i>Állami alkalmazott****</i>	55,7	49,1	31,5	56,0	41,2	25,2	41,1	48,9	14,8	27,0	49,1	41,2	34,0
<i>Katona</i>	1,6	0,6	0,4	0,7	0,0	1,9	0,3	0,0	1,1	0,3	1,0	0,7	0,5
<i>Pap</i>	1,4	1,0	0,0	0,7	2,0	0,4	0,0	0,0	0,0	0,0	0,8	0,6	1,3
<i>Jogász</i>	1,5	10,9	14,9	4,7	0,6	11,8	7,6	20,7	2,7	21,2	5,5	9,7	12,4
<i>Mezőgazdasági</i>	6,9	2,2	0,8	2,0	3,4	8,7	3,0	1,6	7,4	0,0	8,3	4,3	0,4
<i>Munkás</i>	0,4	1,6	2,5	0,0	12,5	9,3	2,3	1,7	19,7	1,3	5,4	4,8	2,7
<i>Menedzser, üzletember</i>	3,0	4,8	7,8	11,3	9,7	25,9	20,2	3,8	21,3	11,5	10,5	10,9	5,2
<i>Átlagéletkor</i>	48,0	48,8	48,8	45,4	46,6	48,7	52,5	46,9	47,3	43,6	47,4	47,9	46,4

* általában a 2000-es évek első választásáig

**a Cube adatok alapján az összehasonlíthatóság érdekében (a Cube adatbázis egyetlen foglalkozás vesz figyelembe egy-egy képviselőnél, míg a Magyar Képviselői Adatbázis többet is)

***magas rangú hivatalnok (pl. államtitkár, miniszter, kormánybiztos, miniszteri biztos, igazgató, kormányzó, állami szerv vezetője, stb.)

****kivételt képez a fenti szabály alól az állami alkalmazottak kategóriája, amely a Cube adatbázisban egy összesítő változó, és más, külön is létező foglalkozási kategóriákat is magába foglal

¹ az 1994–1998-as ciklusig

² a 2002–2006-os ciklusig

A foglalkozási összetétel tekintetében jelentős eltéréseket az állami alkalmazottak, a mezőgazdasági háttérű képviselők, a munkások, a főtisztviselők és az üzletemberek, menedzserek arányaiban tapasztalhatunk. A mezőgazdasági háttér nagyrészt gazdálkodókat jelent, akik még az FKgP parlamenti részvétele mellett sem jelentek meg személyesen a törvényhozásban. A munkások szerepvállalása hasonlóan alacsony, bár valamivel nagyobb arányban képviseltetik magukat a parlamentben. A végzettségi arányokból is látszik, hogy ennek az is

oka lehet, hogy a választók – vagy a kiválasztók – fontos tényezőnek tartják a képviselő iskolázottságát és értelmiségi voltát. Ez következhet abból, hogy a választók nagyobb bizalmat éreznek a „szakértők” iránt, de az értelmiségi háttérű rendszerváltás is lehet az oka. A munkások alacsony arányú részvétele Olaszországra jellemző, a gazdálkodóké pedig a teljes mediterrán térségre. Az állami alkalmazottaknak a nyugatinál alacsonyabb aránya csalóka, hiszen a magyar adat kiszámításánál komoly nehézségek adódtak, mivel az államszocializmusban szinte mindenki állami alkalmazott volt, így ebbe a kategóriába a tanárok, az orvosok, a tisztviselők és a katonák kerültek (mivel nyugaton is nagyjából ezek kerültek e változó alá), így az eltérés oka ebben is keresendő. A főtisztviselők aránya is alacsonyabb a magyar parlamentben, mint a nyugat-európaiakban; ennek oka egyrészt az összeférhetlenség, másrészt a főtisztviselői karrier magasabb elismertsége a politikaihoz képest. Olaszországban és Portugáliában hasonló mértékű a főtisztviselők részvétele, míg Dániában és Ausztriában még alacsonyabb. Az üzletemberek és menedzserek megítélése a magyar társadalomban nem túl pozitív a rendszerváltás után kétes módon meggazdagodott „vállalkozók” miatt, ez okozhatja ezen foglalkozási csoport alacsony arányát a parlamenti elitben. Hasonló arányok Németországban, Dániában és Olaszországban találhatóak. Összességében ezek a különbségek nem tekinthetők jelentősnek, hiszen szinte minden változó tekintetében található olyan nyugat-európai ország, amely jobban eltér az átlagtól, mint Magyarország. Ugyanakkor nem fedezhető fel hasonlóság Magyarország és valamely másik állam vagy régió között a változók többségét tekintve, tehát a magyar parlamenti elit egyedi sajátosságokat mutat.

3.5.6 A rendszerváltás utáni parlamenti elit modernizációja

A rendszerváltás idején a magyar választási rendszert és a hatalommegosztás szerkezetét a német modellhez hasonlóan alakította ki a politikai vezetés. Talán ennek is eredménye, hogy a pártrendszer is a némettel (és osztrákkal) mutat hasonlóságot. 1998-ra kialakult a két nagy, ideológiailag szembenálló párt,

amelyek meghatározzák a politikai életet. A nyugati mintától eltérően azonban a politikai konszolidáció még nem jutott el arra a szintre, hogy felmerülhetne egy esetleges nagykoalíció. Mivel a kis pártok egymással és az egyik nagy párttal való politikai szembenállása is igen erőteljes, 2007-ben nem látszik elképzelhetőnek, hogy országos szinten ezek a pártok az ideológiailag távolabbi nagy pártokkal lépjenek koalícióra. Azaz két politikai blokk alakult ki, amelyek között egyelőre nincs átjárás. A pártrendszer megerősödése és stabilizálódása szinte egyedi a volt szocialista országok között, máshol sokkal mozgalmasabb a politika e szegmense.

A pártrendszer stabilizálódásának komoly hatása volt a parlamenti elit konszolidációjára is, többek között ennek következtében növekedett az újraválasztási arány és a komoly tapasztalattal rendelkező politikusok száma a parlamentben. Ez a stabilizáció azonban talán a 2006-os választások után már elérte azt a szintet, ami már túlzottan megnehezíti a politikai változást, és eltávolítja a politikát a választópolgároktól (Ilonszki [2006]). A Magyarországon tapasztalható politikával és a politikusokkal való nagyfokú elégedetlenség összefüggésben lehet azzal, hogy a politikai vezetőréteg, amely a fontos pozíciók többségét birtokolja, a rendszerváltás óta alig változott. Ebbe a csoportba tartoznak többek között az *alapító atyák*, akiknek igen nagy befolyása van szinte minden politikai döntésre.

Az Országgyűlés összetételét a nyugat-európai modernizáció utolsó szakaszának kiemelt változói – a hivatásos politikai múlttal rendelkező képviselők elterjedése és a nők arányának növekedése – alapján felemás eredményre jutottam. A professzionális politikusok tekintetében a magyar parlamenti elit felülmúlja Nyugat-Európa 11 elemzett országát, a nők politikai szerepvállalása azonban hazánkban lényegesen alacsonyabb a nyugati átlagnál. Az előbbi magyarázata részben a pártrendszer fent vázolt stabilitásának és a rekrutáció pártok általi kisajátításának tudható be. Az utóbbi jelenségnek vannak történelmi és társadalmi okai is, szerepet játszhat az államszocialista parlamentekben mesterségesen magas női részvétel, az elit vezérelt rendszerváltás, a rendszerváltó ellenzéki csoportok nemi összetétele, és az elit gyors konszolidációja, de a patriarchális társadalom is (Ilonszki—Várnagy [2007] pp. 105-106).

A többi vizsgált változó vizsgálatából az derült ki, hogy Magyarország

parlamenti elitje – a korábbi történelmi korszakokkal ellentétben – nem tér el jelentősen nyugat-európai megfelelőitől. Vannak ugyan kisebb-nagyobb eltérések a képzettségbeli és foglalkozási összetételben, azonban ezek nem tendenciózusak.

4 A magyar parlamenti elit modernizációja 1884-2006

Az előző fejezetben hipotéziseim vizsgálatokor az egyes történelmi korszakokban hasonlítottam össze a magyar parlamenti elitet a nyugat-európaiakkal. Ebben a fejezetben a kutatás eredményeinek összegzésére kerül sor, illetve annak értékelésére, hogy a 1.2. alfejezetben felvetett hipotéziseket sikerült-e igazolni az adatbázisok és a szakirodalom segítségével. A hipotézisek vizsgálatának módszereit és azok igazolásához szükséges tényezőket a 1.3. alfejezetben írtam le részletesen.

4.1 Modernizációs lemaradás

Az első hipotézis szerint a **magyar parlamenti elit modernizációja állandó lemaradásban van a nyugat-európaihoz képest**. Az egyes időszakokról szóló fejezetekben megvizsgáltam a képviselők társadalmi összetételét a kiemelt jellemzők alapján, a pártrendszert és a választójogot.

Az elemzésemben felvett első időszakban – ez a nyugat-európai korszakolás szerint a parlamenti elit modernizációjának második korszaka –, a dualista berendezkedés korában a lemaradás a nyugat-európai folyamatoktól minden tényező alapján kimutatható. Az 1848-ban még korszerűnek és kiterjedtnek számító választójog és választási rendszer az 1860–1870-es években már kezdett idejétmúlttá válni a kontinens nyugati felén, a második világháború előtti évekre pedig egyértelműen meghaladottá vált. A magyarországi lakosság csupán 6%-át illette meg választójog, míg Nyugat-Európa legtöbb országában ekkor már a választásra jogosultak aránya kétszerese vagy háromszorosa volt ennek az értéknek, sőt néhány országban már az általános választójogot is bevezették. Ezt a lemaradást az 1920-as általános és titkos választójog alapján rendezett választásokon sikerült behozni, azonban 1922-től ismét cenzusos lett a

választójog, és a körzetek többségében ismét nyíltan folyt a szavazás. Bár 1939-ben ismét titkosan választottak, a census nem szűnt meg, sőt szigorúbb lett. Magyarországon csak a második világháború után vált újra európai színvonalúvá a választójog; ez alapján azonban csak egyszer, 1945-ben szavaztak. Az Ideiglenes Nemzetgyűlés megválasztása – a még folyó háború és a megkezdődő megszállás körülményei között – nem tekinthető valódi szavazásnak; a képviselőket a pártok közös listájáról népgyűléseken választották. 1947-ben pedig a választójogból való tömeges kizárás és a választási csalások miatt már nem teljesültek teljes mértékben a szabad és demokratikus választások kritériumai. Az államszocialista berendezkedés a parlamenti választásokat színjátékká silányította, bár maga a választójog igen kiterjedt volt. A rendszerváltás hozta el ismét az általános, egyenlő és titkos választójogot, amelyet valódi szabad és demokratikus választásokon érvényesíthettek az állampolgárok, a választójogosultságot csak a legszükségesebb mértékben korlátozza a törvény.

A pártrendszer szempontjából is jól észlelhető a lemaradás egészen a második világháborúig. Mind a dualizmusban, mind a Horthy-rendszerben domináns pártrendszer jellemezte Magyarországot, a többpárti váltógazdaságra nem volt lehetőség. Az állandó ellenzék hatalomra kerüléséhez – amire egyetlen alkalommal, 1906-ban került sor – is a kormánypárt szétesésére, a teljes ellenzék összefogására és volt kormánypárti képviselők átállítására volt szükség. Az 1920-as választások által hatalomra kerülő koalíció sem maradhatott meg sokáig, hiszen a jobboldali erők szinte teljes spektrumát átfogó Egységes Párton belül született újjá a koalíció. A kormányra törő erők is belátták idővel, hogy választások útján nem juthatnak hatalomra, így a párton belülről váltották le a miniszterelnököt.

A nagy politikai ideológiák nem váltak meghatározó törésvonallá Magyarországon a XIX. században – Nyugat-Európa nagy részével ellentétben. Szocialista ideológiát követő párt parlamenti megjelenésére az ottaninál szintén lényegesen később került sor: csak 1922-ben tett szert politikai befolyásra. Kommunista párt is csak két évtizedes késéssel kerülhetett a törvényhozásba, mivel a Horthy-rendszerben nem működhetett legálisan.

A szervezett tömegpártok elterjedése Magyarországon az 1930-as évek második felében kezdődött meg, azonban csak a második világháború után vált

jellemzővé ez a párttípus. Bár az 1920-as választásokon induló kisgazda pártok is rendelkeztek szervezettel, az Egységes Párt megalakulása értelmetlenné tette a tömegpárti jelleg fenntartását, mivel a választási siker úgysem a tagság nagyságán és a szervezésen múlt. A két világháború között csak a Szociáldemokrata Párt volt olyan állandó parlamenti párt, amely tömegpártnak tekinthető. A Nemzeti Egység Pártjának tömegpárttá alakítása Gömbös halála után abbamaradt, így csak a szélsőjobboldali pártok némelyike sorolható ebbe a kategóriába. Tehát a dualizmusban az összes, a Horthy-korszakban pedig a pártok többsége a honoráciorpártokként tipizálható a leginkább. Mindeközben az első világháború után a kontinens nyugati felén szinte egyeduralkodóvá válnak a XIX. század végén, XX. század elején kialakuló tömegpártok. Magyarországon azonban csak 1944-ben változott meg gyökeresen ez a helyzet: az Ideiglenes Nemzetgyűlés, valamint az 1945–47-es Nemzetgyűlés képviselőit már szinte kizárólag tömegpártok juttatták a parlamentbe. 1947-ben azonban több frissen alakult polgári párt is bekerült az Országgyűlésbe, amelyek – részben időhiány miatt – nem rendelkeztek komoly szervezettel és tagsággal, így a többséget még ekkor is a négy nagy tömegpárt adta. A rendszerváltás után a pártszervezés az állampárt négy évtizedes tevékenysége miatt nem volt társadalmilag elfogadott tevékenység. Így az ekkor kialakuló pártok az időszak elején még nem rendelkeztek komoly tagsággal; helyi szervezeteket csak később hoztak létre, majd az ezredforduló tájékán megkezdődött a tagtoborzás, illetve a kapcsolódó szervezetek és alapítványok létrehozása is. Ezek a pártok azonban már nem tekinthetők tömegpártnak – ezek ideje ekkorra már Nyugat-Európában is lejárt –, hanem a „mindenevő” pártok, illetve a rétegpártok kategóriájába sorolhatók.

A tömegpártok kialakulásának megkésettisége magával hozta a modern politikai nyugati prototípusának, a pártalkalmazottnak a késői megjelenését és elterjedését. A dualizmus és a Horthy-rendszer idején is megmaradt a honoráciorpártokra jellemző rekrutációs bázis: a notabilitások, az állami és helyi szinten fontos emberek. Részben ők voltak azok ugyanis, akiknek a domináns kormánypárt a választási sikereit köszönhette, akik hatalmukkal élve – és nem egyszer visszaélve – a kormánypárti jelölt győzelmét garantálni tudták, amiért cserébe egy részük jól fizető állásokat vagy szerződéseket, mások pedig

parlamenti posztot kaphattak. Korán kialakult és jellemzővé vált a magyar parlamentben korai parlamentarizmus modern politikusa, a politikai vállalkozó, az ügyvéd, aki a weberi meghatározás szerint önállósága és mások képviselésében való jártassága miatt a legalkalmasabb volt a hivatásos politikusi pályára. Mint azt már említettem, Magyarországon az ügyvéd az esetek jelentős részében nem felelt meg a weberi kritériumoknak. És miközben ez a politikustípus fokozatosan kiszorult a nyugati törvényhozásokból, hazánkban domináns maradt egészen a második világháborúig. Ebben a tekintetben is az 1944-es választás hozta meg a radikális változást; ekkor a pártfunkcionáriusok (a kor modern politikustípusa) a nyugat-európainál is lényegesen nagyobb arányban jelentek meg a törvényhozásban. A rendszerváltás után ezen politikustípus aránya gyors növekedést mutatott, párhuzamosan a pártok megerősödésével és a pártalapú rekrutáció konszolidációjával. Mára a pártpolitikusok ismét a nyugat-európainál magasabb arányban találhatók az Országgyűlésben, mivel a pártok szerepe még mindig domináns a társadalmi és a politikai szerveződésben. Természetesen ez nem a XX. század közepére jellemző, tömegpártokhoz köthető, a saját társadalmi réteget képviselő pártalkalmazott, hanem a társadalmi háttérétől elszakadt, párt- vagy helyi politikai háttérrel rendelkező hivatásos politikus [ld. 1. ábra]

A politikai környezet összehasonlítása után a képviselők társadalmi összetételét vizsgáltam a kiemelt jellemzők alapján. A dualizmus időszakát tekintve a helyzet egyértelmű: a magyar parlamenti elit fejlődése nem követte a nyugat-európai modernizáció irányát. A korszak egészében magasabb volt a földbirtokosság, a közalkalmazottak, a felsőfokú végzettséggel rendelkezők aránya, mint a kontinens nyugati felén; az arisztokrácia szerepe pedig – a nyugat-európai trenddel ellentétben – nem csökkent. Azaz Magyarországon a társadalom legfelső rétege megtartotta kezdeti hatalmát a politikai életben is, míg Nyugat-Európában folyamatosan teret nyert a középosztály és az alsóbb rétegek. A pártalkalmazottak teljes hiánya és az ügyvédek viszonylag magas aránya pedig a politikusi minta modernizációjának elmaradását jelzi. Ezek a jellemzők nemcsak a domináns kormánypártra voltak érvényesek, hanem a főbb ellenzéki pártokra is, hiszen a Szabadelvű Párt választási veresége, majd szétesése utáni két ciklusban is hasonló arányok figyelhetők meg.

Az 1920-as választás rendszerváltást hozott a parlamenti elit összetételében is; az első Nemzetgyűlés összetételében sokkal közelebb állt a kor nyugati mintájához. Ez a rendszerváltás azonban ideiglenesnek bizonyult, és erőteljes visszarendeződés követte. Ennek ellenére a dualizmuskori helyzet nem állt vissza teljes egészében, de a nyugati típusú modernizáció ebben az időszakban sem ment végbe; a korszak folyamán alig történt változás a parlamenti elit összetételében. Magyarországon a parlamenti elit tekintetében sem jelenik meg a Nyugat-Európájára jellemző demokratizálódás és az állam szerepének csökkenése. Bár a középrétegek – főként a korszak végén – már megjelentek a politikában, a társadalmi elit szerepe még ekkor is jelentős maradt. A felsőfokú végzettséggel rendelkező képviselők, az arisztokraták, a földbirtokosok és az állami alkalmazottak dominálták a parlamentet, a munkások, a földművesek és az alapfokú végzettségű képviselők aránya igen csekély volt. Az ügyvédek – mint a régi típusú politizálás képviselői – még ekkor is nagyobb arányban szerepeltek a törvényhozásban, mint a modern professzionális politikusok, azaz a pártfunkcionáriusok. Ez az arány Nyugat-Európában ekkorra már megfordult, és a tömegpártokhoz kapcsolható hivatásos politikusok lettek jellemzőbbek. A nők már a korszak elején megjelentek a parlamenti elitben, azonban számuk igen alacsony volt (1-2 fő), és stagnált.

A második világháborút követő rövid demokratikus intermezzo minden szempontból radikális változást hozott a magyar parlamenti elit tekintetében. A változás következtében a képviselők összetételét tekintve a magyar parlament nemcsak hogy elérte a kor nyugati értékeit, de jelentős mértékben meg is haladta az ottani modernizációs trendeket. Az alsóbb rétegek egyértelműen átvették az irányítást, munkás és paraszt háttérű képviselő is több volt a korszak három magyar parlamentjében, mint az 1940-es évek nyugat-európai törvényhozásaiban, ugyanakkor az arisztokrácia (és a köznemesség is) szinte teljesen kiszorult a parlamenti elitből. Az ügyvédek aránya is jelentősen csökkent, miközben a pártfunkcionáriusoké megugrott; az előbbieket száma a nyugati felét sem érte el, az utóbbiaké viszont majdnem háromszorosa volt annak. Először – és utoljára – a magyar parlamentek történetében a felsőfokú végzettséggel rendelkező képviselők aránya a nyugat-európai átlag alá csökkent, bár a csak alapfokú tanulmányokat

végzetek aránya nem érte el a nyugati értéket még ekkor sem. A képviselők száma is megemelkedett ugyan a parlamentben, azonban még ekkor is csak a felét érte el a nyugaton ekkor jellemzőnek.

A rendszerváltás után a magyar parlament fejlődése kissé felemás a két kiemelt jellemzőt tekintve. A hivatásos politikusok aránya ugyanis meghaladja a nyugat-európai átlagot, a nőké viszont jelentős mértékben alatta marad. Az egyéb tulajdonságokat is figyelembe véve nem tapasztalható lényeges eltérés a parlamenti elit összetételében Magyarország és Nyugat-Európa között.

Mindezen időszakokat figyelembe véve nem található olyan ország a vizsgálatban szereplők között, amellyel Magyarország erős hasonlóságot mutatna a parlamenti elit modernizációjának tekintetében. Amennyiben csak a fejlődés trendjét vesszük figyelembe a kiemelt tulajdonságok alapján, és korrelációt számolunk az egyes jellemzők magyarországi idősorai és a Cube-ban szereplő nyugat-európai országok vonatkozó adatai között, nem találunk olyan országot, amely a tízből háromnál több változót tekintve korrelálna szignifikánsan pozitív irányban a magyar adatokkal [ld. 42. táblázat]. Amennyiben figyelembe vesszük a változók értékeit is, akkor még kisebb a hasonlóság.

Az első hipotézis mindezek alapján részben bizonyítottnak tekinthető. A modernizációs lemaradás a második világháború végéig egyértelműen kimutatható Magyarországon. Ez a lemaradás szinte minden változó esetében tetten érhető, és évtizedes nagyságrendben mérhető. Az 1940-es évek második fele azonban jelentős és hirtelen változást hozott ebben a tekintetben. A magyar parlamenti elit modernizációja olyan ütemben indult meg, hogy a nyugati fejlődési mintát túl is szárnyalta. Az is lehetséges azonban, hogy ezen időszakban nem csupán a fejlődés lendülete, hanem az irányi is eltért a nyugat-európaiktól, a konszolidáció lehetőségének elmaradása miatt azonban ez nem derülhetett ki. A rendszerváltást követő parlamentek az alkotmányos mintát lemásolva a kor nyugati demokráciáitól egyben – talán a demokrácia szükséges velejárójaként – a rekrutációs mechanizmusokat, és ennek következtében a modern parlamenti elit mintáját is átvették. Az újonnan kialakult elit ugyan némely jellemzőjét tekintve eltér a nyugatitól, ez az eltérés azonban nem nagyobb annál, semmint hogy indokolható legyen a nemzeti sajátosságokkal és a politikai rendszer fiatalságával.

42. táblázat: Korreláció a magyar és a nyugat-európai országok adatai között

<i>Korreláció</i>	DK	DE	IT	NL	NO	UK	FR	ES	AT	PT	FI	átlag
<i>Arisztokrata</i>	n.a.	0,64	0,1	0,64	n.a.	0,54	0,68	1,0**	n.a.	1,0**	0,87	0,64
<i>Állami alkalmazott</i>	- 0,5	0,07	- 0,26	0,64	0,61	n.a.	- 0,39	1,0**	0,4	- 0,9**	0,4	- 0,29
<i>Agrárszektor</i>	1,0**	- 0,43	- 0,37	0,38	0,5	- 0,36	- 0,86	1,0**	0,21	- 0,6	1,0**	0,57
<i>felsőfokú végzettség</i>	- 0,64	0,46	- 0,26	0,64	0,21	0,64	0,93**	- 1,0**	- 0,2	- 1,0	- 0,2	0,64
<i>alacsony fokú végzettség</i>	- 0,9**	0,9**	n.a.	0,5	0,9**	0,6	0,8	n.a.	- 0,2	- 1,0	- 0,8	0,7
<i>Jogász</i>	- 0,14	0,86*	0,94**	0,82*	0,43	0,29	0,89**	- 1,0	1,0**	- 1,0**	0,9*	0,64
<i>Funkcionárius</i>	0,87*	0,57	0,85*	0,87*	0,91**	- 1,0	0,78	n.a.	- 0,4	n.a.	0,05*	0,79
<i>Munkás</i>	0,5	- 0,5	- 1,0	n.a.	0,5	1,0**	0,5	n.a.	1,0**	n.a.	1,0**	0,5
<i>Pártvezető</i>	- 0,5	0,5	n.a.	0,5	n.a.	n.a.	- 1,0	n.a.	n.a.	n.a.	- 0,5	- 0,5
<i>Nő</i>	1,0**	0,5	1,0**	- 0,87	1,0**	1,0**	0,87	n.a.	0,5	n.a.	0,5	1,0**

* 0,05 szinten szignifikáns korreláció

** 0,01 szinten szignifikáns korreláció

4.2 Töréspontok és a modernizáció

A második hipotézis szerint **minden történelmi cezúra – ha átmenetileg is – a modernizáció felé hat, a folytonos szakaszok alatt pedig az elit konzerválni próbálja a status quót.** Ezt az állítást részekre bontva érdemes megvizsgálni, külön elemezve a folytonos szakaszokon belül észlelhető folytonosságot és professzionalizációt, a nagy történelmi ciklusokon belüli cezúrák hatását a parlamenti elit összetételére, szintén külön vizsgálva, hogy a nagy törések hogyan alakították az elit személyi és tulajdonságbeli folytonosságát és az utánuk megjelenő új elit jellemzőit.

A nagy történelmi ciklusokon belül erős folytonosság észlelhető mind a személyek, mind a képviselők tulajdonságai tekintetében. A dualizmus országgyűléseiben a folytonosság az utolsó kivételével minden olyan ciklusban, amelyről rendelkezésre állnak adatok 50% fölött mozgott [ld. 2. táblázat]. A Horthy-rendszerben az 1931-es választások után 60% fölé emelkedett az előző ciklusban is megválasztott képviselők aránya, igaz 1939-ben csak a képviselők negyede volt tagja a korábbi parlamentnek. A második világháború után is mindössze két választás (3 év) kellett ahhoz, hogy az 50 %-ot is meghaladja az újraválasztási arány. A rendszerváltás után ennek eléréséhez több idő, de ugyancsak két választás szükségeltett, és az arány ezután is tovább nő, 2006-ra majdnem eléri a képviselők háromnegyedét.

Ugyanezt a tendenciát támasztja alá a szolgálati idő átlagos hosszának és a hosszan szolgáló képviselők arányának növekedése [ld. 43. táblázat]. Míg az újraválasztott képviselők aránya – főként a dualizmus és a Horthy-rendszer időszakának végén – 50% alá csökkent, azon képviselők, akik már korábban is helyet kaptak a parlamentben – de nem az előző ciklusban – ekkor is meghaladja az összes honatya számának a felét. A sokszor és nagyon sokszor (3-nál többször) szolgáló képviselők aránya a dualizmus korszakában mindig egyötöd fölött volt, néha még az egyharmadot is elérte. A Horthy-korszak konszolidációja után is hasonló értékeket találunk, bár az 1939-es visszaesés itt is egyértelmű. A

következő időszakban (az ún. demokratikus intermezzóban) ebben a tekintetben nem találunk magas értékeket; ennek egyik oka az időszak rövidege, a másik pedig a pártok kontinuitásának alacsony foka. A harmadik ciklusukon is túl lévő képviselők szinte mindannyian a Szociáldemokrata Párt veteránjai voltak. A rendszerváltás utáni törvényhozások konszolidációját és az erős személyi kontinuitást mutatja, hogy a negyedik megválasztásuk után mandátumot szerzett képviselők aránya már a korszak ötödik ciklusában megközelítette az egynegyedes arányt. Ugyanez a trend olvasható ki a megválasztások átlagos számából is minden időszakra vonatkozóan.

43. táblázat: A képviselők megválasztásának száma és a ciklusonkénti átlag

	először	Másodszor-harmadszor	Sokadszor 4-7	Nagyon sokadszor 8+	Átlagos
1884	28,6%	45,0%	23,5%	2,9%	2,81
1887	27,7%	39,6%	29,1%	3,6%	2,98
1892	30,3%	37,4%	27,4%	4,9%	3,00
1896	33,3%	37,9%	25,0%	3,8%	2,88
1901	34,3%	43,0%	18,8%	3,9%	2,68
1905	34,6%	38,5%	20,7%	6,1%	2,81
1906	32,7%	45,3%	19,1%	3,0%	2,61
1910	40,6%	30,2%	24,2%	5,0%	2,81
1920	80,4%	12,9%	5,3%	1,4%	1,49
1922	50,4%	41,0%	7,4%	1,2%	1,89
1927	26,4%	63,2%	9,5%	0,8%	2,30
1931	27,3%	49,0%	21,6%	2,0%	2,62
1935	43,6%	34,2%	20,6%	1,6%	2,31
1939	56,0%	34,0%	9,3%	0,7%	1,87
1944	93,8%	5,0%	1,0%	0,2%	1,12
1945	50,4%	46,3%	3,3%	0,0	1,61
1947	41,1%	54,6%	4,3%	0,0	2,05
1990	96,4%	3,6%	0,0%	0,0	1,04
1994	63,5%	36,5%	0,0%	0,0	1,38
1998	48,7%	50,5%	0,8%	0,0	1,69
2002	31,1%	55,4%	13,5%	0,0	2,16
2006	27,7%	47,7%	24,6%	0,0	2,54

44. táblázat: Képviselők foglalkozás szerinti megoszlása (minden korábbi foglalkozás, %)

	föld- birtokos	föld- műves	tőkés	mene- dzser	Gazdasági tisztviselő	munkás	Gazdasági Értelmiségi	jogász	Agrár- értelmiségi
1884	32,0	0	2,7	2,7	3,1	0	1,5	27,8	0
1887	30,6	0	1,7	3,9	5,6	0	0,7	28,9	0
1892	28,4	0	2,7	6,3	3,2	0,2	0,2	30,6	0
1896	26,2	0	2,6	6,2	4,0	0,4	1,2	26,0	0
1901	28,7	0,5	4,6	2,4	4,1	0,4	2,2	34,1	3,1
1905	29,3	1,0	3,7	1,7	7,8	0	1,0	31,5	0
1906	26,5	1,5	2,7	1,7	5,7	0,2	4,2	36,1	0,5
1910	33,2	1,2	2,0	2,7	7,5	0	1,2	24,7	0
1920	19,1	16,7	1,0	1,0	5,7	3,4	2,9	14,8	0,5
1922	33,6	6,5	2,0	4,9	5,7	9,0	3,7	20,5	0,4
1927	33,1	2,1	2,1	5,4	6,6	5,4	5,0	24,0	0,8
1931	31,8	3,3	0,8	4,5	8,2	5,3	2,4	24,5	1,2
1935	28,0	3,3	4,1	6,2	4,5	4,5	2,5	22,2	2,5
1939	26,3	6,6	1,7	1,0	1,7	4,7	0,7	15,0	1,3
1944	1,4	22,8	0	0	0,8	38,9	1,2	6,8	0,2
1945	2,4	28,2	0,4	0,2	1,5	27,1	0,9	7,7	0,2
1947	2,5	35,1	1,3	4,6	15,5	40,4	1,0	11,7	0,3
1990	0	1,6	0	0,8	2,6	3,9	9,6	8,4	5,4
1994	0	0	0	10,9	2,3	3,6	11,1	18,1	9,6
1998	0	0	0	6,0	1,0	5,4	13,2	17,1	10,9
2002	0	0	0	7,3	1,0	3,1	13,5	19,2	8,3
2006	0	0,8	3,9	10,9	0	3,9	13,0	14,5	4,1
	Humán értelmiségi	tanár	orvos	Műszaki értelmiségi	egyéb	pap	hivatal- nok	katona	
1884	18,9	10,4	1,0	2,2	1,5	5,1	46,7	6,1	
1887	17,0	9,5	0,7	2,7	0,2	3,4	50,2	5,6	
1892	15,5	8,5	0,7	3,2	1,0	2,9	44,9	3,9	
1896	20,2	10,2	1,2	3,8	1,0	3,8	50,7	4,8	
1901	19,8	8,2	1,0	3,9	1,2	5,3	41,5	5,3	
1905	22,0	6,6	1,5	2,4	4,9	5,4	34,9	5,4	
1906	24,5	9,4	1,7	2,2	4,2	8,2	24,3	5,4	
1910	10,2	8,2	2,2	8,2	0,7	3,7	38,4	3,0	
1920	13,9	14,8	2,9	4,3	0,5	12,0	23,9	3,8	
1922	9,8	7,8	3,3	2,9	0,0	6,1	38,5	3,3	
1927	7,9	7,4	3,3	4,5	0,4	5,1	40,9	5,0	
1931	9,8	6,1	2,0	4,5	1,6	3,7	38,4	4,5	
1935	9,5	4,5	2,9	5,3	0,8	2,9	29,6	8,2	
1939	6,0	6,0	3,3	5,7	2,3	7,3	35,7	6,3	
1944	6,0	5,0	2,4	1,2	8,8	3,2	5,6	1,6	
1945	5,9	6,6	2,4	0,9	11,5	2,2	8,4	2,2	
1947	15,7	11,9	2,0	2,3	3,3	1,0	17,0	1,3	
1990	11,7	20,5	13,7	13,5	1,3	3,1	1,0	0,8	
1994	8,3	18,1	7,5	11,7	5,7	1,3	5,4	0,8	
1998	7,8	20,7	6,2	14,2	15,8	1,6	6,5	0,8	
2002	6,7	22,8	6,5	13,0	16,8	1,0	5,4	0,5	
2006	5,4	17,1	5,7	11,7	16,6	0,8	9,8	0,8	

A képviselők foglalkozási megoszlása is azt mutatja, hogy egy-egy időszakban különböző foglalkozások jellemzőek a képviselőkre [ld. 44. táblázat]. A dualizmusban a földbirtokosság, a hivatalnokok, a jogászok és a humán értelmiségiek domináltak a parlamentben. A Horthy-rendszerben az első két csoport szerepe változatlan maradt, az utóbbi kettőé viszont jelentősen csökkent. Eközben nőtt a munkások, a parasztok, a tőkések és a menedzserek aránya a parlamentben. A második világháború után a munkások és a földművesek kezébe került a többség, a legnagyobb visszaesés pedig a földbirtokosok és a hivatalnokok arányában érzékelhető. A rendszerváltás utáni időszak legjellemzőbb foglalkozásai: a humán, gazdasági és műszaki értelmiségi, a tanár és a jogász, de a korábbi időszakokhoz képest jelentősen megnövekszik a menedzserek száma is.

45. táblázat: A képviselők összetétele társadalmi státusz alapján (%)

	arisztokrata	nemes	közrendű
<i>1884</i>	12,9	28,5	58,6
<i>1887</i>	13,7	30,5	55,9
<i>1892</i>	16,1	31,9	52,1
<i>1896</i>	13,4	41,4	45,2
<i>1901</i>	13,6	34,5	51,9
<i>1905</i>	15,4	30,3	54,3
<i>1906</i>	11,4	26,5	62,1
<i>1910</i>	15,5	29,8	54,8
<i>1920</i>	5,7	21,5	72,7
<i>1922</i>	10,7	36,9	52,5
<i>1927</i>	8,3	35,1	56,6
<i>1931</i>	11,4	30,6	58,0
<i>1935</i>	9,9	25,1	65,0
<i>1939</i>	7,0	28,0	65,0
<i>1944</i>	0,6	2,2	97,2
<i>1945</i>	0,4	2,4	97,1
<i>1947</i>	0,0	4,5	95,5

A képviselők összetétele társadalmi rang alapján korszakonként – némi hullámzástól eltekintve – stabilnak mondható [ld. 45. táblázat]. Míg a dualizmusban általában a képviselők 10–15%-a volt arisztokrata és 25–35%-a köznemes, addig a Horthy-rendszerben az arisztokraták aránya 7–11%-ra

csökkent, a köznemeseké pedig hasonló intervallumban maradt. A második világháború után a születési előjogok szerepe jelentősen csökkent, a képviselők 95–97%-a volt közrendű. A rendszerváltás utáni időszakban ezzel a változóval nem érdemes foglalkozni, mivel ekkorra már igen sok idő telt el a nemesi címek és rangok eltörlése óta [1947. évi IV. törvény]. E változó értéke a foglalkozások közül a földbirtokosok arányával mutat szoros összefüggést.

46. táblázat: A képviselők végzettsége (%)

	felsőfokú	alacsony
1884	92,1	0,0
1887	92,0	0,0
1892	94,0	0,0
1896	94,5	0,0
1901	94,8	0,0
1905	95,4	0,3
1906	95,3	1,3
1910	93,5	0,8
1920	75,6	11,4
1922	77,9	7,8
1927	83,8	4,2
1931	85,4	2,9
1935	84,6	2,5
1939	78,2	6,0
1944	31,0	19,9
1945	36,8	23,4
1947	36,2	22,8
1990	90,7	0,3
1994	92,2	0,0
1998	93,3	0,0
2002	94,0	0,0
2006	93,4	0,3

A képviselők végzettségi szintjét elemezve ugyanilyen megállapításra juthatunk; a dualizmusban 90% fölött volt a felsőfokú végzettségűek aránya, a Horthy-rendszerben 80%, a demokratikus intermezzo időszakában 35% körül mozgott, a rendszerváltás után pedig ismét 90% fölé emelkedett. Ugyanez látható a parlamenti elit alacsony végzettséggel rendelkező része esetében is. Az első és az utolsó korszakot az ilyen képviselők szinte teljese hiánya jellemzi, a Horthy-korszakban alacsony az arányuk (2,5%-7,8%), míg a demokratikus intermezzo időszakában viszonylag magas, egyötöd körüli az arányuk. A korszakokon belül

alig észlelhető eltérés [ld. 46. táblázat]. A végzettség szintje és a jellemző foglalkozások között természetesen szoros összefüggés van.

47. táblázat: A képviselők végzettségének aránya* (%)

	jog	katonai	orvosi	teológia	műszaki	bölcsész	tanító	tanár	gazdasági	agrár	egyéb
1884	62,7	3,4	1,2	6,5	4,4	6,1	0,0	1,0	1,7	1,7	0,7
1887	64,6	4,1	1,2	4,6	5,1	6,3	0,0	0,7	1,7	1,2	0,5
1892	65,5	3,2	1,0	4,1	5,6	4,6	0,0	0,5	2,4	1,2	0,5
1896	68,8	3,3	1,4	4,3	6,9	5,0	0,2	0,7	4,3	2,4	1,0
1901	69,3	3,6	1,2	5,3	4,6	3,9	0,2	1,0	6,3	1,9	1,7
1905	68,3	3,9	1,5	6,6	3,7	3,2	0,0	0,7	11,0	1,0	2,7
1906	65,8	2,7	1,7	8,4	3,2	3,2	0,0	1,5	12,4	0,7	4,5
1910	69,1	3,5	2,7	5,2	4,5	3,7	0,5	0,7	12,5	0,5	1,5
1920	40,7	3,3	2,4	13,4	5,7	9,6	3,3	2,4	10,0	0,5	0,5
1922	59,0	3,3	2,5	6,6	4,1	4,5	1,2	0,4	13,5	0,8	0,8
1927	62,0	5,0	3,3	7,0	6,2	4,5	0,8	0,8	11,2	1,2	1,2
1931	62,0	5,7	2,4	3,7	6,9	3,7	0,4	2,4	11,8	2,4	2,0
1935	55,6	9,1	2,9	2,9	8,2	2,5	0,8	0,4	16,5	4,5	3,3
1939	48,3	9,0	3,7	7,3	9,7	2,3	0,7	0,7	17,0	2,7	11,7
1944	12,0	1,4	2,6	3,6	1,8	3,6	1,8	2,8	3,0	0,8	2,0
1945	15,2	2,0	2,6	2,6	3,5	4,6	3,1	3,3	5,3	2,0	5,7
1947	18,8	1,0	2,8	1,5	3,3	5,3	3,3	6,1	6,1	3,0	0,8
1990	21,5	1,0	13,7	4,1	15,8	18,7	1,6	7,8	13,7	7,8	3,4
1994	19,2	1,3	6,7	1,8	17,9	15,5	1,0	6,0	19,2	11,1	4,1
1998	22,3	0,8	6,2	2,6	21,5	12,4	2,3	7,5	19,7	10,9	7,5
2002	20,7	0,3	6,0	1,8	21,2	12,2	4,1	13,0	20,2	7,5	7,8
2006	20,7	0,3	7,0	1,8	21,2	10,1	2,8	12,2	19,9	6,5	9,8

* az összes végzettség, az összes képviselő arányában

A végzettség iránya is korszakokként eltérő képet mutat [ld. 47. táblázat]. Az Osztrák-Magyar Monarchia idején a magyar képviselők mintegy kétharmada jogi végzettséggel rendelkezett; ezen kívül a századforduló után még a gazdasági irányú képzés jelent meg a képviselők körében jelentősebb arányban. Ez utóbbi végzettség szerepe a Horthy-rendszerben tovább nőtt, miközben a jogi valamelyest csökkent. A második világháború után a diplomások között még mindig jogászból volt a legtöbb, a többi szakirány viszont nagyjából egyenlően képviseltette magát. A jogi végzettség azonban csak a XXI. század elején vesztette el elsőségét a képzési irányok között, amikor is a műszaki diploma lett a leggyakoribb a képviselők körében. A rendszerváltás után közvetlenül az orvos végzettségük aránya is megközelítette az egyötödöt, majd visszaszorult, ahogyan

a bölcsészet is, míg a tanári diplomával rendelkezők aránya ugyanekkor növekedésnek indult. A gazdasági diploma viszont az egész korszakban gyakori volt a parlamenti elit berkeiben.

A nagy történelmi cezúrák szinte teljes szakadást jelentenek a folytonosságban, és a parlamenti elit professzionalizációjában. A fenti táblázatokból jól látható, hogy a személyi és az összetételbeli folytonosság is megszakad 1920-ban, 1944-ben és 1990-ben. Azaz nemcsak új, hanem újfajta politikusok jelennek meg, akiknek különbözik a társadalmi hátterük is. Az 1920-ban megválasztott Nemzetgyűlés folytonossága az előző ciklussal 20 fő, azaz 9,6% volt, az Ideiglenes Nemzetgyűlésé a korábbi parlamentekkel 29 fő, azaz 5,8%, az 1990-es Országgyűlésé pedig 24 fő, ami 6,2%. Az átlagos megválasztások száma 1920-ban 1,49-re, 1944-ben 1,12-re, 1990-en pedig 1,04-re esett vissza, azaz nagyon kevés olyan képviselő maradt a parlamentben, aki rendelkezett valamiféle törvényhozási tapasztalattal. A társadalmi státusz tekintetében is jelentős törés látható mind 1920-ban, mind 1944-ben, a közrendűek aránya az első világháború után a korábban szokásos 55% körüli értékről 70% fölé ugrott, míg a második világháború után megközelítette a 100%-ot (a korábbi 65% után). A korszakhatárokat a foglalkozási szerkezet változása is jól mutatja. Az 1920-as választások után megugrott a földművesek és a helyi értelmiség (tanárok, papok) aránya, míg a földbirtokosoké, a jogászoké és a hivatalnokoké jelentősen visszaesett. Az Ideiglenes Nemzetgyűlésben, de az 1945-ös Nemzetgyűlésben is hasonló folyamatok zajlottak le, de legnagyobb mértékben a munkások nagyarányú jelenléte változtatta meg a foglalkozási megoszlást. E két ciklusban átlagosan a képviselők 56,6%-a volt megválasztása előtt paraszt, földmunkás, szakképzett vagy segédmunkás, esetleg ezek közül több is, míg ez az arány 1939-ben 8,2%-ot tett ki. 1990-ben főként értelmiségiek kerültek a parlamentbe, azaz műszaki értelmiségiek, orvosok, tanárok, humán és gazdasági értelmiségiek; munkások és földművesek csak elhanyagolható számban, de a hivatalnokok aránya is soha nem látott mélységekbe zuhant. Természetesen összefügg ezzel a képviselők végzettségének iránya, a jogi mellett a műszaki, az orvosi, a gazdasági és a bölcsészdiploma térnyerése a korábbi időszakokhoz képest. Összességében tehát megállapítható, hogy minden nagy

történelmi cezúra után személyében és összetételében is új parlamenti elit alakult. (Hozzá kell tenni azonban azt is, hogy 1922-ben az átalakulást egy részleges visszarendeződés követte.)

A hipotézis egyik része szerint a törések után közvetlenül egy új, tapasztalatlan, az addig hátrányos helyzetű rétegeket is integráló elit jön létre. A nagy törések után összeülő parlamentek képviselőink sokkal kevesebb a parlamenti tapasztalata, mint ezt már bemutattam. Sem az első, sem a második világháború után nem igaz azonban, hogy kevesebb képviselőnek lenne parlamenten kívüli politikai múltja, mint a folytonos történelmi korszakokban [ld. 48. táblázat]. Mindkét időszakban kevesebb köztük a semmiféle politikai múlttal nem rendelkező politikus. Ennek okai a két korszakban különbözőek. Az 1920-as választásokon igen sok olyan képviselő került a törvényhozásba, aki korábban kormányzati vagy vezető pártpozíciót töltött be. Ez azzal is magyarázható, hogy az első világháború végén és az azt követő két évben igen sok kormány váltotta egymást, azaz sok politikus kerülhetett kormányzati tisztségbe, ugyanakkor ebben az időszakban a pártalapítási láz is tombolt, így a pártvezetők cserélődése is gyorsabb volt. A második világháború után szintén komoly pártszervezési munka folyt; a pártoknak sok vezető szerve, és így sok vezetője volt; ezzel együtt a helyi pártszervezők igen könnyen juthattak helyi vezető tisztséghez. A politikai múlt harmadik jellemző típusa a munkavállalói szervezeti vezető poszt, ami erősen köthető a Szociáldemokrata Párthoz, illetve valamivel gyengébben a Kommunista Párthoz. Így ezen pártok megerősödése automatikusan a szakszervezeti múlttal rendelkező képviselők számának növekedésével járt. 1990-ben más volt a helyzet: a képviselők négyötöde ekkor mindenféle politikai előélet nélkül került a parlamentbe, mivel az állampártbeli politikai tevékenység a választási esélyeket csökkentő tényező volt. Nem igaz tehát, hogy a történelmi cezúrák után általában egy politikai tapasztalatokkal nem vagy alig rendelkező csoport került a parlamentbe.

Az állítás azon része viszont igaz, amely szerint a politikai elitből korábban kirekesztett társadalmi rétegek is esélyt kapnak ilyenkor a képviselőségre. Jól jelzi ezt a földművesek és a munkások számának jelentős megugrása mindkét világháború után, valamint az alacsonyan képzett (az előbbi

csoporttal nagyjából egybeeső) politikusok megjelenése, majd többségbe kerülése. Az 1920-as választások után a végzettség irányának a megváltozása is azt mutatja, hogy egy korábban kirekesztett réteg, a középosztály és a falusi értelmiség teret nyert a parlamentben. A közrendűek arányának hirtelen emelkedése is alátámasztja ezt a felvetést. A rendszerváltás után pedig az államszocialista rendszer – legalábbis az ideológia szintjén – kirekesztett rétege, az értelmiség került túlnyomó többségbe az Országgyűlésben. Nem is beszélve arról, hogy az 1990-es választásokon a politikai elnyomástól megszabadult ellenzék elsöprő győzelmet aratott.

48. táblázat: A képviselők politikai múltja* (%)

	nincs	helyi	pártvezető	munkaadói szervezet	munkavállalói szervezet	miniszter	államtitkár
1884	19,4	38,3	5,1	0,2	0,0	2,4	2,2
1887	16,5	54,9	7,5	0,0	0,5	2,4	2,4
1892	20,4	47,6	5,8	0,0	0,0	1,9	2,9
1896	17,4	55,2	4,3	0,0	0,0	4,5	4,3
1901	16,9	47,1	4,6	0,2	0,0	2,9	4,6
1905	16,6	48,3	7,3	0,0	0,5	3,9	3,7
1906	13,6	45,8	7,2	0,0	0,5	2,5	1,7
1910	20,0	59,9	16,2	2,0	2,2	5,2	5,2
1920	34,9	41,6	20,1	0,5	2,9	11,0	8,6
1922	18,0	54,9	23,4	1,2	9,8	11,1	8,2
1927	16,1	42,6	15,7	1,7	4,1	13,2	11,6
1931	15,5	53,5	16,7	4,1	3,7	12,2	10,6
1935	32,9	23,0	11,5	2,9	4,5	10,7	9,1
1939	39,0	21,7	12,7	0,3	2,7	7,3	4,7
1944	21,6	55,5	19,6	0,6	12,2	1,0	0,2
1945	9,3	70,3	31,5	0,7	9,0	4,4	4,0
1947	25,1	41,9	31,0	0,8	13,7	6,9	9,1
1990	82,4	7,3	5,7	0,0	1,0	1,6	1,0
1994	18,9	44,6	18,7	0,0	1,8	3,6	3,4
1998	26,4	41,2	23,3	0,3	3,4	4,7	5,4
2002	5,7	61,7	36,5	0,3	1,0	9,6	10,4
2006	7,8	58,0	28,0	1,8	0,8	9,1	7,8

* az összes megválasztásuk előtt betöltött politikai tisztség

A nagy történelmi ciklusokon belüli kisebb cezúrák – mint az az adatokból kiolvasható – sem a képviselők folytonosságát és a szolgálati idő átlagos hosszát, sem a képviselők összetételét végzettség, foglalkozás és társadalmi státus szerint

nem befolyásolták jelentős mértékben. Ugyanez igaz a képviselők megválasztásuk előtti politikai pozícióit tekintve. Legalábbis messze nem volt olyan szintű a változás, mint a nagy töréspontok esetében. Az 1905–1906-os kormányváltás alig változtatott a parlamenti elit összetételén, csak a politikai tapasztalattal rendelkező képviselők aránya csökkent némiképp. Az 1935-ös választás, a Gömbös vezette Nemzeti Egység Pártjának a megjelenése komolyabb hatással volt a parlamentre a képviselők összetételét tekintve is. A párt bázisát a középosztály és a dzsentrik jelentették, és az ő megjelenésüket tükrözik a képzettségi és foglalkozási adatok is. Megnőtt a gazdasági és katonai végzettséggel rendelkezők aránya, míg csökkent a jogi diplomásoké. Ezzel együtt csökkent a jogászok és a hivatalnokok száma, nőtt a katonáké, a menedzsereké és a tőkésé. Ez a változás azonban csak a kormánypárt egy részét érintette, tehát meg sem közelíti a korszakváltások nagyságrendjét.

A második hipotézis tehát szinte minden pontjában igaznak bizonyult, azonban száz százalékosan mégsem sikerült igazolni. A nagy történelmi ciklusokon belül erős volt a kontinuitás mind a személyek, mind a képviselők tulajdonságait tekintve, az ezek közötti töréspontok pedig jelentős változást hoztak mindkét tekintetben. Azt is láttuk az első hipotézis vizsgálatánál és a korszakonkénti fejezetekben, hogy a töréspontok után kialakuló parlamenti elit közelebb állt a nyugat-európai modernizációs mintához, mint az azt megelőző. Ugyancsak bebizonyosodott, hogy a töréspontok után az elit demokratikusabbá válik, és befogad olyan társadalmi csoportokból érkező képviselőket is, amelyek korábban ki voltak rekesztve a politikai életből. Nem igazolódott azonban az a feltételezés, hogy az ilyenkor megjelenő új elitek kisebb része rendelkezne politikai tapasztalattal. Csak a parlamenti politikai múlt szempontjából igaz ez a kijelentés, a politikai élet más területein éppen hogy nagyobb részük szerzett már tapasztalatokat, mint a folytonos korszakok képviselői.

4.3 Szervetlen modernizáció

A két hipotézis szintéziseként megállapítható, hogy a modernizáció folyamata Magyarországon megkésett, szakaszos és féloldalas, nem a szerves fejlődés része. Ezen feltevés alapját Andrew C. Janos [1982, 2003] és Szűcs Jenő [1983] elméletei adják, amelyek a történelmi fejlődés kontextusában elemzik a nyugatitól eltérő modernizációs mintákat. A hipotézisek vizsgálatakor tehát arra kerestem bizonyítékot, hogy ez a fejlődési eltérés a parlamenti elit modernizációjában is tetten érhető.

A polgári átalakulás Magyarországon alapvetően az arisztokrácia vezérletével történt, e réteg szerepe egészen a második világháborúig jelentős maradt. A Horthy-korszakban is a legfontosabb döntéseket a kormányzó szűk, informális köre hozta, amely nagyrészt arisztokratákból állt. A középosztály szerepe csak a Gömbös által megreformált NEP megerősödésének és a szélsőjobboldal térnyerésének lett a következménye, azonban az arisztokraták még ekkor is komoly befolyással voltak az eseményekre. A politikai elit, amely nagyrészt a társadalmi elit köréből került ki, folyamatosan ellenezte a választójog kibővítését, mert ez hatalmának elvesztésével járhatott volna, hiszen a korábban kirekesztett néprétegek valószínűleg – legalább részben – a saját köreiből választottak volna képviselőket, ahogyan ez Nyugat-Európában is történt. Emellett néhány vezető politikus attól való félelmében ellenezte a titkos és általános választójogot, hogy az éretlen tömegek szélsőséges, rendszerellenes erőket juttatnának hatalomra, ami akár a parlamentarizmus felszámolásához is vezethetne.

A féloldalasság egyik lényeges oka, hogy Magyarországon bevezetésre kerülnek ugyan a politikai demokrácia egyes intézményei és módszerei, azonban ezek mögül hiányzik az a társadalmi háttér, amely működőképessé tenné ezeket, és egy valódi demokrácia felé lendítené a társadalmat és a politikát. Még a meglehetősen szűkre szabott kereteket sem sikerült sokszor kihasználni, hiszen a dualizmusban és a Horthy-rendszerben is igen gyakoriak voltak az egyhangú választások.

Nem valósult meg a parlamenti váltógazdaság sem, mivel a dualizmusban és a Horthy-korszakban is sikerült az elit többségét egy hegemon kormánypártba terelni. A kormánypárt pedig patronage-rendszere révén ki tudta alakítani a mindenkori megválasztásához szükséges mechanizmusokat. Ennek következtében az ellenzéki pártok tulajdonképpen lemondtak a kormányra kerülés lehetőségéről, politikájuk legfontosabb eleme az álláspontjuk kinyilvánítása és különböző politikai alkuk kiharcolása lett. Az obstrukció intézménye is részben az alkupozíció erősítését szolgálta.

A parlamenti elit modernizációja Magyarországon nem a társadalomban bekövetkezett változások következménye volt. Egészen a második világháborúig az elit átalakulása inkább annak belső erőviszonyai harcok és alkuk eredményeképpen megvalósult változásának hatására történt. A dualizmus-kori politika alapja az alkuk bonyolult rendszere volt a kormánypárt és az ellenzék, a kormány és az Országgyűlés, az uralkodó és a kormány között. A miniszterelnök kinevezése az uralkodó joga volt, a jelöltet azonban a törvényhozásnak is el kellett fogadnia. Az újonctörvény és a költségvetés elfogadásáért cserébe a kormány és a parlament engedményeket kérhetett a királytól. Jól példázza ezt az alkufolyamatot az 1938-as választási törvény is, amely ugyan bevezette az erősödő szélsőjobboldalnak kedvező titkos szavazást, cserébe azonban a mérsékelt politikai erők elérték a cenzus szigorítását.

A párttípusok kialakulásának tekintetében is nagyobb hatása volt a folyamatokra az elitnek, mint a társadalmi igényeknek. Az első világháborúig érvényben lévő szigorú választójogi cenzus és a helyi hivatalnokok választásokra gyakorolt befolyása miatt sem volt érdemes tömegpártokat alapítani, legalábbis a parlamentbe való bejutás céljával. Az első világháború után megkezdődött pártszervezés magában hordozta annak a lehetőségét, hogy Magyarországon kialakuljon a korabeli nyugati mintának megfelelő politikai rendszer, amelyben tömegpártok küzdenek a választók szavazataért, és lehetőség van a kormányváltásra. Miután azonban Bethlen Istvánnak 1921-ben sikerült megteremtenie az Egységes Pártot, és az alapjául szolgáló kisgazdapárt szervezetét elsorvasztania, a tömegpártosodás megakadt. Tehát tulajdonképpen Bethlen, és az őt támogató politikai elit – a kormányzót is beleértve – döntése

miatt nem alakul ki a tömegpártok rendszere. A következő kísérletet megint csak felülről irányították: Gömbös kezdeményezésére alakult ki a kormánypárt tömegszervezete. Ennek sorsa azonban a vezető halála után megpecsételődött, az újra megerősödő Bethlen-klika hagyta azt elhalni. A tömegpártosodás elmaradásával szorosan összefügg, hogy a parlamenti elitben nem terjedt el a modern hivatásos politikustípus, a pártalkalmazott.

A hivatalnokok folyamatosan magas aránya a parlamenti eliten belül részben a Magyarországra jellemző túlbujánzó etatizmusra vezethető vissza, ugyanakkor fontos szerepet játszott benne a választási rendszerre és a demokratikus gyakorlat hiánya. A politikai elitnek jó viszonyt kellett ápolnia a helyi politikai hatalom birtokosaival azért, hogy megnyerhesse a választásokat, a központi bürokráciával pedig azért, hogy kormányozható legyen az ország. Ennek érdekében a kormány és a kormánypárt saját híveit ültette ezekbe a pozíciókba, ami a kinevezettnek jól fizető és stabil állást jelentett, a kormánypártnak pedig egy lekötözött hívet a választásokkor. Az előmenetel lehetősége pedig még a képviselőség felé is nyitva volt.

Összességében a dualizmuskori és a Horthy-rendszerbeli választójog alapja az elit saját hatalmának biztosítása volt. Ennek érdekében nem terjesztették ki, vagy amikor igen, akkor is saját érdekeinek megfelelően. Azaz az elit nem bízott az állampolgároknak, nem feltételezte róluk, hogy az ország érdekeinek megfelelő döntést hozhatnának, mivel úgy gondolták, hogy csakis a társadalmi elit tagjai lehetnek birtokában az ehhez szükséges tudásnak. Itt érhető tetten az a különbség Nyugat- és Közép-Európa között, hogy míg az előbbi régióban már az abszolutizmus végén kialakult az a felfogás, hogy a hatalom alapja a nép, az utóbbiban ez nem történt meg.

A második világháború után jelentős változás állt be, mivel a korábbi politikai és társadalmi elit diszkreditálódott az 1930-as évek jobbratulódása következtében. Ekkor azonban más formában bontakozott ki a féloldalasság, a korábban kirekesztett társadalmi rétegek szinte kisajátították a hatalmat. Az Ideiglenes Nemzetgyűlésben és az 1945-ös Nemzetgyűlésben a polgári pártok – konzervatívok, liberálisok, kereszténydemokraták – szinte nem is voltak jelen. A Független Kisgazdapárt ugyan integrálta e politikai nézetek egy részét, alapvetően

azonban mégis agrárpárt marad.

Természetesen ebben a folyamatban külső hatások is komoly szerepet játszottak. A szovjet irányítás alatt álló Szövetséges Ellenőrző Bizottság okolható azért, hogy az Ideiglenes Nemzetgyűlés összehívására még az ország teljes felszabadulása előtt sor került. A Vörös Hadsereggel érkezett kommunista politikusok is élvezték a szovjetek támogatását. Ugyancsak a SZEK ragaszkodott az 1945-ös választások után a koalíciós kormány megalakulásához, ami nélkül a kommunistáknak kevesebb lehetősége lett volna a Kisgazdapárt szétverésére és a következő választások megnyerésére.

Külső hatások más korszakokban is jelentkeztek. Bár a belpolitikai kérdésekben Magyarország a Monarchián belül önálló volt, Ausztria és az uralkodó mégis befolyást gyakorolt a hazai eseményekre. A választások kiírásával, az országgyűlés felfüggesztésével, a miniszterelnök kijelölésével, a törvények elfogadásával vagy elutasításával Ferenc József hatással volt a belpolitikára, a pártrendszerre és áttételesen a parlamenti elitre is. Ugyancsak erősen befolyásolta a magyar politikai életet maga a kiegyezés, hiszen ez lett a magyar politikai élet fő törésvonala. Magyarország szerepe a közös államalakulatban meghatározta a magyar gazdaság és társadalom fejlődését, hatással volt a polgárosodásra.

A Horthy-rendszer meghatározó külső tényezői a vesztes világháborús szereplés, a trianoni békeszerződés, a kisantant, később pedig a Német Birodalom. A korszakban igen fontos politikai törésvonal volt a Trianonhoz való viszony, ami később a Németországhoz való hozzáállással egészült ki.

Az újkori magyar történelem első olyan időszak, amikor Magyarország mindenféle külső politikai hatás nélkül választhatott a fejlődési utak közül, 1989/90-ben kezdődött. Természetesen ekkor is voltak külső elvárások és igények, de ezeknek az ország saját jószántából tett eleget. Talán az egyetlen téma, amiben szinte a teljes parlamenti elit egyetértett a teljes korszakban, az az európai integráció kérdése volt, amit a társadalom túlnyomó többsége is támogatott. Mindazonáltal Magyarország fejlődésének szerves jellege ekkor is megmaradt, hiszen a rendszerváltásra négy évtized államszocializmus után, elhanyagolható demokratikus tradícióval került sor. A nyugat-európai minták

átvétele a politikai rendszer tekintetében sikeres volt, a gazdasági átmenet is lezajlott, a társadalom viszont lassan alakul át. Még mindig hiányzik a demokrácia alapját jelentő politikai részvétel, a civil szféra és az alapvető értékekben való egyetértés. A parlamenti elit tekintetében mindez talán a pártkarrier fontosságán látszik, hiszen ez a parlamenti politikába vezető szinte egyetlen út.

Össességében sok tényező mutat abba az irányba, hogy a parlamenti elit és a magyar politikai rendszer fejlődése az utóbbi másfél évszázadban sem szervesen ment végbe, ami miatt sok tekintetben féloldalas, hiányos maradt.

5 Függelékek

5.1 1. számú függelék

Magyar Képviselői Adatbázis adatfelvételhez használt adatlapja

Vastag betűvel szedve azok a részek, amelyek csak az 1990 utáni és dőlt betűvel azok a kérdések, amelyek csak a történelmi parlamentek adatfelvételében szerepeltek.

Q1. A képviselő neve		
Q2. A képviselő neme	Férfi Nő	1 2
Q3. A képviselő nemzetisége	<i>Magyar</i> <i>Nemzetiségi képviselő</i>	<i>1</i> <i>2</i>
Q4. A megválasztás éve		
Q5. Születési éve		
Q6. Születési hely – helységnev		
Q7. Születési hely – megye		
Q8. Iskolai végzettség	Elemi Szakképzettség Középfokú Nem befejezett felsőfokú Befejezett felsőfokú Tudományos fokozat	1 2 3 4 5 5
Q9. Végzettség módja	Nappali Levelező Est Nappali+levelező Nappali+esti Levelező+esti	1 2 3 4 5 6
Q10. Végzettség iránya	Jog Katonai Orvosi Teológia Műszaki Bölcsész Tanítóképző Tanárképző Gazdasági	1 2 3 4 5 6 7 8 9

	Agrár	10
	Egyéb	99
Q11. Végzettség helye	Itthon	1
	Külföldön	2
	Mindkét helyen	3
Q12. Vallása	Római katolikus	4
	Református	5
	Evangelikus	6
	Görögkeleti	7
	Görög katolikus	8
	Izraelita	9
	Vallás nélküli	10
	Egyéb:	11
	Nem ismert	99
Q13. Családi állapota	Nős/férjhez	1
	Nőtlen	2
	Elvált	3
	Özvegy	4
	Nem ismert	99
Q14. Katonai szolgálatát letöltötte?	Igen	1
	Nem	2
Q15. Rendfokozat		
Q16. Pártja		
Q17. Választási körzet	<i>Nagy-Budapest</i>	<i>1</i>
	<i>Felvidék</i>	<i>2</i>
	<i>Észak-Magyarország</i>	<i>3</i>
	<i>Dunántúl</i>	<i>4</i>
	<i>Duna-Tisza köze</i>	<i>5</i>
	<i>Délvidék</i>	<i>6</i>
	<i>Tiszántúl</i>	<i>8</i>
	<i>Erdély</i>	<i>9</i>
	Budapest	1
	Baranya	2
	Bács-Kiskun	3
	Békés	4
	BAZ	5
	Csongrád	6
	Fejér	7
	Győr-Moson-Sopron	8
	Hajdú-Bihar	9
	Heves	10
	Jász-Nagykun-Szolnok	11
	Komárom-Esztergom	12
	Nógrád	13
	Pest	14
	Somogy	15
	Szabolcs-Szatmár	16

	Tolna	17
	Vas	18
	Veszprém	19
	Zala	20
	Országos Lista	77
	<i>Meghívott/behívott képviselő</i>	0
Q18. Választóköri lakóhely szerint	Ugyanabban a megyében, ahol lakik	1
	Más megyében	2
	Országos listások	3
		0
Q19. Választóköri születés szerint	Ugyanabban a megyében, ahol született	1
	Más megyében	2
	Országos listások	3
		0
Q20. Választóköri	<i>Titkos</i>	1
	<i>Nyílt</i>	2
	Egyéni	3
	Területi	4
	Országos	5
Q21. Ugyanott választották-e meg, mint előző alkalommal	Igen	1
	Nem	2
	Első megválasztása	3
	Ugyanabban az egyéni körzetben	4
	Ugyanazon a területi listán	5
Q22. Hány helyen indult		
Q23. Megválasztás helye	<i>Mai Magyarország</i>	1
	<i>Történelmi Magyarország</i>	2
Q24. Társadalmi státusza	<i>Arisztokrata</i>	1
	<i>Köznemes</i>	2
	<i>Közrendű</i>	3
Q25. Eredeti foglalkozása	Földbirtokos	1
	Paraszt	2
	Földmunkás	5
	Tőkés	6
	Gyárigazgató, menedzser	7
	Gazdasági tisztviselő	8
	Szaktudós	9
	Szakképzetlen munkás	10
	Gazdasági értelmiségi	11
	Jogász	12
	Agrárszakember	13
	Humán értelmiségi	14
	Tanár, tanító	15
	Orvos, állatorvos, gyógyszerész	16
	Műszaki értelmiségi, mérnök	17
	Egyéb	18

	Pap	19
	Hivatalnok	20
	Főhivatalnok	21
	Helyi, megyei hivatalnok	22
	Segédhivatalnok	23
	Katonatiszt	24
Q26. Politikai múltja	Nincs	1
	Helyi, megyei politikai vezető	2
	Országos pártvezető	3
	Országos munkaadó szervezeti vezető	4
	Országos munkavállalói szervezeti vezető	5
	Miniszter	6
	Államtitkár	7
Q27. Politikai elítélt volt-e?	Igen	1
	Nem	2
Q28. Ha igen mikor?		
Q29. Egyesületi tagság	Gazdasági érdekszervezet	1
	Munkavállalói érdekszervezet	2
	Kulturális és tudományos szervezet	3
	Egyházi szervezet	4
	Karitatív	5
	Sport	6
	Társadalmi	7
	Katonai	8
	Foglalkozási	9
	Regionális	10
	Nemzetiségi	11
Q30. Házon belüli tisztség	Bizottsági jegyző	1
	Bizottsági elnök	2
	Bizottsági alelnök	3
	Háznagy	4
	Jegyző	5
	Alelnök	6
	Házelnök	7
	Nincs tisztség	8
Q31. Bizottsági tagság		
Q32. Kormányzati poszt	Igen	1
	Nem	2

5.2 2. számú függelék

A Cube adatbázis kódkönyve

1. Technical variables

VAR01 country code: each country will be identified by numbers 1-24:

1	Denmark
2	Germany
3	Italy
4	Netherlands
5	Norway
6	United Kingdom
7	France
8	Spain
9	Austria
10	Portugal
11	Finland
12	Hungary
13	Czech Republic
14	Croatia
15	Estonia
16	Bulgaria
17	Lithuania
18	Slovakia
19	Latvia
20	Turkey
21	Poland
22	Romania
23	Russia
24	Slovenia

- 25 Belgium
- 26 Ireland
- 27 Sweden
- 28 Greece
- 29 Luxemburg
- 30 Switzerland
- 31 Malta
- 55 East Germany (secondary coding: included in value 2)

VAR02 year of election: four digits; if two elections in one year, then six digits with one decimal → first election with 1, second election with 2 e.g.1868.1 or 1932.2.

VAR03 party family at time of election (consider the parties in parliament!): The following, modified, Gallagher, Laver & Mair categorisation should be used in order to maximise comparability. Consult the relevant tables in Gallagher et al., *Representative Government in Modern Europe* (³2001) in case of doubt about the proper position! The following table shows combined party codes. For further reference compare the explanatory notes on the scheme developed by Gallagher/Laver/Mair.

- 301 Communists
- 302 New Left [reserved – so far – for West European democracies]
- 303 Socialists/Social Democrats
- 304 Greens
- 305 Agrarians
- 398 Liberals
- 306 Left Liberals
- 307 Right Liberals
- 399 Christian Democrats
- 308 Christian Democrats, Protestant
- 309 Christian Democrats, Catholic
- 310 Conservatives

- 311 Extreme Right
- 312 Ethnic Minority, Subnational and Regionalist
- 400 (anti-communist) Umbrella Movements [only for post-communist countries]
- 313 Other
- 314 No party
- 315 ALL PARTIES (=N)
- 350 Destra right lib [secondary coding: included in value 307]
- 351 Sinistra right lib [secondary coding: included in value 307]
- 352 German post-communist (PDS) [secondary coding: included in value 302]

Codes between 350 and 360 are additional information on specific parties. They are not added to 315 because they are already counted as parts of the respective party family.

2. Legislator-related Variables

Values of each of the following variables will be percentages, unless otherwise indicated. All percentages should be given with a minimum of two decimal points!

Calculation method:

1. On the basis of information on individual legislators calculate for each election period/legislature the relevant value for each variable (all parties/party families) except the percentages for VAR07, VAR08 and VAR09 (for the purpose of interpretation the basis of *these* variables is the total number in VAR06).
2. For each party/family of parties and for each period/legislature calculate the relevant value for each variable.

3. Educational background

VAR04 basic education: includes all cases where no information is available about further education or further education is not plausible.

VAR05 intermediate education: (any level of education above basic education and below full academic degree)

VAR06 university or comparable degree: military and party education included unless otherwise specified.

Note: the sum of VAR04, VAR05 and VAR06 should be 100.

4. Academic background

The reference point is VAR06, this is $\text{VAR06} = 100\%$. Values can be $>100\%$ because some MPs might have two degrees in different academic fields. Double qualifications in the same academic background (e.g. social sciences and theology) are counted as one.

VAR07: law degree

VAR08: humanities, social sciences, economics, theology

VAR09: technical, engineering, natural sciences, medicine

5. Political background of legislators

VAR10 local/regional political background: local / regional politics, local elective position (municipality) before and/or at first democratic election; incl. also appointed mayors.

VAR11 leading party position: legislators with leading position in party organisation, national or local, incl. party youth and women's organisations before and/or at first democratic election.

VAR12 governmental positions: cabinet and comparable positions (political appointments) of various types (e.g. governor of national bank) before and/or at first democratic election.

VAR13 other parliamentary experience: parliamentary experience at national level (e.g. in 2nd chamber, transitory chamber or quasi-parliamentary body), in federal states also in state parliaments – before and/or at first democratic election.

6. Political Background Index

The following index variables are counts on the variables VAR10 to VAR13.

VAR14: none of above types, unknown inclusive

VAR15: one of above types

VAR16: two of above types

VAR17: three or more of the above types

7. Regional background

The following variables state the combination of the regions of birth, living, and election at the time of election. All values are percentages, # means 'not'.

VAR18: region of birth = region of living at entrance = region of election

VAR19: region of birth = region of living # region of election

VAR20: region of birth # region of living = region of election

VAR21: region of birth = region of election # region of living

VAR22: region of birth # region of living # region of election

VAR23: region of birth = region of election [i.e. no information on region of living available]

VAR24: insufficient information

8. Gender information

VAR25: female legislators

9. Nobility

VAR26: legislators belonging to an aristocratic family – if applicable, and as defined by national expert

10. Occupation

These variables are mutually exclusive, except that VAR31 is the sum of all MPs employed in the public sector. All variables are calculated at the time of the first democratic election. All values are percentages.

VAR27: teachers and professors, all sorts of

VAR28: journalists and other writers, incl. publishers and editors

VAR29: full-time, paid political party employees as well as other political organisation employees, all types - including trade unions -, as defined by national expert

VAR30: higher administrative level civil servants, excluded are military, judges, professors and clergymen (ministers are to be included)

VAR31: public sector employees, all levels paid by public institutions, state owned companies included according to national experts

VAR32: military persons, all levels

VAR33 : priests, all clergymen

VAR34 : lawyers

VAR35: judges, prosecutors included if independent judicial organ

VAR36: primary sector, agriculture, fishermen

VAR37: blue collar-workers, industrial sector [blue-collar workers in the industrial sector are not to be considered as employees in the public sector even if they work for state-owned companies]

VAR38: managers (managers of state-owned industries included), ‘businessmen’

VAR44: liberal professions other than the law (e.g. doctors, architects, engineers – even if they are employed in the public sector)

VAR45: small independent craftsmen and merchants

11. Age and seniority

VAR39 mean age: in years,1 decimal, rounded, exact calculation if possible, otherwise difference between year of election and year of birth

VAR40 mean age of newcomers: in years, 1 decimal, rounded, newcomer means elected for the first time on the election day

VAR41 elections: mean number of 'normal' elections (i.e. regular and early elections but NOT by-elections) in which member stood successfully, periods with one decimal

VAR42 percentage of newcomers: members entering as newcomers, only newly elected without previous legislative careers

VAR42a: Experienced Founders ("Survivors"): % of MPs who were members of the founding session of the democratic parliament and who "survived" during the next terms (without any interruption). For the 2nd term VAR42a equals 100% - VAR42. The percentages will always go down. This variable needs to be covered only for the first four terms of the parliament.

VAR42b: Longstanding MPs ("Core group"): % of MPs serving in three or more consecutive terms (without any interruption). By definition this variable can only be calculated starting from the third term of the parliament.

VAR42c: Longstanding MPs ("Core group II"): % of MPs serving in three or more terms. By definition this variable can only be calculated starting from the third term of the parliament.

12. Other variables

VAR43: number of members belonging to party families / total number for each category specified in VAR03

VAR43a: percentage of MPs defecting from and of MPs joining a party family during the legislative period (if available) $((MPs_{def} + MPs_{join}) \times 100) / MPs_{begin}$

with MPs_{begin} equalling the respective entries under VAR43

VAR43b: Substitutes: % of MPs entering the parliament during the term, i.e. after the constituting session (either through party lists or through by-elections). The basis for percentages is VAR43. Like VAR43a this variable can only be calculated at the end of each term.

13. Religion

VAR50: Protestant

VAR51: Catholic

VAR52: non-aligned

VAR53: Jewish

VAR54: no answer about Religion

VAR55: Orthodox

VAR56: Muslim

14. Ethnicity

VAR57: percentage of MPs not belonging to the titular nations (ethnic minorities excluding Jews)

6 Felhasznált irodalom

6.1 Az almanachok, parlamenti források

- Baján Gyula [1922]: Parlamenti almanach az 1922-1927 évi Nemzetgyűlésre. Budapest
- Fabro Henrik — Ujlaki József [1906]: Sturm-féle országgyűlési almanach 1905-1910. Rövid életrajzi adatok az országgyűlés tagjairól. Budapest
- Haeffler István [1940]: Országgyűlési almanach. Az 1935-40. évi országgyűlésről. Budapest
- Haeffler István [1940]: Országgyűlési almanach. Az 1939-44. évi országgyűlésről. Budapest
- Halász Sándor [1886]: Országgyűlési almanach 1886. Képviselőház 1886.
- Horváth Zsolt (főszerk. Kiss József)[1992]: A Magyar Országgyűlés 1990-1994. Magyar Országgyűlés kiadása, Budapest
- Horváth Zsolt — Hubai László (főszerk. Marelyn Kiss József)[2001]: A Magyar Országgyűlés 1998-2002. Magyar Országgyűlés kiadása, Budapest
- Horváth Zsolt — Tari Béla (főszerk. Kiss József)[1996]: A magyar Országgyűlés 1994-1998. Magyar Országgyűlés kiadása, Budapest
- Kiss József — Horváth Zsolt — Hubai László (főszerk. Vida István)[1999]: A Nemzetgyűlés almanachja. Magyar Országgyűlés kiadása, Budapest
- Kiss József — Somlyai Magda (főszerk. Vida István)[1994]: Az Ideiglenes Nemzetgyűlés. Budapest
- Kiszely Geiza [1905]: A képviselőház a mult és a jelen ülésszakban, 1892-1896, 1896-1901, 1901-1905, 1905-1910. Budapest.
- Kiszely Geiza [1906]: A képviselőház a mult és a jelen ülésszakban, 1896-1901, 1901-1905, 1905-1906, 1906-1911. Budapest.
- Kun Andor — Lengyel László — Vidor Gyula [1932]: Magyar országgyűlési almanach. A felsőház és a képviselőház tagjainak életrajza és közéleti

működése 1927-1932. Budapest 1932.

Lengyel László — Vidor Gyula [1931]: Magyar országgyűlési almanach. Ötszáz magyar élet 1931-1936. Budapest

A Magyar Köztársaság Országgyűlésének honlapja: <http://www.mkogy.hu/>

Magyarország tiszti cím- és névtára 1875-1944, Budapest 1875-1944

Magyar Tudósító [1906]: A magyar országgyűlés. A főrendiház és a képviselőház tagjainak életrajzi adatai. Budapest

Marelyn Kiss József, Vida István (főszerk.) [2005]: Az 1947. évi Országgyűlés Almanachja. 1947-1949. Magyar Országgyűlés kiadása, Budapest

Az Országgyűlési Könyvtár honlapja: <http://www.ogyk.hu/>

Rytkó Emilia — Marelyn Kiss József [2002]: Országgyűlési képviselők. Választási füzetek. BM OVI.

Sturm Albert [1888]: Új országgyűlési almanach 1887-1892. Rövid életrajzi adatok a főrendiház és a képviselőház tagjairól. Budapest

Sturm Albert [1892]: Országgyűlési almanach 1892-1897. Rövid életrajzi adatok a főrendiház és a képviselőház tagjairól. Budapest

Sturm Albert [1897]: Országgyűlési almanach 1897-1901. Rövid életrajzi adatok a főrendiház és a képviselőház tagjairól. Budapest

Sturm Albert [1901]: Országgyűlési almanach 1901-1906. Rövid életrajzi adatok a főrendiház és a képviselőház tagjairól. Budapest

Tassy Károly [1901]: Az 1896-1901. országgyűlés képviselőinek sematizmusa. Budapest, 1901.

Végyváry Ferenc — Zimmer Ferenc [1910]: Sturm-féle országgyűlési almanach 1910-1915. Rövid életrajzi adatok az országgyűlés tagjairól. Budapest

Vidor Gyula [1921]: Nemzetgyűlési almanach 1920-1922. A Nemzetgyűlés tagjainak életrajzi adatai. Budapest

6.2 Szakirodalom

Ágh, Attila [1998]: Emerging Democracies in East Central Europe and the

Balkans. Cheltenham, Edward Elgar

- Balogh Sándor [1999]: Szabad és demokratikus választás – 1945. in: *Földes György — Hubai László (szerk.): Parlamenti választások Magyarországon 1920-1998. Napvilág Kiadó, Budapest, pp. 208–234*
- Heinrich Best — Maurizio Cotta (eds.) [2000]: *Parliamentary Representation in Europe 1848-2000. Legislative Recruitment and Careers in Eleven European Countries. Oxford University Press. Oxford*
- Best, Heinrich — Cotta, Maurizio [2000a]: Elite Transformation and Modes of Representation since the Mid-Nineteenth Century: Some Theoretical Considerations. in: *Heinrich Best — Maurizio Cotta (eds.): Parliamentary Representation in Europe 1848-2000. Legislative Recruitment and Careers in Eleven European Countries. Oxford University Press. Oxford. pp. 1-28*
- Best, Heinrich — Cotta, Maurizio [2000b]: Between Professionalization and Democratization: A Synoptic View on the Making of the European Representative. in: *Heinrich Best — Maurizio Cotta (eds.): Parliamentary Representation in Europe 1848-2000. Legislative Recruitment and Careers in Eleven European Countries. Oxford University Press. Oxford. pp. 493-526*
- Best, Heinrich — Daniel Gaxie: Detours to Modernity [2000]: Long-term Trends of Parliamentary Recruitment in Republican France 1848-1999. in: *Heinrich Best — Maurizio Cotta (eds.): Parliamentary Representation in Europe 1848-2000. Legislative Recruitment and Careers in Eleven European Countries. Oxford University Press. Oxford. pp. 88-137*
- Best, Heinrich — Christopher Hausmann — Karl Schmitt [2000]: Challenges, Failures and Final Success: The Winding Path of the German Parliamentary Leadership Groups towards a Structurally Integrated Elite 1848-1999. in: *Heinrich Best — Maurizio Cotta (eds.): Parliamentary Representation in Europe 1848-2000. Legislative Recruitment and Careers in Eleven European Countries. Oxford University Press. Oxford. pp. 138-195*
- Boros Zsuzsanna — Szabó Dániel [1999]: *Parlamentarizmus Magyarországon (1867-1944). Korona Kiadó, Budapest*
- Bölöny József [1985]: *A magyar törvényhozó testületek 1848-1985. II/A. és II/B. kötet. (1848-1918), kézirat, Budapest*
- Bölöny József [1992]: *Magyarország kormányai 1848-1992. Akadémia Kiadó, Budapest*
- Cotta, Maurizio — Alfio Mastropaolo — Luca Verzichelli [2000]: Parliamentary Elite Transformation along the Discontinuous Road of Democratization: Italy 1861-1999. in: *Heinrich Best — Maurizio Cotta (eds.): Parliamentary*

Representation in Europe 1848-2000. Legislative Recruitment and Careers in Eleven European Countries. Oxford University Press. Oxford. pp. 226-269

Eulau, Heinz [1976]: Elite Analysis and Democratic Theory: The Contribution of Harold D. Lasswell. in: *Heinz Eulau — Moshe M. Czudnowski (eds.): Elite Recruitment in Democratic Polities. Sage Publications, Thousand Oaks. pp. 7-28*

Eliassen, Kjell A. — Marit Sjøvaag Marino [2000]: Democratization and Parliamentary Elite Recruitment in Norway 1848-1996. in: *Heinrich Best — Maurizio Cotta (eds.): Parliamentary Representation in Europe 1848-2000. Legislative Recruitment and Careers in Eleven European Countries. Oxford University Press. Oxford. pp. 310-340*

Estók János — Salamon Konrád — Szerencsés Károly — Tombor László [1998]: Tisztelt Ház! A magyar országgyűlések története 1848-1998. Puskás Tivadar Távközlési Technikum, Budapest

F. Dózsa Katalin [1989]: Letűnt idők, eltűnt divatok 1867-1945. Gondolat, Budapest <http://www.idg.hu/expo/divatcsarnok/divat/node352.html>

Feitl István [1999]: Pártvezetés és országgyűlési választások. in: *Földes György — Hubai László (szerk.): Parlamenti választások Magyarországon 1920-1998. Napvilág Kiadó, Budapest, pp. 276–296*

Földes György — Hubai László (szerk.) [1999]: Parlamenti választások Magyarországon 1920-1998. Napvilág Kiadó, Budapest

Freedomhouse [2003]: Nations in Transit 2003. <http://www.freedomhouse.org/template.cfm?page=47&unit=212&year=2003>

Freedomhouse [2004]: Nations in Transit 2004. <http://www.freedomhouse.org/template.cfm?page=47&unit=534&year=2004>

Freedomhouse [2005]: Nations in Transit 2005. <http://www.freedomhouse.org/template.cfm?page=47&unit=369&year=2005>

Freedomhouse [2006]: Nations in Transit 2006. <http://www.freedomhouse.org/template.cfm?page=47&unit=403&year=2006>

Freedomhouse [2007]: Nations in Transit 2007. http://www.freedomhouse.hu/images/fdh_galleries/NIT2007final/nit-hungary-web.pdf

- Hankiss, Elemér [1989]: Kelet-Európai alternatívák. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest
- Hubai László [1991]: A parlament politikai és társadalmi összetétele. in: *Hubai László - Tombor László (Szerk.): A magyar parlament 1944-1949. Gulliver Lap-és Könyvkiadó, Budapest. 225-251.*
- Hubai László [2000]: Magyarország 20. századi választási atlasza 1920-1998. I-III., CD-ROM adatbázis, Napvilág, Budapest
- Hubai László [é.n.]: Választástörténet 1949-1989. <http://www.vokscentrum.hu/vtort49.htm>
- Huntington, Samuel P. [1971]: The Change to Change: Modernisation, Development and Political Change. *International Social Science Journal*, 145. pp. 379-404
- Ilonszki Gabriella [2000a]: Belated professionalization of parliamentary elites: Hungary 1848-1999. in: *Heinrich Best – Maurizio Cotta (eds.): Parliamentary Representation in Europe 1848-2000. Legislative Recruitment and Careers in Eleven European Countries. Oxford University Press. Oxford. pp. 196-225*
- Ilonszki Gabriella [2000b]: Functional Clarification of Parliamentary Committees in Hungary, 1990-1998 in: *David M. Olson – William E Crowther: Committees in Post-Communist Democratic Parliaments: Comparative Institutionalization. The Ohio State University Press. Columbus*
- Ilonszki Gabriella [2005a]: Történelem és politika határútján. in: *Ilonszki Gabriella (szerk.): Képviselők Magyarországon I., Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, pp. 9-33.*
- Ilonszki Gabriella [2005b]: A modern politikus. in: *Ilonszki Gabriella (szerk.): Képviselők Magyarországon I., Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, pp. 173-192.*
- Ilonszki Gabriella [2006]: Konzolidáció vagy bezárkózás? A 2006-ban megválasztott parlamenti képviselők jellemzői. in: *Karácsony Gergő szerk. Parlamenti választás 2006. Elemzések és adatok. Demokrácia Kutatások Magyar Központja Közalapítvány, Budapest, pp. 229-252*
- Ilonszki Gabriella — Várnagy Réka [2007]: Vegyes választási rendszer és a női képviselet. *Politikatudományi Szemle 2007/1, pp. 93-109*
- IPU – Interparlamentáris Unió [é.n.]: Women’s Suffrage, A World Chronology of the Recognition of Women's Rights to Vote and to Stand for Election, <http://www.ipu.org/wmn-e/suffrage.htm>
- Izsák Lajos [1999]: A parlamentarizmus veszített csatája – 1947. in: *Földes*

György — Hubai László (szerk.): *Parlamenti választások Magyarországon 1920-1998*. Napvilág Kiadó, Budapest, pp. 235–258

Janos, Andrew C. [1982]: *The Politics of Backwardness in Hungary 1825-1945*. Princeton University Press. Princeton

Janos, Andrew C. [2003]: *Haladás, hanyatlás, hegemonia Kelet-Közép-Európában*, Helikon Kiadó, Budapest

Jónás Károly [1990]: *Pártpanoptikum. 35 választás, 256 párt Magyarországon 1848-1990*. Interart, Budapest.

Katz, Richard S. — Peter Mair [1995]: *Changing Models of Party Organisation and Party Democracy? The Emergence of the Cartel Party*. *Party Politics*, 1. pp. 5-28.

Kekic, Laza: *The Economist Intelligence Unit's index of democracy*. http://www.economist.com/media/pdf/DEMOCRACY_INDEX_2007_v3.pdf

Kempelen Béla [1931]: *Magyar nemes családok*. Arcanum Digitéka CD Rom

Kende Péter [2003]: *Politikai kultúra, civil társadalom, elit*. in: *Gyurgyák János (szerk.): Mi a politika?*, Osiris, Budapest, pp. 274-299

Király Nóra (összeállította)[2005]: *A vizsgált parlamentek intézményi környezete*. In: *Ilonszki Gabriella (szerk.): Képviselők Magyarországon I., Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, pp. 195-199*.

Kiss József — Szücs László [1999]: *Új korszak a magyar parlamentarizmus történetében*. in: *Vida István (Főszerk.): Országgyűlési Almanach. Az 1945. évi Nemzetgyűlés almanachja 1945-1947. A Magyar Országgyűlés Kiadása, Budapest*.

Kozári Mónika [2005]: *A dualista rendszer*. Pannonica Kiadó, Budapest

Kurtán Sándor [2005]: *Az elit elitje: a hosszan szolgáló parlamenti képviselők a Monarchia időszakában*. In: *Ilonszki Gabriella (szerk.): Képviselők Magyarországon I., Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, pp. 51-73*.

KSH, Központi Statisztikai Hivatal: <http://portal.ksh.hu/>

Lakatos Ernő [1942]: *A magyar politikai vezetőréteg 1848-1918*. saját kiadás, Budapest

Linz, Juan J. — Pilar Gangas — Miguel Jerez Mir [2000]: *Spanish Diputados: From the 1876 Restoration to Consolidated Democracy*. in: *Heinrich Best – Maurizio Cotta (eds.): Parliamentary Representation in Europe 1848-2000. Legislative Recruitment and Careers in Eleven European Countries*. Oxford

University Press. Oxford. pp. 371-462

- Mackie, Thomas T. — Richard Rose [1982]: *The International Almanac of Electoral History*. Second Edition. The Macmillan Press Ltd., London
- Magone, José M. [2000]: Political Recruitment and Elite Transformation in Modern Portugal 1870-1999: The Late Arrival of Mass Representation. in: *Heinrich Best – Maurizio Cotta (eds.): Parliamentary Representation in Europe 1848-2000. Legislative Recruitment and Careers in Eleven European Countries*. Oxford University Press. Oxford. pp. 341-370
- Mansfeldová, Zdenka [2003]: The Czech Parliament: On the Road to Stabilization. In: *Heinrich Best — Michael Edinger (eds.): Representative Elites in Post-Communist Settings. Gesellschaftliche Entwicklungen nach dem Systemumbruch SFB 580, Heft 8 (2003)*, pp. 47-54
- Mantonyte, Irminda [2003]: The Parliamentary Elite in Post-Communist Lithuania, 1990-2000. In: *Heinrich Best — Michael Edinger (eds.): Representative Elites in Post-Communist Settings. Gesellschaftliche Entwicklungen nach dem Systemumbruch SFB 580, Heft 8 (2003)*, pp. 55-67
- Marelyn Kiss József [1999]: Új korszak a magyar parlamentarizmus történetében, Az 1945-1947. évi Nemzetgyűlés létrejötte, működése és összetétele. in: *Vida István (főszerk.): A Nemzetgyűlés Almanachja 1945-1947. Magyar Országgyűlés kiadása, 1999. Budapest*, pp. 688-715
- Marelyn Kiss József [2005]: Volt egyszer egy parlament... A parlamentáris demokrácia felszámolása Magyarországon 1947-1949 in: *Marelyn Kiss József, Vida István (főszerk.): Az 1947. évi Országgyűlés Almanachja. 1947-1949. Magyar Országgyűlés kiadása, 2005. Budapest*, pp. 475-504
- Matland, Richard E. — Donley T. Studlar [2004]: Determinants of Legislative Turnover: A Cross-National Analysis. *British Journal of Political Science* 34, pp. 87-108
- Mezey Barna — Szente Zoltán [2003]: *Európai Parlamentarizmus- és Alkotmánytörténet*. Osiris Kiadó, Budapest.
- Pálmány Béla (szerk.) [2002]: *Az 1848-1849. évi első népképviseleti országgyűlés történeti almanachja*. Magyar Országgyűlés, Budapest
- Pareto, Vilfredo [1991]: *The Rise and Fall of the Elite*. Transaction Publishers, New Brunswick, London
- Pesti, Sándor [2002]: *Az újkori magyar parlament*. Osiris Kiadó, Budapest
- Pintér István [1999]: A kényszerpályára szavazó ország – 1939. in: *Földes György — Hubai László (szerk.): Parlamenti választások Magyarországon 1920-1998. Napvilág Kiadó, Budapest*, pp. 176-208

- Pölöskei Ferenc [1987]: A dualista Magyarország államrendszere és továbbélése. Előadások a Történettudományi Intézetben 5. MTA Történettudományi Intézet – Országos Pedagógiai Intézet, Budapest
- Pölöskei Ferenc [1995]: Az 1867-es kiegyezés alternatívái. A történelem alternatívái, Forrásfüzetek az iskolai oktatáshoz, Korona Kiadó, Budapest
- Pölöskei Ferenc [2001]: A magyar parlamentarizmus a századfordulón. Politikusok és intézmények. História – MTA történelemtudományi Intézete, Budapest
- Putnam, Robert D. [1976]: The Comparative Study of Political Elites. Prentice-Hall, New Jersey
- Püski Levente [2006]: A Horthy-rendszer, 1919-1945, Pannonica, Budapest
- Rainer M. János [2003]: Magyarország a szovjet érdekszférában. in: *Gyurgyák János (szerk.): Mi a politika?, Osiris, Budapest, pp. 357-393*
- Rokkan, Stein [1967]: Models and Methods in the Comparative Study of Nation-Building. Paper prepared for a Preparatory Meeting on Problems of Nation-Building. UNESCO, Bussels
- Romsics Ignác [1999]: Nemzet, nemzetiség és állam Kelet-, Közép- és Délkelet-Európában a 19. és a 20. században. Napvilág Kiadó, Budapest.
- Romsics Ignác [2000]: Magyarország története a XX. században. Osiris Kiadó, Budapest
- Romsics, Ignác [2002]: Megszakítottság és folyamatosság a modern magyar történelemben. in: *Jónás, Károly — Villám, Judit [2002]: A magyar országgyűlés elnökei 1848-2002. Argumentum, h.n. 13-52*
- Roustetsaari, Ilkka [2000]: From Political Amateur to Professional Politician and Expert Representative: Parliamentary Recruitment in Finland since 1863. in: *Heinrich Best — Maurizio Cotta (eds.): Parliamentary Representation in Europe 1848-2000. Legislative Recruitment and Careers in Eleven European Countries. Oxford University Press. Oxford. pp. 50-87*
- Rudai Rezső [1936]: A politikai ideológia, pártszerkezet, hivatás és élekor szerepe a magyar képviselőház és a pártok életében (1861-1935). Budapest
- Rush, Michael — Valerie Cromwell: Continuity and Change [2000]: Legislative Recruitment in the United Kingdom 1868-1999. in: *Heinrich Best — Maurizio Cotta (eds.): Parliamentary Representation in Europe 1848-2000. Legislative Recruitment and Careers in Eleven European Countries. Oxford University Press. Oxford. pp. 463-492*
- Sartori, Giovanni [1991]: Repenser la démocratie: mauvais régimes et mauvaises

politiques. *Revue Internationale des Sciences Sociales*, UNESCO/érés, Août 1991

Sartori, Giovanni [1991]: The Professionalization of Italian MPs. in: *Dogan, Mattei and Richard Rose (eds.) European Politics. Little, Brown and Co., Boston, pp. 408-413*

Schönbaum Attila — Schwarcz András [2005]: Paradox rendszerváltás: az 1910 és 1922 közötti parlamentek képviselői. In: *Ilonszki Gabriella (szerk.): Képviselők Magyarországon I., Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, pp. 105-128*

Schwarcz, András [2004]: The Central Core in the Hungarian Parliament. In: *Zdenka Mansfeldová — David M. Olson — Petra Rakušanová (eds.): Central European Parliaments. First Decade of Democratic Experience and Future Prospectives. Institute of Sociology, Academy of Sciences of the Czech Republic, Prague, pp. 202-215*

Schwarcz András [2005]: Az igazságügyi és pénzügyi bizottságok képviselői összefüggései. In: *Ilonszki Gabriella (szerk.): Képviselők Magyarországon I., Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, pp. 129-150*

Secker, Ineke [2000]: Representatives of the Dutch People: The smooth Transformation of the Parliamentary Elite in a Consociational Democracy 1849-1998. in: *Heinrich Best – Maurizio Cotta (eds.): Parliamentary Representation in Europe 1848-2000. Legislative Recruitment and Careers in Eleven European Countries. Oxford University Press. Oxford. pp. 270-309*

Sipos Péter — Stier Miklós — Vida István [1967]: Változások a kormánypárt parlamenti képviselőinek összetételében 1931-1939. *Századok* 3-4. 602-620.

Szabó Dániel [2003]: Ki maradhat a parlamentben? A képviselői összeférhetetlenség kérdése a dualizmus korában, *Századvég* 30. szám (2003/4), pp. 35-60, <http://www.szazadveg.hu/kiado/arch.php?id=30>

Szabó, Dániel — Gyarmati, György [2002]: A magyar parlament másfél évszázada, 1848-1989. in: *Jónás, Károly — Villám, Judit: A magyar országgyűlés elnökei 1848-2002. Argumentum, h.n. 52-65*

Szente Zoltán [1995]: Az állandó (vagy szak-) bizottságok a magyar közjogban a kezdetektől 1990-ig. in: *Soltész István: Parlamenti dolgozatok II. A bizottsági munka (2. rész), Parlamenti Módszertani Iroda, Budapest*

Szűcs Jenő [1983]: Vázlat Európa három történelmi régiójáról. *Magvető Kiadó, Budapest*

Toth, Adalbert [1973]: *Parteien und Reichstagswahlen in Ungarn 1848-1892. R.*

Oldenburg Verlag, München

Ványi Éva [2005]: A nagy váltás: parlamenti elit 1939-1947. in: *Ilonszki Gabriella (szerk.): Képviselők Magyarországon I., Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, pp. 151-172*

Varga Lajos [1999]: Országgyűlési választások a dualizmus korában. in: *Földes György — Hubai László (szerk.) [1999]: Parlamenti választások Magyarországon 1920-1998, Napvilág Kiadó, Budapest, 17-47*

Vili Margaréta — Kiss-Varga Judit [2005]: Az adatgyűjtés és adatelemzés módszertani kérdései. In: *Ilonszki Gabriella (szerk.): Képviselők Magyarországon I., Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, pp. 35-49*

Villám Judit — Samu Nagy Dániel [2003]. Országgyűlési képviselők 1990-2002. in: *Kurtán Sándor — Sándor Péter — Vas László (eds.). Magyarország politikai évkönyve 2003. CD-Rom, Demokrácia Kutatások Magyar Központja Közalapítvány, Budapest*

Vörös Vince: Az Ideiglenes Nemzetgyűlés összehívása. in: *Vida István (főszerk.) [1994]: Ideiglenes Nemzetgyűlés Almanachja, Magyar Országgyűlés, Budapest,*

Weber, Max [1989]: A politika mint hivatás. Eötvös Loránd Tudományegyetem Marx Károly Közgazdasági Egyetem Művelődéskutató Intézet, Medvetánc Füzetek, Szeged.

6.3 A szerző publikációi

Schönbaum Attila — Schwarcz András [2005]: Paradox rendszerváltás: az 1910 és 1922 közötti parlamentek képviselői. In: *Ilonszki Gabriella (szerk.): Képviselők Magyarországon I., Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, pp. 105-128*

Schwarcz, András [2004]: The Central Core in the Hungarian Parliament. In: *Zdenka Mansfeldová — David M. Olson — Petra Rakušanová (eds.): Central European Parliaments. First Decade of Democratic Experience and Future Prospectives. Institute of Sociology, Academy of Sciences of the Czech Republic, Prague, pp. 202-215*

Schwarcz András [2005]: Az igazságügyi és pénzügyi bizottságok képviselői összefüggései. In: *Ilonszki Gabriella (szerk.): Képviselők Magyarországon I., Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, pp. 129-150*